

GYULA PÁL
VÖRÖSMÁRTY
ÉLETRAJZA

VÖRÖSMARTY ÉLETRAJZA.

Barabás.

Remann sculp.

Vörösmarty Mihály
K. H.

VÖRÖSMARTY ÉLETRAJZA.

IRTA

GYULAI PÁL.

HARMADIK JAVÍTOTT KIADÁS.

VÖRÖSMARTY ARCHÍVÉVEL.

15 JUN 1913

8 - OCT 2019

BUDA-PEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1890.

✓
03801

BIBLIOTECA DE TIPOGRAFIA

PROLOGOSZI

Franklin-Társulat nyomdája.

I.

Vörösmarty születése, Atyja és anyja. Gyermekévei; tanulása Pusztá-Nyéken és Székes-Fehérvárott 1816-ig. Öccse János. A későbbi férfiú és költő jellemvonásai a gyermekben. Olvasmányai; verselgetni kezd.

Vörösmarty Mihály született 1800 decz. 1-jén, délután négy órakor, Pusztá-Nyéken, Fehérmegyében; kereszteltetett a szomszéd Nadapon, mert szülei római katolikusok voltak és Nyék maig is tiszta helvét hitű község. Atyja szintén Mihály, szegény, de nemes családból származott, valamint anyja is, Csáty Anna. Boldog házasságukat kilencz gyermekkel áldotta meg Isten: négy leánynyal és öt fiúval. A fiúk között Mihály volt a legidősb, s egyszersmind atyja és anyja képmása, nemcsak testben, hanem lélekben is: atyjától örökölte egyszerűen nemes jellemét, anyjától az élénk képzelődést és költői kedélyt.

Az atya, épen mint fia, külsőleg keveset mutatott, de annál többet ért belül. Az egyszerű magyar ruha nemes szívet takart s a közönséges gazdatiszt értelemben és műveltségben felülmúlt némely kevély földesurat. Mintegy harmincz éves korában lőn gróf Nádasdy Mihály nyéki gazdatisztje, s úgy látszik,

nem sokkal azután történt házassága is. Sikeres gazdálkodása, ritka becsületessége a gróf méltánylatával találkozott, ki aztán később örömet adta neki haszonbérbe szomszéd velencei birtokát. Máskülönben iskolákat végzett ember volt s egészen latin-magyar műveltségű. Írt és beszélt latinul. Mihály fia születését és kereszteltetését is latinul írta be egy *Officium Rákóczianum* című imakönyvbe. Magyar könyvei mellett ott állott néhány latin klasszikus író: Horatius, Cicero, Virgilius s egy pár magyar történelmi latin munka. Nem volt tudakos vagy különöz, de a dolgokról megvoltak saját nézetei. Gazdasági és családi bajain kívül a haza ügyére is gondolt. Ünnepest névnapokon, vagy születések alkalmával, jó barátjai társaságában, bor mellett, bús magyarként emlegette az ország dolgait. Első ifjúsága II. József korába esett, átélte az alkotmány visszaállítását, az 1790-ki országgyűlést, a nemzeti visszahatás zajos napjait. Ez események emléke élénken megmaradt lelkében, s örömet beszélt rólok az ifjabb nemzedéknek, egy sokkal zajtalanabb korban. Erős magyar volt, csendes, de elégedetlen hazafi. Vendégszerető házáat látogatták a barátok, ismerősek, szomszédok, de nem a dárídó, a tivornya kedvéért. Szigorú erkölcsi elvei voltak; épen úgy kedvelte a tisztességes mulatozást, mint a nemes takarékoságot. Nem voltak ellenségei, barátokra nem igen szorult; nem vadászta, hanem kiérdemelni igyekezett mások barátságát. Nyájas, barátságos természete mellett sem volt nagyon köz-

lékeny. Magába temette búját, s annál inkább, minél mélyebb volt. Őt sem kímélte a sors, vele is bántak méltatlanul az emberek, de tudta mérsékelni magát s ritkán tört ki hevesen. Az élet minden keserűségéért családjában keresett kárpótlást; szerette nejét, a falusi gazda józanságával, a munkás férfiú áldozatkészségével, természetes gyöngéden, romlatlan szive szerint.

Neje meg is érdemelte e szerelmet. Csinos nő volt s áldott jó lélek. Leánykorában mint élénk és dalos leányka vonta magára a figyelmet. Hunkár Antal, 1861-ben az országos képviselők nesztora, sokszor beszélt, hogy a barna-piros arczú, hollófekete hajú kedves leányka igen szépen tudott dalolni s a népdaloknak egy-egy újabb címés fordulatot adott. Sok ismeretlen dalt lehetett tőle hallani, melyekről azt tartották, hogy mind ő maga gondolja. Azonban mint nő és anya csak gyermekei bölcsője fölött dalolt már. Hamar reá nehezültek a terhes háztartás gondjai: mindig sürgős dolga volt, télen nyáron gazdasszonykodnia kellett. De itt is nyilatkozott költői kedélye. Megvoltak kedvencz majorságai, tehenei, kertészi és gazdasszonyi szokásai, melyekhez oly bensőséggel ragaszkodott, hogy később, midőn férje halála után egy pár év múlva Székes-Fehérvárra költözött, nem tudott el-lenni nélkülök és lelkibeteg lőn. Ha szabad ideje volt, szeretett a mezőn, erdőn bolyongani; többé nem mulatozni, bokrétát kötni járt oda, hanem gyógyfüveket, gyökereket keresett. Las-

sanként Nyéknek egész orvosa lön. Férje, gyermekei és a cselédek betegsége nagyon hatott érzékeny szívére s élénken foglalkoztatta képzelődését. Abban telt legfőbb öröme, ha enyhíthette a testi és lelki szenvedést. A szegénynek alamizsnát adott, a szerencsétlent kenetes szavakkal vigasztalta, a beteget gyógyította. Gyógyszertárára épen annyi gondot fordított, mint élés-kamarájára. Ott állottak szép rendben a szárított gyógyfüvek, gyökerek, saját kezével készített tapaszok és kenőcsök. A vakokat különös szerencsével tudta gyógyítani, értett a csonttörések orvoslásához. A cselédek, ha kezeket elvágták, a dolgozók, ha sarlóval vagy kaszával megsebeztek magukat, csak hozzá folyamodtak; az anyák beteg gyermekeket hozták föl a fahózl; szóval majd minden nap állott valaki a tornáczon, ki kereste, várta és áldotta a nemzetes asszonyt. S ő jó szívvvel szolgált mindenkinek, s oly adakozó, bőkezű volt, hogy épen nem látszott fölöslegesnek férje takarékosága. Férjén, gyermekein, orvosszerein és gazdasszonyi bajain kívül egyébire alig gondolt. Férjének semminemű dolgaiba nem elegyedett, csak a maga házi körében érezte magát jól. Se az embereket, se a viszonyokat nem ismerte; nem tudott számítani, könnyen hitt és könnyen megcsalták. Ez volt oka aztán annak, hogy midőn férje meghalt, gazdaságok pusztulásnak indult s néhány év múlva mindenök oda lön. Azonban szenvedni, tűrni és megnyugodni senki sem tudott jobban nála. Már ifjú nő korában vallásosnak

és buzgónak ismerte mindenki. Az imádságos könyv volt legkedvesb olvasmánya. Leánykori dalaival lassanként elszállottak szivéből a világi hiúság örömei, szenvedések látogatták, de egyszersmind a szerelem, jótékonyág és áhitat vigasztalása is.

Így élt a derék pár, midőn harmadik gyermekök és első fiok született. Egy régi, szűk és roskatag házban laktak, a mely helyett épen akkor építettett a gróf egy szebbet és tágasabbat. A következő évben már e házba költöztek, mely maig is fennáll, s melyet mint költőnk szülőházát mutogatnak az idegeneknek. Anynyi igaz, hogy itt élte le gyermeksege jó részét két nénjével és János öccsével együtt, ki utána két évvel született. Mintegy hét éves lehetett, midőn atyja a lakásuktól nem messze eső helyet hitű népiskolába beadta. Nem sokára János öccse is tanulótársa lön; mindketten itt kezdtek olvasni és írni tanulni. Majd atyjok tanítót fogadott a házhoz, ki egyaránt tanítsa fiait és lányait. Tehetségéhez képest gondos nevelést akart adni gyermekeinek, és szorgalmasan utána látott, hogy mit és hogyan tanulnak. A gyermekek helyett a tanítókkal gyűlt meg a baja: egyik keveset tudott, másik korhely volt. Végre a harmadik évben egy derék fiatal emberre akadt, kiben megnyugodhatott.

Ez időtájt még egy más és nevezetesb változás is történt a családban. A családfő lemondott tizenöt évig viselt gazdatiszti hivataláról, s haszonbérbe vette grófjának velencei birtokrészét. Függetlenebb állást

óhajtott, aztán úgy hitte, hogy mint haszonbérelő inkább biztosíthatja családjá jövőjét. Szolgálati ideje alatt megtakarított pénze épen elég volt arra, hogy saját kezére kezdhesen gazdálkodni. Ismerte a kibérelt birtokot, valamint a vidéki viszonyokat is. Meg volt győződve, hogy nem csalódhatik. Az első években sikerült is haszonbérlete: vagyonosodni kezdett. Ugy látszik, hogy ekkor vette velencei szőlőjét, egy házat és egy pár darab földet Fehérvárott. Még szorgalmasb, fáradhatlanabb gazda lett; szükség is volt reá, mert családjá szaporodott, gyermekei nőttek. Két nagyobb fiát már Fehérvárott kellett taníttatnia. Mihály 1811 novemberében vált meg először a szülői háztól; a derék tanító keze alatt már annyira haladt, hogy Fehérvárott a gymnasium grammatikai első osztályába akadály nélkül bevéhették. Öcscse is vele ment; nem egy osztályba jártak, de együtt voltak szállásban, még pedig oly családnál, hol németül is tanulhattak. Atyjok tisztességesen gondoskodott rólok, de egyszersmind folyvást érezte velök, hogy szegény fiúk s a magok erején kell megélniök. Otthon a szünnapokon sem engedte őket nyugodni, dolgot adott nekik a gazdaság körül. Általában semmit sem vont meg tőlök, a mit jövőjökre szükségesnek tartott, de tovább nem ment. Szerette s nem kényeztette őket. Nyájas szemmel nézte jó tulajdonaikat, de szigorú volt hibáik iránt. Fiai tisztelték, szerették és félték tőle; anyjokat csak szerették. A jó asszony nem tekintett arra: vajon kedves gyermekei jól vi-

selik-e magokat, szorgalmasan tanulnak-e; ha csak szerét tehette, örömet küldött nekik Fehérvárra néhány fillért, egy kis süteményt vagy gyümölcsöt, férje tudta nélkül is.

A két testvér sokban különbözött egymástól. Mihály méla, tartózkodó és érzékeny volt. János nyughatatlan, vásott és keményebb természetű. Mihály tisztán tartotta, kimélte ruháit; Jánost úgy ismerték, mintha soha sem lett volna új ruhája. A tanulásban sem voltak egyenlők. Már a szülői háznál feltűnt e különbség. A házi tanítónak sokkal kevesebb baja volt a nagyobb, mint a kisebb fiúval. Fehérvárott is Mihály jobban tanult öcsésénél; otthon ugyan keveset tanult ő is, inkább olvasgatni szeretett, de a tanár magyarázatára figyelmesen hallgatott, s rendesen ebből tanulta meg a felhagyott leczkét. Majd mindig első eminens volt; másbéli dolgozatai felülmulták társaiét. Ezért, de különösen szelid magaviseleteért, kiválóan kedvelték tanárai.

Midőn a két fiú a szünnapokra haza ment, atyjoknak az volt első szava hozzájuk: «No, Miska fiam, hányadik vagy?» «Első, édes apám.» «Hát te, Jancsi?» «Ötödik.» «Szerettem volna, ha te is első lehetél volna» — mondá az atya. Egyszersmind lelkökre kötötte a szorgalmat és jó magaviseletet; majd a szünnapok elteltével bevívén őket Fehérvárra, meghagyta a koszt- és szállásadó gazdának, hogyha elsők lesznek, bőven zsinórozott ruhát csináltasson nekik és sarkantyús csizmát, ellenkező esetben pedig

csak a legegyszerűbbet. Hiában volt minden ígéret és fenyegetés. Csak Mihály jött haza bőven zsinórozott dolmánynyal és sarkantyús csizmával; János nemhogy kivívta volna osztályában az elsőséget, hanem ötödikből tizenötödiknek esett le. Az atya haragját csak az csillapította, hogy másként János is jó fiú volt s a gazdaság körül sok hasznát vette. Valóban itt János volt az első. Annyi szorgalmat, belátást és életrevalóságot tanusított, a mennyi szigorú atyját is kielégítette. Mihály e részben távolról sem versenyzett vele; rendesen ügyetlenül hajtotta végre, a mit reá bízta. A helyett, hogy parancsoljon a cselédeknek vagy dolgozóknak, inkább beszélgetni szeretett velök, sőt ha egy talpraesett tréfát, adomát, mesét vagy szép notát hallott tőlök, borral, dohánynyal jutalmazgatta őket. A szüret és kukoricza-fosztás volt legkedvencezbb mulatsága, de ennek is csak költői oldalát fogta föl. Látván ezt atyja, nem igen bízott reá gazdasági dolgot s inkább csak Jánost küldötte ki a dolgozókkal. Azonban néha Mihály is utánok ballagott. Atyja könyvtárából egy-egy könyvet vitt magával, leült valamelyik fa árnyába, és olvasott; vagy kikereste a hely oly pontját, honnan legszebb kilátás esett a vidékre. Különösen a szőlőhegynek az a része, honnan a velencei tóra láthatni, s az úgynevezett Meleghegy voltak kedvencez helyei. Órákig elálldogált itt, a táj nézésébe s öngondolatjaiba merülve. A mire visszatért öcséséhez, a munka már javában folyt vagy éppen vége felé járt. János sar-

kalta a dolgosokat, s a melyik rest volt, keményen reá is támadt. Mihály nem állhatta a szitkot és kemény bánásmódot. «Ne bántsđ szegényt, beszélj vele becsületesen» — szólott közbe ilyenkor. Öcsese nem engedett, összetűztek. «Ne hetvenkedjél, mert földhöz váglak» — kiáltott Mihály, elvesztve türelmét. Ekkor a testvérek birokra állottak ki. Mihály erősebb volt, s a dolgosok nagy örömeire földhöz vágta öcsesét. Különb-ritkán versengtek s nagyon szerették egymást. János, egy pár ily eset után, legalább Mihály jelenlétében, jónak látta mérsékelni gazdai tüzét, mert félt bátyja rendkívüli följúdulásától. Csakugyan költőnknek a szegény nép iránti részvéte, gyöngédsége nem volt se szeszély, se szenvelgés. Gyermekségétől egész haláláig tartott, s részint érzékeny természetéből folyt, részint pedig erős fajszeretetéből. Becsülte az embert bármely sorsban, és szerette a nyílt, önérző, értelmes magyar népet, melyet különb-nek hitt más népfajoknál. Később is, ha egy-egy értelmes béres vagy földműves levelet vagy más küldeményt hozott neki, leültette őket s örömet eredt velök szóba. Szokása volt mindenkit részeltetni egy kis szivességben, a ki neki szolgálatot tett: egy pohár bor vagy egy pipa dohány nélkül senkit sem bocsátott el magától.

Az atya folyvást szigorú rendben tartotta fiait, de annál bensőbb szeretettel ragaszkodott hozzájuk. Nagyjában meg volt velök elégedve; gondolta, hogy ha János nem lesz is valami kitűnő diákos ember,

azért megél a jég hátán is, Mihály pedig, ha nem életrevaló is, csak eltartja tudománya. Nem bánta már, ha János nem első is, ha Mihály gyöngé gazda is, de azért sokáig haragudott, hogy a német nyelvben oly csekély előmenetelt tesznek. «Tudtok-e már, fiaim, valamit németül?» — szokta kérdezni tőlök, midőn a szünnapokra haza jöttek. A fiúk hallgattak, atyjok elértette e hallgatást, többé nem vallatta őket, de mindannyiszor elmondotta, mily szükséges minél több nyelvet tudni. Lám Velenceze magyar falu, mégis néha németül vagy tótul is kell beszélni a dolgokkal, mert hol svábok, hol tótok; kivált a német nyelvre van szükség; hiszen már a magyar is németesedik, a nagyobb városokban alig hallhatni magyar szót, a főurak majd mind németül beszélnek, a közép-rendű nemes is derekabb embernek hiszi magát, ha németül galagolyhat. S ekkor a német nyelv mellett szónokló atya elkezdé szidni a koresosodó magyarokat, kik megvetik nemzeti nyelvöket s nem gondolnak hazájokkal. Természetes, hogy a német nyelv ily ajánlgatása nem lehetett nagy hatással a fiúkra; nem akartak rosszabb hazafiak lenni atyjoknál. Mind a mellett nagyon kaptak a pantalon- és kabáton, melyek ekkor kezdék mind nagyobb mértékben kiszorítani a magyar ruhát. Kérték atyjokat, hogy csináltasson nekik is ily ruhát, mert Fehérvárott az iskolában majd minden tanuló ebben jár. Az öreg keményen nézett rájuk és boszúsan mondá: «Míg én varratok ruhát, az nem leszen se kaput, se pantalon; majd

ha magatok szerezték, nem szólok belé, milyent var-rassatok — rossz fattyak! nem azért buzdítottalak én benneteket a német nyelv tanulására, hogy néme-tek legyetek — takarodjatok!» A fiúk szégyenkedve lopóztak ki a szobából s a kabát- és pantalonról többé nem vala szó.*

Költőnk valóban csak atyja halála után vetkőzött ki magyar ruhájából, azonban egy-egy díszesb attilája soha sem hiányzott. Németül is Pesten tanult meg. Jól értette e nyelvet, beszélt is, bár kissé gondolkozva, nehogy hibát ejtsen, sőt 1827 körül német verset is írt, egy költői beszélykét, Tretter és Paziuzzi német költő barátjai kérésére, kik aztán az ő kedvéért megpróbáltak valamit magyarul írni. Jobban írt németül, mint beszélt; kiejtése nem volt a legszabatosb. Nem állhatta a német nyelv kemény hangzású, telt száját kívánó szavait, s egy-egy rossz hangzású új magyar szót a legtöbbször hasonló némettel gúnyolt ki. Egyik nyelvészünk 1850 körül véleményét kérte egy általa szerkesztett új szó iránt. «Mit mond ön reá? *civilisatióra* e szót csináltam: *polgárosultság*». «Én is mondok egy hasonló német szót — felelt Vörösmarty — épen oly szépen hangzik, egészen megtölti az ember száját: *Reichsschatzschein.*»

Összesen öt évet töltött a fehérvári gymnasium-

* Vörösmarty Jánosnak 1865-ben hozzám írt kiadatlan levelei. Vörösmarty gyermekora, valamint szülői rajzát leginkább e levelekből merítettem.

ban 1811—1816-ig, s atyja nagy örömére, már mint ötödik osztályú tanuló, kisebb gyermekek tanítgatásából szerezte élelmét és ruházatját. A leendő férfiú és költő már fejledezett a gyermek-ifjúban. Semminemű féktelenség, dacz, szertelen tűz nem hirdették a benne szunyadó lángészt, mint nem jelölték később az ifjú és férfiú pályáját regényes kalandok, fenhéjázó szenvedélyek, s mindaz, mit rendszeren költői életnek neveznek, s mi a legtöbbször nem egyéb, mint a képzelődés féktelen uralma, az erkölcsi érzés gyöngesége, a hiúság kaczerkodása, megara nyozva a költői dicsőség vízfényétől. A serdülő gyermek mély tűzű szemében, szemérmes arczán, s már-már borongani kezdő homlokán, csak a figyelmes vizsgáló vehette volna észre a nem mindennapi szellemet. Nem szembeszökön nyilatkozott rendkívülsége, hanem mintegy bensőkép, nem gyorsan fejlett, hanem lassan, de folyvást mélyebben. Az andalgó gyermek többet gondolkozott, mint beszélt; félénk, ügyetlen volt idegenek között s csak ismerős helyen tünt föl szeretetreméltósága. Megválogatta barátjait, de aztán ragaszkodott is hozzájuk. Nem volt benne semmi büszkeség, szenvelgés, oly egyszerű, őszinte gyermek volt, mint később férfiú, de bizonyos nemes önérzet, erkölcsi finomság jelenségei már korán mutatkoztak benne. Sokat tartott becsületére, s annak, kit nem becsült, kerülte társaságát. A rossz erkölcsű gyermekeket nem tűrte maga körül, miattok inkább összezőrdült jó barátjaival is, míg ezek végre is be-

látva jó szándékát, elidegenedtek amazoktól s vissza-
 édesedtek hozzá. Kedvelte a csendes mulatozást, tisztességes tréfát, vidám beszélgetést; örömet hallgatta a mesét, éneket és zenét, de táncolni nem szeretett, s a mint maga megvallá Czuczornak, soha életében nem tánczolt. A mije volt, szívesen megosztotta más-
 sal, pénzceskéjével nem épen takarékosan bánt, nem is igen búsult utána, mert kevéssel beérte. Nem könnyen lehetett fölingerelni, rendesen némán tírt, belül emésztődött, de ha valami mélyebben hatott reá, kitört szenvedélyesen s nem bánta, bármi törté-
 nik is vele.

Egyetlen egyszer büntették meg tanuló korában, akkor sem vásottsága miatt. A csendes és hallgatag
 gyermeke oly mélyen hatott tanárának képzelt vagy valódi igazságtalansága, hogy egész forradalmat támasztott osztályában. Fehérvárott cisterciták tanítottak; a tanárok egyike kissé túlszigorú volt s kivált délutánonként nagyon ingerlékeny. Egyik délután valamelyik tanítványát, kit Vörösmarty szeretett, nem épen nagy hibáért vesszővel akarta megbüntetni. Vörösmarty s utána többen kérték a tanárt, büntesse máskép szegény barátjokat, ne tegye rajta s az egész osztályon ezt a szégyent. A tanár most már azért sem engedett. Vörösmarty fölkelt s utána az egész osztály; mindnyájan odahagyták az iskolát s a várostól egy óranegyedre eső füzesbe vették magokat. A tanár városi hajdúkkal ment utánok. A diákok ellentállásra készültek. Ki botot vágott, ki követ ra-

gadott fel, ki pedig elhozta hazunnan atyja puskáját. Hajigálni, lödözni kezdtek a közelgő hajdúkra. Majd egy kis fegyverszünet állott be. Követek jártak-keltek egyik táborból a másikba. A diákok kijelentették, hogy készek visszamenni, ha a tanár a hajdúkat eltávolítja. Kívánságok teljesítették, s félgyőzelmökben egész diadallal vonultak be az iskolába. A fegyelem ily botránys megsértését az igazgató-tanár nem hagyhatta példás büntetés nélkül s mind Vörösmartyt, mind társait megverette. Azonban a vessző oly kevéssé szelidítette meg e részben, mint később a hatalmasok tekintete. Szabad és független véleményét senkinek sem rendelte alá, bár nem szerette fitogtatni. Senkinek sem kereste kegyét, s csak ahhoz közeledett, ki iránta némi előzékenységet mutatott. Szívéből gyűlölte a hazugságot, igazságtalanságot és cselszövényt. Mindamellett kevés összeütközése volt mind a magán-, mind a közéletben. Visszavonult életet élván, költői munkásságba merülve, nem örömet vegyült az irodalmi és politikai küzdelmek közé. Határozott párt-ember volt ugyan, de elégnék tartotta pártját közlegényként szolgálni. Vezéri szerepre nem vágyott, szólani is csak akkor szólt, ha mások hallgattak, s mintegy kényszerült föllépni. Az akadémiái ülésekben nem egyszer történt ily föllépése s egy Széchenyi és Teleki gróf ellenében is bátran kimondotta véleményét.

A költői tehetségnek némi jelensége már 1813-ban mutatkozott benne. A mily csekély tehetsége

volt a zenére, épen oly élénk érzéket tanusított a költői rhythmus iránt, mielőtt még szabályait ismerte volna. Atyja egy évig taníttatta hegedülni; az öreg Patikárius volt mestere, de semmire sem mehetett vele, épen azért az egész tanulás abban maradt. Nem volt hallása, épen mint Goethenek, de a nyelv zenéjét korán s épen oly jól értette, mint a nagy német költő. Még nem töltötte volt be tizenharmadik évét, midőn az első hangzatosb vers fülébe esengett. Nem költemény volt, csak vers, latin nyelvtani szabályok, latin hexameter-sorokba foglalva, melyeket, mint iskolai leczkét, könyv nélkül kellett betanulnia. Tetszett neki a dactylusok lejtése, kiérezte a metszetek lüktetéseit. Csak pusztá hang után, maga is próbált latin hexametert írni hol falra, hol papirdarabokra, de mindjárt letörölte vagy szétszaggatta a mit írt, nehogy valaki elolvashassa. A következő évben már magyar rímes verseket írt, két soruakat, alkalmasint magyar alexandrint. Legelső ily versével egyik barátját gúnyolta ki; alkalmasint ily szellemi tréfával még többször is megboszulta magát tanuló-társain. Ifjú, sőt férfikorában is megvolt ez a szokása: 1820—1823 körül egy pár pajkos költői levelet küldött jogász és juratus barátjainak; 1830—1837 néhány iv gúnyos epigrammot írt össze, nemcsak irodalmi ellenségeire, hanem barátjaira, sőt önmagára is, azonban alig adott ki belőlök egy párt. Baráti körben, ha jó kedve volt, örömet tett egy-egy gúnyoros megjegyzést, mondott adomát, egyszerű,

magyaros humorral. Úgy látszik, hogy fehérvári tanuló társai közt ilyenmő ötletek versbe szedésével alapította meg költői hírét. A gyermekek bámulták és haragudtak reája, épen mint a hogy nagy világban a vén gyermekek közönsége szokott. Néha labdázás-kor állott elő egy-egy verssel. Elszavalta, aztán megszaladt, mert barátjai kérték, üldözték, hogy adja át nekik versét olvasás vagy leírás végett. Soha sem adta át. Történt, hogy elfogták s erővel akarták elvenni tőle, de ő minden erejét megfeszítette s addig küzdött, míg vagy megszabadult üldözöitől, vagy legalább széttéphette kéziratát.

A gyermekköltő e makacsságából maradt valami a férfiúban is. Híres költő-korában is maga szerette fölolvasni másoknak költeményeit s ki nem állhatta ha kéziratát előtte más olvasta, akár némán, akár hangosan. E gyöngeség, szeszély vagy elv egyébiránt sok költőnek sajátsága. Saját fölolvasásukat nagyobb hatásúnak tartják; azt hiszik, hogy mások, kik akkor olvassák először a művet, nem ismervén eléggé se alapeszméjét, se hangulatát, távolról sem emelhetik ki úgy a főbb mozzanatokat, mint magok a szerzők, kiknek lelkében még viszhangzik minden verssor. Ez magában igaz is, csak az a baj, hogy valamely költeményt jól érteni, mélyen érzeni szükséges ugyan a jó előadáshoz, de még nem maga a jó előadás. A tapasztalás azt bizonyítja, hogy nagy részt épen a költők leggyöngébb fölolvasói saját műveiknek. Egyik a rhytmus erős érzékénél fogva éneklésbe viszi át a

szavalatot; másik a kitörő érzés és hév miatt képtelen az önmérsékletre; a harmadiknak árt a nevetséges arc- vagy tagjáték, melyet talán költés közben szokott meg. Vörösmarty nem volt költeményeinek legkitünőbb fölolvadója vagy szavalója. Kissé egyhangúan szavalt, de nem szokott meg holmi nevetséges fogásokat, s lelkesült arczán, fölindult hangjában volt valami megható.

Rhetor korában (1815) még nagyobb kedvet kapott a költéshez. Édes Gergely *Keservei* kerültek kezébe. Ez volt az első úgynevezett metrumos magyar költő, a kivel megismerkedett. A mint maga mondja, nagyon megörült, hogy a magyar nyelv oly könnyen perdül a római rend szerint s egy Udvardy nevű barátjával versenyezve kezdte írni a magyar hexametert.* Nem csoda, hogy a hexametert kedvelte leginkább a klasszikai versmértékek között. Ebben írta első versét, ebben nyilatkozott először előtte nyelvünk zengzetessége, ezen csalta ki nyelvünkől maga is a legdallamosabb hangot s oly sok addig ismeretlen bájt. A verselgetésen kívül szabad idejét leginkább olvasmányok töltötték be. Hogy miféle könyveket olvasott, s azok mily hatással voltak fejlődésére, inkább csak sejtünk lehet. Öcsese János

* Vörösmarty autobiographiai jegyzetei, melyeket Zádor kérésére 1824-ben írt. *Vörösmarty minden munkái*, Pest, 1864. XII. k. 537. l. *Összes munkái*, teljes kiadás. 1885. VIII. k. 384. l.

beszéli, hogy atyjok könyvtárából szorgalmasan hor-
dotta ki a könyveket s a többek közt latin klassziku-
sokat is. De vajon érthette-e már ekkor Horatius
és Virgilius műveit, s hathattak-e e nagy költők
szelleme fejlődésére? A magyar történelmet tár-
gyazó munkákat alkalmasint több kedvvel olvasta.
Kár, hogy nem tudjuk: vajon foglalkozott-e lelke a
magyar történelem ama nevezetes mozzanataival,
melyekből később költői műveket alkotott? Annyi
bizonyos, hogy a fogékony gyermek lelkében már
ébredezett a részvét nemzete multja, az ősi dicsőség
iránt, s erre maga a város is befolyhatott, hol épen
tanult. Az elpusztult Fehérvár, a szent királyok széke,
dicső helye s bús sírja — a mint maga mondja egyik
ifjúkori költeményében — összehasonlítást kelthetett
föl benne a mult és jelen között. *Fehérvár* című
költeményét ugyan 1823-ban írta, az akkori poli-
tikai viszonyok hatása alatt, de jó részt a gyermek-
kori benyomások töredékeiből. A sírjokból fölkelő
s a nemzet pusztulását sirató királyok látomása
már átvonulhatott a tizenöt éves gyermek álmodó
lelkén.

Úgy látszik, hogy 1816 júliusában, midőn bevé-
gezte Fehérvárott tanulmányait, már el volt hatá-
rozva jövődjé. Ugyan mi pálya várhatott volna
egy gyermekifjúra, ki teljesíti ugyan kötelességeit,
de nem mutat kiváló hajlamot semmi kenyér-tudo-
mány iránt, csak olvasgat és verseket firkál, a termé-
szet szépségein mereng s az ősi dicsőség napjairól

álmadozik? Mi más pálya, mint az írói? Távolról sem sejthette senki, maga legkevésbé, hogy tíz év múlva mint nagy költő vonja magára nemzete figyelmét, de az már bizonyos volt, hogy sikerrel vagy siker nélkül, küzdeni, szenvedni fog nemzete dicsőségeért.

II.

Vörösmarty 1816-ban a pesti gymnasiumban tanul s egyszersmind gyermekeket tanít. 1817-ben az egyetembe lép. Újabb olvasmányai s az egyetemi tanárok hatása. Sallay Imre tanulótársa. Atyja halála. Anyja özvegyisége és utolsó évei. *A szegény asszony könyve* című költeményében anyját rajzolja.

Atyja 1816 novemberében Pestre vitte a gymnasium hatodik osztályába, az úgynevezett poetica classisba. Itt is keveset kellett költenie reá; csakhamar alkalmazást nyert egy özvegy örmény nőnél, kinek két fiát tanította koszt- és szállásért. Azonban az eddig első eminens fiút, itt már az utolsók között találjuk: az első félévben 21-ik, a másodikban 25-ik, sőt a következő évben, mint az egyetemen philosophiai tanfolyamot hallgató, már nem épen mindenből eminens, bár némely tantárgyból, minő a magyar irodalom és æsthetika, az elsőbb eminensek között foglal helyet, ebből mint 15-ik, amabból mint 6-ik. Nem csoda. Pesten több idejét vette igénybe a tanítás, mint Fehérvárott; nagyobb fiúkat tanított s némely tantárgyat magának is újra kellett tanulnia, hogy taníthassa. E mellett többet olvasott és verselgetett. Néhány jó könyvre tett szert: Baróti Szabó

*Aeneis*ére, Rájnis *Eclogáira*, Virág *Odáira* és Horatiusból fordított *Levelcire*. Ekkor ismerkedett meg Révai munkáival is, előbb verseivel, később nyelvtanával. Mind oly könyvek, melyek nyomot hagytak fejlődésében. Nemcsak a verselés folytatására buzdították, hanem látkörét is szélesítették, nemcsak a klasszikai formák, kivált a hexameter iránti előszere-
tetét táplálták, hanem sok tekintetben befolytak a leendő költő nyelvére is. Baróti Szabó újmódú inverziói, avult és tájszavai hasonló merészségre bátorították a gyermekköltőt, hogy aztán minden elődénél szokatlanabbul és mégis magyarosabban és szebben szólalhasson meg. Virág műveinek főleg tisztasága és könnyűsége tetszett neki. Már korán megszokta a szokatlant a tisztaság és könnyűség bájával egyesíteni. Révait nagy örömmel olvasta és zászlója alá esküdt. Erre nézve sokat tett az is, hogy az egyetemen a philosophia tanára, Szücs István, kit kedvelt, Révai híve volt, a magyar nyelv és irodalom tanára pedig Czinke Ferencz, egy csekély tehetségű és tudományú ember, a kit ki nem állhatott, Révai ellen küzdött. Czinke éretlen fecsegései még inkább Révai hívévé tették, kinek munkái ébresztették föl aztán benne a nyelv körüli behatóbb tanulmányokat. Zádor így ír Kazinczynak 1825 nov. 7-ről: «Vörösmartyt Czinke oktatása tette jöttistává, s ő a metricusok között legelőször Édes Gergelyt ismerte, ez után indult el azon pályán, melyen most sasszárnyakon repül. S Czin-

kének és Édesnek aligha ebből nem áll minden érdemök.»*

Valóban Vörösmarty a nyelvet illetőleg szerencsés körülmények között fejlődött. Oly vidéken született, hol tisztán beszélnek a magyar nyelvet, gyakorta érintkezett a néppel, nyelvérzéke élesedett s fogékony emléke az eredeti szólásmódnak egész kincstárával gazdagult. Korán megismerkedett nyelvünk tudományos rendszerével s a legnagyobb magyar nyelvész, Révai nyomán. Első olvasmánya is oly kevésbé volt Gvadányi, mint Kazinczy. A gyermekifjút nem tehetta elfogulttá se amannak népies, de izléstelen magyarsága, se emennek izléses, de olykor idegenszerű stílusa. A két társág között a középúton maradt, s már gyermekkori benyomásainál fogva hivatva volt, mintegy összeolvastva az eddigi irányokat, oly költői nyelvet alkotni, mely ósdiakat és újítókat egyaránt magával ragadjon. Ifjúkori kísérletein már látszik ez irány, sőt *Sok vész riaszt* kezdetű költeményeskéjében is, mely fönmaradt kísérletei között a legrégebb, alig van nyoma akár a köznapi, akár a mesterkélt magyarságnak. E költemény 1817-ből való. Szücs előadása alatt írta a tanteremben, mi azt mutatja, hogy Pesten már nem figyelt annyit a magyarázatra, mint Fehérvárott. Ez

* Zádor Györgg levelezése Kazinczyval 1813—1831. Közli Zádor Gyula, Buda-Pest. 1886. 77. 1. Zádor György, előbb Stettner, írói néven Fenyéry Gyula, Vörösmarty egyik legrégebb barátja; meghalt 1866-ban.

időtájt leginkább epigrammákat és elegiákat írt, melyeknek nagy részét elégette, mert, a mint maga mondja, többnyire száraz verselés volt. Fönn említett költeménye is csak úgy maradt reánk, hogy egyik tanuló társa leírta magának s ereklyeként őrizte egész napjainkig. Sallay Imre neve e hű barátnak, ki majdnem oly szeretettel és bámulattal csüngött Vörösmartyn, mint Johnsonon Boswell. Szerette, bámulta, mindent megtett érte a mire kérte, sőt midőn Vörösmarty föllépett az irodalomban, szerencsésnek érezte magát, hogy kéziratát minden díj nélkül ő tisztázhatja. Hivatala miatt Budán kellett laknia, de minden héten átjött Pestre megkérdezni Vörösmartyt: írt-e valami újat, van-e tisztázni valója. Jobban tudta Vörösmarty írását olvasni, mint ő maga; a gyors írás, a sok torlás és javítás miatt nehezen olvasható kéziratot oly könnyen olvasta, mintha saját szép írása lett volna. Kár, hogy e hű ember nem vitt naplót, mint Boswell; később ugyan, 1865-ben, emlékezetből összeírt egy pár ív jegyzetet Vörösmartyról, de nagyon hézagosan s nem oly érdekesen, mintha naplót visz vala.* Mennyi adatunk volna most Vörösmarty ifjú- és férfikorára, míg így csak egy pár jegyzet, néhány levél és szóbeli hagyomány mindaz, a miből meríthetünk.

* Sallay jegyzeteit már e munka első kiadásakor használtam. A kézirat Toldy kézirat-gyűjteményével az akadémia birtokába került.

Az 1817-ik év más tekintetben is nevezetes volt a már egyetembe lépő ifjúra nézve. Nemcsak a tanulmányok érlelték, hanem a szenvedések is, s megkezdé küzdelmét az élettel. Atyja egy pár év óta elvesztette minden vidorságát. Gond nyomta, aggodalmak kínozták. Kilencz gyermeket kellett fölnevelnie s az 1814—1815-ki szűk termések nagyon megrontották haszonbérletét s csak a legnagyobb szorgalom és takarékoság menthették meg a bukástól. Ide járult még beteges állapotja is. 1816 őszén a fehérvári vásáron meghűlt, forró lázba esett, melyből kigyógyult ugyan, de annyira elgyöngült, hogy tavaszig nem léphetett ki a szobából. Tavaszra jobbra fordúlt egészsége, a természet is szépen mutatkozott, mi jobb kedvet öntött belé. Azonban egészsége még nem állott teljesen helyre. Unokaöccse, Vörösmarty Ferencz, pesti ügyvéd, júliusban meglátogatván, azt tanácsolta neki, hogy jó volna, ha közölné baját jelesb orvossal, ezért ránduljon be vele Pestre. Elfogadta a tanácsot, a pesti orvosok egyik legjelesbikéhez folyamodott, kinek orvosságát még az nap bevette s másnap délután meghalt.

E halál az egész család pusztulását vonta maga után. A boldogult még betegeskedése idejében úgy rendelkezett, hogy ha meg találna halni, hagyjanak föl a falusi gazdálkodással; mindent, mi Velenczén van, tegyenek pénzzé, az adósságokat fizessék ki, a mi megmarad, adják be az árvapénztárba. Így ez összeg kamatjából s a fehérvári ház, föld és szőlő

jövedelméből valahogy csak élélhetnek, különben bajosan. Az özvegy máskép cselekedett. Képzelődése és kedélye után indult, s reményét jó szándékával táplálta. Hogyan hagyja el Velenczét, hova annyi édes emlék köti, a jó szomszédokat, kik szeretik, beteget, kik áldják, kedves teheneit, melyeknek tejéhez nincs fogható, a szőlőt, melyet férje ültetett, az erdőt mezőt, hol minden gyógyfüvet ismer; hogyan menjen Fehérvárra, idegenek közé, városba, melyet soha sem szokott meg? Aztán azt hitte, hogy mivel jó gazdasszony, jó gazda is lehet, képes lesz pótolni férjét s fentartani a családot eddigi állapotjában. Megtartotta a haszonbérletet s két nagyobb leányával gazdálkodni kezdett? Azonban nem sokáig folytathatta, minden év rosszabbul ütött ki, s minden évben kisebb-kisebb haszonbérletre szorult. De szegényedése mellett sem mondott le szokásairól. A ház egyben-másban, legalább külsőleg, most is a régi jobb állapotra emlékeztetett. Vendég nem igen járta már, de azért a gazdasszony serénykedett, konyhája folyvást jó hírben állott, s a koldus most sem léphette át vigasz nélkül küszöbét. Alig telt el öt év s már majd mindent el kellett adni, előbb a fehérvári házat és szőlőt s így tovább. A szegény özvegy nem hogy fiait segíthette volna, hanem maga is szükségét látott. Gyermekai szétszóródtak a világban. Mihályt a véletlen, vagy gyámja, Vörösmarty Ferencz, gondoskodása, a Perczel-családhoz juttatta nevelőnek; János, végezve a gymnasiumot, gazdasági szolgálatba

lépett; a többiek a rokonsághoz vagy jó emberekhez vonták magokat, hogy ne legyenek anyjok terhére. Az özvegy egyedül maradt bánatjával. Ott tengődött Velenczén, alig maradt valamije, leginkább azon csekély segítségből éldegélt, melyet két nagyobbik fia küldött neki koronként. Az önvád és elhagyottság szomorúvá és betegessé tették. Mindent elvesztett, csak imádságos könyve maradt meg, ebben keresett és talált vigasztalást. Imádkozva, betegeket gyógyítva töltötte napjait.

És ha néha sorsa fordul,
 Gazdálkodni még most sem tud,
 Ha neki van, másnak is jut;
 Jobb időkből rossz szokását
 Hogy a könnyeket ne lássa,
 Megfelezeni kis kamráját,
 S maga gyakran szükségét lát.

Írja róla költőnk 1847-ben egyik költeményében, melynek czíme *Szegény asszony könyve*. Mi mélyen hathatott a jó fiúra anyja szenvedése. Huszonöt év múlva sem feledi e kegyes, szomorú arcot s oly élénken, oly bensőséggel rajzolja, mintha épen akkor jött volna látogatásából. Valóban e költemény nemcsak Vörösmarty legszebb költeményeinek egyike, hanem kedélyre, bensőségre, s a mi ezzel együtt jár, egyszerűsége nézve, majdnem mindent felülmúl, a mit valaha írt. Ha nem volna más adatunk arra, hogy Vörösmarty nagyon szerette anyját, e költemény

is elég bizonyosság lenne reá; ha nem írt volna semmi mást, ez talán magára is föntartaná nevét költészetünk történetében, mert a valóság és eszmény, a kedély és phantasia szerencsés vegyületének oly szüleménye, mely más irodalmakban is a ritkébb jelenségek közé tartozik.

Fiai jobb sorsával az özvegyre is jobb napok derültek. Mihály- és Jánosnak első gondjok volt anyjokat kiemelni a nyomorból s bevinni Fehérvárra, hol közelebb lehet gyermekeihez, mert közülök négy ott lakott. János itt tisztességes lakást fogadott számára, sőt közköltségen teheret is vettek neki, hasonlót a régihez, mert a jó tej kedves eledele volt. Mindamellett nem maradt Fehérváron sokáig; nem tetszett a város, faluhoz szokott s ismét oda kívánczozott vissza. Ekkor János, Mihály tanácsára, Gárdonyba vitte ki, hol egy nemes úr adósuk volt s ennek fejében örömet adott az özvegynek lakást és földet. Azonban itt sem találta magát jól. Velenczét, a jó szomszédokat, férje kedves szőlőjét nem tudta felejteni. Rosszabb kedve volt, mint a nélkülözés napjaiban, s mintegy hervadni látszott. Végre sírva vallotta meg fiainak, hogy ő csak Velenczén lehet egészséges, közel a szőlőhez, hova mindennap kijárhat sétálni, mint régen, bárcsak ezt a szőlőt ne kellett volna eladni, bárcsak élne édes-atyátok — Istenem, hova juttattalak benneteket! És keservesen sírt, siratta férjét, magát és fiait. A fiúk nem nyughattak, míg a szőlőt vissza nem szerezték s anyjoknak közel hozzá

lakást nem béreltek. Boldoggá tették. A jó özvegy megelégedve élte le utolsó éveit. Otthon volt újra s úgy tetszett neki, mintha a régi jó idők visszatérnének. A magából élhet, férje szőlőjébe járhat, ismét aszalhat, befőzhet, gyógyfüveket száríthat, tapaszokat, kenőcsöket készíthet, s fiait egy kis vendégségre várhatja. A fiúkra is jól hatott, hogy midőn anyjokat látogatják, egyszersmind gyermekségök emlékhelyéhez vándorolhatnak. Rájok is elragadt anyjok boldog csalódása. Jól ismert hegyek, fák és arcok köszöntötték, a kapuban anyjok fogadta, s mert hatvan éves korában is alig volt ősz hajszála, majdnem az az alak állott előttök, ki régen iskolás gyermekkorukban. Úgy tetszett nekik pillanatra, mintha még virágoznék az atyai ház vendégszeretete, jólléte. Anyjok megvont magától a mit lehetett, csakhogy látogató fiait jól fogadhassa. Bőségben úszott az asztal, s kivált Mihály kedvencz ételei soha sem hiányoztak. Mihály épen azért, mert nem akarta anyját szegényíteni, ritkábban látogatta, egy évben kétszer; az anya viszont épen azért, mert fia ritkán látogatta, még inkább kitett gazdasszonyi becsületeért. Mihály mindig hozott neki Pestről valamit, ha egyebet nem, legújabbán kijött munkájának csinosan bekötött példányát. A jó asszony örült fia hírének, könnyezve nézegette a szép könyvet, el is olvasott belőle néhány lapot, de nagyon elszokott már a világi olvasmányoktól, a fellengős nyelvet sem értette eléggé, hamar félretette és ismét imádságos könyvét vette elő. És

imádkozott, hálát adott Istennek, hogy fiai jól-rosszul, de elhelyezték; János épen oly jeles gazdatiszt, mint Mihály író; Mihály már olyan állapotban van, hogy évenként kétszáz váltó forinttal segítheti, a mennyi épen elég néki, s még a szegényeknek is juttathat belőle valamit.

III.

Vörösmarty mint a Perczel-fiak nevelője, első ízben 1817—1822. A Perczel-család. Jogi vizsgálatai az egyetemen. Olvasmányai Pesten. Barátjai Börzsönyben: Egyed Antal, Klivényi Jakab, Teslér László. Első drámai és epikai kísérletei: *Zsigmond király, Ypsilon-háború, Hűség diadalma*. Lyrai költemények.

Azonban midőn költőnk körülményeihez képest ily jelentékeny összeggel segítette anyját, már harmincz éves férfiú volt s az akadémia rendes tagja. Azon évben, mikor atyja meghalt, nem tehetett érte többet, mint hogy nem vált terhére s néhány forintocskát takarított meg számára. Magának is kevés volt, csak hogy élhetett és tanulhatott. Szerencsére már 1817 novemberében a Perczel Sándor házához jutott, mint három kisebb fiának nevelője.

Az atyja halálán búsongó s anyja és testvérei sorsán aggódó ifjú idegennek és szerencsétlennek érezte magát az úri háznál. Atyja sírjához ez időtájt irt ódája nemcsak a kegyelet sóhajtása, hanem a búskomolyságé is. Nem dobogott feléje részvevő kebel, hideg arcokkal találkozott. Perczel Sándor katonaviselt ember, vagyonos és büszke nemes úr volt s kissé nyers modorú; fiai: Sándor, Móricz és Miklós tehetséges, de vásott úrficskák, kiket az atya útasí-

tása szerint is kemény regulába kellett tartani. A fiatal és tapasztalatlan nevelő sokat bajlódott. Nem sok kedve volt nevelősködni s nagy fáradságába került a tanítás. Midőn 1848-ban b. Eötvös, mint vallás- és közoktatásügyi miniszter, a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanszékével kínálta meg, visszautasította, azt mondván, hogy nem született tanárnak, ifjú korában eleget kínlódott, vén napjaiban hagyjanak neki békét. A tizenhét éves ifjú nem beszélhetett így. A szükség és becsület kívánták, hogy megfeleljen a szülék bizalmának. Megszokta és kibékült pályájával. Megszerette a család s ő is a családot, melynek lassanként mintegy tagjává lőn. Az öreg Perczel katonás modora mellett jószívű ember volt, és mit Vörösmarty nagyra becsült, részvétet tanúsított a magyar irodalom iránt, s mi akkor is most is kevés magyar nemesnek szokása, magyar tudományos folyóiratot is járatott, a *Tudományos Gyűjteményt*. Perczelné csakhamar különös szivességet mutatott Vörösmarty iránt, a melyet ez ragaszkodással viszonzott. A *Kis gyermek halálára* írt költeménye (1824) Perczelné vigasztalására készült, a ki egyik korán meghalt gyermekét siratta. A fiúk, ha sok gondot okoztak is a fiatal nevelőnek, becsülték és ragaszkodtak hozzá, s e viszony még akkor is fenmaradt, midőn már kikerültek keze alól. Híven látogatták vagy fölkeresték levelökkel kedves tanítójokat. Vörösmarty iratai közt nem egy levelet találhatni hajdani tanítványaitól. Sándor, ki katona lett, 1831-ben így ír

neki Milanóból: «Kérem barátom uramat egynéhány sorral tudósítani régi tanítványát, kiben még azon magyar vér folyik, melyet barátom uram bele öntött». Móricz, ki 1848—49-ben a magyar forradalomban mint tábornok nevezetes szerepet játszott, viharos élete majd mindenik korszakából tudósítja kedves drága barátját. Hálát és tiszteletet lehelnek levelei; elismeri, hogy Vörösmarty adott először irányt hazafiúi tüzének s várva várja kedves barátja szívet és lelket tápláló levelét. Vörösmarty hasonló szeretettel viszonzta hajdani tanítványai hajlamát. Miklósnak 1849-ben úgyszólván életét menté meg, midőn ez Aradon mint katonatiszt Damjanichsal, minden katonai fegyelmet sértve, szenvedélyesen összetűzött. Damjanich már kiadta az elfogató parancsot s katonai törvényszék elébe akarta állíttatni. Vörösmarty, meghallván ez eseményt, kérte Damjanich barátjait, hogy vessék közbe magokat s mentsek meg e derék, de meggondolatlan ifjú embert. Ezek azt tanácsolták, hogy tegye ezt ő maga; Damjanich tiszteli őt, mint költőt, s kérése sikeresebb lehet, mint bárkié. Vörösmarty csakugyan elment Damjanichhoz, ki nagy tisztelettel fogadta, tüstént teljesítette kérését s örült, hogy szolgálhat neki. Móriczért is mindent megtett, mit tehetett. Csillapítá, mérséklé őt, ki mindig a szélső baloldalon foglalt helyet, s bár politikai véleménykülönbség volt köztök, senki sem mentette, védte hívebben ez annyiszor megtámadott szónokot, mint a hajdani nevelő és barát.

Nyolcz évig nevelősködött a Perczel-háznál, első ízben 1817 novemberétől 1822 novemberéig, második ízben 1823 novemberétől 1826 augusztusáig. Az első három évben Pesten lakott növendékeivel s egyszer-smind elvégezte az egyetemen a philosophiai tanfolyamot. 1820 végén leköltözvén Perczel borszönyi jószágára, ő is vele ment s magán szorgalommal két év s egy pár hónap alatt tanulta meg a három évre szabott jogi tanulmányokat, melyekből félévenként vizsgálatot állott ki a jogi kar előtt. Iratai közt talált bizonyítványai szerint mind a négy vizsgálaton kitűnő osztályzatot vívott ki, kivéven az elsőt, melyen csak az észjogból nyert kitűnőt, s a többiből első osztályt.

E két évet fiatalága legveszélyesebb éveinek nevezte mindig, mert sok mindent kellett tanítania és tanulnia, mindamellét szakított időt arra is, hogy költői hajlamának áldozhasson. Tulajdonkép ekkor kezdődik meg költői tehetségének fejlődése, mely mind nagyobb arányokat vesz. Míg 1820-ig Pesten lakott, úgy látszik, egyetlen íróval sem ismerkedett meg személyesen. Talán csak az öreg Virág Benedeket látogatta, ki örömmel fogadott s áldással bocsátott el magától minden írogatni kezdő lelkesb ifjút. Legalább ezt látszik mutatni az a bizalmas hang, mely Virághoz 1822-ben írt episztoláján előmlik. Tanulótársai közt sem volt senki, ki írogatott volna, vagy a kitől némi szellemi hatást vehet vala. Csak egy Maróthy nevű orvosnövendék volt reá hatással,

ki keleti nyelveket tanult s keletre készült, a magyarok őshazája fölkeresésére. 1824-ben el is indult, azonban Törökországnál nem ment tovább, Konstantinápolyban mint orvos telepedett le. Vörösmarty maga is foglalkozott ez eszmével és sokáig sajnálta, hogy nem vándorolhatott ki barátjával. Volt a korban valami, a mi a sivár jelenből a múlt felé vonzotta az elméket: a fölébredt hazafi-fájdalom és büszkeség érzése, a búskomolyság és ábránd különös vegyülete, melyet a költészet táplált, a tudomány szentesített. Horvát István a magyar ősz kérdés vizsgálatába merült s csodás fölfedezéseit lelkesülve várta az egész nemzet. Körösi Csoma Sándor már elindult keresni az ősz hazát, s a mint látszik, számos fiatal ember keblét dobogtatta hasonló vágy. Csaknem egyszerre négy költő ajkán zendült meg az ősi dicsőséget magasztaló eposz, s jellemző, hogy e költők legkitünőbbike, mielőtt nagy művéhez fogott volna, keletre akart bujdosni, mint Körösi Csoma, s miután megírta *Zalán futását*, Horvát István őstörténelmi vizsgálódásai nyomán, elméjében egy új eposz tervét forgatta, melynek az ősi haza lett volna színhelye. Máskülönben buzdítás, versenytárs nélkül, magára hagyva állott az ifjú költő a nagy városban s csak naponként szaporodó olvasmányai ébresztették munkásságra. Kisfaludy Sándor, Dayka és Berzsenyi munkái akadtak kezébe, s tanúja lőn Kisfaludy Károly drámai diadalainak a pesti színpadon, melyek nagy hatást tettek reá. Többé nem Virág volt leg-

kedvesebb költője, hanem Berzsenyi; s nem óhajtott semmit sovárabban, mint hogy drámákkal ajándékozhatta meg nemzetét. Ódákat írt s néhány kisebb színműbe kezdett, melyeket nem végzett be. Ekkor kezdette meg *Salamon király* drámáját is. Úgy látszik, erről azt hitte, hogy főműve lesz. Elhatározta magában, hogy bevégzi s ha sikerül, ezzel lép a közönség elébe.

Ily hangulattal és törekvéssel utazott le 1820-ban tanítványaival Tolnamegyébe, egy Bonyháddal határos pusztára, Börzsönyre. E falusi magányban töltött két év nagy befolyással volt fejlődésére. Épen azt találta meg itt, mit Pesten hiában keresett: könyveket és írotársakat. Perczel Sándornak itt szép könyvtára volt s Bonyhádon két pap lakott, Egyed Antal, a plébános, és Pester László, a káplán, kik mindketten irodalmi tanulmányokkal foglalkoztak. Kissé távolabb élt egy másik barátja, Klivényi Jakab, kivel már régebben ismerős volt s ki szintén verselgetett. E három pap lett Vörösmartynak társasága, közönsége, barátja, bírálója, versenytársa, kikre mindig hálával emlékezett. Körükben találta magát legjobban, könyvtárokból tanulta ismerni az újabb és régibb magyar irodalmat, általok ismerkedett meg a külföldi költőkkel, tőlük vett ösztönt költői pályája folytatására, s mert nevezetes költőt jósoltak belőle, önbizalomra ébredt félénk geniusza.

Mind a három pap különböző jellemű és tehetségű volt, de mindenik buzgó hazafi s testestül-lelkestül

híve a nemzeti irodalomnak. Megható jelenet, hogy mily nevezetes szerepet játszott a magyar katolikus alsóbb klerus nemzeti irodalmunk újjá születése kor-
szakában, sokkal nevezetesebbet, mint a protestáns. A szegény szerzetesek, plébánosok és káplánok fő-
papjaiknak hagyva a fényt s a protestánsokkal való
torzsalkodást, az éledő nemzetiség a zsendülni kezdő
irodalom nevében egyesültek a világi protestánsok-
kal. Érezték, hogy van egy pont, hol főleg csak ke-
resztyéneknek és magyaroknak kell lennünk s az
egyházi irodalmon kívül is élhetni Isten dicsőségére,
a nemzetiség, művészet és tudomány igaz érdekeit
szolgálva. Faluditól Czuczorig hány nevezetes író
állott elő e lelkes phalanxból; e mellett mindenütt
ott találjuk őket, hol az irodalom ügye forog kérdés-
ben. Berzsenyi versei kiadására néhány katolikus
papnövendék gyűjt segélyt, Kazinczyt örömrriadással
fogadja Pannonhalma, Kisfaludy Károly *Aurórajának*
legbuzgóbb terjesztői leginkább fiatal katolikus
papokból telnek ki.

E derék férfiak közé tartoztak Vörösmarty barátjai
is. Köztök a legfiatalabbik, Klivényi, Pécsen lakott,
de 1822 óta folyvást levelezésben állottak egymással.
Az ifjú pap mindent elpanaszolt barátjának, s bánta,
hogy pappá lön. Vörösmarty vigasztalta s egyszer-
smind megküldte neki nagyobb munkáit. Klivényi
köszönte a vigaszt, köszönte a munkát, mely vigasz-
talóbb amannál. Ő is küldött viszonzásul egy pár
verset, kivált római epigrammokat. Panaszolt püs-

pökére, ki nem szereti a költőpapot, kivált ha drámát ír. Lassanként kibékült sorsával, felhagyott a panaszszal, fel a költészettel is, de annál inkább lelkesítette ifjú barátját, kinek halhatatlanságot jósolt.

Egyed leginkább a régi klasszikai irodalommal foglalkozott. Ovidiust fordította, elegiákat írt s egy nagy eposzhoz akart fogni. Szigorú erkölcsű, de vídám férfiú volt, ki örömet barátkozott a fiatal emberekkel. Vörösmarty gyakran átrándult hozzá s alkalmasint tőle kapta meg Zrínyit Kazinczy kiadásában, Homért Vályi Nagy fordításában, Tassót a Tanárkiében; ez utóbbi annyira megnyerte szeretetét, hogy kedvéért megtanult olaszul s nem sokára az eredetiben olvasta. 1822-ben Paksra költözvén Egyed, leginkább levelezés által tartották fel a régi viszonyt. Versben leveleztek. Vörösmarty első levelében mélyen sajnálja barátja távoztát, az utolsóban kéri, hogy legyen tovább is buzdítója, ébresztője. Tulajdonképp egymást buzdították. Vörösmarty nemcsak hogy az ő szívességéből olvasta a három nagy epikus költőt, Homért, Tassót és Zrínyit, hanem tőle vette az első ösztönt az epikai költészetre is. Egyed az «Ősi hadak rendjét» akarta írni, eposzt majd Árpádról, majd Nádasdyról, a hét éves háború egyik hősről. Vörösmarty folyvást tudakolta mennyire haladt már a munka. Fájdalom, volt reá a válasz, még meg sincs kezdve, mert helyzete nem adott hozzá könyveket. Valósággal ihlete hiányzott. Vörösmarty nem emlegette, hogy ő is akar írni, de már kész volt epikai

első kísérletével, a *Hűség diadalma*val, bár ekkor még nem sejté, hogy egy év múlva ő fogja megénekelni Árpád csatáit, mire Egyedet annyira buzdította.

A mint Egyed eposzi tervekkel foglalkozott, melyeket ifjú barátja írt meg: úgy készült Teslér a drámai pályára, gazdagítva könyvtárát az újabb kor legnevezetesebb drámaíróinak munkáival, melyeknek Vörösmarty vette leginkább hasznát. Ifjabb lévén Egyednél, szorosabb baráti viszony fűződhetett közte s Vörösmarty között; e mellett Teslér leginkább az újabb kor irodalmát tanulta, melyből az ifjú költő majd semmit sem ismert. A két ifjú a fiatal szív lángolásával ragaszkodott egymáshoz. Teslér nemcsak idősb, hanem műveltebb is volt, mint ifjú barátja. Nem csak görögül tudott, hanem németül, francziául és olaszul is, szépen hegedült s már levelezésben állott Kazinczyval, kinek leveleit még a külalokban is utánozni igyekezett. Minden pénzét könyvre és hangjegyre költé; többet olvasott, mint írt. Készen állott ugyan már egy drámája, de csak egy pár kisebb költeményt bocsátott közre álnév alatt. Előbb Bonyhádon káplánkodott, majd Pinczehelyen, később székesői plébános lett s végre bükkösdi. De bár hova ment, mindenünne küldötte könyveit Vörösmarty-nak s híven fölkereste levelével. Tőle olvasta Vörösmarty Shakespearet, Schillert, Goethet, Kazinczyt s az *Erdélyi muzeumot*. Meglátogatták egymást, s ha távol voltak, egyik levél a másikat érte. «Édes öröm-

mel voltam mindig társaságodban — írja neki Teslér 1820 végén — mert beszédünk csak a haza, csak a literatura volt. Ha örömmel láthatnám kelni mind-ezeket, ha dicsőn lefizethetnök mi is adónkat.» Ösztönzék és bírálták egymást, még pedig ritka őszinteséggel. Néha összetűztek, de hamar megbékéltek. Teslér Vörösmarty *Salamonjának* első kidolgozását nem találta elég magyar jelleműnek, e mellett ismételte azt a tanácsot, melyet neki Kazinczy adott: «Tartsd meg a cothurnusi lépdelést». Még más hibákat is fedezett föl benne, melyek részint nem hibák, részint pedig nem a legfőbbek. Vörösmarty rossz néven vette a bírálatot s polemizálni kezdtek egymással levélben. Ifjú költő nem igen tűri a gáncsot, ha még oly esöndes, szerény természetű is, minő Vörösmarty volt. Teslér mentegetőzött s egy pár bókka igyekezett szelidíteni kritikáját. «Vedd föl azt — írja neki 1823 márcziusában — hogy mi közönségesen a magunk szüleményeit nem tudjuk azzal a birói szemmel nezní, melylyel kellene, vagy ha tudjuk is azt, úgy bánunk vele mégis, mint ama lány atya, ki fiainak mindene- ket megenged. Az én első drámám, tudom azt jól, hogy egy pipa dohánynál többet nem ér, mégis szeretem; az pedig nagyobb ördögség, hogy a mint azt először csináltuk, ha kész, már segíteni nem tudunk rajta, még csak sokat változtatni sem. Így vagyok én *Pákozdy*mmal; tudom, hogy rossz s hogy hol a hiba, s azt változtatni még sem tudom. . . Én azt hiszem és tudom, hogy te hazánknak nagyobb em-

bere fogsz lenni, mint Racine és Corneille, ennek pedig első darabja gyöngé volt s azé meg rossz.» Így bírálta és szerette egymást a két barát. Teslér érezte, hogy nem költőnek született, fájdalmas resignációval felhagyott a költészettel, de mindig oly részvétellel kíséerte barátja munkásságát, mintha saját jövőjéről volna szó. A Vörösmarty dicsőségében kereste a magáét s midőn *Zalán futása* megjelent, a betelt vágy lelkesült örömeivel írta neki: «A haza nevében köszönöm neked, az egeknek pedig hála *Zalánodért*, s érte ezerszer csókollak, ezerszer ölellek és áldalak. Horváltól régen vártuk s te adtad azt előbb, melynek híjával valánk; vedd érte köszönetemet. Értsd pedig röviden: *Cserhalmod* a kritikát jobban kiállja, de szíveink jobban *Zalánhoz* nyulnak. Köszönöm, köszönöm barátom, s hidd el, azt volna kedvem eldallani szent Simeonnal: Domine, nunc dimittis servum tuum in pace.»*

Így fejlődött a huszonkét éves Vörösmarty a magányban, önerején, a barátság virrasztó gondjai alatt. Szabad idejét a költészetnek, barátságának és természetnek áldozta. A hajnal vagy alkony gyakran találta őt, puskával vállán, a bonyhádi erdőben. Inkább bolyongott, mint vadászott s andalgott a gyönyörű tájon, a mely, mint Egyednek írta, épen megegyezett csendes örömi lelkével. Klivényihez írott költői le-

* Teslér valamint Klivényi levelei is kiadatlanok. Vörösmarty fia, Béla, birtokában.

velében is emlékszik ez álmodozó bolyongásokról. Mélyen emlékébe nyomultak e szép tájképek s még hat év múlva is, *Széplak* gyönyörű bevezetésében, hozzájok sóhajtoz vissza. Változó érzések között hánykodva, egyszer a világba vágyott, a pusztá magányosság bús fiának nevezte magát, máskor megnyugodva írta Egyednek: «Munkára virradok, avval nyugszom el: szünetem igen kevés. Ha fogynak dolgaim, újjakat keresek, mert ezek elszórják némely aggodalmimat. Csüggesztő kedvetlenség ritkán hat szívemre: mert tudok bízni jó Istenemben, s míg ez így marad, nem tartok semmitől. Az unalom ellen csak egy rendű foglalatosságom is elég oltalom, változó érzéseim pedig, melyeket a költészet (szabad legyen mondanom) lelke még tündériebbéké tesz, azt egészen ösmeretlenné teszik előttem.»*

Azonban folyvást dolgozott s mindinkább ébredezett írói becsvágya. 1821 őszén egy kirándulás tanítványaival Baranyába és Somogyba, a Perczelekkel atyafias Somsich-családhoz, szintén táplálta költői lelkesülését. Baranyában Siklós várának szemlélete egy egész drámai trilogia eszméjét ébreszté benne, a melynek első részét, *Zsigmondot*, 1823-ban be is végezte, a másodikat, a *Bujdosókat*, 1825-ben írta meg, a harmadik egészen elmaradt. Somogyban Zrínyi várának romja egy *Szigetvár* című ódára lelkesí-

* *Vörösmarty minden munkái.* Pest, 1864. XII. k. 543. l.
Összes munkái. Buda-Pest, 1885. VIII. k. 388. l.

tette.* 1822 novemberéig már jókora füzet lyrai költeményt írt össze, ezenkívül két drámát, *Salamont* s az *Ypsilon-háborút*, mindkettőt 1821-ben, s egy költői beszélyt, a *Hűség diadalmát* 1822-ben. Meglátszanak rajta újabb olvasmányai s fejledezni kezd eredetisége is. *Salamonjáról* itt nem lehet ítélnünk, mert újra dolgozva adta ki később, de 1823-ban írt, át nem dolgozott s ki nem adott *Zsigmondjából* úgy látszik, hogy nem ismerte még a színpadot és Shakespeare olvasása nem a tragikai conceptió, a gyors cselekvény, az éles jellemzés iránti érzéket fejté ki benne, hanem csak a nemzeti történelem dramatizálásának hajlamát. Shakespeareet inkább csak a külsőségekben utánozta, egészen a színek gyakori változásáig. Azonban a diction méltóságára, a jambusok hangzatosságára nevezve már ekkor felülmúlt minden magyar drámaíró. A mi *Ypsilon-háború* című nyelvészeti bohózatát illeti, az annak, a minek írta, eléggé sikerült, minden esetre sikerültebb, mint ifjúkori drámái kísérleteinek bármelyike. A mű személyei betűk, a Verseghy *y*-na és Révai *j*-je versenyeznek egymással, a míg végre Révai szerint dől el a dolog. Még akkor nem volt eldöntve helyesírásunk legfőbb kérdése: vajon egészen a kiejtés szerint írjunk-e, mint Verseghy hirdette, vagy pedig feltüntessük a szóképzés és ragozás betűit, a mint Révai tanította

* *Vasárnapi Ujság* 1868. 1. szám. *Perczel Mór emlékirataiból*.

vajon láttyá-t, halljá-t írjunk-e, vagy látjá-t, halljá-t. Vörösmarty, mint Révai buzgó híve, azt hitte, hogy a komikai tárgyalás csak használhat a komolyan már eléggé megvitatott kérdésnek. Valóban a száraz nyelvészeti kérdést oly élénken, oly komikain tárgyalja, hogy figyelmünk, jó kedvünk egy perczig sem lankad. Majdnem cselekvénynyé emelkedik a vita s a betűk egész szenvedélylyel küzdenek. Már magának az eszmének különössége fölébreszti kíváncsiságunkat s nem remélvén, hogy valami derekas válhassék belőle, annál kellemesebben élvezzük a sikert.

Lyrai költeményei nagyrészt csekély becsű kísérletek, a melyeken előbb Virág, aztán Berzsenyi hatása érzik. Messze marad mindkettőtől, kivált ez utóbbtól, bár később is eszébe jut néha Berzsenyi koszorújáért versenyezni. Csodálatos, ez inkább költői gyakorlatokban, mint költeményekben nem érezhetni Vörösmarty szellemét, sőt nyelvének erejét sem mindenütt. Mintha a klasszikai óda egészen ellenkeznék modern szellemével s geniusza elhagyná e téren. Klasszikai modorban írt ez ifjúkori ódáiban csak abban mutatkozik eredetisége, hogy egészen szakít a mythológiával, sőt a klasszikai eszménnyel is. Dalaiban már több eredetiség nyilatkozik. A *Völgyi lakosban* és *Szánakozóban* új hang csendül fünlünkbe. De nyelvének erejét leginkább hexameterében érezzük, melyek már akkor is a legjobb magyar hexameterekkel versenyeznek, míg végre a *Hűség*

diadalma című epikai kísérletében, mind tárgyra, mind szellemre nézve előttünk áll a romantikus költő, kit az ó-világhoz csak a külső forma köt, s egész arczával az új világ felé fordult.

Íme ez ifjúkori kísérletek néhány jellemvonása, melyek a későbbi Vörösmartyra emlékeztetnek! Mindamellet a legélesebb szemű kritikusk sem jósolhatta volna belőlök, hogy az ifjú, ki ezeket írja, egy pár év múlva forradalmat idéz elő a magyar irodalomban: kiveszi Kazinczy kezéből a magyar költői nyelv megalapítását, s a mit a Kisfaludyak csak megmozgattak, a képzelet szabadsága s a nemzetiesb irány nagy eszméinek teljesebb diadalához tör útát. Honnan e gyors fejlődés? Ki mondja meg? De annyi bizonyos, hogy Vörösmarty geniusza még ekkor nem találta meg se tárgyait, se formáját. Két erős szenvedélynek kellett ide ragadnia, a hazafi-fájdalomnak és a szerelemnek: a következő 1823. évben e két érzés tölti be egész lényét és hozzá fog *Zalán futásához*.

IV.

Vörösmarty Görbön mint patvarista. Az *Elbúsult deák* című drámája. Első föllépte a *Koszoruban*. Az 1823-ki politikai mozgalmak hatása. *Zalán futásába* kezd. Zrínyi, Gyöngyösi és a XVIII. század epikusai. Epikai mozgalmak a jelen század elején. Aranyos-rákosi Székely Sándor. Vörösmarty első szerelme. Perczel Etelka.

Vörösmarty 1822 novemberében egy évre elhagyta Börzsönyt s Görböre ment Csehfalvay Ferenczhez, Tolnamegye egyik alispánjához, patvariára. Nem végkép mondott le nevelő pályájáról, csak ideiglenesen, s Perczel Sándor nem hogy rossz néven vette volna e lépését, sőt ellenkezőleg, helybenhagyta s maga ajánlotta őt Csehfalvaynak. Ügyvédi pályára készült, s az volt szándéka, hogy a patvaria végeztével fölesküdjék a királyi táblára, s Pesten ismét átvévén a Perczel-fiúk nevelését, ügyvédi vizsgálatra készüljön. Görbön új barátokra talált, kik ugyan inkább csak vadász- és juratuspajtások voltak, de szintoly tárt karokkal fogadták, mint Bonyhádon íróтары. Vörösmarty, gyermeksege óta, talán itt töltheti legvidámabb napjait, ha anyja miatti aggodalma, a haza ügye, és titkos szerelmi búja meg nem zavarják vala éjét és nappalát. Azonban az ifjú szív sokat el-

bír, kivált ha költőé, kivált ha a fájdalom ihletté válva, enyhületkép szállhat vissza. Vörösmarty nemesülve emelkedett ki fájdalombaiból s mintegy nekik köszönhette, hogy költői geniusza szárnyra kelhetett.

Mióta elhagyta a szülői házat, most lélekezeltetett először szabadabban. Nem tanított, kevés óráját foglalta el a patvaria, s élhetett valamit kedvére is. Az újság ingere, a szórakozás belé vonták néha a mulatóságokba, de inkább vadászott és csónakázott a Kaposon, mint bálokba járt vagy kirándulásokat tett a vidék vendégszerető házához. Leghűbb vadász és csónakos társa az alispán fia volt, Sándor, ki, a mint levelei bizonyítják, kiválón ragaszkodott hozzá. Midőn Vörösmarty odahagyta Görböt, az ifjú barát híven tudósította őt, hogy mik történtek ott eltávoztatóta. Sokszor emlegeti a csónakázást, vadászatot, s azt a «czifrán készült meleg hűselőt», melyre Vörösmarty gúnyverset írt. Elpanaszolja, hogy mindkettőjüket nagy veszteség érte, oly mulató társukat veszítették el, kit a nyáron Dárius kincséért sem adtak volna, — kedves kis csónakjokat ellopták a kert alól. Elmondja, hogy az a meleg hűselő most még jobban megérdemli Vörösmarty dicséretét, mert ő az ősszel még az ujjnyira árnyékvető zsinegeket is elpusztította róla, hogy annál hűsebb legyen s a benne hűselőket jobban érhesse a szél. Tréfásan dicsekszik, hogy most jobb fűtőszolgájok van, mint tavál, egészen olyan, mint Vörösmarty börzsönyi fűtője, a ki egy hétre egyszerre szokott befűteni és Tollagi Jónásként

a mit tesz, igazán teszi. «Ha reá gondolok — végzi egyik levelét — a múlt esztendőre, sóhajtással emlékezem meg azon barátságos és ártatlan multságainkról, melyekkel időnket minden unalom nélkül eltöltöttük, s örömet visszahoznám azon jó időket, ha lehetne.» A másik ifjú, ki nagyon ragaszkodott Vörösmartyhoz, Jeszenszky Miklós volt, egy lelkes és nagyreményű ifjú Csibrákról, ki közpályára készült s irogatott is, azonban kora halála sírba temeté a szülők és barátok reményeit. Vörösmarty buzdító verset írt hozzá s egy darabig levelezésben állott vele.

E két ifjún kívül, úgy látszik, a többi patvarista is rokonszenvvel viseltetett az új társhoz. Vörösmarty rendesen, ha nem is gyors, de annál erősb és tartósb rokonszenvet keltett maga iránt a férfiakban. Nem voltak külsőleg ragyogó tulajdonai, melyek sértsék a hiúk büszkeségét, és eszének és szívének belső gazdagsága, egyszerű nemes modora szeretetet és tiszteletet vívtak ki számára mindazok előtt, kik nem vesztették el minden fogékonyságukat a való érdem iránt. A nők irányában sokkal tartózkodóbb volt, sőt elfogult. Nem tánczolt, nem udvarolt s az édeskedést, bókolást, ki nem állhatta. Azonban szerény elvonultsága, komoly vidámsága, kellemes zavara való tiszteletet és gyöngédséget fejeztek ki a nők iránt. Nagyobb társaságban kevésbé nyilatkozott szeretetreméltósága, mint a kisebbben, ismerősök között. Soha sem rontotta el a mások jókedvét, ha magának nem a legjobb kedve volt is, sőt emelni igyekezett.

Hamar otthon találta magát a patvarián is, hol víg élet folyt s a tréfa, elmésség egymást érte. *Egy czifrán készült meleg hüselőre, Patvarista* című költeményei s az *Elbúsult deák* című drámája mind e pajkos szeszély szüleményei s úgy látszik, juratus pajtásai kedvéért írta. Az *Elbúsult deák* hősei törvénytánuuló ifjak, s alkalmasint patvarista pajtásait rajzolta bennök. Egy pár jó genreképi jelenetet találunk e különben gyöuge műben; prózában van írva, melyet az érzelmesebb jelenetekben jámbusok váltanak fel, szebben hangzók az eddigieknél.

Mindamellett legjobban találta magát szobájában, vagy a mezőn egyedül bolyongva. Elmerült tanulmányaiba, bújába, gondjaiba. Sokat, olvasott és írt, többet mint azelőtt; folyvást levelezett Teslér és Klivényi barátjaival s megküldötte nekik újabb munkáit. Mint író ekkor lépett föl először nyilvánosan a *Tudományos Gyűjtemény* mellékletében, a *Koszorú*-ban, Virág Benedekhez írt episztolájával s egy tankölteménnyel, melyet volt tanítványaihoz búcsúképp írt, Börzsönyből távoztakor. Innen küldött két költeményt Kisfaludy Károlynak is az *Auróra* számára, *Toldy Csepelben* és *Juhász és bojtár* címűeket. Mindenik küldemény szerencsétlenül járt. A *Koszorú* szerkesztője kegyeskedett ugyan kiadni mind két költeményt, de oly jegyzés kíséretében, mely megrója az interpunctiót, orthographiát s egy pár verssor hibás voltát. Vörösmarty rossz néven vette ez igazságtalan megrovást, mely a szedő és javító hibáját a

szerző nyakára tolja, társai pedig, kivált Klivényi, egész fölindulással kelnek ki levelökben a szerkesztő ellen és vigasztalják barátjokat, kinek első fölléptével is méltatlanságot kellett szenvednie. Kisfaludy Károly épen visszautasította a küldött költeményeket.

«A munkák iránt — írja 1823. márcz. 19-én — köszönetem mellett őszinte választ adok. *Toldit* a jövő évre hagyom, minthogy ezenre több ilyen tárgyak küldettek be s azoknak föl vételét ígertem. A másik verset szívesen fölveszem, mindazáltal egy kérést bátorodom tenni: nem lehetne-e e különben szép és lágyan irt idyllbe grécismust szőni? A juhász és bojtár nevezet (pedig képtelen) sok olvasót elijeszt. Én magam tapasztalám, kivált a szép nemnél ezen előítéletet, és egy almanak, mely gyönyörködtet s nem tanít, azt nem czáfolhatja meg. Azért, ha ezen költeményt általjában dialogisalni méltóztatnék, görög nevet adván czímerül, több kedvelőt nyerhetne. Bár volna még benne több cselekedet (*Handlung*), mely az egészet meghosszabbítaná. A nyelv tiszta és szép s nem hizelkedem azon reménnyel, mely olvasásakor lepett meg, hogy tisztelt hazafim ezen pályán dicsőséget szerzend. Ha felebbi kérésem figyelmet érdemel, méltóztatnék ezen idyllt hozzám küldeni; szintűgy köszönettel venném, ha még több metrumos és köztárgyra czélzó verseket vagy epigrammákat is átszolgáltatna, én nem mulasztom el nevét, mint nyelvünk újabb hőjét a hazának

bemutatni.»* Vörösmarty nem görögösítette a gáncsolt *Juhász és bojtárt*, melyet ez különben sem tett volna jobbá, de a nem gáncsolt *Toldit* visszavette, újra dolgozta, s 1829-ben ismét elküldötte Kisfaludyhoz, a ki azt ki is adta *Aurórája* 1830. évfolyamában. Az ifjú költő megértette Kisfaludy levelét, mely sok gyöngédséggel ugyan, de mégis eléggé érthetően fejezte ki, hogy jobbakat vár tőle. De mindez nem kedvetleníté el, más hangulatban volt, mintsem ily kicsinyes dolgokkal foglalkozzék. Lelkében eszmék forrtak, szívében a szerelem szenvedélye viharzott, s képzelmében a haza elmúlt dicsőségének, az elhanyagolt jelen gyászának képei vonultak el. Eddig költészete inkább csak verselgetési gyakorlat volt, az eszmék és érzések játéka, mulatság és utánzás; most érezte, hogy költő, ki többé nem könyvekből, hanem lelkéből merít, rhythmusát a megáradt eszmék és érzelmek hullámozása emeli s költészete összeolvadt az élettel, saját és nemzete életével.

Az ifjú Vörösmarty költészetének e forduló pontját nagyban elősegíték az 1823-ki politikai mozgalmak. Zaj töltötte be az országot, bár az országgyűlés terme zárva volt s a kormány azt mintegy végkép bezárni szándékozta. A megyéken, a régi magyar alkotmány e védbástyáin, folyt a harc; a nemzet jobbjai végső erejük megfeszítéséig védték az annyi-

* *Vörösmarty minden munkái.* XII. k. Pest, 1864. 545. l.
Összes munkái. Buda-Pest, 1885. VIII. k. 390. l.

szor mellőzött, kijátszott s most nyíltan s alapjában megtámadt alkotmányt. Valóban, Magyarország nagy válság felé közeledett s kockán állott nemcsak alkotmánya, hanem nemzeti fejlődhetésének majd minden biztosítéka is. Mintegy harmincz év tölt el 1790 óta, midőn amaz örökké emlékezetes országgyűlésen az alkotmány visszaállítva, újabb törvényekkel biztosított s a nemzetiséget fenyegető veszélyek elhárítottak. A lelkesülést és erélyt lassanként lankadás és tétlenség váltották föl. A kormány többé nem németesített, de a nemzet majd semmit sem tett nemzetisége biztosítására. A nemzetiségből kivetkőzött aristocratia 1790-ben is nem annyira nemzetiségét védte, mint előjogaít, s folyvást idegen maradt nyelvében és szokásaiban. A közép nemesség tüzesen szónokolt ugyan a nemzetiség mellett ország- és megyegyűléseken, de oly keveset volt képes kivívni érdekében, mint áldozni érte saját erején. Egy nyelv-mívelő társulatocksát, egy kis állandó színházat sem tudott megalapítani Magyarország gazdag nemessége, s mindazt, mit egyesek a nemzeti műveltség fejlesztésére kezdeményeztek, közöny fogadta és temette el vagy legalább is tengődésre kárhoztatta. Nemzeti nyelvünk nemcsak az országos és iskolai életben nem foglalhatta el helyét, hanem a műveltebb társaságokban is folyvást csak vendégkép jelent meg.

A közöny, tétlenség és léhaság e jelenségei, a mélyebben vizsgáló előtt veszélyesebbeknek mutatkoztak II. József rendszabályainál, melyek a nemzeti-

ségnek nyílt harcztot izentek ugyan, de egyszersmind erős ellenhatást is keltettek föl. Most tespedés állott be s újra a süllyedés napjai látszottak közeledni. Csak az irodalom mindinkább élénkülő mozgalmi vigasztalhatták az aggódó hazafiakat. A megújulás fejleményének, mely itt megindult, előbb-utóbb át kellett hatni a társadalmi és politikai életet is, és szerencsére Kazinczy nyelvújítása, a régi és újabb eszmék s ízlés közti küzdelem, akkor kezdte vívni leghevesebb csatáit, midőn Magyarország közléte legzajtalanabb volt, 1812—1823-ig. Az alkotmány sem igen dicsekedhetett több szerencsével, mint a nemzetiség. Csak védelmére szorítkozott a nemzet s nem egyszersmind fejlesztésére, s a szabadság fogalma a rendi szabadságokkal majdnem egynek tartatott. A védelem ugyan sokig megakadályozta a nyílt erőszakot, de nem a leplezett támadást, a lassú sorvasztás kísérleteit. A reformok késtek, sőt ellen-szenvvel is találkoztak, a mi öregbíté a veszélyeket. Az a reformtörekvés, mely az 1790-ki országgyűlésen mutatkozott, lassanként elpárolgott. Nemesak az európai nagy háborúk hatottak e tekintetben kedvezőtlen, mert a külügyi bonyodalmak rendszeren háttérbe szorítják a belügyeket, hanem a francia forradalom szörnyűségei is, melyek épen a legnemesebb kedélyeket hangolták le. Midőn később, 1812 után, némi reformvágy mutatkozott, maga a kormány nem gondolt vele, mely épen oly elavultnak óhajtotta a magyar alkotmányt, mint félreteendőnek. 1811 óta

nem tartatott országgyűlés s e lefolyt tizenkét év alatt minden elkövetett, hogy a megyék burocratikus intézményekké váljanak. Végre részint 1821-ben, részint 1822-ben kiadattak az ujjonczozó és adó-fölemelő rendeletek, melyek a nemzet legsarkalatosb jogait támadták meg. A megyék heves ellenállásra készültek, országgyűlést sürgettek, melynek beleegyezése szükséges mind az adó fölemeléséhez, mind az ujjonczozáshoz. Megkezdődött a küzdelem mindkét részről nagy erélylyel. Végeredménye nem lehetett más, mint vagy az alkotmány visszaállítása vagy az alkotmányos élet enyészete s vele együtt a nemzeti fejlődhetés, bekés átalakulás reményeinek megsemmisülése, beláthatatlan bonyodalmak kíséretében.

Vörösmartyt a megyén találták e küzdelem legviharosb napjai, még pedig egyik megyei főtisztviselő oldalánál. Módja volt mindennel a legapróbb részletekig megismerkedni, egész figyelme ide fordult s nagy érdekléssel kísérte az eseményeket. Már az atyai háznál megtanúlt hazafiasan érezni, a mit történelmi és költői olvasmányai még inkább kifejtettek. Berzsenyit nemcsak magas röptű ódáiért, erőteljes nyelvéért kedvelte kiválóan, hanem mert benne találta a legmélyebb hazafi-fájdalmat. A régi írók közt Zrínyi Miklós és Mikes Kelemen voltak legkedveltebb írói. Zrínyiben nemcsak a költőt bámulta, hanem a hőst és hazafit is, ki szóval, tollal és karddal nemzeti nagy érdekekért vívott. Mikes Kelemen könyve nem-

csak hol humoros, hol elegiai hangulatával és szép nyelvével hatott reá, hanem ama nemzeti nagy katasztrófa emlékével is, melynek az író áldozata lön.

E könyv, ez emlék hatása alatt írta 1820-ban *Rákóczy Bercsényinél Lengyelországban* című költeményét, mely a jelen fájdalmát a múltba olvasztja :

B. Rákóczy itt? *R.* Bercsényi hajh!

Szököttén itt vagyok

Külföldön. *B.* Oh és a haza?

R. Hanyatlik, népe dül.

B. S mi élve látjuk ezt! Hazám,

Ki lesz majd gyámolod?

R. Ha mink kivesszünk, vész az is,

Árpád hazája vész.

B. Oh sírj felette magy világ,

Szabadság sírj te is!

R. Hah és mi csak kesérghetünk

Jajdulva gyászomon.

A kard hüvelyben s markaink

Szivünkön nyugszanak.

B. Hunyj el dicső nap, csillagok

S hold, rejtsed fényedet!

Ne lásd az elhaló magyart

A szolgaság ölén.

R. E század elfogy, hajh vele

Fogy drága nemzetem!

Isten, magyarnak Istene,

Tekints le, szánd meg őt!

Közjogi tanulmányai, a megyei gyakorlat, közel hozták a politikai élethez is. Nem abstract fogalom, költői phrasis volt előtte a haza, hanem valóság, élő

fájdalom, mely egészen lelkébe olvadt. Mint író már egy pár év előtt azon irodalmi mozgalomhoz csatlakozott, mely a sülyedésnek indúlt napokban egyedül küzdött egy szebb jövőért; most azon politikai párt tagja lón, mely védte az alkotmányt s egyszersmind előkészíté a regeneratio fejleményeit. A tolnamegyei alispán patvariájában homályban élt és fejlődött a fölébredt hazafiség, nemzeti regeneratio nagy költője, ki egy új korszakot jelöl, eszméit hirdeti lantján s romjai alá temetkezik. Néhány lyrai költeménnyel kezdődik költészetének a forduló pontja, melyek egyszersmind mutatják, hogy mily hatással voltak reá mindjárt kezdetben az 1823-iki politikai események. *Fehérvár* című ódája, egy kétségbeesett jaj, mely a nemzeti öngyilkosságot, a haza pusztulását siratja. Egy másik ugyanekkor írt ezim nélküli költeménye még mélyebb fölindulást fejez ki, melyet semmi tekintet nem korrlátol.

Mit forralt titkos kebelén a hármás erőszak,
 Mely szentségtelenül szentnek itéli magát,
 Mit forralt vesztetre, magyar, most látod, azon kor,
 Melyben régi sebed kezde hegedni, elejt.
 És szent törvényed, mely most már ezredet érne,
 Megszaggatva hever drága hazádnak ölén.
 De te szabadságunk elpusztítója, ne örvendj,
 Sírunkon nem fog diszleni büszke neved.
 Mely még most nyugszik, fölkél a bátor oroszlán
 S szíveitek fognak vérzeni körme között.
 Jaj nektek, ha kivesz, elhúz sírjába magával,
 Jaj ha megél: iszonyú mérge pokolra taszít.

Jeszenszky Miklóshoz írt költeményében így szól:

Nem írok a világnak dolgai,
 Nem a hazában támadt bú felől.
 Oh mert, hogy ezt leírjam, nem levél,
 De Hunniának tére is csekély,
 Sőt a nagy ég is szűk, bár messze hat.

De Vörösmarty nem elégedett meg e lyrai költeményekkel, melyek akkor különben sem láthattak volna világot. Fejében egy nagy eposz terve forrott, mely a múltban játszik s a jelenhez szól, mely a múlt dicsőségét éneklé, de a jelen süllyedésre emlékezteti nemzetét. Miért gátolnák egy oly könyv megjelenését, mely a poros krónikák lapjairól szedi tárgyát, személyeit s látszóan semmi köze a jelennel? De vajon ki nem fogja érteni a költő célzatát, kiben még a hazafiság utolsó szikrája ki nem aludt? Vörösmarty hozzá fogott *Zalán futásához*, s írta a megyei küzdelmek zajában, e válságos napok kétségbeesése és reménye közt, hazafi lelkesülése, fájdalma egész erejéből.

Íme hogyan hatottak az országos események *Zalán futása* keletkezésére. Vörösmarty, épen mint nagy elődje Zrínyi, nemzetéhez kívánt szólani, s költői sugalmát az eszmék és események küzdelméből merítette. Zrínyi ugyanazt mondja a *Szigeti veszedelemben*, mit egyik politikai értekezésében, a *Török áfium ellen való orvosság* címűben. Vörösmarty nem mást fejez ki, mint azt a nemzeti hangulatot, melyet

a politikai események felköltötték, s melyet megerősödött tisztább lelkesüléssé kíván emelni. Zrínyi a pártokra szakadt, szétdarabolt, részben török járom alatt nyögő s aljasodásnak indúlt hazát siratta. Azt hitte, hogy csak az ozmanok kiűzése mentheti meg egységét, adhatja vissza régi erejét s indíthatja meg újra alkotmányos és nemzeti fejlődhetését. S erre elég erősnek hitte a magyart, ha vallásos és politikai pártjai összefornak a közösen óhajtott célra, ha összeszedi minden erkölcsi és anyagi erejét, és szíve egy önfeláldozó nagy elhatározás érzésében még feldoboghat. A mit az államferfi értékezésében részletesen fejteget, ugyanazt hirdeti a költő eposza alapeszméjében, sőt egész cselekvényében. A *Szigeti veszedelem*-ben az Isten már elvégzte a magyar nemzet pusztulását bűnei büntetéséül, s a török járom tulajdonkép nem egyéb, mint a büntetés végrehajtásának megkezdése. De találkozik egy hős, a költő egyik őse, ki a vallásos és hazafi erények megtestesülése, s kinek önfeláldozása megengeszteli a boszúló Istent. Ily erényre, elhatározásra, önfeláldozásra lelkesíti Zrínyi kortársait; a szigetvári hősnek óhajtja nemzetét, csak így reméli kiengesztelhetni a bűnök és viszonyok átkát, csak így hiszen Magyarország megmentetésében. Vörösmarty szintén hanyatló nemzetét siratja, mely a béke ölén sülyedésnek indúlt, mely feledi múltját, nem hiszen jövőjében, megfosztja s megfosztatni enged magát legdrágább kincseitől, s ha a veszélyre fel-felriad is néha, újra tétlenségbe merül. A múlt

nagyság képeit tünteti föl, hogy önérzetet költsön, ébreszsze a sülyedőket, bátorítsa a küzdőket. A jövő nevében dicsőíti a múltat, siratja a jelent. A honalapítás nagy tettét rajzolja, az unokáknak némán is kiáltva: hát ti elfogjátok-e veszteni e dicsőn szerzett bont? már elvesztettétek, de újra meg kell alapítanotok, nem karddal, hanem hazafiúi erénynyel és kitartással; lelkesüljetek őseitek nagy példáján, pirulva, szenvedve és soha ki nem fáradva; e napok épen oly elhatározók, ha nem is oly dicsők, mint Árpád csatái.

Ez eszmék és érzések közt fogant *Zalán futása*, ezeket fejezi ki az eposz, nem ugyan alapeszmében és cselekvényben, mint a Zrínyié, hanem magában tárgyában s a költő lelkesülésében, mely gyakran egy-egy elegiai felsőhajtásban tör ki. Vajon e tekintetben a kor és saját hangulatán kívül kölesönzött-e valamit Zrínyiből? Némikép nagy elődjét utánozta-e, midőn ő is, mint ez, költeményével mintegy részt vesz a nemzet nagy küzdelmében? Bajos elhatározni, de annyi bizonyos, hogy a régibb költők közül csak Zrínyi lelkesítette. «Zrínyi — úgy mond *Zalán futása* előfizetési felhívásában — kinél e nemben feleink között nagyobbat nem ismerek, kit minden magyarnak ösmerni kellene, a halhatatlan Zrínyi valamint hadi tetteiért, úgy írásaiért is figyelmet, hálát érdemel hazájától, s talán nincs nemzet, mely oly emberrel dicselkedhessék, ki a mellett, hogy főrendü vitéz volt, fő lenne azok között is, kik a vitézeket éneklik».

Fábiánhoz írt egyik levelében úgy emlékszik meg Zrínyiről, mint a kinek pegasusát elkölesönözte. Sokkal bizonyosabb az, maga Vörösmarty beszélté gyakran, hogy *Zalánjára* buzdítón, sőt példaadón hatott egy 1823 elején a *Hebe* című zsebkönyvben megjelent epikai kísérlet: a *Székelyek Erdélyben*. Ki emlékszik már erre, pedig e költemény nevezetes mozzanat volt s nemcsak Vörösmartyt lobbantá lánggra, hanem Czuczort is s alkalmasint Horvát Endrére is volt némi befolyással.

Ez ifjú költőt, a magyar újabb eposz hírnökét, Aranyosrákosi Székely Sándornak hívták. Erdélyben, a Székelyföldön született, unitárius papjelölt volt, majd tordai lelkész, kolozsvári tanár s végre az unitáriusok püspöke. Nem sokat írt és hamar elnémult. Munkái közt a főt említett epikai kísérlet a legnevezetesebb. Tisztán æsthetikai szempontból csekély becsű ugyan, de annál becsesebb irodalomtörténeti tekintetben, mert a zsendülni kezdő magyar újabb eposz szellemét és irányát jelöli. Zrínyi óta a magyar epikai költészet mind inkább sülyedett. Zrínyi nemcsak az európai ízlés színvonalán állott, hanem némiképp Tassóval versenyző tehetség volt, a kinek befolyása alatt állott ugyan, a kitől kölcsönzött is s mégis eredeti tudott maradni. Egy nem rég múlt történeti eseményt epopoeiává emel, saját politikai irányát költői felséges eszmévé magasítja. Mily erő az alkotásban, mennyi eredetiség a kölcsönzésben, mennyi biztosság a jellemzésben! Gyöngyösiben majd sem-

mit sem találunk e tulajdonokból; a mennyire felülmúlja elődjét a költői szólam magyarosságára és rhythmus bájaira nézve, épen annyira utána áll minden egyébben. Gyöngyösi tulajdonkép verses krónikákat, históriás énekeket írt, azonban nem törekedett hűségre, mint Tinódi; nemcsak krónikás, hanem költő is akar lenni, leleményekkel vegyíti krónikáját s épen nem veti meg az allegóriai és mythologiai elemeket sem. Használja a csodálatost is, de minden epikai magasb czél nélkül, megkísérti a bonyolítást, de távolról sem emelkedik egy kerek mese tervéig. Művei a krónika, eposz, és verses regény különös vegyületei, erős lyrai hangulatokba olvasztva. A XVIII. század eposzai még hátrább állanak. Horvát Ádám *Hunniásza* és Rudólfiasza, Kulcsár István *Nándorfehérvári győzedelme*, Gáti István II. *Józsefe*, Etédi Márton *Magyar gyásza*, Vályi Nagy Ferencz *Hunyadi Lászlója* és Pártos *Jeruzsáleme* epikai költészetünk tökéletes sülyedtségét mutatják. Nincs bennök semmi költői, se a tartalom, se a forma tekintében, s a mi új volna, az nem egyéb, mint Voltaire *Henriásának* szerencsétlen hatása.

Így állott epikai költészetünk a XIX. század elején, pedig közönség és irodalom semmit sem ohajtott inkább, mint egy eposzt, a dicső múltat a sivár jelen kárpótlásául. Írók és közönség buzdították egymást s Árpád honfoglalásának megéneklését kívánták hallani. Már Ráday Gedeon készült egy *Árpádiászt* írni, Csokonai fölhagyott minden egyébbel, hogy — a

mint maga mondja — «halála napjáig azon a heroica epopoeián dolgozhassék, melyet Árpádról vagyis a magyarok kijöveteléről akart a maradék számára Homerus és Tasso nyomdokain készíteni». Horvát István 1818-ban egész lelkesüléssel szólítja föl Horvát Endrét, hogy írjon egy epopoeiát Árpádról; Horvát Endre egy episztolában mentegetőzik, elmondja, mennyi az akadály, részint a tárgyban a monda hiánya s a történeti hézagok miatt, részint viszonyaiban, melyek nem engedik meg a költői csendes munkásságot, de azért östörténelmi tanulmányokhoz kezd s már foglalkozik *Árpádja* tervével. S ím e vágyódás és vajudás közepett előáll Székely Sándor négy énekes eposzával. Az új korszak hajnala derengeni kezdett epikai költészetünkben is, s első sugara Székely Sándor kísérlete volt.

E kis mű egy pár vonásban már mutatja az új irányt, mely egészen szakítani akar a múlttal. Székely nem követi se Zrinyit, se Gyöngyösit, se pedig a XVIII. század epikusait. Nem a közel múltból veszi tárgyát, a szorosán vett történelmi korszakból sem, hanem az östörténelmileg, a húnokig megy vissza, s a mondák földjét tapodja. Hősei nem a Zrínyi keresztényen Istenét imádják, az Olymp Istenei és allegorikai alakok sem szerepelnek, mint Gyöngyösinél s a XVIII. század epikusainál: a magyarok Istene örökös népe fölött, kit önkényesen Hadúrnak nevez, egy rossz szellem ármánykodik ellene, a szélvészátmasztó Nemere, kit a székely hagyomány maig is emleget.

Részint a már megindult őstörténelmi vizsgálódások, részint pedig Klopstock példája vezették Székelyt a magyar mythologia e fölélesztésére vagy jobban mondva fictiójára, mely oly mély nyomot hagyott maga után, hogy egész Aranyig minden epikus elfogadta Hadúrta, csak Nemere esett el, kit Vörösmarty Ármánnyal helyettesített, a persa Ahrimán példájára. A Zrinyi-féle fönséges conceptióra, erős compositióra Székelynek épen oly kevés tehetsége volt, mint törekvése; de a mese kerekdedisége iránt már több érzéke van, mint Gyöngyösinek. Gyöngyösi lyrai hangulata megvan Székelynél is, de pathetikusabb, ossiános, s tele az ősi dicsőség iránti lelkesüléssel. A külformát illetőleg Székely egészen szakít a régivel, a hexametert veszi föl a hagyományos magyar alexandrin helyett. Im rövidbe vonva az új magyar eposz, melynek e sajátságai egy évtized alatt egész erejökben kifejlettek. Nagy mozgalom volt ez: eposzunkba új lélek szállott, visszatért valódi forrásához, az ősi mondákhoz, megteremtette a magyar mythológiát, mely nem levén erős ellentétben a keresztyén eszmékkal, visszatetszés nélkül táplálhatta a nemzeti érzelmeket, és végre, kivévén a külformát, mindenben nemzeti lön, úgy tárgyban, mint fölfogásban. E mozgalom nélkül lehetetlen lett volna a legújabb fejlődés, mely a megnyert nemzeti tartalmat a hagyományos kül formával is kibékíteni törekszik, a mondákat a népköltészet alapján naivabban fogja föl, s a lyrai hangu-

latból kibontakozva, az epikai compositióra veti a fősúlyt.

Vörösmarty már régebben költői inspiratiók között olvasta Béla király *Névtelen Jegyzője* krónikáját, már forrott fejében az ősi dicsőség eposza, midőn 1823 elején kezébe akadt Székely kísérlete. Ösztönt, buzditást, termékenyítő eszméket merített e kis műből nagy művéhez. Ő is épen az ős mondákkal foglalkozott, magyar mythologiai alakokat keresett, politikai eseményektől táplált hazafiúi lelkesedés égett szívében, s a magyar hexametert akarta megszólaltatni, méltóan nagy tárgyához. Kapva kapott a kísérleten, kivált a magyar mythologiai kezdeményen, melyet annyira alkalmasnak talált tovább képezni és kiegészíteni. Soha sem feledte el, mily nagy befolyással volt reá e mű, s midőn az ő ragyogó híre mellett rég elfeledte a hálátlan közönség és irodalom Székelyt, őszinte hálával vallotta be barátjainak, hogy mily sokat köszön Székelynek, mert nélkülük később, vagy talán soha sem írta volna *Zalán futását* avagy mindenesetre máskép.

Azonban az irodalmi és politikai hatáson kívül volt egy harmadik is, mely nagyban befolyt *Zalán futására*, s ez Vörösmarty első szerelme. Majdnem tíz évig e szerelem egyik főforrása költészetének. Nemesak mint lyrai költő énekli meg kedvesét, mert 1830-ig majd minden szerelmi dalát ehhez intézi, hanem mint epikus is. A deli Hajna, a szöghajú nyájas Etelka, szép Zenedő, szelíd Enikő, bús Ida,

mind a költő eszményített kedvese. *Zalán futásában* a délszaki tündér panasza tulajdonkép a Vörösmartyé, *Cserhalomban* a kún ifjak énekeiben kedvesét dicsőíti, *Egerben* a haldokló Omár búcsúja saját szerencsétlen szerelmének hattyúdala. Lyrai és epikai költeményeiben egyaránt többször emlegeti a déli tájt, a Völgységet; amaz általában Tolnamegye, ez Bonyhád vidéke, mely a völgységi járásban fekszik. Néha meg-megszakítja az elbeszélés nyugodt folyamát és szerelmi ömledezéssel sóhajt fel. Így *Zalán futása* kilenczedik énekében, midőn Hajnáról így ír:

Délnek völgye, szivem titkának régi hazája,
Dél völgyében is ily tüzes a lány szép szeme. Rajtam
Nem könyörül, de megöl ragyogó sugarával utóbb is.
Vagy hova vesztem el így? . . . Megtérek. Hajna, tehozzád.

Így *Széplak* bevezetésében:

Téged is, oh Völgység! az idő kiragadjon-e tőlem,
Szóljak-e mindenről, ha dal ébreszt, csak ne terólad?
És ha neved zendül nagy késő korra lejutván,
Senki ne tudja, hogy oly szentté lett tájad előttem?
Hogy fiatalságom tündérországa te voltál?
Halmaidat koszorúzza borág, koszorúzza tetődet
Százados erdőség; köztök mint égi maradvány
Nyulnak el a völgyek, fiatal szépséggel igézök:
Ott mikor elfáradt testem nyugalomra hanyatlik,
Lelkem, az ifjúság képét öltözve magára,
Ábrándozva bolyong egyedül a csörge pataknál,
S szárnyain ismét a szerelemnek hordja bilincseit,
S hordja szelid kötelét az elomló szőke hajaknak.

Almaiból virradnia, haj! mért kelle, miért kell,
 Megsiratott szép völgy, szemeimtől messze maradnod,
 Hogy soha több vig hang dallód ajkára ne keljen,
 És legyen a dalban minden szava, mint szive, oly bús?

Ez első szerelem aranyozta meg s föllegezte be Vörösmarty ifjuságát, ennek emlékéből táplálkozott költészete még férfiú napjaiban is. 1830—1842-ig aránylag kevés szerelmi költeményt ír, inkább csak ez emlék visszhangzik szive és lantja húrjain; vegyül közé ugyan egy-egy újabb benyomás is, de nem mély, sem tartós; csak 1842-ben érzik újabb lyráján az erősb szenvedély, midőn ismerni kezdi azt a leányt, kit aztán nőül vesz. Két nő folyt be elhatározóan költőnk sorsára és költészetére. Az elsőt az ifjú képzelődés, az érezni kezdő szív ábrándjával szerette, a másodikat, a férfiú szenvedély egész mélységével és hevével. Az első szerencsétlenné tette mind őt, mind saját magát; a második egészen boldogítá e hű szívet, mely vesztesége fájdalmával magába vonúlt s tizenöt évig többé nem nyílt meg senkinek. Első szerelme együtt ébredt hazafi-fájdalmával, majd a hazafi-remények enyhítették a szerelem veszteségét; második szerelme a haza jobb napjaiban lángolt föl, de boldogságát nem sokára a legmélyebb hazafi-fájdalomnak kellett megzavarnia. E csendes, hallgatag férfiú a hazafiúság és szerelem mennyi örömét és kínját élte át! Nem ok nélkül zengett lantján e két érzés oly elragadóan; emléke méltán szent a férfiak és hölgyek szívében.

Vörösmarty első szerelmi viszonyáról az adat kevés s némi homály borong rajtok. Annyi bizonyos, hogy a szeretett leány Perczel Adél vagy magyarosan Etelka volt, Perczel Sándor legidősb leánya.* Vörösmarty mindig Etelkának nevezte, így Zádor György barátjához írt leveleiben, s néhány költeményben is. Úgy látszik, hogy 1821—22-ben kezdődött e szerelem, midőn az ifjú költő már Tolnamegyében lakott. Az is világosan kitetszik a Zádorhoz írt levelekből, hogy Vörösmarty titkon és reménytelenül szeretett, s minden erkölcsi erejét össze kellett szednie, hogy elfojtsa évekig táplált szenvedélyét, visszariadjon a vallomástól s ne kösse minden világi kilátás nélküli pályájához azt, kit annyira boldognak óhajtott. Lehet, sőt valószínű, hogy e szerelem eleinte csak költői ábránd volt, a szív első határozatlan izgalma, a költő fölhevült képzelődése, mely tárgyat keresett álmainak. Maga mondja egyik levelében Zádorhoz: «Áldom őt, mert általa fejtett ki bennem minden érzemény». Egy másikban: «Hogy Szép leányom tetszik, örülök. Tudod, kit gondoltam, ennek köszönhetek én mindent». Azonban a költői ábrándot részint a magány, részint a szeretett leány bájai lassanként szenvedélylé érelték. Vörösmarty, mint testvérei nevelője, sokszor megfordult társaságában, mind mélyebb hatást tőn reá szépsége, mind inkább tanulta ismerni, tisztelni,

* *Vasárnapi Ujság*. 1868, 1. sz. *Perczel Mór emlékirataiból*.

szeretni szelíd, tiszta lelkét. Hogy mily benyomást tett reá, mutatják eposzainak nőalakjai, kik majd mindig a szűzi szemérem, a naiv kedvesség s csendes mély érzelmek bájaiban jelennek meg.

Vajon szerette-e őt a leány? Nincs reá biztos adat. Vörösmarty leveleiben hallgat róla, se ezt, se azt nem említi. Úgy látszik, kedvelte társaságát, s a Vörösmartyéhoz hasonló tekintetek korlátolták érzéseit. Titkos, néma szerelmi viszony lehetett köztök, melyet egyik fél sem szegett meg soha. Vörösmarty mélyen magába zárta titkát s egész 1825-ig legkedvesebb barátjai előtt sem nyílt meg, egyetlen levelében sem érintette. Csak akkor kezdett szólni felőle, midőn már hajlama szenvedélye erősödött s mintegy enyhületet keresett barátjai részvételében. Gondolatban százszor szétépte e viszonyt s mégsem téphette szét, menekülni kívánt tőle és szenvedélye visszavonta, hogy legalább még csak egyszer láthassa őt. Küzdött egész erejéből s erőtlen volt, de az elhatározó perczen mégis legyőzte magát. Tulajdonkép a szeretett leány boldogságáért mondott le szerelméről, s az általa annyira tisztelt család nyugalalmát többre becsülte, mint saját szenvedélyét.

1825 augusztusában még egyszer le akart rándulni Tolnamegyébe, hogy végbúcsút mondjon ifjúsága tündérországának. Zádor, ki, úgy látszik, egyedül volt beavatva barátja szerelmi titkába, aggódva kérdi levelében: «Hát csakugyan lementél-e?» «Nem, barátom — feleli Vörösmarty Pestről 1825 augusztus

27-ről — itt maradok (sept.) S-ig munkám miatt, s azután sem sietek igen, mert nincs nekem ott számomra semmi is. Ha a sötétség országába mennék, nem esnék nehezen, mert mondhatnám: uram, te sötétnek teremtetted ezt és szép nem is volt soha; de én láttam a déli völgy virágát s most ő nincsen ott. Nem is kértem meddig marad el, vagy még visszajő-e? mert mit használ, a valóságot úgy is elég korán lesz megtudnom. Gyermeki könnyűséggel azt gondoltam, tán látom még egyszer, s ezt gondolnom is oly kedves vala. Most kegyetlenül vége lesz mindennek. Iszonyú ürességet találok majd ott, hol mindenem volt, borzasztó csendet, hol az ábrándozás kedves alakjai bájosan zengettek körömben. Vergődő kedvem egészen oda van. A bánat és évődő fájdalom egész táborával általment lelkeimen: olyan az, mint az eldült mező. Meggyilkolva fetrengenek rajta az élet örömei, s a mely még csak haldokol közöttök, jajgatással borzaszt. Így vagyok most, nem tudom, hogy' lesz tovább; tán gyógyít az üdö, de úgy vélem, hogy az a gondolat, mely képzelt boldogságomban szöve volt, pótolhatlan hiányt fog hagyni egész életemben. Attól, kit mindenek felett hatalmasnak hiszek, lehetetlenséget nem akarok kérni, a mi pedig azonkívül lehetséges, az mind csekély nekem. Ha visszatértemben látni találsz, keresztül látsz rajtam, mert előre képzelem, hogy le leszek sújtva. Mily boldog Maróthy, miért nem tanultam az ő mesterségét, nyelveit, elmennék a Jegyekhez, hogy fagyaszszanak

meg, el Kaukazushoz, hogy temessen el, itt megholt testemnek fájni fog a föld is; nem hiszem, hogy szűnhetik a fájdalmam, mert csontom, velőm, s talán minden hajam szála el van foglalva általa.»

E levél híven festi Vörösmarty hangulatát, s egyszersmind azt is mutatja, hogy mily erőt vett rajta eltitkolt szenvedélye. Vörösmarty nem kedvelte a költői szárnyalást prózában, s leveleiben nem szokott érzésekben áradozni, s ím e levelében egész szenvedélyességgel tör ki. Óhajt és fél találkozni a szeretett leánynyal, barátja vigasza nem hat reá s még egyszer átéli boldogtalan szerelme minden örömét s kínját. «Itt vagyok — írja Zádornak 1825 szept. 28-ról — s itt van elválhatlan társam a reménytelenség. Minden, a mi sanyarú s lesújtó lehet, megvan e mondásban; elgondolhatod, hogyan voltam, mikor ezt éreztem. Ő nem örökre távozott el innen, s mikor megjöttem, már itt volt. Oh barátom, micsoda szárazság, micsoda üresség ez ahhoz képest, a mi bennem forr, de nem keresem a szavakat, leírom, a mint tollamra jönnek. S ha csak század része lesz is a valóságnak bennök, elég ez arra, hogy szánakodjál rajtam. Látom leveledben, mindent elővettél, a mi vigasztalásomra lehetne: részvétedet, hazámiai szeretetét fáradozásaimért. Mind igaz lehet ez, de én nem hallok semmit is. Ha Isten angyalai az üdvösség csengetyűjével csengetnének is fülembé, ha a paradicsom legékesb madara repkedne is körülém édes dalával, de bár maga a testesült öröm biztatna is, nem hallanám

öket. Siket vagyok mindenre, mint a nehéz föld, csak fájdalmamra nem. Ne gondold, hogy önként ke-
restem csüggedésemet, a mit csak képes voltam meg-
tenni, megtettem előre, hogy annak idejében köny-
nyebben tűrhessek, de halljad mindenestül, s talán
utolszor, veszendő ügyemet. Meglett korú vagyok és
semmi kilátásom. Ennek méltó meggondolása arra
határozott, és szinte megkeményített lejövetelem
előtt annyira, hogy akármi hideg elfogadást, sőt tán
megvetést is képes lettem volna elszenvedni. Nem is
csalatkozám, a legérzékletlenebbül és szinte megfá-
súlva állottam előtte első pillanatban, s ő azon szelíd
mosolygással, melylyel mindenkit fogad, fogadott
engemet is. Alkony volt; ifjúsága legszebb bitorában
állott, szülei és testvérei körében, hasonlíthatlan
szépségű sugár termete nem mutatott földi száрма-
zásra, mint az örömnök angyala, úgy fogadott tiszta,
bútlan tekintetével. Én, a ki kevesebbet vártam, ol-
vadozni érzém elfásult szívemet, s hálát adtam Iste-
nemnek, hogy még egyszer láthatom. Nem is kíván-
tam többet, de tudod, gyarlók az emberek. Én holmi
apróságokkal foglalatostkodtam, s ő ismét hozzám jött,
hogylétemről kérdezősködvén. Ha egy kézmorzsoló
hitvány kérdezne így, fülem sem csendülne, de midőn
a kérdés szép hangjai ezüstként hangzanak oly ajak-
ról, melyen még csak ily csekély kérdésért is a sze-
mérem harczol, oh akkor barátom, ne legyen-e oda?
Láttam, nem a szerelem szólamlík meg belőle, de
még egyszer megáldám Istenemet, hogy őtet láthat-

tam, s erősen fogadtam, ötlet holtig emlékezetemben éltem angyalának tartani. . . De mily erőtlen vagyok feltételemben! Akármit beszéltem ezelőtt felőle, tudd meg, hogy az mind hiba volt. Oh csak valami kivetőt találhatnék benne! Nem találok s a mit bennem iránta most már csak tiszteletnek véltem, minden képtelenségek belátása mellett is, szerelemmé vált. Itthon van, de már majd bizonyos jelensége van, hogy nem soká marad. Kimélnék jelenlétemben, de mégis úgy vagyok, mint a mely hajót az örvény több mérföldről besodor, nem hirtelen vész, de minél később, annál szörnyebben és bizonyosabban. Így a rossz jövődő tárva áll előttem s ha Pesten más életet nem választok, rövid idő után bizvást vess keresztet reám. . . Hajh, csak tizenhat esztendő koromtól fogva nevelhettem volna mostani észszel magamat: Maróthy most nem menne maga s én nem tépelődném gyávaságomon.»

E levél leghosszabb Zádorhoz írt levelei közt; még jól esik beszélnie szerelméről, még nem jött el az elhatározó percz, még nem jutott szenvedélye legyőzéséhez. Későbbi leveleiben már inkább csak érinti szerelmét; megtörtént, a mire rég készült, s az eltemetett szerelem fájdalma csak néha nyilallik át sorain. «Hallád, hogy itt vagyok — írja Pestről 1825 november 6-ról — képzelheted, hogy el is kellett jönnöm. Oh barátom ez az eljövétel legalább csak keserves lett volna. Nem volt. Nyomorult szavakkal tudtam elbúcsúzni s a fájdalom bennem gúnykaczajjá

vált. . . Képzelheted, hogy lehet annak dolga, a kit végtelen pusztában kezd megvenni az Isten hidege; ugy vagyok én az élet pusztájában, fázni kezdek s a boldogtalan emlékezet nem melegít többé. Legalább csak új lelket vehetnék, felöltöztethetném a remény és szerelem bibor köntösében s ifjúságát a képzelődés gazdag virágaival ékesíthetném föl, de el vagyok temetve s a remény és szerelem hervadtan áll jó kedvem sírjánál. Ezt olvasom, ha mélyen szívembe tekintek, de talán annál kevesebb gondomat foglalja el ezután az ábrándozás s hideg észszel a külső jobb-létért tán többet tehetek.» Egy Zádornak írt másik levelében már nyugodtabb, üdvözlő házasulandó barátját és széttépett boldogságára gondol: «Adja Isten oly boldog légy, a mint azt érdemeled: boldogságom úgy is abból fog állani, ha hazám és ti boldogok lehettek. Én is lehettem volna, de hajh mily véghetlen nagy lépés van a lehetéstől az azzá lételig, s mégis hány van, a ki az sem lehetett volna, mert szívéen kívül kereste a boldogság forrását.» Néha gúnyosan fordul maga ellen. «Lásd én — írja szintén Zádornak — lassanként beleszokom a jókedvbe, ki tudja, bele halok-e? Azt gondoltam, hogy majd se nem ehetem, se nem ihatom, pedig dehogyan nem. Csak elfásulok lassanként s magam sem bánom, legalább faraghat a sors belőlem a mit akar, bálványt vagy bitót.» Évek multával is sajogni kezd a behegedt seb. «A napokban — írja Zádornak Pestről 1827 aug. 28-ról — itt lesz Etelka, nem tudom meg-

láthatom-e? Talán fogom látni, de mért nem oly szemmel, mint öt évvel ezelőtt, akkor egy tekintet hónapokig elálmodoztatott volna, most talán meg sem indíthat, annyira sem vihet, hogy a multa vissza-nézvén, borzadjak magamtól.»*

Ím lassanként kialvó szenvedélye, de a melynek emléke folyvást termékenyíti költészetét. Nemcsak Vörösmarty nem lett boldog, de az sem, kit annyira boldognak óhajtott s kinek épen boldogságáért győzte le szenvedélyét. Etelka később férjhez ment ugyan, de a mint Vörösmarty maga mondá egykor Zádornak, nem volt boldog és sokat szenvedett. Azonban mindez későbbi dolog. Midőn 1823-ban Vörösmarty *Zalán futásába* kezdett, Etelka a fejlődő ifjúság bájaiban virult, s az ifjú költő ébredő szenvedélye hevével szerette. Hazafi és szerelmi lelkesülés melege alatt született a magyar új eposz s azzal költője, úgy látszik, nemcsak hazája, hanem szerelme oltárán is áldozni kívánt. 1823 őszén már kész volt belőle néhány ének s Vörösmarty félművel, de egész lelkesüléssel sietett Pestre.

* Vörösmarty kiadatlan levelei Zádor Györgyhöz, a Zádor-család birtokában.

V.

Vörösmarty mint a Perczel-fiúk nevelője másod ízben, 1823—1825. Ügyvédi vizsgálatot tesz. A pesti irodalmi körök 1798—1825. Kármán. Révai. Horvát István, Szemere és Vitkovics. Kulcsár. A Marczibányi-intézet. Fehér György. Petrócai Trattner János. A gróf Teleki-ház. *Auróra. Hébe.* Kisfaludy Károly és Kazinczy. Kovacsóczy *Aspasija*. Vörösmarty új barátjai: Toldy, Fábian, Zádor. Első találkozása Deák Ferenczezel. *Zalán futása* fogadtatása. Vörösmarty és Kazinczy.

Pesten újra átvette a Perczel-fiúk nevelését s egyszersmind fölesküdt a kir. táblára jegyzőnek. Ugyanekkor nagybátyjánál, Vörösmarty Ferencznél, egy évig gyakornokoskodott. Nevelői fizetése koszt és szállás mellett 300 váltóforint volt, melyből a mit megtakaríthatott, folyvást anyjának küldötte. Nappalait a tanítás, az ügyvédi censurára készülés és gyakornokoskodás foglalták el s inkább csak éjjeleit áldozhatta a múzsáknak. *Zalán futásán* dolgozott oly kitartóan, hogy már 1824 márcziusában, a mint Kazinczynak írta, igen kevés híja volt az egésznek. Közbe-közbe elővette egy még Görbön kezdett drámáját, *Zsigmond király* címűt, melyet 1823 telén Pesten be is végzett. E mellett néhány kisebb költeményt is írt, szorgalmasan olvasott, kivált szűnnapokon, midőn tanítványaival Börzsönybe rándúlt. 1824 dec. 20-án letette

az ügyvédi vizsgálatot, de nem ügyvédkedett, hanem folyvást nevelő maradt. Úgy látszik, hogy mikor ügyvéddé lön, már fölhagyott azzal a szándékkal, hogy valóban ügyvéd legyen. Legföljebb menedéknek tartotta fönn. Hamar megismerkedett az irodalmi körökkel, lassanként a nemzeti törekvésbe olvadt be minden egyéni törekvése s néhány év múlva egyedüli életcélja lön a hazafi és író koszorújáért küzdeni. A szerelméről lemondó ifjú keblét csak a hazafiság nagy érzése volt képes betölteni.

Pest épen akkor kezdett válni irodalmunk központjává. Már a múlt század végén látunk egy pár férfiút erre törekedni, de siker nélkül. Kármán 1793-ban kimondotta, hogy míg Pest meg nem ragadja a kormányt, addig a tájszólások nem fognak beolvadni egységes irodalmi nyelvbe, addig a vidéki elszórt irányok nem termik meg az országos irodalmat, mely egyedül egyenlítheti ki a nyelv, ízlés és egyének különbségeit. Írói estélyeket indítványozott b. Podmaniczky Anna, gr. Beleznay Miklós tábornok özvegye szalonjában a pesti magyar írók és tudósok központosítása végett, és szintén Beleznayné pártfogásával indította meg *Uraniáját*, melyet ugyane célból alapított. Meg is nyílt ez újkori első magyar szalon, de a Martinovics-katasztrófa szétriasztotta s Kármán halálával megszűnt az *Urania* is, mely minden tekintetben annyi szép reményt ígért. Révai terve egy Pesten föllállítandó nyelvmívelő társaság ügyében az országgyűlés részvétlensége miatt nem

létesülhetett. Az írók szétszórva laktak az országban. Minden kis város, hol egy pár kitünő író lakott, vagy valamely nevezetesb irodalmi vállalat indult meg, fensőséget gyakorolt Pest fölött, hol a magyarok is németül beszéltek, német művészet kezdett virágozni s oly lelkes magyar író is, mint Schedius, német folyóiratot adott ki. Bécsset még leginkább lehetett a magyar irodalom központjának nevezni. A múlt század közepén itt szólaltatta meg ismét irodalmunkat a magyar testőrség, itt jelent meg a legolvasottabb hirlap, itt nyomattak a legszebb kiadású magyar könyvek s évtizedeken át soha sem hiányzott itt egy-egy oly írói kör, mely folyóirat levelezésben állott az ország legkitünőbb íróival.

Pest fensőségének első lépésője tulajdonkép Révai volt. Midőn e genialis férfi 1802-ben mint a kir. egyetemen a magyar nyelv és irodalom tanára, elkezdé hirdetni a magyar nyelvészet reformját, vagy jobban mondva, megalapítását, s összetűzve Verseggyvel, szokatlan mozgalmat idézett elő: a magyar írók nagyobb figyelemmel fordultak Pest felé, mint valaha. Révai ugyan nem sokkal azután meghalt, de naponként szaporodó tanítványai lelkesülten hirdették tanait. Köztök leginkább Horvát István tűnt ki, a ki már a Verseggy-polemiában is védelmezte mesterét, s kit mintegy fejének ismert az az irodalmi kis kör, melyet Szemere és Vitkovics alkottak s Kazinczy pesti triásznak nevezett el. E kör három eszmének volt képviselője: védte és terjesztette Révai nyelv-

szeti rendszerét, Kazinczy nyelvújítását és szintén a Kazinczy által megindított költői új iskolát. Horvát ehhez még egy nagy érzést csatolt, a nemzeti önérzetet, mely őt történelmünk nemzetiesb fölfogására vezette, lassanként egész a rajongásig.

E kör volt a pesti s a Pesten átutazó írók központja; leginkább Vitkovics házánál gyűltek össze, kivált 1812 óta, a midőn Vitkovics megénekelt Theodorájához költözött. A szerb eredetű és görög vallású ügyvéd egyszerű háza mintegy temploma lőn a magyar nemzetiség s az új magyar költészet cultusának. Vitkovics a belvárosi Kereszt-utczában lakott, nem messze a szerb templomtól, egy még a hatvanas években is fennállott, francia tetőzetű házban. Az egri jó bor mellett nem egyszer lepte meg a társaságot az éj. A széptani és nyelvészeti vitákat rendszeren történelmi és politikai tárgyú beszélgetések váltották fel. Az új magyar könyvek megbíráltattak s némely polemia és irodalmi vállalat terve itt fogant meg. A komolyságot tréfa, élez és néha dal mérsékeltek. Vitkovics igen szépen tudott dalolni, rendszeren népdalokat énekelt és saját dalait, sőt egy párszor a szerb guzliczát is bemutatta vendégeinek. Nemcsak a házi gazda, hanem a Virág Benedek és Kazinczy névnapjai is megünnepeltettek. Midőn 1813-ban Berzsenyi, 1815-ben Kazinczy meglátogatták Pestet, még zajosb ünnepet ült e kör. Az agg Virág itt találta magát legjobban s Theodora mindig a ház küszöbéig kísérté ki és kézcsókkal vált

meg tőle. Itt szavalta el Fáy András némely ifjúkori dévaj költeményeit, s nem bánta, ha azokat barátjai hevenyében leírták is, mert úgy sem kiadhatók s dicsőítette a censurát, mint védpaizsát jó hírének. Itt olvasta föl 1810 ben Kölcsey az első magyar románzot, itt 1815-ben a *Mondolat* ellen Szemerével együtt írt satiráját; e kör elébe terjesztette Helmecezy a nyelvújítás apologiáját, a melyhez aztán Horvát István, akkor a régi nyelv egyetlen ismerője, örömet szolgáltatott egy pár rögtönzött adalékot. Innen merített lelkesülést 1809-ben az Erdélybe utazó Döbrentei s nyert szellemi támogatást ott megindított *Erdélyi Múzeuma*. 1818 óta Kisfaludy Károly is vendége volt Vitkovics házának s a nyelvészeti viták mellett a dramaturgiákat is divatba hozta. Midőn Vörösmarty 1823-ban Pestre jött, még nagy hírben állottak Vitkovics estélyei. De e kör még nem tehetette Pestet irodalmi központtá. 1811-től majdnem 1822-ig a kis Széphalom uralkodott a magyar irodalmon. Kazinczy ismerte majd minden vidék íróit s épen úgy érezte hatását Bécs, mint Pest vagy Kolozsvár. A nyelvújítás mindennél mélyebbre ható eszme volt s Kazinczynak nemcsak munkái éleszték e mozgalmat, hanem levelei is, melyek majdnem pótolni tudtak egy egész központi folyóiratot.

A Kazinczy triásza mellett Pesten még egy más írói kör is alakult, melynek Kulcsár István volt a feje, az 1806-ban megindult *Hazai és külföldi tudósítások* szerkesztője. Kulcsár nem vallott határozott

irányt se politikában, se irodalomban. Egyetlen eszméje és elve volt a nemzetiség. Magyar volt testestül lelkestül és régi szabású táblabíró. Szerette nemzete történelmét, irodalmát, zenéjét, színészetét s izgatott mindenik mellett szóval és tettel. Író és szerkesztő volt, az irodalom és művészet mæcenasa, ügyvéde és napszámosa a körülmények és erszénye szerint. Buzdította a fiatal írókat, dicsőítette az idősbeket, kiadót keresett munkáiknak, s ha más nem találkozott, maga adta ki. Lapja jövedelmét úgy tekintette, mint közpénzt, a melyet közszéltre kell fordítani. A nyelvet és irodalmat illető kérdésekre jutalmakat tűzött; az ortholog Beregszászival egy magyar szóképzéstant íratott, Horvát Istvánt ő vette reá, hogy elkészítse őstörténelmi *Rajzolatát*, a melyeket aztán kiadott saját költségén s olvasóinak ajándékuul küldött. Nyílt házat tartott, hová szívesen látott minden magyar író és művészt; nem tett különbséget a neolog és ortholog között, bár maga az utóbbiakhoz tartozott. A vallás dolgában nem volt épen ily türelmes. A pártfogása alá vett vagy épen nála segédkező protestáns ifjakat örömet áttérítette a katholika hitre, ha lehetett, mint Ungvárnémeti Tóth Lászlót. Politikai lapszerkesztő létére nem igen beszélt politikáról, hanem annál örömelebb hallgatta, ha vendégei irodalmi dolgokról vitatkoztak, vagy ha Bihari egy szép nótát húzott. Az írók után a színészeket és cigány zenészeket becsülte legtöbbre, mint a nemzeti nyelv és érzésnek erős támaszait. Sokáig buzgólkod-

dott, hogy Pestnek állandó magyar színháza legyen; leginkább az ő fáradozásai következtében vétetett meg e czélra a Hatvani-utczában saját háza mellett egy üres telek, de az építésre nem gyűlt elég pénz, a telek sokáig pusztán állott s végre eladatott gróf Cziráknak. Biharinak, a híres cigány zenésznek, nagy pártfogója volt; temetésére magával vitte vendégeit s a sírnál lelkes beszédet tartott. Kazinczy triásza rendes vendége volt nagyobb ebédjeinek s Horvát István itt is oly nagy szerepet játszott, mint Vitkovics házánál. Mily diadalt ült e két lelkes kör, midőn 1810-ben a Marczibányi intézet megalapította, mely a Marczibányi István hagyományából évenként pályadíjt tűzött a nyelvmívelést illető értekezésekre s a legjobb magyar munkákat megjutalmazta. Az intézet a nádor pártfogása alatt állott, a ki igazgatását egy pestmegyei bizottságra ruházta, a nemzeti muzeum befolyása mellett. 1817-ben történt az első jutalmazás Pestmegye termében, a nádori biztos jelenlétében; Virág és Pethe munkái koszorúztattak meg s Teleki József gróf pályairatai. 1820-ban maga a nádor osztotta ki a jutalmakat, melyek elsőjét Kisfaludy Sándor *Regéi* nyerték. A jutalmazott írók, ha Pesten voltak, kardosan, magyar díszruhában jelentek meg s beszédeket tartottak. Majdnem oly pompával, zajjal ment véghez az ünnepély, mintha főispáni beigtatás lett volna. Valóban ez ünnepély emelni kezdte az írók Verböczy népe szeme előtt. Az irodalom mintegy fölvetetett a rendi alkotmány sán-

ezai közé, vagy legalább azok az írók, kik a Marziányi-jutalmat nyerték. Itt is Horvát játszotta a főszerepet, ő volt a pályakérdések kitűzője, bírálója s kihirdetője a hírlapok útján. Mint az ország historikusa, a nemzeti becsület védője, egész országos tekintélyt vívott ki magának.

Azonban mindezt csak előzménynek nevezhetni. A *Tudományos Gyűjtemény* és *Auróra* megalapításával kezd Pest irodalmunk központjává emelkedni. Amaz 1817-ben indult meg, Fejér György indítványára, Horvát sürgetésére, ez 1822-ben Kisfaludy Károly szerkesztése mellett; mind kettő a Kulcsár és Vitkovics estélyein született és tartatott keresztvíz alá. A *Tudományos Gyűjtemény* volt irodalmunkban az első nagyobb szerű tudományos vállalat. Az egész ország tudományos ereje összpontosult itt s a nyelvészeti, történelmi és irodalmi viták állandó tért nyertek. Nem volt pártközlöny, sőt némi határozottabb színezetre sem törekedett. Egykép írt bele ortholog, neolog, y-os és jottista s a szerkesztő Fejér György mellé adott bizottság csak arra ügyelt, hogy a czikk magában véve érdemes dolgozat legyen, legföljebb javított vagy rontott rajta valamit, a szerző tudta nélkül is, a mi ma is szokása szerkesztőinknek, Itt vívta ki Kazinczy nyelvújítási harcát Beregszászival és másokkal, itt jelentek meg Kölcsey első bírálatai, itt folytatta Horvát történelmi nyomozásait. Ide küldé mindenki czikkeit, a ki valamely tudománnyal foglalkozott, akár mint szaktudós, akár

mint műkedvelő. E mellett e folyóiratnak nemcsak az irodalom terén volt központosító ereje, hanem a társas téren is. A *Tudományos Gyűjtemény* kiadója, Petrózai Trattner János, az üzleti érdeken kívül, más szempontból is szerette a magyar irodalmat. Reá is ragadt valami író barátjai lelkesüléséből. Örömet látta házánál az írókat, kivált folyóirata dolgozótársait s a legtöbbször az ő estélyein vitatták meg nemcsak a szerkesztőségi ügyeket, hanem a magyar irodalom és tudomány nevezeteseb kérdéseit is. Vitkovics, Kulcsár és Trattner házai voltak először Pesten a magyar irodalom szalonjai. A főuraknak minden egyébre, még a pesti német színházra is, több gondjuk volt, mint nemzetök irodalmi törekvéseire. Leginkább gróf Teleki László viseltetett érdekléssel az irodalom iránt s olykor meghívta házához a nevezeteseb írókat. Maga is író volt s a Marczibányi-intézet elnöke, fia pedig, József, ekkortájt lépett az írói pályára s Thaisz alatt élénk részt vett a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztésében is.

A tudományos irodalom e központosítása hasonlóra ösztönözte a szépirodalmat is. Kisfaludy Károly, a ki 1817-ben Pesten telepedett le, már 1819-ben szándékozott megindítani egy zsebkönyvet, mint a szépirodalom állandó közlönyét. Azonban se kiadó, se pénz nem volt. Bátyja, Sándor, segített rajta, ki 1820-ban megnyervén a Marczibányi-intézet első jutalmát, az egész 400 forintot a zsebkönyv kiadására ajánlotta föl. Horvát izgatására még mások is

tettek ajánlatokat s a vállalat egy pár évre biztosított. Így indult meg az *Aurora* 1822-ben Kisfaludy Károlytól szerkesztve ugyan, de a részvényesek collegialis felügyelete alatt. Ugyanekkor Bécsben is megindult egy hasonló zsebkönyv, *Hébe* czímmel, Igaztól szerkesztve, de a Kisfaludyé csakhamar kivívta fölötte az elsőséget s rendkívüli befolyást kezdett gyakorolni szépirodalmunkra. Eleinte az *Auróra*-nak is oly kevésbé volt határozott színezete, mint a *Tudományos Gyűjteménynek*. Majd minden költői irány képviselője irt belé, sőt még nem-költők is, mint Kulcsár, Horvát és Teleki József gróf. Kisfaludy kényelmetlennek érezte a részvényesek felügyeletét, nem akart hódolni széptani nézeteiknek s csakhamar megvált tőlök. A *Hébe* Kazinczy befolyása alatt állott, az *Auróra*val Kisfaludy egész önállóan rendelkezett. A két zsebkönyv önkénytelen némi ellenzéke volt egymásnak. Kisfaludy a nyelvújítók pártjához tartozott, Helmezy avatta be, a párt egyik legtúlzóbb embere, mértékben írta rímes verseit, kiválóan kedvelte a német költészetet s ennyiben a Kazinczy felekezetéhez tartozott, de költészetének szelleme egy pár lényeges pontban különbözött a Kazinczyétól. Kisfaludyt nem lelkesítette se a valódi görög eszmény, se az a német-görög, mely a Goethe és Schiller költészetének egyik feltűnő oldala. Kisfaludy inkább a német romantikusok felé hajlott, más felől élményeinél, műveltségénél, sőt a műfajoknál fogva is, melyeket művelt, szeretett oly tárgyakhoz is nyulni,

melyek meglehetősen ellentétben állottak Kazinczy me-rev idealismusával. Mindez közelebb vezette Kis-faludyt a nemzeti elemhez, mint bárkit azok közül, kik eddig az új iskolához számították magokat. Kis-faludy nem elvből, sem versenyből foglalta el ez álláspontot, oda ragadta szelleme s még inkább szép-irodalmunknak az a fejlődése, melyet épen *Auróra*ja eszközölt, kivált Vörösmarty feltüntével, kiben e kor írói közt legerőteljesben nyilatkozott a nemzeti szel-lem. Kazinczy írt az *Auróra*ba, bár nem annyit, mint a *Hébé*be, szent körnek nevezte az Aurora-kört, Kis-faludy viszont őt mesterének vallotta, de nem szövődött köztök valami benső viszony, s maga a két zsebkönyv is irányuk egy pár lényeges különbségét mutatta. Az *Auróra* kizáróan csak a hazai történe-lemből vett rajzokat közlött, a *Hébe* is közlött ilyes-mit, de inkább szerette az eszményies jeleneteket. Az *Auróra* kizárt minden élő személyhez írt alkalmi költeményt, minőket nemcsak Virág és Berzsenyi szoktak írni, a római klasszikusok példájára, hanem Kazinczy is. Kisfaludy nyíltan megírta minden dol-gozótársának, magának Kazinczynak is, hogy a vers ne személyes, hanem köztárgyat foglaljon magában. Az *Auróra* oly költeményt fogadott szívesebben, mely nem a mythológiából szedte képeit s előszeretettel fordult az ősi dicsőség felé. A *Hébé*be leginkább a ré-gibb költők írtak. Az *Auróra* lassankint az ifjú nem-zedék közlönyévé vált, mely nemzetibb hurokat kez-dett pengetni magánál Kisfaludynál is. Ez ifjú írók

mindig kifejezték részint őszinte, részint obligát tiszteletöket Kazinczy iránt, de Kisfaludyt ismerték fejöknék. Kazinczy örvendett, hogy az egész új nemzedék a nyelvújítás zászlójához szegődik, hogy a régi ízlés hívei apadnak, de az új ízlésben valami olyat is látott, a mi már nem az övé. Csakhamar nagyon is nemzetinek találta költészetünket, mely tulajdonkép csak kezdett nemzetivé válni. «Nem szeretem azt a neki dühödt nemzetiséget — írja Zádornak 1825 decemberében — szeretném, ha a rein menschlich is szólana e mellett. Addig éneklik az Árpádiászokat, míg végre bele csömörlünk.»

Kisfaludy és társai hatását az öreg Virág Benedek is érezte, ki Budán lakott s kihez híven elvándoroltak az ifjú írók, hogy bemutassák tiszteletöket és áldását kérjék. Ő nem azon aggódott, a min Kazinczy, őt az bosszantotta, hogy igen elszerelmesedett, ellágyult költészetünk. Az öreg nyaranta, alkony felé, rendszeren a budai hídfőnél sétált vagy üldögélt. Tisztelői tudták szokását s itt látogatták meg. Egy nap Szalay, a még gyermekifjú, itt tisztelgett az öreg úrnak. Nem sokkal azután jött Kisfaludy Károly is és beszédbe elegyedett velök. Midőn Kisfaludy eltávozott, Virág hosszan nézett utána s így szólott Szalayhoz: «Milyen szép magas ember ez a Kisfaludy, egész heros s mégis oly lágy szerelmes verseket ír». A Kisfaludy színművei- és beszélyeiben nyilatkozó realismus is bántotta a régibb írókat. Midőn a *Kérők* című vígjátéka előadatott, az ügyvédközönség Per-

földyben Nagy István kir. alapítványügyi jogigazgató arczképére ismert s Vitkovics, nagy tisztelője a vélt megbántottnak, megtámadta Kisfaludyt, vendégeitől is támogatva, a kik ez aristophanesi szabadságot a magyar színházra és irodalomra nézve veszélyesnek látták. «No csak bántsatok, sorban színpadra hozlak benneteket» — mondá indulatosan Kisfaludy. *Stibor vajdában* szintén rossz néven vették tőle az író és nem író táblabírák a jobbágyság élés rajzát és izgatást éreztek ki belőle a nemesség előjogai ellen. Nemcsak az életben, hanem az irodalomban is néha épen az a sajtóság teszi kedvelte az embert az ifjak előtt, a miért az öregek morognak. Kisfaludy Károly az ifjú írók egész bálványá lön s nemcsak *Aurórájával* központosítá az ifjú erőket, hanem személyiségével is. Úri, gavallér ember volt, a nők kegyencze, ki oly társaságokba is járt, hova társai be nem juthattak. Sokat élt külföldön, nyelveket beszélt, festett. Viharos ifjúsága, kalandjai, tapasztalatai, modern műveltsége, irodalmunkban eddig hallatlan termékenysége, népszerűsége, melyet épen úgy meg tudott nyerni mint tartani, tekintélyt vívtak neki az öregek előtt s elbájtolták az ifjúságot. A kezdő költő már nem csak Kazinczynak mutatta be zsengejét, hanem Kisfaludynak is, sőt némelyik csak egyedül Kisfaludynak. Egy egész ifjú irodalom képződött körülé, mely tőle vett buzdítást, irányt.

Azonban a pesti ifjú írók 1823 körül magok között is alkottak egy kis kört, hol kényelmesebben

éreztek magokat, mint Kisfaludynál, kivel még nem voltak egyrangúak s ki még akkor inkább pártfogójok volt, mint társok. E kör feje annyiban Kovacsóczy volt, a mennyiben 1824-ben egy *Aspasia* című folyóiratot indított meg, mely tért nyitott oly költeményeknek is, melyeket az *Auróra* nem vett föl. Akadt pártfogója is, egy idősb és tekintélyes író, Szemere, ki szertelen nyugtalanságánál vagy hiúságánál fogva egész pályája végéig folyvást az újabb-újabb írói nemzedékhez csatlakozott. Kovacsóczy egy nyaláb kéziratot nyert Szemerétől, melyet ez egy általa szerkesztendő, de abbahagyott folyóirat számára gyűjtött. Így jelent meg az *Aspasiában* néhány költemény a régibb íróktól s egy pár széptani értekezés Szemerétől, álnév alatt. A főbbi író mind az új nemzedékhez tartozott. Bajza (Julius álnévvel), Fábíán, Toldy (Schedel), Zádor (előbb Stettner, írói néven Fenyéry), Tewrewk, Bárány voltak a rendes dolgozó-társak. A vállalat nem sokáig tartott s hamar semmivé lön. Kovacsóczy könnyelmű ember volt s bőven szeretett költeni, ha nem volt is miből. «Kovacsóczy az előfizetési summákat nagy részt elpazarolta» — írja Zádor Kazinczynak 1825 októberében. A kör felbomlott, jobbjai elfordultak Kovacsóczytól s kizáróan Kisfaludyhoz csatlakoztak.

Vörösmarty Pestre jöve, először is e körrel kötött szorosb viszonyt. Meglátogatta ugyan egy párszor Kisfaludyt is, ki az 1824-iki *Aurórába* fölvette két költeményét, de akkor ismeretségeknek még csak kü-

szöbén állottak. Hamarább megbarátkozott az *Aspasia* dolgozótársaival, kik, mint ő, feltörekvő s hír nélküli írók voltak. Két költeményt adott az *Aspasiába* s egy epizódot *Zalán futása* első énekéből. Fábián és Toldy el voltak ragadtatva a mutatványtól s csakhamar barátjai lettek az ifjú költőnek. Bajza még nem lakott állandóan Pesten s csak 1827-ben ismerkedett meg Vörösmartyval. Fábián épen Hafizt fordította, Tegnèr és Ossian tanulmányával foglalkozott, s úgy látszik, a keleti és éjszaki költészet felé fordította ifjú barátja figyelmét. Toldy még csak verseket írt, s egy pár hírlapi cikket és Schiller *Haramjait* fordította, tele germanizmussal s a neologismus minden túlságával, de már feltűnő jártassága volt mind a magyar, mind a külföldi irodalmakban s örömet szolgált az új társnak utasítással és könyvvel. Vörösmarty többször olvasott föl barátjainak töredékeket készülő eposzából, kik némely észrevételeket tettek reá, különösen Fábián arra ösztönözte, hogy mindjárt a cselekvényen kezdődő eposz elébe írjon egy kis bevezetést, mely mintegy előkészítse az olvasó hangulatát. Vörösmarty megfogadta a tanácsot s így készült *Zalán futása* bevezetése az első sortól a harminczadikig.*

A jó barátok dicséretése s az *Aspasiában* közlött töredék várakozást keltett az írói körökben. A tö-

* Vörösmarty levele Zádorhoz. *Vörösmarty minden munkái.* Pest 1864. III. k. 279. l. *Összes munkái.* Buda-Pest 1884. II. k. 465 l.

redék tetszett ugyan, de kevesen bíztak a sikerben, maga Kisfaludy Károly is úgy nyilatkozott, hogy ily hosszú lélekzetű költemény nagyon megpróbálja az embert s feltette az ifjú költőt. Fábián nem kételkedett, hogy az eposz nagy hatást fog tenni s azt írta Zádornak, hogy egy rendkívüli költőnk állott elő. Zádor Vasból csak azért utazott le, hogy megismerkedhessék az új társsal. Ő is e körhöz tartozott s egy pár költeménnyel lépett föl az *Aspasiában* és *Aurórában*. Csakhamar szenvedélyes tisztelője, barátja lőn Vörösmartynak. Az ifjú költő pesti barátjai közt senkivel sem állott szorosabb baráti viszonyban, mint Zádorral. A többi még akkor csak irodalmi barátság volt. A mint viszonyuk erősödött, Zádor előtt nem titkolt semmit, még szerelmét sem. Zádor hasonló érzülettel viszonzta e ragaszkodást. Dicsekedő örömmel nevezi barátjának, Kazinczyhoz írt leveleiben, e ritka szívű embert és szabad szellemű költőt, ki független és nemzeti modorban kezdi pályáját. De néha tüzesen vitatkoztak szóval és levélben, inkább nyelvészeti, mint æsthetikai dolgokon. «Ez így van jól — írja egyszer Zádornak — az etymologia, szokás, s az én akaratom szerént.» Akaratját, költői ízlését épen oly nyomós oknak tartja a nyelv dolgában, mint az etymológiát és szokást. Érzí, hogy a magyar nyelv geniusza souverain hatalommal ruházta föl s uralkodni van hivatva a magyar költői nyelven.

Zádor megismertette Fáyval s elvitte hozzá a 21 éves Deák Ferenczet, ki 1824-ben valami pörös do-

logban több ideig mulatott Pesten. Vörösmarty a Kishid-utczában a *Vadászkürt* 10. számú szobáiban lakott növendékeivel. Itt találkozott először a két férfiú, kikre oly nagy szerep várt a megifjuló Magyarország történetében. A költő olvasott *Zalánjából* a leendő államférfiúnak, kit épen úgy meghatott a csodás bájú nyelv, mint a nemzeti fenkölt érzés. Az ősi dicsőség költője s az ősi jog védője a rokonszenvedobbanását érezték szívökben, mely később oly nemes és ritka barátsággá fejlődött. Nemesak tehetségek és hírók varázsa vonzotta egymáshoz e két férfiút, hanem jellemök és kedélyök összhangzata is több pontban. Mind kettőben ugyanazon erkölcsi és nemzeti mély érzés, ugyanazon erős, de titkolt vagy elnyomott szenvedélyesség, ugyanazon csöndes komolyság és magyaros humor. Mind kettő a néppel összeolvadó magyar nemesség kifejezése, az ősi nemzeti típusz kinyomata, a korszellem hatása alatt mintegy megifjodva. Vörösmarty épen annyira különbözött Kisfaludy Sándortól, mint Deák Nagy Páltól. Kisfaludy Sándornak a nemesség volt a nemzet, mint Nagy Pálnak. Vörösmarty az egész nemzethez szólott, s folyvást viszhangoztak lantján azon politikai eszmék, melyekért ifjuló nemzete küzdött, Deák is mint a nemzet államférfia szerepelt s a Széchenyi felkötötte reformeszméket oltva be az ősi alkotmányba, a nemesi jogoknak nemzetivé átváltozását segítette elő. Vörösmarty hatása bevégeződött e korszakkal s csak a forradalomig terjedt. A Deáké átnyúlt a másik kor-

szakba is, hogy megvédje a jövőnek mindazt, a mi a múltban egyedül drága. Vörösmarty 1825—1845-ig állott hatása legmagasb fokán, Deák 1861—1867-ben érte azt el. A két korszakot a forradalom árja és romok választják el egymástól, de felettök az ősi dicsőség és az ősi jog csillaga dereng, egy-egy fénysugárt vetve a homályos jövőbe. E fényben a két barát szelleme ismét találkozott.

1825 elején már készen és kijavítva állott *Zalán futása* s Vörösmarty előfizetési íveket bocsátott ki. Társai bátorították s izgatták az előfizetés ügyében, kivéven Bajzát, ki Orosziból 1825 máj. 30-ról így ír Toldynak: «Vörösmartynak ohajtanám, hogy előfizetője ne legyen. Kár oly nagy munkával sietni, egy nagy eposzt nem lehet úgy venni, mint 10—12 sorból álló kiseddalt, melynek hibáját, szépséget gyakorlott fej azonnal kitalálhatja. Igen sokat monda az a soha meg nem vetendő kritikus, ki azt mondá, hogy nonum prematur in annum, csak hogy jól meg kell őt érteni s nem oly félszegül magyarázni, mint szokták közönségesen magyar íróink és nem-íróink. Én a derék ifjút tisztellem s nálam senki őt jobban nem tisztelheti. A ki oly darabot ada, mint a *Tünődő*, méltó a tiszteletre, a nemzeti tapsra. Ez s az ő *Fellegekhez* rosszúl címzett darabja az ez évi *Aurórának* becsesb darabjai közé fognak számláltatni. Hogy neve ragyogjon, úgy ohajtom, mintha saját nevem volna, ennek okáért féltem, mert *Zalánjáról* az én jóslatom az, hogy ha most hamarjában kijövend, el fog feledtetni!» Bajza még

ekkor nem ismerte Vörösmartyt személyesen és *Zalán futásából* nem olvasott egyebet az *Aspasiában* megjelent mutatványnál. Se a baráti rokonszenv, se a mű szépségei nem enyhíthették kritikai szigorát, mely mint levelei bizonyítják, már fiatal korában nyilatkozott benne, nemcsak mások, hanem önmaga iránt is. Azonban e nyilatkozat, úgy látszik, nem az eposz természetének mélyebb vizsgálatából származott. Ő csak féltette pályatársát, de nem arra gondolt, hogy egy nagy tehetségű fiatal költő írhat a költészet nem egy fájában remekművet, sőt egy s más tekintetben genialis eposzt is, de olyat nehezen, mely az elsőrendű eposzok mellett foglalhasson helyet, mert az ily eposzokat a népköltészetben századok teremtik, a műköltészetben pedig hosszú évek, sőt egy egész élet.

A várt mű 1825 augusztusában megjelent, csinos kiadásban, a címlapon rézmetszettel, a melyet Kisfaludy Károly rajzolt. Úgy látszik a censura keveset vagy épen semmit sem törölt ki belőle. A politikai viszonyok egy kissé enyhültek, a kormány visszadöbbenve a heves és kitartó ellenállástól, hajlandónak mutatkozott visszavonni törvénytelen rendeleteit. Az országgyűlés majdnem bizonyos volt, a censorok engedtek valamit szigorukból. Legalább Zádor 1825-ben Kazinczyhoz írt egyik levelében dicséri Dreschert, a budai censort, hogy szép szabadelvűséget tanusított Vörösmarty *Zalánja* s az 1825-ki *Auróra* iránt. Vörösmarty a maga költségén adta ki művét és előfizetés

útján. Nem sok előfizető gyűlt reá, a könyvvarusoknál is lassan kelt, de hatása mind az irodalmi körökre, mind a míveltebb közönségre rendkívüli nagy volt. A politikában a kihirdetett országgyűlés, az irodalomban *Zalán futása* volt a beszéd főtárgya. Természetesen a politikai érdek volt a hatalmasabb, de az ősi jogok védői s az ősi dicsőség dalnoka közti rokonságot mindenki érezte, magok az illetők legjobban. Az ország jogait visszakövetelő s a nemzeti fájdalom hangját hallató szónokok beszédeihez jól illett az eposznak mind tárgya, mind hangja. Vörösmarty egy politikai nagy pillanatban lépett föl, mintegy a kor kifejezése volt s költői tehetsége s az országos hangulat egyaránt a nemzet költőjévé avatták. Az irodalmi körök is tapsoltak a sikernek, bár különböző okokból. Az Aurórkör a rég várt epikust üdvözölte benne, a nemzetit és romantikust, ki elhagyja a klasszikai példányokat, de az újabbakat sem igen követi, s valami eredetit vegyít költészetünkbe. E mellett e kör örvendett, hogy saját kebléből emelkedik ki e rendkívüli tehetség, ki egy még eddig betöltetlen helyet foglal el. A drámában Kisfaludy K. volt a koszorús, a lyrában többen osztoztak a babéron: Kisfaludy S., Virág, Berzsenyi, Kisfaludy Károly, az epikus koszorújáért még egyetlen kitűnő költő sem versenyzett. Senkinek sem esett nehezen, hogy Vörösmarty elfoglalta az üres helyet, sőt Kisfaludy K. benne ismervén föl epikai költészetünk első rangú tehetségét, leginkább ilyenmű dolgozatokra buzdította. Kulcsár és ortholog társainak az

tetszett, hogy Vörösmarty, bár a neologokhoz tartozik, mégis kevésbé az, mint a többiek s van benne valami régies is. Fáy elbájolta a színek és képek gazdagsága s nem egyszer mondotta tréfásan, hogy Vörösmarty költészete hasonlít a nehéz szövetű aranyhímes magyar szoknyához, mely akkor is teltnék látszik s megáll a földön, ha hiányzik belőle a szép termetű hölgy. Szemere csodálkozott az egészen új nyelven, mely sem a régi, sem a megújított, és szokása szerint egy csoport paradoxonban fakadt ki. Horvát István az ősi dicsőség dalnokát üdvözölte benne, mintegy testvérét, ki az a költészetben, a mi ő a történelemben.

Szóval majd minden bevezetésb írónak tetszett valami e műben s legalább magán körben hallatta róla ítéletét. Csak Kazinczy hallgatott, ki mint kritikus Kovacsóczyt is bámulni tudta s kivált leveleiben általában nem igen sajnálta a bókot egyetlen hozzá folyamodó írótól sem. Sajátságos jelenség, de nem épen érthetetlen. Vörösmartyra már Teslér figyelmeztette Kazinczyt, ki 1824-ben Kovacsóczyhoz írt levélben üdvözölte is a tehetséges ifjút, mint szokott minden ifjú író, ki a neologismushoz csatlakozott. Vörösmarty megköszönte a figyelmet egy kis levélkében, mely tele őszinte tisztelettel, de nincs benne holmi lelkesülésbe oltott hízelgés, melyhez annyira hozzá szoktatták Kazinczyt barátjai és tisztelői. Kazinczy felelt e levélre, biztatta, mert jó jel — úgy mond — mikor a kezdő nem félig érettet nyújt s kéri, hogy

írja meg neki életadatait. Vörösmarty teljesítette e kérelmet, s egyszersmind mutatványt küldött *Zsigmond* című drámájából. Itt megszakadt levelezések egész 1827-ig.* Lehet, hogy Kazinczy száraznak találta Vörösmarty modorát, ki nem értett a levélírás mesterségéhez, se magáról, se másról nem tudott szellemesen csevegni vagy ódai lelkesüléssel ömledezni. Valóban Vörösmarty épen oly rest levélíró volt, mint kevés szavú, s leveleiben rendszeren csak a szükségességre szorítkozott. Ritkán nyílt meg, vagy engedte át magát fölindulásának s épen nem kedvelte se a szívből jövő, se a mesterkelt bókokat. Kazinczy levélírónak született, annyira, hogy leveleiben nemcsak mint stilista a legkitünőbb, hanem jellemének szeretetreméltósága és gyöngesége is itt nyilatkozik leghívebben. A levélírásban épen oly kevés érintkezési pont volt köztök, mint a költészetben. Midőn *Zalán futása* megjelent, Széphalomról nem repült hozzá üdvözet, midőn Kazinczy *Minervában* az 1825-ki *Aurórát* bírálta, melyben épen akkor látott világot *Cserhalom*, csak érinti Vörösmarty e második nagyobb művét. Toldy, ki mindinkább bámulta Vörösmartyt, egész nehezteléssel írta neki, hogy ez valóságos részrehajlás. «Jól mondod — viszonzá Kazinczy 1826 nov. 6-án — hogy részrehajlással vagyok Vörösmarty iránt. Hogy azt ismerd, jer, lásd, mint tanulja fiam

* *Kazinczy levelezése Kisfaludy Károlylyal s annak körével.* Kiadta Kazinczy Gábor. Pest 1860. 209—212. l.

scandálni a hexametert *Zalán*on, mint tudja érteni a poetai szólást *Zalán*on s midőn vele olvasom *Zalánt*, mint tanulja ellágyult, elváltozott hangomon ismerni a nemzet nagy díszét. *Cserhalom* nekem annyi, mint egy egész poema s nem számlálom a kisebb dalok számába. *Zalán* és *Cserhalom* felől én is egyedül akarok szólni s ha eddig hallgaték, nem hidegségre mutat.»*

Toldy kapva kapott e kicsikart nyilatkozaton s örömmel igtatta be a Vörösmarty eposzairól írt æsthetikai értekezésébe, azzal mentegette magát Kazinczy előtt, hogy ezzel tartozott mind neki, mind Vörösmartynak; Vörösmartynak azért, mert a mellőztetés nehezebben esik bármely megtámadásnál, neki azért, hogy az olvasó olyast ne higyen felőle, mi bizonyosan nincs szándékában. Kazinczy helybenhagyta levele fölhasználását, de nem tartotta meg ígértét és soha sem írt se *Zalán*ról, se *Cserhalom*ról. A helyett elpanaszolta Guzmicsnak, mily rossz néven vette tőle Toldy, hogy *Zalánt* és *Cserhalmot* nem magasztalta, s egész elkeseredve kiált föl: «Föltettem magamban, hogy magamba zárom örömeimet és boszúságomat s többé semmit sem recensealok. Igaza van gr. Majláthnak, noha nem ily baj miatt mondá a szót: Unsere Schriftsteller sind doch schreckliche Pedanten.»**

* *Kazinczy levelezése Kisfaludy Károlylyal s annak körével.* 55. 1.

** *Kazinczy F. és Guzmics I. közti levelezés. 1822—1831.* Kiadta Gulyás Elek. Pest 1873. 111. 1.

Guzmicsnak is ígéri, hogy írni fog e két műről, s egyszersmind egy későbbi levelében oda vet egy pár megjegyzést, a melyekben őszintébb a gáncs, mint a méltánylat. «*Zalánnak* ossiani kezdete — úgy mond — engem igen kedvesen lepe meg; csodálom, irigylem azt, valamint könnyűségét. De azt is csodálom, hogy ez a lelkes ifjú a maga eposzával ily hamar elkészülhete, hogy azt ily hamar kieresztheté. . . . Én azt szerettem volna, hogy *Zalánjában* leltem volna több nyomait Homérnak, nevezetesen azokat a Homérban oly szép hasonlatokat. Lehet e nemben szép a mi nem homéri is, de engem igen gyönyörködtet, midőn a Homér nemében homérit lelek. *Zalánban* sok sürgés-mozgás (actio) van s ő a hadi dolgokat szépen és szép mértékben egyesítette az emberi szív érzéseivel. *Zalánnal* literaturánk és korunk kevélykedhetik, de *Zalán* is sokat nyert volna mint minden egyéb munka, ha Vörösmarty követte volna Horácz intését. . . . *Salamont* tegnap vevém. Ime epicus és dramaticus azon egy személyben. Melyik lesz nagyobb, melyik kisebb. Még eddig a dráma nem vala íróinknak a legszerencsésebb pálya.»*

Elvégre Vörösmartynak is írt, midőn ez neki 1827-ben *Salamonból* ajándék példányt küldött. «A művészt akkor dicsérjük — így szól a levél — midőn munkája csodálatában felejtjük dicséretét, ezt mondja

* *Kazinczy F. és Guzmics I. közti levelezés. 1822—1831.*
Kiadta Gulyás Elek. Pest 1873. 111. l.

Emilia Galottiban a herczeg. Halld tehát, miért nem szólék én *Zalánról*, a szép *Cserhálomról* és most miért nem *Salamonról*. De halld azt is, hogy soha nekem kedvesebb tömjény nem gyujtatott, mint a melyet bodrogi barna leánykától vettem.* Általános bókók minden eszmei tartalom nélkül s az, hogy *Salamont* egy sorba teszi az eposzokkal, kétkednünk kényszerit őszinteségében, mert Zádorhoz írt egyik levelében kedvezőtlenül nyilatkozik *Salamonról*, s különös, hogy drámában épen egy lyrai költeményt emel ki, Jolánka dalát, a melyet magára czélzónak tart, mert Jolánka a széphalmi pusztát emlegeti. Egyébiránt később Toldyhoz írt leveleiben többször üdvözli és magasztalja Vörösmartyt, de mindig egy rangban a többi tehetséges ifjú költővel, ide értve Kovacsóczyt is. Ez szerfölött bosszantotta Toldyt: «Mint hüledezünk — kiált föl — midőn látjuk, hogy némelyek iránt mily rettentő tévedésben vagy.»**

Valóban Kazinczy Vörösmartyban s a többi ifjú költőben inkább csak azt dicsérte, a mi irányával összhangzó volt, tudniillik, hogy a neologismus zászlójához csatlakoztak, mértékben írják a rímes verseket. De az visszatetszett, hogy némelyek, különösen Vörösmarty, elhajlanak a német-görög classicismustól. E mellett Vörösmartyt a szokottnál nagyobb költői

* Kazinczy levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével. Kiadta Kazinczy Gábor. Pest 1860. 88. 1.

** Ugyanott 43. 1.

tehetségnek soha sem ismerte el. Csak félig-meddig telt öröme az új nemzedékben s leginkább abban nyugodt meg, hogy általában költészetünk fölzsendül. «Én ősz fővel — írja Guzmicsnak az *Aspasiáról* — s Döbrentei a férfikor erejében nem irigyli-e Vörösmartynak, Kovacsóczynek, Juliusznak, Emilnek némely itt állott verseiket?»* Kis Jánosnak az Aurórákörre czélozva így ír: «Az az út, melyet nekünk kelle irtani, ime törve van s lelkes ifjúink futnak, a hol nekünk mászni kelle. Mint örvendek, hogy nyilni látom a szép tavaszt.» Később: «Mi lehet idővel ebből a Kovacsóczyból, Bajzából és Vörösmartyból».** Folyvást egy sorba teszi Vörösmartyt Kovacsóczyval. Valami kiválóbbat nem talált benne, s úgy látszik, nem csüggött költészetén bensőbb szeretettel. Kazinczy valóban sok mindent megtanadhatott volna *Zalán*-ban, a compositiót és jellemrajzot egyaránt, de azt el kellett volna ismernie, hogy e fiatal költő új világot nyit költészetünkben s oly nyelven szólal meg, a minőn még egyetlen magyar költő sem. De épen e kettő tetszhetett legkevesébbé Kazinczynak. Ő Toldyhoz írt egyik levelében † (1827) önérzetbe vegyült mély meggyőződéssel mondja, hogy egy magyar író

* *Kazinczy és Guzmics közti levelezés. 1822—1831.* Kiadta Gulyás Elek. Pest 1873. 111. l.

** *Kazinczy levelei Kis Jánoshoz.* II. köt. Budán 1842. 304. 325. l.

† *Kazinczy levelezése Kisfaludy Károlylyal s ennek körével.* 88. l.

dolgozatán sem ismer annyi classicitást, mint a magáén, nem szépséget ért alatta, hanem klasszikai ismeretséget s ez alatt nemcsak a reminiscentiákat, allusiókat, hanem a színt, még pedig ott is, hol új vagy régi klasszikai példány nem lebegett szeme előtt. Kazinczynak igaza volt s épen ezért nem tetszhetett neki eléggé Vörösmarty, kiben a hexameteren kívül semmi sem emlékeztetett a német-görög classicismusra. Kazinczy a nyelvújítás halhatatlan hőse volt s a művészibb próza és költőibb szólam megalapítója. Vörösmarty elfogadta a nyelvújítást, de bizonyos határnál megállapodott s a magyar költői nyelv szépségeit más úton kereste, oly úton, mely inkább megegyezett a nyelv-géniuszával. Nem irigység, hiúság választák el egymástól az agg és fiatal koszorúst, hanem ízlés és eszmék, melyek néha erősb válaszfalak magoknál a szenvedélyeknél is. Tisztelték egymást, de lehetetlen volt egymás költészetét őszintén szeretniök.

VI.

Vörösmarty fölhagy a nevelőséggel. Haboz az írói és ügyvédi pálya között. Az írók jövedelmei. Néhány hónapra újra nevelősködik. Kiadja *Salamont*, Kirándulásai a vidékre. Tiszteletdíjai. Székes-Fehérvárott akar megtelepedni mint ügyvéd, majd Pesten marad és átveszi a *Tudományos Gyűjtőmű* szerkesztését. Munkássága 1823—1833. Irodalmi állapotok. Viszonya Kulesárral, Szemereivel és Vitkovicsesal. Horvát István látása Vörösmartyra. Egy új nagy eposz terve. Az Auróra-kör; tagjai, törekvése és iránya.

A huszonöt éves ifjú országos hírre emelkedett s a pesti irodalmi körök kedvenczévé lön. Épen akkor mosolygott reá a dicsőség, midőn szíve a szerelem élethalál harcát vívta, épen akkor tüntették ki az emberek, midőn hivatal, életmód nélkül állott a világban. Bevégezvén tanítványai növelését, 1826 augusztusában megvált a Perczel-háztól s Budára Zádor barátjához költözött, majd onnan novemberben Fehérvárra utazott anyja látogatására.

Nem tudta, mitevő legyen, az ügyvédséghez fogjon-e vagy mint író próbáljon megélni. Ez utóbbira nézve nem épen biztatók voltak a kilátások. A magyar irodalom nem igen jövedelmezett. Maga Kisfaludy Károly, a legtermékenyebb és népszerűbb író is keveset kapott az irodalomból. Nem annyira könyv-

árusoknál kelt a könyv, mint inkább magán, úgy szólva házi úton. Az író tíz-húsz példányt küldött eladás végett a vidéki írókhoz, barátjaihoz vagy irodalmi buzgóságokról ismeretes papokhoz s megyei tisztviselőkhöz. E vidéki bizományosok édesgették, erőszakolták az irodalomhoz a közönséget, mely lassanként növekedett. Néha a könyv mind elfogyott, de a szegény bizományosok kárban maradtak. Bajza boszúsan panaszolja Toldyhoz írt egyik levelében 1824 körül, hogy az idén és tavaly is neki kelle megfizetni a hozzá küldött *Aurórák* egy példányát. Tavaly elvittek tőle egy példányt s oly megrongálva adták vissza, hogy nem számolhatótt be vele; az idén egy úri hölgynek adott át egyet megtekintés végett, gondolván, hogy így könnyebben megveszi, azonban ez ajándéknak gondolta s most már ő kénytelen megfizetni az árát.* A könyvvarusok csak kivételkép fizettek tiszteletdíjat, legfőljebb kinyomatták a művet s néhány példánnyal elégitették ki az írot. A szerkesztők sem fizettek, maga az *Auróra* is ritkán volt oly helyzetben, hogy tiszteletdíjat adhasson. A legtöbbször nem találkozott kiadó s az író saját költségén vagy úgynevezett kamat nélküli részvétkölcsönökön adta ki művét, a jövedelemből visszafizetés föltétele alatt. Pesten Forgó, a megyei főorvos, Kulcsár, Rudics József, a Kisfaludy Károly barátja, voltak a legelőzékenyebb kölcsönzők.

* Bajza Toldyhoz írt kiadatlan levelei. Toldy kéziratgyűjteményében, jelenleg az akadémia birtokában.

Vörösmarty is így szándékozott kiadni színműveit, előbb *Salamont*, melyet régebben írt s újabban átdolgozott, aztán *Kontot*, melyet 1825-ben bevégzett s több ízben egész 1830-ig a kiadásra javíthatott. Úgy látszik, hogy részint színművei s más munkái kiadásába, részint pedig a megalakulandó akadémiába vetette reményét, hol előbb-utóbb számára is nyílik hely. Elhatározta, hogy a meddig lehet, független ember és író marad. «Az én kedves Vörösmartym — írja Zádor Kazinczynak sept. 18. 1826 — augusztus végével mondott le kilencz (helyesebben nyolcz) évig viselt nevelői tisztéről. A jövő esztendőt egészen geniuszának s a tudományoknak akarja élvi és színjátékait közzé bocsátani. Legelőször *Salamon* megyen az ide zárt jelentés szerint sajtó alá, megigazítva, s a mennyire az egésznek fölforgatása nélkül lehetséges volt, újra átdolgozva s így aztán a többiek.»* Vörösmarty jól érezte magát e szabad, független helyzetben, de úgy látszik, szűkös állapotban élt. Legalább azt mutatja az a körülmény, hogy néhány hónapig ismét nevelősködött egy tolnamegyei birtokosnak Pesten tanuló fia mellett. «Nem rég tudtam meg — írja hozzá Teslér Szederkényről márczius 12. 1827 — hogy Sauska Egi præfectusa vagy, de azt homályosan hihettem, minthogy múlt nyári egyik leveledben egészen lemondottál a rég

* Zádor Gy. levelezése Kazinczy Ferenczcel 1823—1831. Buda-Pest, 1886. 86 l.

megúnt pædagogusságról.»* Azonban e nevelőség-ről alkalmasint hamar lemondott, mert 1827 ápril-jában már nagybátyjához, a fehérmegyei Keszibe rándult, hova többször menekült a főváros zaja és drágasága elől. «Kontot most tisztázom — írja innen Zádornak ápril 30-ról, — nem tudom, hogy járok vele, de aligha sok bajba nem kerül, már csak által-esem rajta, aztán visszatérek az eposzi pályához.» Innen nem sokára visszatért Pestre s még májusban Zádorral a dunántúli megyékbe utazott. Ez utazást csak látogatás és szórakozás végett tette. Pannon-halmán Guzmicscsal ismerkedett meg, Kehidáról Deákkal együtt Sümegre rándult, Kisfaludy Sándor látogatására, kiről mint egyik levele mutatja, azt tartotta, hogy először öntött lelket költészetünkbe, bár drámáiról szigorúan ítelt s jól ismerte regéi hi-báit, melyeket egyik bírálatában ki is emel.

Meglátogatta Balaton-Füredet is, hova később a harminczas években többször kirándult; a mikor az-tán Tihanyba is elment, melynek visszhangját meg-énekelte s hol a pásztorgyermekekkel örömet inger-kedett, csak attól vásárolva kagylót, a ki olvasni tudott vagy kiáltatva velök a visszhangot:

Ázik az, a ki halász
Fázik az, a ki vadász

s gyönyörködve, ha elvéte így kiáltoztak:

* Teslér kiadatlan levelei Vörösmartyhoz. Vörösmarty Béla birtokában.

Fázik az, a ki halász
Azik az, a ki vadász.

Az út jól hatott reá, a tájak szépsége táplálta képzelmét, barátai és tisztelői jó indulata emelően hatott kedélyére. Lekötött alárendelt helyzetben élven eddig, most forgott először a világban mint szabad ember. Azonban rövid ideig tartottak e gond nélküli szabad napok. Otthon aggodalmak várták. Már júliusban haza érkezett s mind inkább belátta, hogy vagy ügyvédséget kell kezdenie vagy más hivatal után kell látnia. Eddig leginkább *Salamon* drámájából élt, melyre több előfizető gyűlt, mint *Zalánra*. De ez csekélység volt az ő helyzetéhez képest, kinek öreg anyját is segíteni kellett. Az *Auróra*ban megjelent munkáiért eleinte nem kapott semmit, később *Eger*-ért Kisfaludy száz forinttal kínálta meg, s ezt mint valami különösséget írja meg Zádornak. «Mit tegyek — folytatja — el nem fogadnom nem lehet, mert nagyon reám fér.» E mellett nem igen tudott dolgozni olyast, a mihez kedve nem volt. Nem tartozott az élelmes írók közé, kik a könyvárusok megrendelésére tüstént megmozdítják tollokat. Károlyi kiadó és nyomdatulajdonos, ki ipa Trattner üzletét átvette, egy húsz nyomott ívnyi imádságos könyv fordításával kínálta meg. «Minek utána — írja Zádornak — majd megbántam, majd ohajtottam a dolgot, utoljára úgy tettem, hogy majd sokat kérek s meg nem fogja adni, mert le akarám rázni magamról. Nem lehetett. Nyolczvan forintot kértem azaz 80 forintot

és megígérték. Aztán kéri Zádort fordítsa le ő, legyen övé a tiszteletdíj, a benne előforduló verseket lefordítja maga minden díj nélkül, csak szabaduljon kötelezettsége alól. Így most sem lehet megélni az irodalomból, hát még akkor. Vörösmarty elhatározta, hogy Fehérvárra telepedik le, ügyvédkedni fog s édes anyját magához veszi. Ez elhatározásában még inkább megerősíté anyja állapota, kinek ez év novemberében látogatására ment, s kit a legnyomasztóbb körülmények közt talált. «Ide érkeztemkor — írja Zádornak 1827 nov. 19-ről — anyámat betegen találtam, elhagyatva szegényt mindenektől, csak azoktól nem, kik rajta keveset vagy éppen nem segíthetnek, azon kívül pusztán mindent, mindent veszendőben. De ebből elég ennyi is.» Hogy Vörösmarty Székes-Fehérvárra akart telepedni, több levél bizonyítja. Csató Greczből 1827 auguszt. 5-én így ír hozzá: «Azt irták nekem, hogy barátom több vármegyén keresztül tett útjából ismét Pestre tért vissza, s hogy, de nem tudják mikor, ugyancsak barátom uram Fehérvárra szándékszik megtelepedni.»* Zádor ez időtájt sajnálva írja Kazinczynak Pestről, hogy «Vörösmarty minden kérések ellenére Székes-Fehérvárra szándékszik az ügyvédi pálya végett». Székes-Fehérvárott inkább várhatta ügyvédi szerencsését, mint Pesten s a mellett ott inkább remélte ápolhatni szegény

* Csató Pál kiadatlan levelei Vörösmarty Béla birtokában.

öreg anyját is. Azonban egy véletlen eset másképp határozott. Károlyi, a *Tudományos Gyűjtemény* kiadója, látván, hogy Thaisz alatt e folyóirat mind inkább süllyed, új szerkesztő után nézett s többek tanácsára Vörösmartyra esett választása. Vörösmarty Pestre jövéen, elfogadta a szerkesztést. A szerkesztői tiszteletdíj ugyan csekély volt, 800 váltóforint, de mégis több, mint a mennyit az első években az ügyvédségből remélhetett. Ide járult még barátjai biztatása is, kik közreműködésüket megígérték, s a kiadó ajánlata, ki más munkáról is biztosította s nem sokára megkínálta az *Éjzer egy éjszaka* fordításával tiszteletdíj mellett. Vörösmarty már 1828 januárjában hozzá fogott a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztéséhez, melyet egész 1832 végéig folytatott, mikor aztán Horvát István lőn utóda.

E tíz év, 1823—1833, a novelői és szerkesztői gondok között is legtermékenyebb korszaka volt költői munkásságának. Alig végezte be *Zalán futását*, már kész volt *Cserhalommal* (1825); két tündéregéje *Tündérvölgy* és *Délsziget* csaknem egyszerre születtek (1826); *Egerbe* 1827 augusztusában kezdett, midőn útjából visszatért s már kész volt vele novemberben; *Széplakot* (1828), *Magyarvár* (1828) és a *Rom* (1830) töredékek, és a *Két szomszédvár* (1830) követték. A drámában is élénk munkásságot fejtett ki. Alig végezte be *Zsigmondot*, már kész volt a *Bujdosókkal* s a *Hábador* című drámai költeményt írta (1826). *Salamon* s a *Bujdosók* javításába

fogott s mindkettőt kiadta (1827 — 1830); s nem sokkal azután ismét két drámát írt: *Csongor és Tündét* (1830), *Kincskeresőket* (1832). Ezen kívül számos lyrai költeménynyel, epigrammával, balladával gazdagította az *Aurorát* és *Koszorút*, a *Tudományos Gyűjtemény* mellékletét. A szerelem és hazafiság ifjú tüze lelkesítette, a dicsőség szomja nem hagyta nyugodni s Pest irodalmi körei nemcsak buzdították, hanem tárgyat is kölcsönöztek költészetének.

Harmincz év óta az irodalmi viszonyok sokat változtak. Kazinczy és társai úgyszólván egymásnak írtak, egymás buzdítása pótolta a közönség koszorúját, levelezések a hírlapokat. Most már volt közönség, bár csekély, de folyvást növekedő s mi több, a nemzet hallgatni kezdett neira. Kölcsey megvallotta magáról, hogy nem előre föltett szándékból lett író, hanem mert barátokat keresett s az ifjúság romlott seregében nem találhatta föl egyébűtt, csak az írók közt. E korszak íróinak némelyike nem is hitt a jövőben, csak hazafi kötelességét teljesítette. Virasztott a haldokló fölött, de nem remélte gyógyulását. «Én azok közül való vagyok — mond Kölcsey 1814-ben Döbrenteihez írt egyik levelében — kiknek reményök nyelvünk virágzására nézve nem nagy. Hijába nézek előre, semmi szélesebb, szebb pálya nem nyílik föl s literaturánk studiuma privatstudium marad mind végig.» s minden, a mivel Döbrenteit vigasztalni tudta, csak ennyi: «Nem vigasztalhatjuk, hevithetjük-e a köztünk hanyatlót azzal, a mit Apol-

lon a trójai hősöknek mondott; Nem tudnátok-e oly férfiak lenni, hogy a sorsnak ellenére is győzelmet vegyetek.»* E szavak egészen kifejezik a Kazinczy korabeli írók helyzetét. Vörösmarty fölléptekor e tekintetben is változás történt. Az irodalom többé nem volt magántanúlmány, hatni kezdett a nemzetre is. A győzelem csaknem bizonyosnak látszott s a diadal előérzete fokozta a küzdelem erejét. Az író társadalmi állása, anyagi helyzete keveset javult ugyan, de már nemzetről, dicsőségről álmodozhatott s hihetett a jövőben. A jövő kárpótolta a múltat és jelent. A tavasz ébresztő fuvalma érzett, a nyugtalan ifjú kedély álmai derengtek irodalomban és politikában egyaránt. Az alkotmány győzelme, Széchenyi föllépte, az akadémia alakulása felvillanyozta Pest irodalmi köreit, melyeknek Vörösmarty nemcsak vendége volt már, hanem ünnepelt tagja is.

E körökben töltötte munkától szabad óráit s úgy szólva egész társasága írókból állott. Írókkal járt kávéházba, vendéglőbe, velök a német színházba is, ha Shakespeare-művet adtak; de ez ritkán történt, mert nem igen volt pénze. Kulcsárnál, kihez sokszor járt ebédre, leginkább a régibb írókkal találkozott. Az öreg úr különös szívességgel viseltetett iránta s mind azon törte fejét, hogy kegyeltjének gond nélküli állást szerezzen. Nem szerezhetett, de azért oly pártfogást játszott irányában, mintha csakugyan valamire

* *Kölcsey munkái.* Pest 1861. VIII. k. 148. l. Új kiadás. Buda-Pest 1887. X. k. 32. l.

segítette volna. Vörösmarty tisztelte Kulcsárt, de néha bántotta modora s egész fölindulással mondá egyszer Szalaynak, Kulcsárra czélozva: «Hálát kívánnak az emberek, azt értem, de kutyahálát, azt nem értem s nem is fogom soha.» Szemerénél is többször megfordult s nála ismerkedett meg Kölcseyvel, de ismeretségök nem erősödött barátsággá. Kölcsey Szathmárban lakott s ritkán jött Pestre, Szemere pedig okkal és ok nélkül többször meghasonlott az Auróra-körrel, melyhez Vörösmarty mind végig hű maradt. Szemere 1826—29 az *Élet és Literaturát* szerkesztette. A folyóirat kitünő volt, de szerkesztésénél alig lehetett valami különzebb. Se rovatái nem voltak, se tartalomjegyzéke. A legtöbb czikkek czíme is hiányzott. Nyitva állott mindenféle véleménynek s néha igen furcsa vélemények ellensúlyozás nélkül maradtak. A folyóirat azzal nyílt meg, a mit más lapok jót és rosszat mondtak felőle, aztán következett egy széptani vagy nyelvészeti értekezés, majd költemény és dráma s nyomban reá a bírálat. A szerkesztői jegyzés jogát hol egyik, hol másik író gyakorolta saját neve alatt, de soha sem maga a szerkesztő. Írók magánleveleit is kiadta e folyóirat s ennek alapján egy egész nyílt levél-polemiát hozott divatba. Szemere mindig valami különösen törte fejét, így ötlött eszébe az is, hogy Pffelnak egyik regéje tárgyát különböző írók által különböző műfajban földolgoztassa folyóirata számára. Kazinczyn kezdve egész a szerkesztő feleségeig (Képlaki Vilma) mintegy hét író versenyzett.

Szemere Vörösmartyt is bele vonta a versenybe s így készült *Széplak* című költői beszélye, mely jóval fölül multa társait. E verseny közelebbi viszonyba hozta őket s midőn Vörösmarty átvette a *Tudományos gyűjtemény* szerkesztését, Szemere örömmel segítette őt kézirattal, s átadta neki Kazinczy önéletrajzának egy részét, melynek közlésébe aztán Kazinczy is bele egyezett. Vörösmarty Szemerével leginkább nyelvészeti dolgokról szeretett beszélni, örömet fogadta el jó új szavait, mert Szemere a legszerencsésebb szóalkotó volt, Vörösmarty pedig egész életében alig alkotott egy pár új szót, de annál jobban értette, hogyan kell régi és új szóknak költői színt és jelentőséget kölcsönözni. Vitkovics vacsoráin is megjelent olykor s hogy mennyire tisztelte a derék házi gazdát, mutatja az az elegiája, melyet halálakor a *Tudományos Gyűjteményben* közzé tett. Azonban mind Vitkovics, mind Kulcsár lakomáin leginkább érdekelte őt Horvát István, kinek egyénisége épen oly nagy hatást tett reá, mint történelmi kutatásai.

Horvát István érdemeit a mai kor hajlandó észre nem venni, mert csak őstörténelmi nyomozásaira gondol, melyeket a történelmi kritika oly nagy tévedéseknek ítél, minőkre alig mutat példát az irodalomtörténet. Jól emlékszünk azon állításaira, hogy a magyar nemzet története Ábrahám előtt néhány századdal kezdődik, hogy Karthagó és Jeruzsalem magyar városok, a trójai és pún háborúkat magyarok

vívták, de azt feledjük, hogy korábbi munkáiban ő tűzte ki legelőbb a nemzetiesb irányt s az eredeti kútfőből dolgozást történetirodalmunkban, s a társadalom és irodalom terén legelszántabb előharczosa volt a nemzetiségnek. Kazinczy hozzá képest, legalább érzésben, lanyha magyar volt, s jól mondá valaki Horvát halálakor, most temetjük az utolsó ázsiai magyart. Horvát oly büszke volt magyarságára, mintha Árpád egyenes unokája lett volna s a múlt nagyságából annyi hitet merített a jövőre, melynek fele is elég lesz vala. Hazaszeretetét gyűlölete tette szenvedélyesen erélyessé. Gyűlölte az idegeneket, kik kisebbitik a magyar történelmet s ellenségei a nemzetiség fejlődésének. Medora, polemiája heves, majdnem dölyfös volt. Ahol más ohajtott, remélt, kért, ő hitt, követelt és tett. Elszította a nemzetiségi tüzet s az írók félenk hazafiságába bátorságot lehelt. A mint Toldy mondja, az ő történeti előzményekre és jogokra hivatkozva követelő és kizárólagos nézete mindinkább elgyökerezett s határozottabb és nyomóssabb munkálkodásra gerjesztett. Se házi körében, se társaságban nem volt vonzó egyéniség, nem türt ellenmondást, parancsolni szeretett, de ha a magyar történelem-, nyelv- és nemzetiségről beszélt, oly ékesszóló, magával ragadó lön, mint senki társai közt. Egyetlen tanár sem tett a pesti egyetemen oly nagy hatást, mint ő. Igaz, mind tanítványai, mind az írói körök bizonyos hamis módszert s egy csoport tévedést örököltek tőle, de örököltek egyszersmind

nemzeti önérzetet, lángoló hazafiságot, szóval mindazt, a mi akkor annyira hiányzott a magyar életben.

Vörösmartyra nem csekély hatást tőn Horvát, már akkor is, midőn még nem ismerte. Az 1822-iki *Aurórában* egy *Árpád Pannonhegyen* című költöies történelmi rajza jelent meg rézmetszet kíséretében. Vörösmarty *Zalán Futásába* átvett egyet-mást e rajzból, sőt a párs dualismust, Zoroaster Ormuzdját és Arimanját is, melyet itt Horvát, Cornides nyomán, a magyarok ösvallásával kapcsolatba hozott, szintén innen kölcsönözte, Ormuzdot Székely Hadúrjával helyettesítvén. Horvát történelmi munkáit is szorgalommal olvasta. «Horvát rendkívüli ember, munkái is azok — írja Zádornak 1825 decz. 1-én. Nem vagy hát finnus és a nagyszájú Schlözerek, Schwarthneerek hallgathatnak.» Nemesak Horvát tudománya, hanem egyénisége is hatott reá. Kedvelte benne azt a nemzeti szilaj önérzetet, magyaros módot, mely Horvát egész lényén előmlött, egész addig, hogy gyermekeit is ösmagyar nevekre kereszteltette. Horvátnak kedvencz könyve volt *Zalán futása* s belőle vett jeligét *Rajzolatok* című munkájához. A költő iránti rokonszenvet átvitte az emberre is és mindig kitünő szívességgel fogadta házánál Vörösmartyt. Későn szokott fölkelni s ágyában reggelizett. Ilyenkor jött Vörösmarty legtöbbször hozzá. Szokása szerint elfeledte leültetni, de annál nagyobb lelkesüléssel beszélt neki a régi magyar nyelv emlékeiről s az őstörténelemről. Vörösmartyban Horvát munkái és beszédei

epikai terveket ébresztettek. E történelmi álmodozásokból átvett és alakított minden olyast, mi képzelmére hatott s egy nagy eposz tervét érlelte elméjében, melynek tárgya az ősi haza lett volna. Már 1827-ben azt írja Zádornak: «Szeretnék egy nagyobb eposzba fogni s már nagyon forrnak gondolatjaim». 1828-ban megjelent belőle egy töredék *Magyarvár* cím alatt a *Koszorúban*. Ezt az 1830-ki *Aurórában* a *Rom* követte, mely szintén a leendő eposz egyik részét tette volna, de az egész örökre abban maradt. Lehet, hogy a monda, az anyag hiánya miatt hagyta félbe, de a közszellem változása 1830 körül alkalmassint szintén befolyt a leendő eposz sorsára. Megindultak a reformmozgalomnak s a múlt halványodni kezdett a képzelte jövő előtt. Az irodalomban is többször szóba jött, hogy az eposz nem korszerű. A megalkült akadémia is drámára tűzött jutalmat. Bármikből maradt félbe e mű, irodalmunkra nézve veszteség. Talán tárgya nem hatott volna annyira a közönségre, mint *Zalánban* a honalapítás nagy tette, de ha szabad töredékekből ítélni, úgy látszik, a költő inkább törekedett egy kerek mesére, mint másik nagy művében. E mellett itt egyszerűbb, epikusabb a mennyiben jobban tudja mérsékelni alanyiségát. Ez eposz félbeszakadtával lassanként félbeszakadt Horváttal is minden viszonya. Sok minden választá el őket, az Aurora-kör, a *Kritikai Lapok*, az akadémia, melynek tagsági oklevelét Horvát kétszer is visszautasította. Horvát ez idő óta különben is mind-

inkább magába zárkozott s csak azoknak nyílt meg, kik rögeszméiben nem zavarták. Vörösmarty nem látogatta többé egykori pártfogóját és barátját, csak 1846-ban lépte át újra küszöbét, midőn Horvát a koporsóban feküdt s az akadémia, Toldy indítványára, félbeszakítva ülését temetésre sietett egy oly írónak, ki nem tartozott ugyan tagjai közé, de a kinek egykor hatása alatt állott minden régibb tagja.

Bármily jól találta magát Vörösmarty ez írói körökben, mégis Kisfaludy Károlynál volt leginkább otthon. Kisfaludyhoz sokan jártak ifjú és idős írók, de az úgy nevezett Auróra-kört csak Vörösmarty, Bajza, Toldy, Zádor és Helmecezy alkották. Volt e körnek két németje is, mint Bajza megjegyzi tréfásan, Paziuzzi Mikály és Pretter György (később Jány), amaz egy oláhországi ifjú nemes, ki Magyarországra telepedett, egy pár bécsi és pesti német lap dolgozó-társra, emez egy pesti születésű szintén fiatal német író. Mindketten nagyon tisztelték Kisfaludyt s örömet foglalkoztak a magyar szebb költemények német fordításával. Ez ifjú írók sokszor gyűltek össze Kisfaludy szállásán. A szíves házigazda, a pipadal költője, először is pipával kínálta meg őket, azután szünet nélkül folyt a beszéd, leginkább irodalmi dolgokról. Kisfaludy volt a legidősb köztök, kivéve a vele egyívású Helmecezyt. Az ifjabbak közül senki sem tegezte Kisfaludyt, sőt egymást sem mindenik. Vörösmarty Toldyval és Bajzával csak 1830 körül kezdett tegeződni. Kisfaludy mint híresb író, tapasztaltabb

ember, nagy tekintélyben állott előttök. Egész életében egyetlen kritikát sem írt ugyan, bár folyvást készült hozzá, de barátai körében szeretett elmélkedni Goetheről, és Shakespeareről, a romantikáról s hallatta ítéletét mindenről, a mi a magyar irodalomban megjelent.

E kis kör, egymásra hatva, fokozta saját hatását az irodalomra. Az *Auróra* dolgozni kényszeríté őket, a közönség tapsai ösztönözték, barátságuk egymást mívelte. Kisfaludy sarkalta barátait, hogy az *Auróra*ba kisebb műveik legjavát adják. De midőn a szerkesztési idő közeledett, senki sem volt készen, maga a szerkesztő legkevesébbé, ki örömeztobb festett, olvasott vagy nagyobb műveinek terveibe mélyedt, mintsem zsebkönyve számára kisebb műveket dolgozzék. Ekkor aztán összeszedte magát az egész kör s megírta a mi eddig csak eszmében élt lelkében vagy töredékben hevert íróasztalán. Ily kényszerűségben írta Vörösmarty *Egert* Teleki József gróf történelmi rajza után, a mely mellé még oda adta neki Kisfaludy Fessler munkáit. Így írt néhány költeményt az *Auróra* képeihez, melyek rajzát Kisfaludy készítette. Lyrai költemény, eposz, dráma mindig csak kikerült valahogy, de beszélyek dolgában néha annyira megszorultak, hogy Paziazzinak vagy Trétternek kellett írni német beszélyt, melyet aztán lefordítva mint magyar eredetit adtak ki. Tárgyakat szolgáltatnak egymásnak, sőt ugyanegy tárgyról írt költeménnyel is versenyeztek egymással. Így írta Vörösmarty *Cser-*

halmát Kisfaludy figyelmeztetésére, így versenyeztek egymással a *Bánkodó férj*-ben, így írtak ketten Ilosvai Toldiáról két különböző fajú költeményt. Felolvasták egymásnak műveiket és megbírálták. Vörösmarty *Salamon királyát* Kisfaludy bírálata nyomán dolgozta újra, a mikor, a mint Toldy írja, Kisfaludy egy egész értekezést tartott nekik a történelmi drámáról.* Azonban Kisfaludy műveiről vele szemben tartózkodva mertek szólani, mert a mint Bajza írja egyik levelében Toldynak, az ócsárlás hamar kedvét szegte. A bíráló megjegyzésekből vita keletkezett, melyben nagy szerepet játszott a nyelv, verselés, a különböző, kivált a modern műfajok elmélete, a nemzeti és romantikai elem.

A nyelvészeti vitákban Helmezy vitte a főszerepet. Ő volt a legtermékenyebb s legmerészebb szócsináló, kitől Kisfaludy nemcsak nyelvtani ismereteit kölcsönözte, hanem alkalmasint nem egy affektált, erőltetett kifejezését is. Folyvást csinálta az új szót, arra is, a mire nem volt szükség, reá tolni igyekezett társaira, sőt néha tudtok nélkül be is erőszakolta műveikbe. Vörösmarty e magas termetű barátját nem is tudta másképp képzelni, mint kezében bárddal: «vajjon hány szónak szegte ma bárdja nyakát». Őrizkedett tőle. «Helmezy már egyszer *Cserhalomra* tette fatalis kezét — írja Zádornak 1825 aug. 2-ról —

* Toldy F. *Irodalmi társas köreink emlékezete. Budapesti Szemle*. VIII. köt. 1875.

de ártatlanul, *megtépre* helyett *tepedlvét* írván.» Néha összegyűltek oly új szók alkotására, melyekre nagy szükség volt s egyszersmind kötelezték magokat, hogy a megalapítottakat közösen fogják használni. Kisfaludy volt köztök a legkevesbbé képzett nyelvész. Vörösmarty, Toldy, Bajza, Zádor sokat foglalkoztak Révaival, sőt Toldy mióta *Handbuchjába* fogott, búvárlani kezdé a régi irodalmat is. Ez ülésekből kerültek a *bitor*, *zsarnok*, *tömör*, *tömeg* szavak. Ez utóbbit Vörösmarty alkotta. Egyébiránt ő volt köztök a legconservativebb, sőt mint költő zajtalan visszahatást igyekezett felkölteni a neologismus túlságai ellen. A mi a verselést illeti, tisztább rímű és mértékű versekre törekedtek, mint a hogy eddig a magyar költészetben divatozott s egyszersmind át kívánták ültetni a nyugot-európai versformák legtöbbszörét.

Vörösmarty mint mindenben, úgy itt is, egy pár pontban eltért társaitól. Magyar füle inkább kedvelte, szükség esetében, a jó magyar assonánczot, mint a mesterkéltséget vagy nem elég hangzatos tiszta rímet; leginkább ő kezdé irodalmunkban azt, mit a nép századok óta használ s mit Arany egész rendszerbe foglalt. Az Auróra-kör a nyugot-európai formák mellett a magyar dalformák iránt sem volt érzéketlen. A népdal nálok jelent meg először költészetünkben, mint művészi gond és tanulmány tárgya. Mint Bajzának Toldyhoz írt egyik levele mutatja, Toldy és Zádor folyvást sarkalták Kisfaludyt, hogy próbáljon népdalokat írni. Kisfaludy írt, mire Vörös-

marty is kedvet kapott, sőt ő annyiban még tovább ment, hogy népies genreképeket is kezdett írni, mint *Gábor diák*, *Becskereki*, *Laboda*. Bajza örvendett e jelenségnek s a művészi népdalnak egész elméletét írta meg fönnemlített levelében. A mit ő művészi népdalnak nevez, az tulajdonkép a specifikus magyar dal akar lenni, mint Goethe némely dalai specifikus német dalok. Bajza arról gondolkozott elméletben, mit Petöfi később gyakorlatban oly sikerülten megoldott. Elmélete nagyjában helyes is, de az csodálatos, hogy Kölcsey *Hervadj, hervadj s Bú kél velem* kezdetű dalait tartja ily művészi népdaloknak, melyek sem népdalok, sem specifikus magyar dalok. Bajza azt is sürgette, hogy mind Kisfaludy, mind Vörösmarty jambus- vagy trochæusban írják népdalaikat, de azok elegendék tartották a sormetszetet s némi numerust. A magyar nemzeti rhythmus titkáról még senki sem gondolkozott mélyebbre hatón.

Azonban mindez így is nevezetes mozzanat volt. A népi elem megkezdte fejlődését s másként, mint Gvadányi és Horvát Ádám idejében, s Bajza, mintegy öntudatlan sejtve a jövőt, így írt: «Az igen kedves dolog nekem, hogy elsőrendű költőink a népdalokra fordítanak figyelmet, annak igen sok haszna lesz poezisunkban. Goethe azt mondja valahol a *Diván*hoz írt magyarázatában, hogy minél elevenebb, minél természetesebb a naiv költés valamely nemzet poezisében, annál szeren-

eséscbben fognak kifejlődni az utóbb következő epochák.»*

A modern műfajok elmélete szintén nagyban foglalkoztatta e kört. Formában, tartalomban a magyar költészetben még el nem ért tökély felé törekedtek, s elvetve a klasszikai példányokat, a nyugot-európai modern költészetet akarták összeolvasztani a magyar szellemmel, s nemzetibb alapon, mint elődeik. Arról beszéltek legtöbbet, azt mívelték leginkább, a mi hiányzott a magyar költészetben s leginkább divatozott külföldön. Az eposz, költői beszély, dráma, novella, ballada, romanz voltak kedvencz műfajaik. Mindezt leginkább a német költészet közegén vették át s kivált Bajzán és Kisfaludyn érzik is a német költészet hatása, de a tárgy hazai volt, az érzés hazafias, a közállapotok s a magyar történelem mintegy fejlődő nemzeti elemként, állandó forrásai voltak a költői lelkesülésnek. Vörösmarty itt is sokban különbözött társaitól. Leginkább ellent tudott állani a német költészet befolyásának; a legeredetibb s legnemzetibb volt köztök. Kisfaludy sokat beszélt a romantikáról, szintén a német irodalom nyomán. Vörösmarty tőle hallotta először e szót, de már föléptekor legromantikusabb volt társai közt s az egész magyar költészetben. Tasso, Ariosto, Shakespeare, Ossián, Zrínyi olvasása, a közállapotok és saját ge-

* Bajza kiadatlan levelei Toldyhoz. Toldy kéziratgyűjteményeiben, jelenleg az akadémia birtokában.

nusza adták meg neki ez irányt. A francia romantikáról 1830-ig alig volt tudomása. Nem értett francziául s később is nem a francia, hanem az angol nyelvet tanulta meg. A német és spanyol romantikával Pesten ismerkedett meg. Zádor azt írja Kazinczy-nak, hogy 1824-ben Lord Byron, Scott Walter, Houwald és Müllner voltak Vörösmarty olvasmányai, 1825-ben pedig Schlegel dramaturgiája és Calderon. Barátjai ajánlatára ekkor olvasta Klopstock *Messiását* is, de a mint maga beszélte, nem végezhette el, mert bele fájt a feje. A német romantika csak egy pár balladanemű költeményén érzik, minők az *Éjféli ház*, *Túrú neje* és a *Kincskeresők* című drámáján. Több nyomot hagyott rajta a keleti költészet. Nagyon szerette az *Ezeregy éjszaka* regéit s Kisfaludy egy pár keleti költő német fordításával ajándékozta meg. A *Tündérvölgy* szellemére ezek épen úgy befolyhattak, mint külformájára Zrinyi, sőt *Délsziget* és félbeszakadt eposzai is ilyenmű befolyást gyaníttatnak, bár Vörösmarty geniusza eredetileg is kedvelte a phantastikust és szertelent.

Egyébiránt ő foglalkozott társai között legkevesebbet a romantika s a modern műfajok elméletével s később is csak a drámára fordított gondosabb tanulmányt, mintha érezte volna, hogy ez legkevésbé erős oldala. Inkább költőkből tanult, mint æsthetikusokból, s alkalmasint azért mondá róla Bajza, hogy nem eléggé tanult fej. Bajza ellenkezőleg mindennek előbb elméletét szerette formulázni, s

bár nem könnyen tanult, folyvást olvasta a kitünőbb német kritikusokat. S csodálatos e kör kritikusaként még sem ő lépett föl, hanem Toldy és Zádor, kik az *Aurórának* mintegy rendes bírálói voltak, a kör széptani és nyelvészeti nézeteit terjesztették, sőt Toldy Vörösmarty epikai munkáiról egy egész könyvet írt.* Bajza örömet írt mindenről, de barátjairól hallgatott, egész kedvvel ostromolta e kör ellenségeit, magáról a körről habozott ítélni, mert félt, hogy ellenkezésbe jő velök, nem az elvre, hanem a bírálendő művek becsére nézve. Midőn Toldy külföldre utazott, utána küldték az *Aurórát* bírálat végett. «Ha időd van, édes barátom — írja hozzá Bajza 1829 nov. 15-ről — recenseáld az *Aurórát*, ez nem csak enyém, hanem az egész kör kívánsága egyszersemind. Én nem akarok bele avatkozni, mert szabadon nem beszélhetnék, amúgy pedig nem tudok, nem akarok. Kisfaludy megkért s az egész szövetség, de én nyíltan és nyersen kimondottam, hogy azt nem teszem. Te, édes barátom, tudod a középútat, azért tedd meg kérlek.» Toldy még más tekintetben is nevezetes szerepet játszott. Ő tartotta fenn a kör viszonyát Kazinczyval, sőt Bajzával is, midőn ez 1825—27-ig a pozsonyi országgyűlésen tartózkodott, mint Heves-megye követi irnoka. Mozgékony simulékonysága,

* Toldy Ferencz: *Aesthetikai levelek Vörösmarty epikus munkáiról*. Pest 1827. Újabban Toldy összes munkái VIII. köt. Pest 1874.

nyugtalan természete épen ellentétben állottak Bajza makacs merevségével, egy tárgyon csüggő lassúságával, ki csak akkor volt tevékeny s egész az ingerültségig élénk és heves, ha valamely lap élére állott vagy irodalmi vitákba ragadták a körülmények és szenvedélyei.

Midőn Toldy a Kisfaludy szobájába lépett, hol társait rendesen megtalálta, majd mindig volt zsebében egy-két levél Bajzától, ki az országgyűlés folyamáról értesítette barátait s némely irodalmi ügyben írta meg véleményét, vagy Kazinczytól, kivel folyvást levelezésben állott, mintegy a kör kiegyenlítő képviselőjeként. Legtöbb külföldi lapot olvasva, ő figyelmeztette társait egy-egy nevezetesebb új munkára. Általa ismerte meg a kör német fordításban a szerb népköltési gyűjteményt, melyből Bajza le is fordított egy párt s mely Vörösmartyt egy-két hasonló modorú költeményre lelkesítette. A régi irodalomban tett tanulmányai is hasznára voltak barátjainak. Az általa napfényre hozott Szendrei Névtelen után írta Vörösmarty *Szilágyi és Hajmásiát*, mely méltán ünnepeltetett mint az új iskola legkitünőbb balladája. Toldy nemcsak a magyar lapokba írt bírálatokat, hanem a németekbe is, különösen az *Irisbe* s általában azon igyekezett, hogy megismertesse a magyar irodalmat a német közönséggel, s egész fényökben feltüntesse Kisfaludyt és Vörösmartyt. Bajza volt legrégebb és legjobb barátja, de mint költőt Kisfaludyt és Vörösmartyt bámulta leginkább. Ő sarkalta

Paziazsit és Trettert, hogy magyar költeményeket fordítsanak németre *Handbuchja* számára s midőn külföldre indult, magával vitte *Cserhalom* fordítását s Berlinben az *Angol házban*, hol felolvasást tartott a magyar nyelvről és irodalomról, föl is olvasta számos hallgatóság előtt. Vörösmartynak a mily jól esett Toldy e hü ragaszkodása, épen annyira visszadöbentették németre fordított művei, kivált *Zalán* egyik töredéke, melyet Majláth fordított. Elíjedt magától, kétkedni kezdett tehetségében, s csak nyelve erejében hitt. Ebben mindig oly teljes önérzete volt, melyet a kétségnek még árnya sem zavart. «Paziazzi tegnap volt nálam — írja Zádornak 1827 augusztus 23-ról, — mutatta Majláth levelét s Hajna fordításának töredékét. Nyomorult munka, elijeszt magamtól. Ha a magyar verseimben kedvet találhat, azt csak a nyelv okozza, melynek bája valamennyire hatalmamban volt. Így ítéltem magamról, midőn a fordítást olvastam.»

VII.

Az Auróra-kör kritikai hajlamai. Xeniaiak. Vörösmarty munkássága a *Tudományos Gyűjteményben*. Nyelvészeti értekezései. Bajok a cenzorral. A conversations-lexikoni pör. A *Kritikai Lapok*, *Jelenkor* és *Társalkodó* terve. Széchenyi hatása az Auróra-körre. Kisfaludy Károly halála. Vállalatai sorsa. Vörösmarty anyagi helyzete, lakása, külsője és szokásai. Bártfay és neje. Estélyek. Br. Wes-selényi Miklós. Vörösmarty anyjának halála.

Ilyen volt az Auróra-kör, mely annyira befolyt Vörösmarty fejlődésére. Azonban e kör nemcsak szépirodalmi, hanem kritikai közlönyre is vágyakozott. Nem elégedett meg, hogy önmagát mívelte kritikájával, hatni akart azzal az irodalomra is. Elégedetlen volt közönséggel és irodalommal egyaránt: a közönséggel azért, mert nem volt elég ízlése, s a nagy tömeg nemi ellenzést tanúsított az új iskola iránt; az irodalommal azért, mert nem ellenőrzi kritika, az írók gondatlanok, s a nyelvújítási nagy harc után egész nyugalomba kezd visszaesni minden. Szerették volna æsthetikai nézetöket kifejteni, ostromolni az ósdiak tartalékseregét, megtámadni a bitorolt tekintélyeket, s pártot alkotva és támasztva, küzdelmet idézni elő. Kisfaludy rég óta beszélte, mily szükség van kritikai közlönyre. Toldy 1826-ban egy egész

tervvel állott elő. De a kör tagjai közül senki sem merte elvállalni a szerkesztést, ezért Bajzát szólították fel, ki akkor Pozsonyban tartózkodott. Bajza visszautasította az ajánlatot, leginkább azért, mert mint minden pálya nélküli embernek szüksége volt az emberek kedvezésére, s még akkor nem szánván magát teljesen az irodalomra, félt, hogy el fogja temetni szerencsését s úgy jár mint Kölcsey, ki kritikái miatt majdnem közmegvetésben részesült s csak a politikai pályán rehabilitálhatta magát. Egy kritikai lap megindítása valódi merénynak tetszett s a terv dugába dült. Azonban nem hagytak föl vele s addig is Schiller és Goethe példájára, egy csoport xeniát írtak, kivált Kisfaludy és Vörösmarty, melyek egy része később a *Kritikai Lapokban Pályalombok* czíme alatt, meg is jelent.

Vörösmarty kiadott xeniái közül csak kettőt vett föl költeményei gyűjteményebe: a *Hazafiak* és *Buksi* (Döbrentei) címűeket, a többit mellőzte, valamint a kiadatlanokat is, melyek csak 1885-ben jelentek meg összes műveinek harmadik teljes kiadásában.* Az irodalmi polemiák és xeniák ritkán őrzik meg teljes érdekességeket a későbbi nemzedékekre nézve, sőt a bennök nyilvánuló szenvedélyes hang és kegyetlen gúny némi visszatetszést is kelt föl. Nem élhetjük bele magunkat annyira a korba, hogy szenvedélyeiben

* *Vörösmarty összes munkái*. Buda-Pest, 1885. VIII. k. 7. l. *Jegyzetek*. 361. l.

osztozhatnánk s nem ismerhetvén eléggé a körülményeket, némely czélszatok és részletek homályosaknak, majdnem érthetetleneknek tűnnek föl. Néha még hírét sem hallottuk azon írónak, a ki a polemia vagy xenia tárgya, nem hogy munkáit vagy pályája részleteit ismernők. Így Vörösmarty némely xenijában is feltűnő a szenvedélyes hang és kegyetlen gúny, melyet itt-ott személyes ellenszenv is sugal. Úgy látszik maga is megsokalta, s talán azért nem adta ki ily fajta xenijái jó részét. De másfelől saját és társai műveit sem kimélvén, látszik, hogy komolyan vette föladatát. Mintegy négy csoportra oszthatók xenijái. Az első csoportot a nemzetiség hő szeretete sugalja. Megtámadja mindazokat, a kik hűtelenek a magyar nemzetiséghez: Pyrkert, a ki magyar létére híres német költő; Rumyt és Csaplovicsot, a kik folyvást német könyveket adnak ki és német lapokba írnak, s olykor még gúnyolódni is mernek a magyar törekvésekkel; Szepesi Ignác pécsei püspököt, a ki 1830-ban a főrendi házban ellenezte a magyar nyelvű izenetváltást a rendekkel. A második csoport az Auróra-kör ellenségeit gúnyolja: Czinkét, a magyar nyelv és irodalom tanárát a pesti egyetemen, a ki Révait váltotta fel a tanszéken és Révai ellen tanított; Udvardyt, a ki ellensége volt a nyelvi purismusnak; Balogh Pált, a ki a conversations-lexiconi pörben az Auróra-kör ellen fordult; Döbrenteit, a ki elvi és személyes ellensége volt az Auróra-körnek; Szemere Pált, a ki többször meghasonlott az Auróra-

körrel s különzségével mintegy kihívta a gúnyt; Fáyt, a ki mindig ingadozott az irodalmi pártok között s épen nem volt nagy barátja a kritikának. A harmadik csoport néhány tehetségtelen íróat dorongol le, a kiknek munkái rég feledségbe sülyedtek; Kovacsóczyt, Bors Sámuel, Vásárhelyi Jánost, Harsányi Pált, Náray Józsefet, Pap Ignácot, Holéczy Mihályt, Kalmár Józsefet, Gödör Józsefet, Kis Sámuel stb. De legkegyetlenebben bánik Ponor Thewrewk Józseffel, egy sok mindenbe fogó s csekély tehetségű íróval, a kinél senki sem gyűlölte jobban az Auróra-kört s a ki röpirataiban nemcsak maga támadta meg Bajzát és Vörösmartyt, hanem mindent fölvelt, vagy lenyomatott, a mit ellenök írtak. A negyedik csoport magával az Auróra-körrel kötekedik: megcsipkedi Fábrián Gabort, a ki Lafontaine egy rossz regényét fordította le; Helmeccy, a legtúlságosabb neologust, a ki nagy szócsonkító; Bajzát, a ki versek helyett értekezést ír a versekről. Toldyt és Fenyéryt, a kik *Handbuch*jok kiadásával nagyra voltak, s végre saját eposzait és drámáit, melyeknek árnyoldalait jól ismerte.

Vörösmarty átvévén a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztését, némi tér nyílt a kör kritikai munkásságának, de nem ínye szerinti. A kiadó nem engedhette, hogy folyóirata túlnyomóan kritikai legyen, de másfelől Vörösmartynak sem volt kedve hozzá. Csendes természete nem kedvelte az erős polemiai küzdelmet, szívesen segítette későbbben a *Kritikai*

Lapokat, de nem kívánt élére állani. Általában őrizkedett maga ellen kihívni a szenvedélyeket, mert bár a bírálatot nyugodtan tűrte, de az iránt érzékeny volt, ha gúnyolták s nevetségessé igyekeztek tenni. Az ő szerkesztése alatt javult a *Tudományos Gyűjtemény*, mert sok új dolgozótársat nyert meg, jobban megválogatta a munkákat, mint Thaisz, de æsthetikai tekintetben csak félig változtathatta át az Aurórákör közlönyévé. Csak annyit tett, hogy a folyóirat irodalmi részének némi határozottabb szint kölcsönzött. Toldy és Zádor híven segítették, maga is írt bele bírálatokat, de rövideket és nem nevezetes művekről. A külirodalmi rovatba nagyobb kedvvel dolgozott s a német irodalom nyomán a keleti és francia költészetet valódi előszeretettel ismertette. A költészetten kívül leginkább a nyelvészet foglalkoztatta. Mihelyt átvette a *Tudományos Gyűjteményt*, értekezést írt bele a magyar nyelv eredetéről; ez volt második nyelvészeti értekezése; az elsőt még 1826-ban írta ugyane folyóiratba, Révai mellett lépve föl a Verseghy életrajzi írója, Sággy ellen. Különösen a göcsei és palócz tájszólás érdekelte, mely a régi nyelvből legtöbbet tartott fenn; amazzal 1827-ben ismerkedett meg a dunán-túli megyékbe rándulásakor, emezzel 1829-ben. «Vörösmarty — írja Bajza Toldynak 1830. szept. 6-ról — a múlt héten ment utazni Bugáttal Heves-, Borsod- és Gömörmegyébe. A palóczok igen interessalják. Három hétig fog künn maradni, addig a *Tud. Gyűjt.* redactióját én viszem.» Zádor szintén

osztozott vele a szerkesztőségi gondokban, sőt egy darab ideig barátságból szerkesztősegédje volt. Nemcsak az *Auróránál*, hanem itt is sok bajok volt Drescherrel, a censorral. Ha lehetett, kikaptak rajta s a mit Drescher Pesten betiltott, Kassára küldötték, hol a censura engedékenyebb volt. Az *Aurórából* kitörült *Mikes búja* így jött ki más cím alatt a kassai *Minervában*. Vörösmartyt néha elhagyta türelme szemben censorával. Rummy egy magyarelleses cikket írván a *Spiegelbe* a tótokról, Vörösmarty felelt reá, de a censor kitörülte. «Cseh, orosz, lengyel, tót nyelvharczra az ő nyelvökön kell felelni. Nem tudjátok, mit beszéltek. Miserere Domine! Non admittitur.» Máskor Vörösmarty egy régi nyelvemléket küldött hozzá, melyet Zádor Kresznericstől kapott közlés végett a *Tudományos Gyűjteményben*: «Ezt nem tartom oly régiségnek — írta reá Drescher — hogy méltó legyen közleni, talán más czélből akarja a közlő kiadatni. Non admittitur. «Ha ez velem történik — írja Bajza Toldynak — vagy a consiliumnak feladtam volna, hogy reá rezzentsék, mert elégtételt úgy sem nyer az ember, vagy pedig saját házánál úgy kiszidtam volna, hogy egy maroknyi becsület sem maradt volna rajta.»

Bajza kritikaibb, polemikusabb irányra is izgatta Vörösmartyt, melybe maga mind inkább belé sodródott. Az epigramma elméletét írva a *Tudományos Gyűjteménybe* s megbírálván a magyar epigrammaírókat, oly gyűlöletet vett magára, hogy elég erős-

nek érezte szívét még több elhordozására is; most már egészen az irodalmi pályára adván magát, nem volt többé szüksége világi előmenetelre, az emberek kedvezésére. Sürgetni kezdte a *Kritikai Lapok* megindítását, melyet siettetett az a körülmény is, hogy az akadémia alakuló félben volt s Döbrentei, mint Széchenyinek a magyar irodalomba bevezetője s az úri körökben kedvelt ember, nagy befolyást kezdett gyakorolni az ügyekre, mi az Auróra-körnek nem tetszett, részint irodalmi, részint személyes indokokból. Gyöngíteni e befolyást, nyomást gyakorolni az akadémiára, vezetni a közvéleményt lett volna egyik feladata a *Kritikai Lapok*nak. Azonban a Döbrentei elleni harcz előbb kiütött, mintsem a *Kritikai Lapok* megindúlhattak volna. Döbrentei egy magyar *Conversations-Lexikon* kiadására bírta reá Wigand könyv-árust, melynek előfizetési felszólítása mellett mutatvány-íve is megjelenvén, az Auróra-körnek alkalmat szolgáltatott, hogy mind a vállalat tervének s mutatványszámának hibáit kimutassa, mind pedig a védelmökre kelő Döbrenteit megtámadja. Vörösmarty megengedte Zádornak és Bugátnak, hogy a *Tudományos Gyűjteményben* bírálat alá vegyék a *Conversations-Lexikon* tervét és mutatvány-ívét. A harczot Bajza folytatta tovább, mind Döbrentei, mind gr. Dessewffy ellen, hol Kassán, hol Székes-Fehérvárott, a hol a censura engedékenyebb volt. A harcz mind zajosabbá vált s mindkét részről mintegy hét író küzdött. Vörösmarty csak annyiban vett részt benne, hogy

kezdetének megnyitotta a *Tudományos Gyűjteményt* s Kisfaludyval segítette Bugátot Balogh elleni polemiájában. Bugát ugyan mint orvos jól értette a vita tárgyát, az agyvelő kérdését, mihez az Auróra-kör keveset értett, de nem tudott eléggé ügyesen polemizálni, miben költő barátjai segítségére szorult. E polemiáknak leginkább Vörösmarty adta meg az árát, ki legkevesebb részt vett benne, a mennyiben később Döbrentei bosszúból oda dolgozott, hogy Vörösmarty-nak mind *Vérnászát*, mind munkái első gyűjteményét elejtse az akadémiai jutalomtól.

Bajzát polemiáinak sikere a *Kritikai Lapok* megindítására ösztönözte, melynek kiadására Kisfaludy 100 forintnyi kölcsönt szerzett Forgó és Rudics barátjaitól. Az egész kör támogatását ígerte s Vörösmarty már egy pár cikket is írt a vállalat számára. Azonban Kisfaludyt most nem érdekelte annyira e vállalat, mint régebben. Politikai becsvágy ébredt benne, mint journalista kívánt szerepelni s engedélyt kért egy irodalmi melleklappal összekötött politikai lapra, a *Jelenkor- és Társalkodóra*. Maga a kör is kezdett hajlani a politika felé. Vörösmartynak a megindulandó *Jelenkor* szerkesztésében jelentékeny szerep volt szánva, mire ő hajlott is, mert a *Tudományos Gyűjtemény* kiadójával nem egyszer volt surlódása s már kétszer le akart mondani szerkesztéséről. «Az oppositio és reform zászlóját tűzzük ki — mondá Kisfaludy halálos ágyán az őt meglátogató Szalay-nak — minden ifjú írónak velünk kell tartani.»

Sokat tett erre nézve Széchenyi *Hitele*, mely az Auróra-kört lelkesülésre ragadta, s maga Széchenyi is Pestre telepedve, Kisfaludyt gyakran látogatta, s a megindulandó lapot közlönyének szemelte ki. Pillanatra ugyan meg-meg hasonlottak egymással, mert Széchenyi hasztalanul igyekezett őt és társait kibékíteni Döbrenteivel, kit aztán meg is választatott akadémiai titkárnak, holott az Auróra-körnek Toldy volt a jelöltje. Azonban a jó viszony hamar helyreállott köztök. Széchenyi egyénisége, hazafiúsága ellenállhatlan varázst gyakorlott reájok s ők voltak az országban az elsők, kik határozottan politikai eszméihez csatlakoztak.

E közben 1830 nov. 21-én Kisfaludy meghalt, épen akkor, midőn lapját meg akarta indítani. A hű társak könnyezve álltak körül szeretett barátjok és vezérok ravatalát, de egyszersmind fogadást tettek, hogy ezután is együtt tartanak s az elhunyt vállalatait nem engedik elenyészni. Először is munkái kiadásával bízták meg Toldyt, aztán síremlékére pénzt gyűjtöttek s végre 1836-ban alapították a Kisfaludy-társaságot, mely az Auróra-kör folytatása vagy legalább is szellemi emléke lön. Az *Auróra* szerkesztését Bajza vette át, a *Jelenkorra* nézve pedig abban állapodtak meg, hogy Vörösmarty szerkeszsze, de minthogy a lap technikai része oly ügyességet kíván, mely benne hiányzik, társul adták melléje Helmeczyt s rá bízták, hogy újíttassa meg e lap engedélyét a maga nevére, minthogy két névre nem lehet enge-

délyt kérni s neki több ismeretsége van a helytartó-tanácsnál. Helmeczy megnyervén az engedélyt, úgy kezdte viselni magát, mintha kivüle senkinek nem volna hozzá szólása a laphoz. Vörösmarty már az előfizetési fölhívások szétküldésekor visszavonúlt a laptól, melyből mintegy kijátszatott. Nem volt haragtartó, se bosszúálló természetű, de ezt nem tudta feledni és soha sem bocsátott meg Helmeczynek. A lovagiatlan eljáráson kívül az is bántotta, hogy e lap jövedelme kiemelte volna kedvezőtlen anyagi helyzetéből. Mindez igaz, de mégis az irodalomra nézve szerencse volt az ügy ily fordulata. Ha ő szerkeszti a *Jelenkort*, meglehetősen eltemeti magát mint költő, mert mi sem szokta inkább megrontani a költőket, mint a szerkesztés, kivált politikai lapé. Helmeczynek a *Jelenkor* szépen jövedelmezett; egész 1840-ig egyetlen nagyobb lap volt, s mint félig-meddig Széchenyi közlönye, népszerűségnek örvendett. Vörösmarty elesett e jövedelemtől, de az irodalom, a nemzet visszanyerte benne a költőt.

Mindamellett Vörösmarty anyagi helyzete ez időtájt sokat javult. Az akadémia 1830 nov. 17-én tartott alakító gyűlésén második rendes taggá választotta s néhány nappal utóbb, az elhunyt Kisfaludy Károly helyébe, elsővé, 500 p. forint fizetéssel. 1832-ben munkái első gyűjteményét adta el Károlyi kiadónak 1100 forinton; 1833-ban *Vérnászát* az akadémia 100 arannyal jutalmazta; 1834-ben az akadémiai nagy jutalom (200 arany) megosztatott közte és

Kisfaludy Sándor közt; ugyanekkor a Marczibányi-intézettől *Zalánjáért* 400 v. forint pályadíjt nyert. Mindez oly állapotba helyezte, hogy segíthetett valamit mind magán, mind édes anyján. Ez ideig olykor a mindennapi szükséggel küzdött. A Mázsa-utczában egy kis szobában lakott, melyet nem volt módjában mindig befűthetni. Néha nem is dolgozott otthon, hanem Zádor mészáros-utczai szállásán, legalább *Eger* nagy részét ott írta. Toldy 1827-ben egy hideg őszi napon meglátogatván őt, egy vörösgallérú fehér katonaköpenybe burkolózva találta, a mint pipafüst-fellegben *Eger* utolsó énekén dolgozott. Ugyanez évben, mely legküzdelmesebb éve volt, egy délután Sallay, az ő hű embere, jött hozzá, hogy kéziratot kérjen tőle tisztázás végett. «Nincs — volt a válasz — s nem is lesz mostanság.» Sallay kérte, hogy írjon minél többet, ő mindig kész a tisztázásra, még akkor is, ha Isten consiliariusságig vinné föl dolgát. Vörösmarty sóhajtva mondá, hogy mikor az ember holnapja miatt is aggódni kénytelen, nem igen van kedve verselgetni. Egy Fábiánhoz 1827 febr. 15-én írt levelében ezt olvassuk: «Már csak azt gondoltam, hogy a nagy Zrinyitől kölcsön vett Pegazusomat elcsalod alólam s vele a regék szabad tündérvilágában fogsz repdesni; de csakhamar elűzte e félelmemet azon magasztalás, a melyet reám halmozsz úgy annyira, hogy ha gyenge inú volnék, lebuknám alatta. Jól teszed, hogy dicsérsz, az is valamennyire felejteti velem, hogy rab vagyok, vagy inkább azt,

hogy rabnak kell lennem. Megengedj azonban, hogy elragadtatásodat nem viszonzozhatom. Oh az én muzsáckám nem igen pengeti a lantot, meghúzza magát a kályha megett téli bundájában a drága időt vagy elkáromkodja vagy ásitoz, mint a nyárban legyet fogó kutya. Ki szeressen egy ily kölletlen teremtest. De még is szeretnem kell őtet; mert mikor a mészáros leüti a marhát, azt mondja mentségül: mért nem lett püspökké! S mit mond a sors, a mikor engem inségekkel pofoz? Félfüllel hallottam, de tudom, hogy kapát emlegetett, talán csak a mellett kellett volna maradnom. Mit gondolsz Gábor, mi-csoda paraszt ember lett volna belőlem! Ha a helyett, hogy a földön is angyal után jártam, a legközelebbi kék kötenyhez szegődtem volna; a helyett, hogy fejemet rövid s hosszú szótagokon törtem, a fonóban minden főtörés nélkül mesélgettem, vagy csáli hajszot ordítóztam volna, talán most is a Duna mellett csibéket árulnék s jó sorra vervén részeg fővel szurtos feleségemet, még a szentet is leütném lábáról, ha előmbe jőne. De ez magam előtt is igen sanyarú kép; jobb így mint van, csak az esik sajnosan, hogy mikor kedves, felhőntüli világomban örömet repdesnék, megkordúl a gyomor s ily nyomos kérdést tesz boldogtalan előlátással: mit eszünk esztendőre Marti? Akkor nincs az a tag, a mi mérőn állna bennem, noha különben elég férfiú vagyok. Azonban elég ezen a húron, most más nótára kezdjünk. Meglehet, hogy holnap egészen

mást írtam volna, de tudod, mit mondott Pilatus, én sem változtatok.»*

Voltak oly napjai is, midőn díszmagyar ruháját kellett eladnia, melyet juratussá fölesküvésekor csináltatott. Büszkébb volt, mintsem barátjainak is elpanaszolja anyagi bajait, kik ideig-óráig alkalmasint segíthettek volna rajta. Inkább csak Zádornak nyílt meg néha végszükség esetében, ki örömezt megtett érte mindent, a mi keveset tehetett. Verseiben sem panaszkolt a nélkülözését, mint annyi újabb magyar lyrikus. *Magyar költő* elegiája e szomorú napok szüleménye ugyan, de nem hozza föl benne állapotja prózai részleteit, távol van minden szenvelgéstől s azt a mit ő érzett leginkább, általánosítani igyekszik s nemzeti fájdalomba olvasztja. 1830-tól fogva kényelmesebben élt, bár nem igen tudott gazdálkodni. Súlyos körülményei néha adósságba keverték, mely sok gondot okozott neki, bár mindig pontosan megfizette. Nem pazarolta a pénzt, de nem tudott takarékoskodni. Ha valamit vett vagy csináltatott, nem szeretett alkudozni és gyakran megcsalták. Ha szolgáját valamit vásárolni küldötte, a visszahozott pénzt olvasatlan dugta zsebébe. «Meg kellene olvasni a pénzt» — mondá neki gyakran Sallay. — «Barátom — viszonzá Vörösmarty — egy pár garassal több vagy kevesebb, se én nem leszek szegényebb, se ő gazdagabb, legfeljebb egy meszelylyel többet ihatik.»

* *Vörösmarty összes munkái.* Buda-Pest, 1885. VIII. k. 401. l.

Sallay a gazdasági dolgokban egész mentora akart lenni Vörösmartynak s kifogyhatatlan volt a jó tanácsban, ha szeretett barátja nagyobb összeget kapott munkáiból. «Ezzel jól helyre állíthatja magát s meg is takaríthat valamit jövőre» — mondogatá neki. «Igaz — felelt Vörösmarty mosolyogva — ha a gazdálkodás mesterségét úgy érteném, mint barátom.»

1828—30-ig a Lipót-utczában a Thuróczy-féle házban lakott, egy elég rideg szobában, mely búskomoran hatott kedélyére. Innen a Kalap-utczába költözött, a Jankovich-házba, Fáy András tőzsomszédságába, honnan egész házasságaig ki sem mozdult. Csak a legszükségesebb bútorokra szorítkozott s azok is viseltsek voltak. Az üres konyha egy részét saját költségén kiadott drámáinak el nem kelt példányai foglalták el, a másikat szolgálójának holmija. Mind két szobájában meglehetősen rendetlenség uralkodott; a bútorokon, pallón könyvek és iratok heverték szanaszét s maga a könyvszekrény is csak egyszer volt rendben, mikor a jó Sallay rendbe szedte és jegyzéket készített rólok. Ez 1836 körül történt, midőn egy gróf bútorainak árverésén ugyancsak Sallay, az ő megbízásából, néhány díszesebb bútort vásárolt számára, a többek közt egy üveges könyvszekrényt s egy igazi íróasztalt, melyeket Vörösmarty gyermekies örömmel mutogatott barátjainak. De az igazi íróasztalon is csak úgy szétszórva hevert a könyv és irat, mint a nem igazin.

A mily keveset tartott Vörösmarty szobájában a rendre, épen oly gondos volt ruházatjára. Rendesen sötétszínű ruhát viselt, mely tiszta és tisztességes volt, még szükös napjaiban is. Haját, szakálát, bajuszát a legjobb rendben tartotta. Semminemű különöz vagy feltünö móddal nem kívánta magára vonni az emberek figyelmét, söt semmitöl nem őrizkedett inkább, mint a nevetségessé válástól. Ezért nagyobb társaságban vagy idegenek között vigyázott minden szavára, mozdulatára s kissé elfogúltnak, merevnek tünt föl. Közép termetű férfiú volt s harmincz éves korában még elég karcsu, de vállban izmos. Arczán az ifjúkori himlő nyomokat hagyott, de nem nagyon feltünöket. Vonásain rendesen komoly és mélézó kifejezés ült, csak ha vidult vagy fölmelegedett, játszott ajkai körül egy kedves mosoly. Becsület és jóság sugárzott arczáról, melynek szépségét a magas homlok s a nagy barna szem alkotta. Erös fény lángolt e szemben, mely mintegy szikrázni látszott, ha szenvedély hevítette, de a legtöbbször csak méla ábrándban ragyogott, a magába sülyedt lélek visszfényeként. Egyenesen és lassan volt szokása járni, inkább földre szegzett szemmel, de azért fejét le nem görbesztve. Ha egyedül sétált vagy valamelyik meghitt barátjával, gyakran suttogott magában, mintha énekelne. Félig kész vagy készülendö költeménye zsongott lelkében. Otthon lejegyezte a mit így gondolt, de addig, míg kiadta, sokat javított rajta, mert minden kézírata tele törléssel. Pályája első felében

leginkább éjjel szokott dolgozni, erre czéloz *Zalán futása* bevezetésében is, később reggel, a délelőtti órákban, kivált midőn az estéket színház után a vendéglőkben vagy a *Körben* töltötte. Viasz és később stearin gyertyánál dolgozott; ezt a fényűzést nem tagadta meg magától még akkor sem, midőn szűkös állapotban élt. Az nem zavarta, hogy egész 1836-ig igazában íróasztala sem volt, ha rossz tollal rossz papírra kellett írnia, de a fagygyertyát vagy olajméceset ki nem állhatta. Hol egész, hol negyed- vagy nyolczadrét ivre írt, sőt papirdarabokra is. Eposzai- és drámáinak tervét a főbb pontokban prózában néha lejegyezte, de kisebb költeményeit soha. Egy-egy óda- vagy dalnak legfőljebb először eszébe ötlött versszakát írta le olykor, mely az egész alapeszméjét vagy hangulatját magában foglalta, s mely aztán hetekig, hónapokig hevert íróasztalán, míg kidolgozta. *Szép Ilonkából* a harmadik szakasz vég-versszakának e két sora volt először készen:

«Hervadása lilium-hullás volt:
Ártatlanság képe s bánaté.»

E sorok sokáig zsongottak Vörösmarty lelkében, a mint maga beszélte többeknek, míg lassanként az egész költemény kialakult. Nem könnyen dolgozott, mindegyre javított művén a dolgozás alatt és után egyaránt. Nem szerette, ha gyorsan kellett dolgoznia; a megerőltetés nagyon izgatón hatott idegeire, s ily esetben megjelent művein is javított valamit, midőn

másodszor kiadta. Olykor a kritika nyilatkozatait is figyelembe vette. A *Csermelyhez* című költeménye végét a Toldy megrovása következtében dolgozta újra. Egyébiránt javításai nem annyira a compositiót illették, mint a kifejezést és rhythmust, s nem is voltak egyebek, mint az eszme küzdelme a formával, mely, mint a nyiladozó virág, csak lassanként fejlett ki egész színpompájában.

Ifjabb korában gyakran kirándult tanítványaival és Sallayval a Zugligetbe s ott, a honnan szép kilátás esett a vidékre, örömet és sokáig andalgott. Néha elragadtatva kiáltott föl, mint Sallay beszéli: «Beh gyönyörű vagy természet, bár mi emberek volnánk benned jók?» Máskor: «Barátom, ha a mennyország csak ilyen is, mint e virággal himzett mezők, erdőkoszorúza bérczek, s az az érzés, melyet látásuk fölkelt, a halál nem lehet felelmes.» Midőn Sallay vagy tanítványai egy-egy virágot akartak szakítani: «Ne bántsátok — mondá — itt van igazi helyök a természet anyakeblén.» Később is sokszor meglátogatta a Zugligetet és Svábhegyet barátjaival, de már kevésbé érdekelte a természet; a vidám társalgás, az irodalmi vita, s az adomák, melyeket jó kedvében örömet beszélt, nem engedték, hogy magába sülyedhessen. Nyári holdvilágos este szintén nem egyszer sétált Kisfaludyval vagy másokkal a Duna hajóhídján, mely 1828 körül kedvenc sétahelye volt a pestieknek. Nagybátyjához és testvéréhez vagy másokhoz kirándult néha falura vadászni. Midőn Fehér-

várra ment munkái nyomtatása, vagy anyja látogatása végett, vadászva bolyongta be a szomszéd falvakat, gyermekévei színhelyét.

Általában igen szeretett vadászni s feltűnő, hogy vadászképet mégis csak egy pár költeményében találunk. Álljon itt egy pár vadászkalandja, egy szerencsés s egy szerencsétlen: amazt Gaál József beszélte, ezt b. Kemény Zsigmond. Vörösmarty 1838—1840 közt egyszer kirándult vadászni egyik testvéréhez, a ki, mint gazdatiszt, nem messze lakott Pesttől. A mint egy malom felé közeledik, kacsát lát fölrebbenni, reálő, eltalálja és siet fölvenni a zsákmányt. Azonban a molnárné reá támad, pöröl vele, hogy miért lőtte meg kacsáját. Vad kacsá helyett szelíd kacsát lőtt. Egy pár huszast adott a molnárnénak kárpótlásul s kérte, hogy ne szójon senkinek. De maga, ha jó kedve volt, el-elbeszélte barátjának. Zsibón ellenkezőleg nagy szerencse érte. 1845-ben, midőn Deákkal együtt meglátogatta Wesselényi Miklóst, egy napon Wesselényi vadászatot adott vadaskertjében. Vörösmarty egy lövésre két vaddisznót ejtett el, a mi csaknem hallatlan a vadászati krónikákban.

Ez időtájt leginkább férfitársaságokba járt. Mióta Fáy szomszédságába költözött, a szíves házi gazda gyakran meghívta vacsorára. E vacsorákon egy egész akadémiai clubb alakult. Vörösmarty és társai itt vitatták és alapították meg magoktartása tervét az akadémiai ügyekre nézve. Nőkkel leginkább a Bártfay estélyein találkozott, a melyeknek 1826 óta, a

midőn Bártfay megnősült, az Auróra-kör tagjai rendszeres vendégei voltak. Kulcsár meghalt, Vitkovics társasága még halála előtt fölbomlott, Kisfaludy mint nőtlen ember nem tartott házat s így Bártfay vidám és mívelt házi köre épen arra való volt, hogy központja legyen a pesti és Pestre utazó íróknak. Bártfay a gróf Károlyi-család, majd gróf Károlyi György titkára volt s az Üllői úton levő Károlyi-házban lakott. Bár fiatal korában egy pár költeményt írt, s egy történelmi nagyobb elbeszélést az *Auróra*ba, tulajdonképen nem volt író, de nagy tisztelője Kazinczynak és Kisfaludy Károlynak, barátja Kölcseynek, s egész lelkesedéssel csüngött a kor irodalmi és politikai törekvésein. Mívelt lelke és jó szíve vonzotta és lebilincselte barátait s örömeit megbocsátották neki egy kissé fontoskodó természetet; nem adott nekik irányt, de híven szolgálta őket s dicsőségeket a magáénak tekintette. Ifjúkori kísérletei után alig írt valamit, bár sokat olvasott, de a tanulmány reá nézve csak önmívelés és pihenés volt. Neje Mauks Josephina, egy szepesmegyei nemesház leánya, még vonzóbb és szeretetre méltóbb egyéniség volt. Szellem, szív, irodalmi műveltség a legszebb összhangban egyesültek benne, s a mi szellemes nőknél ritka, jósága, gondossága, áldozatkészsége felülmúlta kellemeit. Vörösmarty egy hozzá írt epigrammjában különösen szelídségét és szívbéli jóságát magasztalja.* A Kazinczy

* *B-né emlékkönyvébe. Vörösmarty minden munkái.* Pest,

és gr. Desseffy József családjához baráti köteléssel fűzve, az irodalom és írók iránt hagyományos tisztelettel viseltetett. Örömet látta házában a kor legkitünőbb íróit, barátnőjékké lett, hitveseiket testvéreivé, gyermekeiket gyermekeivé fogadta. Kisfaludy Károly, Bajza, Vörösmarty nem egyszer olvasták föl a társaságnak újabb és jobb műveiket. «Bártfay neje volt — úgy mond Toldy — az az őrszellem, a ki az Auróra-kör érzései és tevékenysége fölött észrevétlenül és mindig nemesítőleg lebegett. Nem-tudva jobbak lettünk általa, íteleteink méltányosabbak, kifejezésünk melegebb, a költők alakjai mindinkább közelítőek az erkölcsi eszmény fele. A Bártfay-estélyek fűszere, sőt nemcsak fűszere, hanem komoly tanácskozások tárgyai, költőink művei voltak úgy, mint a külföld nagy szellemeinek alkotásai, melyek olvasatnak, melyek fölött eszmecsere folytattatott. Nemcsak: hanem irodalmi actióink és polémiáink is itt határozottak el, itt bíraltattak meg, mielőtt a közönség elé léptünk velök; de ha philippikáinkban a pezsgő vér, Bajza vitatkozási művészete a férfiak javalását többnyire kivívta: a női szépérvék és biztos ösztön igénytelenül ellenőrizte a túlságokat, s ez volt mindig a helyes, s midőn mégis a makacsság és szeszély nem engedett, megjött többnyire a nap, a mely őt igazolta.»*

1864. II. k. 23. l. *Összes munkái.* Buda-Pest, 1885. I. köt. 176. lap.

* Toldy Ferencz: *Irodalmi társasköreink emlékezete.* Budapesti Szemle. 1875. VIII. k. 1. l.

Bártfayné gyermektelen lévén, mindig volt a háznál egy pár felnőtt vagy növendék leány rokona, kik örömet hallgatták a szép verseket. A női báj és gyöngédség varázsa, a költészet, hazafiság és barátság szelleme olvadt össze ez estélyeken, melyek valódi ünnepélyekké váltak, ha Kazinczy vagy Kölcsey feljöttek a vidékről. Rendesen Bártfayhoz szállottak s ilyenkor nemcsak a rendes vendégek gyűltek össze, hanem majd minden nevezetes író. Kölcsey egy pár Pesten mulató szónokot is oda vonzott. Wesselényi Miklós báró szintén megjelent itt egy párszor. Vörösmarty itt ismerkedett meg vele, kinek hazafisága, lovagias, majdnem hősiessége mély benyomást tettek reá. Nemcsak az *Árvizi hajósban* énekelte meg őt, az 1838-ki *Árviz hősét*, hanem *Árpád ébredésében* is; reá czélez, mint a ki a jobbágyság felszabadítása érdekében mondott beszédeért fogságban szenvedett, midőn a költővel ezt mondatja Árpádnak:

Köztünk is fenn van még Prometheusz,
Kinek szivét az üldöző kajánság
Kányái marják, mert szelid vala
Embernek nézni embertársait,
S ő óriási fájdalomában is
Oly törhetetlen most, mint valaha.

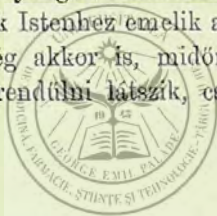
Egyetlen pesti szalon sem tudott fölmutatni annyi irodalmi és politikai nevezetességet, mint gr. Károlyi György titkárának szerény laka. Vörösmarty itt rendkívül jól találta magát. Nemcsak az estélyekben vett

részt, hanem majd minden héten egy párszor ott is ebédelt vagy vacsorált.* Örömet társalgott a derék háziasszonnyal, kit igen tisztelt, örömet tréfált, enyelgett a lyánkákkal, kik közül a még gyermek Klobusitzky Matildot, később Sztáray grófnét, leginkább kedvelte. Költeményt is írt számára, egy kedves naiv dalt, melyet *Matild dalának* címezett. E derék család körében, e kedves lyánkák között megnyílt kedélye, melyben szerelem, családi érzelmek mintegy elfojtva, eltemetve nyugodtak. Első szerelmének szomorú emléke, anyagi helyzete visszariasztották minden komolyabb viszonytól. A házasságra nem is gondolt. Egyhanguan folytak napjai, de a dolgok és emberek annál nagyobb benyomást tettek reá, mennél zajtalanabb életet élt. A nagy világ örömei nem teheték blazirttá, képzelme ifjú erőben lángolt s kedélye megtartotta egész fogékonyágát.

E mellett jó egészségnek örvendett s éveken át csak egy pár napig volt beteg. Ezt leginkább mértékletes életmódjának köszönhette, bár ő a homeopathiának tulajdonította, melynek később anyyira híve lőn, hogy egy kis gyógyszerértárt szerevezve, másokat is gyógyított. Nagyobb csapás sem érte, kivéve anyja halálát, mely 1834 szept. 15-én történt. A hí fiú nem búcsúzhatott el tőle, nem foghatta be szemét, mert szobrász Ferenczy barátjával az alföldön

* Bártfay naplója, a nemzeti muzeum kéziratai között.

utazott, de bánatba sülyeszté e szomorú hír s anyja szenvedésteljes élete megújult emlékében. Epigrammái egyik legszebbikében siratta meg. Jellemző, hogy Vörösmarty, valahányszor anyjáról ír, mindig megrezdül vallásos érzése, melyet más költeményében alig érezhetni. Anyjáról írt két költeményén kívül csak egy van olyan, melyben a fájdalom a szíve mélyén nyugvó vallásos érzelemig hat, bár dúló kézzel, mintha ki akarná tépni hitét. Ezt 1849-ben írta, midőn második anyját, a hazát hitte halottnak, s üldözött vadként bolyongott Szathmármegyében. A legmélyebb érzelmek Istenhez emelik az emberi szívet s a hit olykor még akkor is, midőn a kétségbeesés rohamában megrendülni látszik, csak mélyebb gyökeret ver.

VIII.

Vörösmarty munkái első gyűjteménye 1833. Költészetének irodalomtörténeti jelentősége. Költői nyelve; a különbség közte és Kazinezy közt. A Vörösmarty előtti költői irányok és iskolák. A francia, népies és klasszikai iskola. Német befolyás. Kazinezy német-görög klasszikai iránya. Kölesey, Kisfaludy Sándor és Csokonai. Kisfaludy Károly; a nemzeti irány; Vörösmarty, mint ez irány egkivalóbb képviselője. A történeti, mondai és népies elem; a nemzeti és művészeti irány összeolvadása. Eposzai bírálata; *Zalán futása, Cserhalom, Eger, Széplak, Rom, Két szomszédvár*. Lyrai költeményei 1833-ig.

Vörösmarty munkáinak első gyűjteménye, mely ifjúkori kísérleteit s külön kiadásban megjelent drámáit kivéve, mindent magában foglal, a mit 1832 végéig írt, költői pályájának csak első felét teszi ugyan, de mégis majd mindent magában foglal, a mi költészetének lényege s hatásában korszakos. Pályája második felében emelkedni látjuk őt, sőt újabb oldalról is ragyogni, de szellemének az a hatása, mely költészetünk átalakulását annyira előmozdította, már akkor teljes erejében nyilatkozott.

Nemcsak az államférfiak, hanem a költők megítélésében is mindig igazságtalanság a történelmi szempont mellözése. Vörösmartyra nézve kétszeresen igazságtalanság volna. Termékenységére a költészet mind a három főnemére kiterjedt, az eposzra, drámára,

lyrára egyaránt. Nincs költő, ki mind e három főnemben egyenlő erejű lett volna. Vörösmartyban az epikus előtt elhalványúl a dramatikus, s az epikuson gyakran erőt vesz a lyrikus. Ugyanegy nemben írt főművei sem egyenlő értékűek. A mélyebb analysis tetemes fogyatkozásokat fedezhet föl bennök, bár kénytelen bevallani, hogy a hiányokat gyakran szépségek takarják. Azonban, ha szemügyre vesszük, mi volt előtte a magyar költészet, mivé lön általa és utána, érezni fogjuk, hogy Vörösmarty sokkal nagyobb, mint a minőnek tisztán csak az æsthetikai szempont mutatja.

Valóban genialitása nemcsak legkitünőbb műveiben rejlik. Összes hatása képezi legfőbb dicsőségét, melyet aligha megközelíthet többé magyar költő. Ő szabadította föl költészetünket részint a klasszikai, részint a német költészet jarmja alól s a nemzeti szellemnek erőteljesb és költőibb kifejezést adván, egyszerismind szentesítette a képzelet szabadságát. Nemzeti szellemet és önérzetet lehelt költészetünkbe; hatása alatt mind nemzetibbé vált az s merni tanulva, eredetibb és gazdagabb lön. Petőfi és Arany költészete sokban különbözik a Vörösmartyétól, de mindenik az erősödő nemzeti szellemben gyökerezik s a fejlődésnek mintegy stádiumait jelöli. Ugyanegy korszak ez, melyet nagy elhajlásai mellett is épen oly bajos elválasztani egymástól a költészet, mint a nemzeti élet történelmében. A magyar költészet 1823—48-ig a legszorosb kapcsolatban van a kor politikai küzdel-

meivel, melyek közvetve és közvetlenül oly mélyen befolytak a nemzeti szellem fejlődésére. Kazinczy fejlődésbe indította a nemzetiségi eszmét s nyelv-újításával felkeltette a reform vágyait. A politikai téren ugyanaz a harc ismétlődött, mely az irodalomban alig végződött be. A politikai átalakulás küszöbén állottunk, mely egy nyomon haladt a költészetével. Mindkettő megújhódott, átalakult. Egy-másból táplálkoztak; az irodalmi küzdelmek politikaiakká váltak és viszont. Az idegen befolyás elleni küzdelem s az alkotmány reformja együtt indult és fejlődött Vörösmarty romanticismusával, mely szintén idegen befolyás ellen küzdött s a klasszicizmus romjain egy új világ felé nyitott utat. Mihelyt a politikai és társadalmi téren nagyobb arányokban kezdett fejlődni a nemzeti szellem s a democratia felé hajlott, megzendült Petőfi és Arany lantja. Ez irodalmi és politikai átalakulásnak megvoltak magokban a tényezői, de lényegileg egymást idézték elő s forrongó fejlődésökben mindazt magokba szívták az európai életből és irodalomból, a mi irányukkal rokon volt. Alig harmincz évi küzdelem s a nemzeti szellem teljes győzelmét ülte irodalomban, politikai és társadalmi életben egyaránt. Vörösmarty döntőleg folyt be ez irodalmi átalakulásra, mely tulajdonkép vele kezdődik; Kisfaludy Károly már előhírnöke volt ugyan, de Vörösmarty emelte nagyobb szerű mozgalmá. Költészetének diadala a nemzeti szellem és költői szabadság diadala volt. Ez lángelméjének

legdicsőbb emléke, melyet se az ízlés változása, se a jövőendő remekművei nem boríthatnak homályba, a míg csak nemzeti szellem lelkesíti a magyart.

Először is nyelve mutatja azt a nagy változást, melyet előidézett. Kazinczyt tartják a magyar újabb költői nyelv megalapítójának s ez igaz is, ha általános szempontból ítélünk, de tisztán nemzetiből Vörösmartyt illeti a dicsőség. Nem tagadhatni, hogy Kazinczy nélkül bajosan állhatott volna elő Vörösmarty, de az még bizonyosabb, hogy Kazinczy iránya a mily jótékonyan hatott egy ideig, épen oly kártékonyan hatott volna később, ha Vörösmarty a jól-rosszúl művészi vé emelt költői nyelvet át nem változtatja egyszersmind magyarrá is, azaz nemzetileg művészi vé. Kazinczy zagyva ellapult prózánkat, köznapis és emelkedés nélküli költői nyelvünket igyekezett kiemelni súlyedtségéből. A nyelv æsthetikai oldalát mívelte, annyira, hogy nyelvújítása is innen indult ki s a nyelvtani szempontot minden habozás nélkül feláldozta az æsthetikainak. Tudta, hogy a költői nyelv nem a köznapi beszédnek rimbe vagy mértékbe szedése, hogy minden költői nemnek, fajnak megvan a maga stílje s a báj nagy része a szók és kifejezések árnyalati gazdagságától s a szókötés egy csoport fordulata- és alakzatától függ, melyek épen úgy befolyanak a költői gondolat kiemelésére, mint a rhythmus hangzatosságára. Ide járult még, hogy költészetünkben a klasszikai s európai modern versformák kezdetek míveltetni. E versformák, kivált

a trochæus és jambus nem igen túrték meg hosszú szavainkat, melyek nemzeti rhythmusunk choriambusi lejtésével nem állottak ellentétben, a művésziőbb rímelést pedig nagyon nehezítették nyelvünk ragos természete, kiveszett gyökeink, s megnyúlósodott származékaink. Kazinczy egész erejét költői nyelvünk kül- és belformájának emelésére szentelte, eszmévé, elvvé, rendszerré emelvén mindazt, a mi eddig e tekintetben homályos ösztönből vagy tartózkodó kísérletkép történt. Gyökig vagdalta hosszú szavainkat, részint a mérték, részint a rím kedvéért, új szókat alkotott, régieket elevenített föl, tájszókat általánosított hasonló okból vagy azért, hogy költőikkel váltsa föl a kevésbbé költőit vagy éppen idegent. Ismert szók-nak új árnyalatokat kölcsönzött s a szókötés költői fordulatait és alakzatait törekedett megalapítani. Költői nyelvünk művészi lön, de egy s más részben idegenné vált; csin, választékos fordulatosság szállott belé, de az eredetiség és magyarság sokat szenvedett s annál inkább, mennél bátrabban haladt Kazinczy a maga választott útján s mennél több tanítványa akadt, kik irányát a legnagyobb túlságokig fejlesztették.

S ez nem lehetett máskép. Kazinczy nem annyira a magyar nyelv természetéből igyekezett kifejteni költői nyelvünket, mint inkább idegen nyelvek kifejtett költői szépségeit ültette át a magyarba. Úgy óhajtott szólni magyarul, mint a régi és újabb klasszikusok s ez helyes volt, de abban tévedt, midőn azt

hitte, hogy ezt latinismus és germanismus által is eszközölhetni. Valóban nála az idegen nyelvek költői fordúlatai, alakzatai nagyban szerepelnek s a hol a magyar nyelvből indul is ki, olykor nagyobb a mérségsége, mint a sikere. Archaismusait és soloecismusait ritkán tudja költőivé varázslani, sőt kevésbbé merész szólásmódjait sem mindig. Keresettséget vagy erőltetést érzünk vagy legalább a szenvelgés némi árnyalatát. E mellett a válogatás és finomítás fáradsalmai meg-megbénítják önkéntességét. A művészi törekvést mindig látjuk, de az a baj, hogy néha igen is látjuk. Kazinczy ízlést és formai érzéket költött föl költőinkben, de mesterkedést is; elválasztotta a költői nyelvet a köznapitól, de nem egy tekintetben a művészt is a magyarostól. Költői nyelvének e jellemző vonásait többé-kevésbbé megtaláljuk majd mindenik magyar költőben, kire nagyobb hatása volt. A magyarosság és idegenszerűség, a természetes és művészi küzdésben vannak egymással s nem tudnak egészen kibékülni. A kik nyelv tekintetében magyarosb költők, mint Kisfaludy Sándor, sok tekintetben nem eléggé művésziek, a kik művésziőbbek, mint Szemere, Kölcsey, Kisfaludy Károly, érzik rajtuk némi idegenszerűség vagy erőltetés, vagy legalább is küzdés a nyelvvel, ha főntebb hangon akarnak szólani, s ezt észreveszszük még Berzsenyin is, kinek nyelve eredetibb mindeniknél s kire Kazinczynak csak félbefolyása volt.

E küzdelmet, ellentétet Vörösmarty békéltette ki.

Magáévá tette Kazinczy célját, de más eszközöket használt. Megtartotta mindazt küzdelme eredményeiből, a mi életrevaló volt, de egyszersmind hozzátett valamit — a magyar nyelv és saját költői geniuszát. Nyelvújító volt ő is, Kazinczy tanítványa, de legconservatívabb a tanítványok között. Épen úgy gyűlölte az ósdiakat, mint megvetette az újítók túlságait. Épen oly előszeretettel fordult a megújított nyelv nyereseményeihez, mint a régi, köznapi és népnyelv kincseihez. Kazinczytól eltanulta a merészséget, de nem rendszerét. Ő is új vagy átvitt értelmet adott sok szónak, de nem lön homályos vagy erőltetett, mi nemcsak Kazinczyn, hanem Berzsenyin is megtörtént néha. Ő is használta a szokótes költői fordulóit, merész alakzatait, egész ornata syntaxist alapított meg, de a régi vagy népnyelv alapján s ha önmagából merített, akkor is ugyanazt látszott tenni. Elválasztotta a köznapi nyelvet a költőitől, de ezt csak amaz virágává fejlesztette s nem oltott belé idegen ágat. Merészsége finom nyelvérzékkel párosult, ízlése alkotó erővel. Mindaz, mi nyelvében szokatlan vagy új, mintegy behízeli magát az olvasó lelkébe, sőt néha a szokatlan úgy jelen meg, mint szokott, s a szokott mint szokatlan. Mindazt, a mivel a gondolat és érzés finom árnyalatait, a rajz plasticitását, a festőiség színvegyületét kifejezhetni, nem kereste, nem küzdött érte, mint nagy részt elődei, hanem megtalálta, sőt oly gazdagon ontotta, hogy néha visszaélt vele, túlterhelt lön. Mily mindennapi szók vagy ki-

fejezések válnak az elhelyezés, kapcsolat, kihagyás, bővítés, fordulat vagy átvitt értelem útján az erő, méltóság, szenvedély, naivitás ezelőtt soha nem hallott hangjaivá. Mily kifogyhatlan a jellemző és új árnyalatú epithetonokban, mennyire nem szorul meg soha, oly gazdagnak látszik kezei között a nyelv, mintha ő teremtené. A mondat értelme, az érzés hangulatja mily határozottan kiemelik az elavúlt, közdivatú, új vagy tájszavak árnyalatait. Nincs szükségünk szótárra, nyelvérzékünk vagy æsthetikai fogékonyságunk önkénytelen megfejt mindent. Sőt nyelvének ereje néha gondolatjai fogyatkozásait, képei hibáit is fedezni bírja, legalább hangulatba ringatja lelkünket, s valami rejtélyes bájjal hat képzeletünkre. S nyelvének szépségeit mennyire emeli hangzatossága. A nyelv zenéjét senki sem érti jobban nála. A gondolat nemcsak méltó kifejezését találja meg, hanem hangját, dallamát is s ezt nemcsak a rhytmus tényezői eszközlik. Valami bűbáj van nyelvében, melyet lehetetlen analysálni. Vörösmarty genialitása itt nyilatkozik a legrendkívülibb módon. Arról lehet vitázni, hogy mennyire múlja felül őt egy pár magyar költő az epikai és lyrai költészet ez vagy amaz fujában, de azt gáncsolóinak is kell ismernie, hogy néhány oly lapja van, melyeknél hangzatosabbat se előtte, se utána nem írt a magyarban senki.

Egy szóval Vörösmarty megalapította a valóban magyar költői nyelvet s a tökély magas fokára emelte. Kiegészítette, megjavította, sőt a nemzeti szellem me-

legén újjá szülte Kazinczy törekvéseit. Összeolvasztotta a régi és új nyelvet, kibékítette a művészt és magyarost. Eldöntötte a költészetben a nyelvújítási harczot s megadta a jövő irányát. Meghódította mindazokat, kik féltették a magyar nyelv eredetiségét, valamint azokat is, kik azt az ízléstelenségből minden áron ki akarták emelni. Ezóta a nemzeti elem kerekedett felül a költői nyelvünkben s Petőfi és Arany, kik utána jöttek, ez irányt fejlesztették tovább vagy más oldalról, költészetök tartalmához képest újabb forrásokot nyitva, újabb szépségeket emelve ki. Fájdalom, prózánk nem találta meg Vörösmartyát, nincs Petőfie, annál kevésbbé Aranyja. Itt többé-kevésbbé folyvást tart a művészi és magyaros közti küzdelem. Kitűnő jelenségeket látunk ugyan, de a két elem még nem olvadt össze oly fokon, hogy a szó valódi értelmében klasszikai prózáról lehetne szó, mely versenyezhetne költői nyelvünkkel. Vörösmarty prózáját sem lehet egy sorba tenni költői nyelvével. Nem emelkedik felül kora színvonalán, sőt művészi szempontból sokkal hátrább áll a Kazinczyénál és Kölcseyénél. Nem rossz próza, de bája csekély, s magyarossága is inkább csak tagadólagos, a mennyiben kerüli az idegenszerűséget. Elbeszélő prózája egy pár humoros beszélyében nyilatkozik több bájjal, értekezései és kritikái e tekintetben csekélyebb becsűek. Nem nagy baj oly íróban, ki munkái háromnegyed részét versben írta. Elég, hogy költői nyelvünk dicsősége örökre nevéhez van forrva.

Vörösmarty nyelvének e fejlődését nagyban elősegítette költészete. Többé-kevésbé itt is hasonló alakulást indított meg vagy hajtott vegre. A művészi és nemzeti elemet itt is magasb fokon egyesíti elődeinél. Segítségére van a kor irodalmi és politikai fejleménye és főleg saját tehetsége, mely eredetibb és gazdagabb, mint elődei- vagy kortársaié, s nem fér meg az akkor divatozott költői iskolákban.

A magyar költészet új életre ébredését az úgynevezett francia iskola kezdte meg, de az tulajdonkép nem egyéb, mint a régi folytatása, a francia bölcselmi költők hatása alatt. Míg a hagyományos nemzeti rhythmus zengett, a francia iskola sem lépett ki köréből s újítása alig ment többre, mint hogy az alexandrint, melyet majdnem kizáróan használt, négy rímről kettőre szállította le. Azok, kik Gyöngyösi és Balassa nyomain jártak s a nemzeti elemet jól-rosszul inkább csak föntartották mint fejlesztették, s azok, kik a francia költészetből kölcsönözték lelkesüléseket, igen jól megfértek egymás mellett, anynyira, hogy néha össze is olvadtak. A klasszikai iskola, mely a francziát nyomban követte, szakít mindkettővel. A nemzeti versformák helyét a klasszikaiak foglalják el, s eszmében és stilben leginkább a latin költők utánzása divatos, még akkor is, midőn a költő realis viszonyokat tárgyal és hazafi-érzéseket zeng. Ez iskola Berzsenyiben leli legköltőibb kifejezését, kinek néhány költeménye oly rendkívüli ódai erőt tanúsít, melyhez hasonlót később sem mutat föl a

magyar költészet. Berzsenyi e holt formákba annyi életet öntött, Horatius hatása alatt oly eredeti, sőt nemzeti tudott maradni, hogy valóban bámulatos. De a klasszikai iskola már áthajlik a némethez, még pedig két irányban, melyek mindenképen Kazinczy legkiválóbb képviselője. Már Daykában látszik e vegyület, maga Berzsenyi a Salis és Mathisson befolyása alatt kezd írni, sőt Kazinczy is pályája elején a német dalformát és sonettet ülteti át költészetünkbe, de csakhamar átsap ama német-görög klasszikai irányba, melyet Schiller és Goethe alapítottak meg fejlődésök egyik stadiumában. Kazinczy ez irányt tűzi ki a magyar költészet eszményének s az irodalomban annál nagyobb fogékonyságra talál, mert az írók nagy részt a német irodalom és æsthetika befolyása alatt állanak.

Azonban néhány év alatt már magában az iskolában mutatkoznak a fölbomlás jelenségei. Berzsenyi néhány oly költeményt ír, melyeken sem klasszikai, sem német íz. Kölesey inkább csak elvben, kiválóan eszményi irányuánál fogva tartozott a német-görög iskolához. Borongó kedélye, önkínzó fájdalma nem fért össze a klasszikai nyugalommal és derűltséggel. A görögöket és Goethét kedvelte leginkább, s egyik sem hagyott nyomot rajta; kiválóan az érzelmi lyrának lön képviselője, bizonyos klasszikai külsőségek kíséretében, melyeket lassanként elvetett. Nem találván föl eszményeit se a magán se a közéletben, sóvárgásba, fájdalomba veszett kedélye, meghasonlása

néha erősb, sőt humoros hangokat is hallat, bár általában véve a szelid érzelmek és borongó ellágyulás költője. Leginkább a Kazinczy formáiban írta költeményeit, de midőn Bürger nyomán a balladát először megkísérlette a magyar költészetben, egészen kilépett a klasszicizmus köréből s az újabb fejlődés útját egyengette. Kisfaludy Sándor és Csokonai nem tartoztak se a klasszikai, se a német iskolához. Önállóbbak voltak mindeniknél, hatott rájuk ugyan az olasz, német és angol költészet is, sőt Csokonai részben a klasszicizmus befolyását sem kerülhette el, de eredetiségüket táplálta és kiemelte bizonyos nemzeti szellem, nemcsak érzésben és eszmében, mert ez többé-kevésbé majd mindenik iskolával közös volt, hanem a módban is. A lemezett nemzeti rhythmust újra megzendítették, kivált Kisfaludy Sándor, ki mind a klasszikai, mind az európai modern versformákat megvetette. Azonban tehetségökkel nem volt arányban ízlésük s a művészi és nemzeti elem összeolvadását nem eszközölhették oly magas fokon, hogy mélyebbre ható mozgalmat indíthattak volna meg.

Az irányok e vegyületét és küzdelmét mutatja a magyar költészet e század két első tizedében, s jellemző, hogy e költők mindenike nem annyira az egész nemzetnek ír, mint inkább a nemzet valamelyik osztályához fordul. A klasszikai iskola, élén Berzsenyivel, a nemzet latin műveltségű osztályához szólott, Kazinczyt és társait leginkább a német műveltségűek ünnepelték. Kisfaludy Sándor a nemesség költője

volt, Csokonai félig-meddig a népé is. E különböző irányok érintették ugyan egymás körét, sőt egymásba is játszottak, de nem tudtak összeolvadni egy nemzetibb irányba. Ez majdnem lehetetlen is volt. A szunyadó nemzeti élet nem nyújtott elég táplálékot, a költők idegen eszményi világba menekültek, de másfelől szükség volt az elhanyaglott magyar költészetnek átmenni e különböző iskolákon, hogy megnyerve az ízlést, műérzékét, annál biztosabban fejlődhessék saját erején. Majd minden műköltészet utánzáson kezdődik s kivált a klasszicizmus az európai népek művészetében úgy jelen meg, mint termékenyítő elem. A keresztyén művészet a renaissance után vesz magasabb lendületet. Igaz, a klasszicizmus bizonyos fokon túl egy darabig mindenütt elnyomta a keresztyén és nemzeti elemet, sőt egész betegségi korszakokat is jelöl, de egészben véve hatása jótékonytételt mindenütt kimutathatni. Az angol nemzeti dráma érintésétől virul föl, s majd minden nemzet műköltészete járta iskoláját, bár szenvedte jármát is, melyet aztán szét kellett törnie, hogy kifejttesse nemzeti jellemet.

A magyar költészetben a klasszikai és német iskola egyaránt a kor kifejezése volt s a nemzetiség fölébredt eszméjének első nyilvánulása. Az írók érezték a nemzet sülyedését, veszendőben látszott minden, csak a nyelv maradt meg egyetlen nemzeti kincsésként. Míveléséhez láttak s minthogy a latin és német míveltség nyomta a nemzetiséget, ezt igyekez-

tek legalább nyelvben magyarrá változtatni. Ily körülmények között mi vala természetesebb, mint hogy a költők a latin és német költészetet szólaltatták meg magyarul, melynek, nemzetökkel együtt, magok is hatása alatt állottak. De ez uralkodó irány mellett a nemzeti elem lüktetését is lehetett érezni, mely Kisfaludy Károly fölléptével erősödést nyert. Neki nem volt klasszikai műveltsége és sokat hányódott az életben. Néhány színművel lépett föl, melyeknek æsthetikai értéke csekély ugyan, de annál nagyobb irodalom-történelmi fontossága. Tiltakozás volt ez a klasszicizmus és abstract eszményiség ellen. Egyfelől a történelmi, másfelől a reális élet rajzai követelték jogukat a magyar költészetben. E pillanat óta meg-ingott a klasszicizmus, de a német költészet uralma még tartott, sőt magán Kisfaludyn is érzik a német költők befolyása, bár olyanoké, kik szakítottak a klasszicizmussal. Az ifjú naturalistát drámai rögtönzései híres emberré tették, ekkor tanulmányra adta magát, művészebb igyekezett lenni s az *Aurórát* alapította meg, mint a nemzetiesb művészi irány közlönyét.

Vörösmarty járta ez iskolákat, a klasszikait, a németet s az *Aurórához* csatlakozva, az új iránynak csakhamar legkiválóbb képviselőjévé emelkedett. Első kísérletei, melyekből alig adott ki valamit, a klasszikai iskola befolyása, különösen Virág és Berzsenyi hatása alatt születtek, de már különbözik tőlök, nem szedi a mythológiából képeit, kerüli a klasz-

szikai reminiscentiákat és czélatokat. A klasszikai iskola versformái, kivált a hexameter, megigézték; pályája első felében nem tud szabadulni varázsok alól, de a klasszikai szellemtől eleitől fogva idegenkedett. Epikai költeményeit legnagyobb részt hexameterben írta. Senki sem írt szebb hexametert, nemcsak magyarul, hanem más európai nyelven sem. Oly szép az, hogy kiállja a versenyt a göröggel és latinnal. Vörösmarty a klasszikai iskolát saját versformája pánczelában verte meg. A legromantikusabb költő szólal meg klasszikai versformában. *Zalán futása*, kisebb eposzai és költői beszélyei egészen lerombolták a klasszicizmust, melyet Kisfaludy Károly csak megingatott. A klasszikai külső valamennyire enyhítette e forradalmi lépést, mégis Kazinczy, a klasszikai iskola feje, nem udvozolta az ifjú költőt oly melegen, mint szokása volt. Berzsenyi pedig, ez iskola legnagyobb költője, iszonyodva fordult el a *Két szomszédvártól*. Azonban a nemzeti szellem fuvallatának nem állhatott ellent se a közönség, se az irodalom, s lassanként követte a költőt, a látnokot, ki új hazafiúi és æsthetikai evangeliumot hirdet.

Vörösmarty eposzai nagy átalakulást indítottak meg, melyeket drámai és lyrai költeményei szintén elősegítettek. Mind a klasszikai, mind a német iskola csak a lyrai téren mozgott s itt is szűk körben. Vörösmarty egy nagy epopœiával lépett föl, melyet nyomban követtek epikai kisebb művei. Új tárgy és gondolat, költői új nem és törekvés jellemzi első föllépését is.

A nemzet valamelyik osztálya helyett, az egész nemzethez szólott. Költészete nemcsak nyelvben, hanem más tekintetben is összeolvasztotta az eddigi törekvések vívmányait s a nemzeti elemet művészibbé s a művészt nemzetibbé igyekezett átvarázsolni. Eddigi költőink vagy az idegen költők egyoldalú befolyása alatt állottak vagy pedig a nemzeti elemnek nem elég ízléssel s inkább csak az alantabb körben voltak képviselői. Vörösmartyn nem igen érzett se a klasszikai, se az európai újabb költészet utánzása, pedig többé-kevésbé az eredeti nyelven vagy fordításban mindkettőt ismerte, sőt keleti költőket is olvasott. A hatást, melyet tőlök vón, eredetibben dolgozta föl mint elődei és kortársai. Eredetiséget táplálta a nemzeti szellem, mely a korban erősen kezdett nyilatkozni. A mondához és történelemhez fordult, mint a nemzeti költészet egyik főforrásához. Előtte már három kitünő költő tett kísérletet e téren. Kisfaludy Sándor szintén a múltba menekült a jelen elől, de *Regéiben* csak a háttér történelmi; nem annyira a nemzeti, mint a nemesi családélet rajzait veszszük, melyek egész lyrában olvadnak föl s mint elbeszélő költemények csekély becsűek. Katona *Bánk bánja* maig is legkitünőbb magyar történelmi tragédia, de megelőzte a kort, s csak Vörösmarty diadalai után tehette meg hatását. Kisfaludy Károly történelmi drámái már megjelenésökkor hatottak, de inkább csak külsőségeiben fogják föl a történelmet s nagy részt alig egyebek, mint magyar ruhába öltöz-

tetett német melodramák és vitézi játékok s általában Kisfaludy Károly nem a múltból, hanem a jelenből vett beszélyei és vígjátékai által tett nagyobb szolgálatot a fejlődő nemzeti költészetnek. Vörösmartynál úgy a mondai mint a történelmi elem korszakos hatással jelen meg mind az irodalomra, mind a közéletre nézve. Nála a múlt a nagy dolgoknak nemcsak emléke, hanem sejtelme is egyszersmind, s kivált epikai költeményei egyaránt jelölik a magyar közélet és költészet fordulópontját. A fölébredt hazafisággal, a fejlődő nemzetiséggel majdnem egyszerre változik át a költészet levegője egészen hazáivá s emelkedik a klasszicizmus romjain a romanticismus, s az abstract eszményiségen a jellemzetességre való törekvés. Mint a közéletben, úgy vegyülnek itt is a régi és új eszmék, formák egymással küzdve, minden átalakulóban. Klasszikai formák romantikus és nemzeti tartalommal, hexameterek, melyek semmit sem tudnak Olymp isteneiről s Hadúrról zengenek; klasszikai műgond jellemzetes vagy phantastikus alakokkal; nyugot-európai lovagiság keleti ragyogásban; a múlt dicsősége a jelen fájaldalmát éreztetve s a jövőre lelkesítve.

Vörösmarty epikai költeményeinek e főbb vonásait megtalálhatni drámai és lyrai költeményeiben is. *Salamon* és a *Bujdosók* történelmünk egyik legháborgóbb korszakából emelkednek ki. *Csongor és Tündében* egy népmese mer betolakodni a nagyon is józan s minden naivság nélküli magyar költé-

szetbe. Balladáiban hol a történelemből, hol pedig a régi magyar költészet hagyományából szedi tárgyait s egy-egy sovány adatkából avagy csak névből egész mondát igyekezik kiszőni. Lyrai epigrammái nem csak nemzeti tartalmúak, hanem történelmünk majd minden nevezeteseb eseményére írt emléksorok. Más nemű lyrai költeményeiben is a besülyedt múlt emlékét támasztja föl. Azonban mint lyrikus kevésbé használja a klasszikai versformákat, a német iskola által meghonosított nyugot-európaiakhoz fordul, kivált balladáiban és szerelmi költeményeiben. Mindamellettt itt is sokat különbözik a német iskolától. Kerüli a német érzelmességet, férfiasb erélyben vagy phantastikus álmódzásban nyilatkoznak érzelmei, sőt annyira fél az érzelmesség örvényétől, hogy néha szívesebben merül az ábránd alaktalan ködképeibe vagy válik szónokiasan ragyogóvá. Az érzelmes nála, ha mélyebben érzett, már hajlik a szenvedélyesség, a pathosz felé, de nem egyszer naivan meghatott vagy humorosan dévaj. Több húr rezdül meg lantján és szívéen, mint kortársainál s örömet fordul a népköltészethez is.

Vörösmartynál a népi elem már úgy kezd megjeleni, mint a nemzeti költészet ifjító forrása. A klasszikai és német iskola lenézte, megvetette ezt, s ha hébe-korba hozzá fordult, csak curiosumkép tárgyalta, legföljebb gúnyra használta föl az ósdiak és ízléstelenek ellen írt satiráiban. Magánál Csokonainál is leginkább az alsó vagy naiv komikumban nyi-

latkozik erőteljesebben. Vitkovics néha eltalálja a hangot, de nincs sem elég kedélye, sem elég phantasiája. Kisfaludy Károlynál többé kevésbé a német érzelmesség öltözik magyar népdalformába vagy ha nem, naivsága ritkán önkéntes. E mellett mindkettő inkább csak népdalokat írt. Vörösmarty is írt népdalokat, de a népi elemet egyszersmind fejleszteni is törekedett. Balladáit, románczait nem innen fejlesztette ugyan, de innen humoros genreképeit s néhány lyrai költeményét, mint *Párja nincs, Váró ifjú*, melyek többek egyszerű népdaloknál s a magyar és művészi lyra felé törnek utat. Később nem ír népdalt, de használja formáit s kivált szerelmi és humoros lyrája nem egyszer táplálkozik a népköltészetből. Epikai költeményeire sem volt hatás nélkül ez elem. Már a monda és hagyomány iránti előszeretében nyilatkozik némi népies szellem s csakhamar a monda édes testvérét, a népmesét is felöleli. Nemcsak *Csongor és Tünde* alapszik népmesén, hanem a *Tündérvölgy* is, melyben a népi- és régies mintegy összeolvad. Mióta az idegen iskolák válaszfalat emeltek a régi és újabb magyar költészet közé, Vörösmarty volt az első, kit a régibb költészet, kivált Zrínyi, lelkesíteni bírt; mióta a klasszikai eszményiség uralomra vergődött, szintén ő oltotta be először költészetünkbe a népi elemet, nemcsak mint feldolgozandó anyagot, hanem mint fejlesztő eszmét. A magyar költészet újra érintkezik mindazzal, a mitől elszakadott, de művészi vívmányok kíséreté-

ben, nemzetivé válva, lerázza a klasszikai és német költészet jármát, de megnyílik az európai összes költészet behatásainak. Önállóságra jutva, szabadságot hirdet, a költői gondolat szabadságát s inkább megérti az európai nagy szellemeket, kik ily úton lettek nagygyá. A nemzeti és európai szellem egymást áthatva kezd összeolvadni itt is, mint a közéletben.

Íme az átalakulás, melyet Vörösmarty részint végrehajtott, részint előkészített. E küzdelem költészetének fő dicsősége, de a fényt árnyoldalak kísérik. A nagy mozgalmat inkább megindítja, mint uralkodik rajta s a földözött új eszmék és elemeknek nem mindenike fejlődik ki teljesen vagy találja meg benső formáját. Költői ereje kifogyhatatlan, nemes ízlése megőrzi a kicsapongástól, lelkesülése nem lankad, de alakító ereje nincs arányban szelleme gazdagságával. Mindig és mindenütt költő, árad belőle a költészet, mint izzó ércfolyam, de olykor nem találja meg formáját, vagy széttöri s inkább a részekben bámúljuk a művészt, mint az egészben. Epikai költeményeiben a nyelv tökélyétől nagy részt hátra marad a tartalom.

Zalán futásának majd mindenik része kitünőbb, mint az egész. Vörösmarty ifjú lelkesülését megragadta a honalapítás nagy eszméje, Árpád dicső emléke szemben a süllyedő jelennel, de az anyag eszmei nagyszerűségét nem táplálta a mondák és hagyományok költői gazdagsága, mi nélkül alig állhat elő valódi epopöia. Az Árpád mondaköre, épen oly sze-

gény, mint gazdag aránylag az Attiláé; emezt összeköthetni a germán, sőt román mondákkal is, amazt csak egy pár történelmi sovány adat támogatja. A mondák és történelem Attilája egyéni vonásokban emelkedik ki, az Árpád alakja ködbe vész s egy nagy hős abstract eszméjévé válik. Ide járult még a mythosz hiánya. Cornides és Horvát István parsismusa és Székely Sándor Hadúrja volt minden, a mit talált; se mythologiai behatóbb vizsgálódások, se népköltési hagyományok gyűjteményei nem támogatták. Phantasiájából volt kénytelen megteremteni mindazt, minek századok művének kell válnia. Nagy lépést tőn a nemzeti eposzra felé s nemcsak rajta múlt, hogy nem koronázta teljes siker fáradozásait. Visszavezette a magyar eposzt a mondához, de az nem nyújtott elég anyagot, allegoria helyett a mythoszhoz fordult, de anyag helyett még csak neveket is alig talált. Egy mondával vegyülő történelmi nagy tény állott előtte, melyben a költői lelkesülésnek sok eleme rejlett, de a mi fő, az hiányzott belőle, egy kerek mesének bár elmosódott váza. Már az anyag magával hozta a mű egy pár fő hiányát. Vörösmarty költői szelleme mindent összeolvaszt: eget, földet, mondát, történelmet, phantastikust és valót, hősiest és idyllit, egyénit és eszményt; a hangok és színek egész új világát nyitja meg a magyar költészetben; megzendíti a legkülönbözőbb szenvedélyek húrjait; hősei az őskor levegőjében tűnnek föl s meglátszanak rajtuk a nemzeti és egyéni vonások: de mindez nem

egy erős szervezetből nő ki, hanem inkább egymáshoz tapad, rakodik. Az események nem emelkednek kerek cselekvénynyé, mi megbénítja a jellemek fejlődését, a fő hős nem kelt elég költői érdeket, mi gátolja a fő cselekvény szilárd megalakulását. Nem az a baj, mint állítják, hogy episodokkal terhelt, hanem hogy fő cselekvénye nincs megalkotva. Az sem alapos vád, hogy mythologiai leleményeiben nincs elég rendszer; a mi van, elég volna, ha maga a cselekvény tevékenyebb és plastikaibb alakban emelné ki Hadúr és Ármányt. Egy szóval, *Zalán futása* genialis, de elhibázott mű, megvannak benne egy nemzeti eposcia elemei, sőt részletei is, de mint egész nem válhatott azzá.

E mellett Vörösmarty inkább hol ódai, hol elégiai hangulatból indult ki, mint tisztán epikaiból; ez legszébb sorait sugalmazza ugyan, kivált bevezetései, *Zalánban*, *Egerben*, *Széplakban*, rendkívül szépek, de az ódai szárnyalás, áradó hév az elbeszélés folyamában meg-megzavarja az epikai nyugalmat. Nyelvének bája, a ragyogó színezet, a hexameterek hangzatossága épen úgy elvarázsolják az olvasót, mint magokkal ragadták a költőt. Lyrai erének e gazdag áradozása el-elborítja az epikai elemek cselekvénynyé alakulását. Rajza jellemzetes, a legtöbbször nem maga beszél személyei ajkával, sőt jellemök szerint beszél teti őket, de gyakran a helyzet lyrájába vesz a fejlődés, a jellemek nem mindig domborodhatnak ki, s erős cselekvény nem alakulhat. A kerek mesét, az

erős szerkezetet nemcsak *Zalánban*, hanem *Cserhalomban*, *Egerben* sem találjuk meg. Mi szép *Etelka* rajza, a kún ifjak szerelmi ömlengése, mi jellemző *Árbocz* haragja, *Ozul* megjelenése, de egyik sem oly mozzanat, melyből elhatározások, tettek születnének. Az egészből a csatakép emelkedik ki, a szenvedélyek harcza háttérbe vonúl s csak lyrai hangulatokban nyilatkozik. *Egerben* a szikszói gyűlés elragadó jelenet, drámai elevenségű, segíti a főcselekvényt, sőt kezdete annak, de a kezdet elevenségével nincs arányban a fő cselekvénynek inkább történeti rendje, mint költői bonyodalma. *Omár* és *Ida* találkozása a legszebb lapok egyike, melyeket a magyar költészet fölmutathat, de csak *episod*, valamint a *Leila* és *Zoltaié* is s a főhős *Dobó*, épen mint *Árpád* és *Szent László*, nem kelt annyi érdeket, kevésbé költői alak, mint az *episodok* egyik vagy másik hőse. De mind ezt *Vörösmarty* takarni, sőt olykor feledtetni bírja. Legkevesbbé erős alkatú költeménye is tele szépséggel s oly benyomást tesz reánk, mint az őserdőkben az óriás folyondárokkal elborított fa, melyet kiszáraszt a gazdag teher s mégis dús lombokat hajtani, virágozni látszik. Ily benyomást tesz kivált két phantastikus költeménye: *Tündérvölgy* és *Délsziget*, melyekben a phantasia czél és határ nélkül csapong, de mindenütt szórja költői gazdagságát.

Azonban az ifjú epikus fejlődésében némi forduló pont áll be, mérsékli ódai tüzét s erősb compositióra törekszik. *Széplak* szép részletekben távolról sem

oly gazdag, mint *Eger*, de kerekebb. *Romot*, e szép álmképet, szintén ilyenemű érdem tünteti ki. Toldy azt jegyzi meg e költeményről, hogy benne e tan: mérsékeld vágyaidat, gyönyörűen van ugyan jelezve, de *Romisten* helytelenül tétetik az emberi sors intézőjévé. E megjegyzésnek nincs elég alapja. Nem annyira vágyaink mérsékletét tanítja e költemény, mint inkább az emberi vágyak hívságát rajzolja. A vágyai tárgyát megnyert szív hamar betelik s új vágyban ég, míglen bele hal. E mű, úgy látszik, egy nagy eposz, *Magyarvár* önálló töredéke; a *Romisten*, hogy mily szerepet játszik ott, nem tudjuk, de itt e részletben nem intézi az emberek sorsát, csak három álmát teljesíti egy vándor vitéznek, mit a népmondák és mesék szerint akármely tündér, sőt varázsló is megtehet. Másfelől *Romisten* szemben az emberi vágyak romlandóságával nem épen benső szükségesség nélkül vétetett föl. *Magyarvár*, mint kezdet töredéke, szintén sokat ígér compositió tekintetében is.

De mindent felülmúl, mit *Vörösmarty* az epikai nemben írt, a *Két szomszédvár*, alapeszmére, szerkezetre, jellemrajzra egyaránt. Csodálatos, e művet legkevésbé méltányolta a kritika egész az újabb időkig, midőn *Erdélyi* és *Kemény* magasztalásokkal üdvözlék.* Régebben *Cserhalmot* tartották *Vörösmarty* leg-

* *Erdélyi János Pályák és pálmák*. Kiadja a Kisfaludy-társaság. 1857. 252. l. *Kemény Zsigmond tanulmányai*. Pest 1867. 339. lap.

kitünőbb művének, sőt Toldy később is e nézetben volt s a magyar irodalom történelméről írt utolsó munkájában * hibáztatta a *Két szomszédvárt*, részint szer telenségeért, részint pedig zordon s egy nyájas sugár által sem enyhített örömtelen tartalmáért. Ha Tihamér elkeseredett jelleme s a boszú dühében lángoló szenvedélye szertelenség: akkor Homér Achillese is már a szertelennel érintkezik, a *Nibelungenlied* Kriemhildje pedig éppen szörny; ha a zordon tartalom, sötét színezet sokat levon a költői művek becséből: akkor a görög tragédiák egy része, Shakespeare Macbetje, Richardja csakélyebb méltánylatra számíthatnak, a *Nibelungenlied* második része pedig az örömtelenségnek éppen netovábbja. Ha valamihez, leginkább a *Nibelungenlied* második részéhez hasonlíthatni a *Két szomszédvárt*. A gyűlölet, a boszú költészete ez is, s a gyűlöletben égő szív, midőn boszúját kielégítette, önmagát teszi semmivé itt is, csak hogy Kriemhild boszúja befejezése egy nagy eposznak, a Tihaméré pedig kezdete és egész tartalma egy költői beszélynek. Vörösmarty nem ismerte a *Nibelungenlied*et, nem innen vette alapeszméjét és sem indokolásban, sem leleményben, sem előadásmódban nincs rokonság a két mű között, de rokonok a romanticismus lényegében. Vörösmarty romantikus iránya itt nyilatkozik a legmerészebben és legművészebben

* Toldy Ferencz. *A magyar nemzeti irodalom története*. Pest 1872, II. köt. 47. l.

egyszersmind. A szenvedélyek egész erejökben, sőt vadságukban tombolnak, de küzdelmökben mély bensőség, az örök emberi nyilvánul s a katasztrófon az erkölcsi eszme fönsége uralkodik. A lyrai elem háttérbe szorúl az epikai elöl, csak kíséri, bele olvad és ritkán csap a szónokiasba; a cselekvény teljesen kifejezi az alapeszmét, s minden részlet, minden személy az egész szervezetéből nő ki. Alakjain feltűnik a rajz biztossága, a rokon szenvedélyek egyéni sugarakban törnek meg, s a párbajok egyhangúságát leleményesség mérsékli. A mű nem lyrai ömlengésen kezdődik, néhány vonásban egy vihar utáni alkony tájképe tárul ki előttünk. A Sámson-családra is vihar esapott le, s az alkony szelid nyugalma, az elpusztult vár csendje még inkább kiemelik a boszút esküvő fiú félelmes alakját. Tihamér mindjárt első megjelenésekor nem csak mély részvétet ébreszt, hanem némi megdöbbenést is kelt; ez utóbbi az elbeszélés folyamában a mint emelkedik, úgy enyhül ellenszenvünk a Káldorok iránt, kiket Tihamér boszúja belsőleg is megront, fiút atya, testvért testvér ellen lázasztva. Végre Enikő teljes részvétre hangolja szívünket, mely épen úgy Tihamér ellen fordul, mint a szerencsétlen leány kísértő alakja. Mily megrendítő a két ellenséges család végivadékának találkozása. Tihamérban a gyűlölet önváddá lágyúl, a kielégített boszú szilaj kéje kétségbeesésbe vesz. Enikő erkölcsi tisztasága, elhervasztott ifjúsága megtörik a boszú munkájában elvadult szívet s a haldokló végsóhaja Tihamérnak

épen oly nemesiségévé válik, mint a minő ő volt a Káldoroknak. Vörösmarty egyetlen művében sincs ily tragikai erős összeütközés, ily fönséges költői igazságszolgáltatás s a tárgy szokatlansága, a szenvedélyek merész rajza mellett is ily tiszta benső forma. Eddig többé-kevésbé küzdött az általa földézett chaotikus elemekkel s most midőn az ifjú phantasia háborgó napjai múltak s biztosabb erőt érzett, egyszerre csak elfordult és örökre az epikai nemtől. Az írói körök közvéleménye hatott-e reá, mely felületes egyoldalúsággal az eposzt korszerűtlennek nyilatkoztatta, vagy a politikai hangulat, mely csak a jövőn csüngött, s mely Vörösmarty lyráját is új lelkesülésre éleszté, vagy pedig a fejlődő magyar színészet, mely a drámához csábította? Bizonyára egyik sem külön, hanem mindenik összeveve. Vörösmarty, az epikus, elhallgatott, hogy a dramai teren küzdjön hasztalan s a lyrain szedjen új babérokat.

Valóban Vörösmarty pályája első korszakában kiválóan mint epikus szerepelt s mint lyrikust se a kritika, se a közönség nem igen sorozta az első rendűek közé. Annyi igaz, hogy 1833 után jelen meg lyrai teljes erejében, azonban addig is egyben-másban fölfilmulta kortársait s ez oldalról is előkészítette költészetünk átalakulását. Klasszikai ódái nagy részt messze maradnak a Berzsenyiétől, de lyrai epigrammái nemcsak hogy versenyeznek a Kazinczyéival, ki a klasszikai iskola legkitünőbb epigramma-írója, hanem lyrai mélységre, nyelvbéli bájra nézve felül is

múlják. A Kazinczyéi formában talán görögösebbek, de inkább az esprit, mint az érzés szüleményei. Vörösmarty itt lépett ki legkevésbé a klasszicismus köréből, de a tisztán nemzeti tartalom és szabadabb képzelet e műveire is saját bélyeget nyomott. Valódi remekekre találhatni köztök. Nem csoda, hogy egész haláláig nem szűnt meg epigrammát írni, midőn más annyi műfajnak örökre búcsút mondott. E dallamos párversek, a naiv érzelmesség, elegiai borongás s ódai szárnyalás egy-egy mozzanatának oly találó kifejezései, a kellem, báj és fönség oly szikráit lövelik, hogy a világirodalom legkitünőbbjeivel versenyeznek. A római epigrammban már nem ily kitűnő, de az a humoros genreképpen, mely annyira ellentéte a klasszicismusnak. A magyar humor tulajdonkép nála nyilatkozik először és népi alapon. Nincs benne német íz, mely kortársai kísérletein érzik, sem angol, melyet csak később vett magába irodalmunk, s mely először is nem költőben nyilatkozott, hanem egy politikai íróban, Széchenyiben. *Laboda kedve*, *Gábor diák*, *Becskereki* kitűnő művek, kivált a két első. Mint humor, mint genrekép, egyaránt új dolgok voltak s épen úgy tanúskodtak Vörösmarty sokoldalúsága, mint eredetisége mellett.

Mi tisztán dalait illeti, Kemény helyesen jegyzi meg, hogy a dalnak az a faja, melyben az érzések bensőségét nem zavarja semmi idegen elem, melyben a képzelődés úgy beolvadt a kedélyhangba, hogy attól külön nem válhatik, s egyetlen hasonlatosság

vagy cziráda által sem árulja el magát, legnehezebben egyezett meg Vörösmarty geniuszával. Mindamellettt már első korszakában írt e fajban egy pár jeles művet. Azonban ekkor bizonyos lyrai vegyületet kedvelt leginkább, valami közép fajt a dal, óda és elegia között. Néhol a dal magasabb hangba csap át, vagy túlterhelt. Másutt megvan az ódai szárnyalás, de az eszme és érzés nincs eléggé összpontosítva s kelleténél több leíró vagy elbeszélő elem vegyül belé. Oly tiszta elegiát alig írt, minő a *Kis gyermek halálára* című; *Zrínyi* már vegyültebb, a *Magyar költő* épen elbeszélő alakot ölt. Ily fajta költeményeit nehéz szigorúan osztályozni, de van köztök olyan, mely élénken érezteti az eszme és forma egységét, azaz, hogy a gondolat épen ily középformát kívánt. Ilyenek épen most említett költeményei is.

Szilágyi és Hajmásit kivéve, a tiszta balladai formát sem sajátíthatta el. A lyrai, epikai és drámai elemek közül, melyeknek a ballada csodás bájú összeolvadása, Vörösmartynál majd mindig előtérbe lép a két első valamelyike s az utolsó elpárolog. Kiváló példa az elsőre az *Éjféli ház*, melyben csak lyrai hangulatok váltakoznak, a másodikra *Toldi*, mely epikai szélességre tör. Szorosan véve *Salamon* sem ballada, de becses költői mű. Két ellentétes lelki állapot mily szépen olvad össze s békül ki itt egy képben. Átkot hallunk, mely áldássá válik, büszke királyt látunk, ki ájtatos remete lesz. Az átalakulás fejlődését igen helyesen nem részletezi a költő, de

annál művészebben rajzolja egy pár vonásban a sors sújtó kezét, az idő enyhítő folyamát, a természet nyugalmas csendjét s veti lelkünkbe mintegy olvasztó hangulatkép, mely sejtetve mindent kimagyaráz. *Hedvig*ben a legendát honosítja meg, s nemcsak kortársait múlja felül, hanem utódait is. Egy pár műfajban már ekkor a legkitünőbb helyet foglalja el, de vagy a klasszikai lyra befolyásával küzd vagy az új elemeken nem tud teljesen uralkodni. Pályája második korszakában, mint lyrai költőnek nemcsak látköre tágul, nemcsak eszmékben gazdagodik, hanem tiszta műformákban is. Dalai egyszerűbbekké válnak, a lyrai középnevből mint modern ódaköltő emelkedik ki, a balladát elhagyja s a szellemével rokonabb költői beszélyket műveli, szebbnél szebbeket ír s köztök egy valódi remekművet: *Szép Ilonkát*.

IX.

Irodalmi triumviratus. Bajza és a *Kritikai Lapok*. Vörösmarty mint nyelvész; összejördülése Széchenyivel, Toldy és az akadémia. Az *Athenaeum* és *Figyelmező*. Vörösmarty beszélei és drámái. Salamon, *Bujdosók*, *Csongor és Tünde*.

Vörösmarty munkásságát 1833 — 1843 közt nemcsak a költészet vette igénybe, hanem az időszaki sajtó, akadémia és nemzeti színház is, épen mint azelőtt a tanítás s a *Eudományos Gyűjtemény* szerkesztése. Egyik alól sem vonhatta ki magát, de nem is akarta. Nemsak kötelességerzetből tett a mit tett, hanem egyszersmind benső részvétből. Az 1831-ben megnyílt akadémiában az irodalom félszázados ohajtása teljesült; az alakuló nemzeti színház nemsak művészeti kérdés volt, hanem egyszersmind nemzeti-ségi is; az irodalom újabb törekvései közlönyre vártak, melynek támogatásától legkevésbbé Vörösmarty vonulhatott félre, kinek költészete az új kor legerőteljesb kifejezése volt. De másfelől a barátság, az *Auróra* szövetsége is magokkal ragadták. Kisfaludy halálával a vezér helyét triumviratus foglalta el, a Vörösmarty, Bajza és Toldy triumviratusa. Körülök csoportosult majd minden nevezetesb tehetség s

tovább egy évtizednél a szó teljes értelmében uralkodtak a magyar irodalmon.

E három férfiú sokban különbözött egymástól, de néhány főpontban egyeztek, egymás hiányát pótolták s a barátság kiegyenlített köztök minden ellentétet. Vörösmartynak mind ragyogóbban sugárzó költői dicsősége fényt vetett a körre. Bajza a mellett, hogy népszerű költő volt, mint kritikus csakhamar félelmissé vált, s valóságos tekintélylyé emelkedett. Toldy nem csak kritikával és irodalomtörténettel foglalkozott, sokoldalú műveltség tüntette ki, mely társai egyoldalúságát mintegy kiegészítette. Vörösmarty határozott pártember volt, de nem eléggé tevékeny; Bajza lassan mozdult, de ha egyszer bele fogott valamibe, erélye nem ismert határt s inkább megtört, mintsem visszavonuljon. Toldy mozgékonyága nem hagyta nyugodni társait, de simulekonyósága közvetítőül szolgált mind magában a körben, mind azon kívül. Vörösmarty és Bajza a politikában az ellenzékkel tartottak, Toldy a kormánypárthoz is hajlott, ha a nemzetiség és irodalom iránt némi kedvezését tapasztalta. Mindenik kilépett a klasszicizmus köréből, de a határozottabb nemzeti iránynak Vörösmarty volt a képviselője. Mint nyelvújítók is különböztek egymástól: Toldy bár gyógyulgatott ifjúkori túlságaiból, a szélső baloldalt foglalta el, Vörösmarty a jobbot, Bajza kettőjük között állott. De abban mindnyájan megegyeztek, hogy diadalra kell emelni s folyvást fejtve az irodalom, akadémia és színház útján ter-

jeszteni Révai nyelvtani rendszerét, Kazinczy nyelv-újítását s küzdeni a kritikai téren mind a mellett, minek az *Auróra* mintegy gyakorlati iskolája, s mindenek fölött hozzászoktatni a közönséget és irodalmat a kritikához.

Addig jelszó volt buzdítani a munkásságot, hogy minél több író legyen, Kazinczy a puszta jóakarattól sem vonta meg részvétét: az Auróra-kör szükségesnek tartotta visszariasztani a tehetségteleneket s a tehetségtől is többet kívánni műkedvelőségnél. Addig a folyóiratoknak nem volt határozott színök, csak munkák gyűjteményei akartak lenni, nem foglaltak el pártállást, annyira, hogy még a nyelvújításnak sem volt közlönye, egy pár munka előszavában, röpiratokban s a *Tudományos Gyűjtemény* közönyös hasábjain vívta csatáját: az Auróra-kör egy fegyelmezett párt alakulására törekedett, mely közlönyét egész erővel támogassa, egy pár főeszméhez makacsul ragaszkodjék s ha kell, szünet nélkül ostromolja az ellenfélt. Addig a kritika nem volt állandó, az író híre vagy társadalmi magasb állása oly tiszteletben részesült, hogy a vitatkozás szabadságát is korlátozta, a gúny pasquilnak tartatott. Kölcsény egy pár szigorúbb bírálata alig jelenhetett meg s a közvélemény nyomása csakhamar hallgatásra kényszeríté: az Auróra-kör a kritikát állandóvá akarta tenni s minden jogát gyakorolva, legalább az irodalmi téren, a censura bilincsei között is, kivívni a sajtó jelentőségét.

A *Kritikai Lapokkal* (1830—1836) kezdődik az Auróra-kör e hatása s az *Athenacummal* végződik (1837—1843). Amaz az *Aurórának* mintegy társvállalata volt, emebbe mindkettő bele olvadt. Vörösmarty mint költő játszott főszerepet mind az *Auróra* mind az *Athenacumban*, a szerkesztésnek és kritikának Bajza volt a lelke. Bajza nagy befolyást gyakorolt a magyar időszaki sajtó fejlődésére, ő volt az első valódi szerkesztő, igazi journalista. Ez érdeme inkább képezi pályája dicsőségét, mint szorosán vett kritikai munkássága. Alig írt egy pár széptani értekezést, kitűnő művek bonczolatával sem igen bajlódott, a tehetetlenség és nyegleség megalázására, az izléstelenek és ósdiak üldözésére, a bitorolt tekintélyek megtámadására, az irodalmi és közintézeti visszaélések ostromlására fordította főerejét. Látköre nem igen volt széles, szelleme sem gazdag és mély, de világos, logikus fej és szilárd jellem. Nem tisztázott nagy kérdéseket, de éles dialektikával védte a nyelv és költészet újabb vívmányait s a diadal biztos önérzetében törte össze a kritika elleni balítéleteket s természetét, köre és jogai körüli balfogalmakat. A szerkesztési gond és polemia foglalták el legtöbb idejét. Minden, a mit szerkesztett, több ízlést, szigort s határozottabb irányt jelöl, mint a minő eddig a magyar irodalomban divatozott. Polemiái legnagyobb részének tárgya, tekintve a terjedelmet és szenvedélyességet, most csekélynek látszik. Valóban a conversationslexiceni pör nem érdemelte meg ezt a hosszú vitát s

kevesebb zajjal, több eszmével el lehetett volna végezni, de első szigorúbb kikelés volt a gondatlan szerkesztés ellen s Dessewffy József gróf legyőzése első nyílt megtámadása a születési aristocratiának az irodalom köztársaságában. Az Auróra-pör most szintén érdektelen, de az írói tulajdonjogot először hozta szőnyegre. A Kazinczy-Pyrker-féle vitában, melyet Toldy kezdett s Bajza oly kiméretlenül folytatott, Kazinczynak legalább is volt annyi igaza, mint ellenfeleinek, de az a nemzetiségi hév, mely a haza fiaitól a hazai irodalom művelését követelte s megbélyegezte a magyarból németté lett írókat, szükséges és jótékony hatást volt. A Csató elleni polemikának nincs tudományos becsök, de a kormánypárti tárczairó elleni küzdelemben a politikai ellenzék szellemének bevegnyése s a politikai és írói jellemtelenség leleplezése egy különben jeles íróban, erős benyomást tett a közönségre, s elősegítette a közvélemény szilárdulását. Bajza a kritikát az irodalmi és politikai szabadelműség színében tüntette föl, segítette a Széchenyi röpiratait hatását s előkészítette a politikai journalistikát. A közönség kezdé megszokni a szemben álló irányok és személyek tusáját s valamivel többet várt a folyóiratokból, mint pusztán csak cikkek gyűjteményét. Ez érdekeltséget elősegíté Bajza világos és élénk előadása, melynek még árnyoldala is tetszett, bizonyos ügyvédi modor, mert volt benne valami megyei és törvényszéki termeink szelleméből.

Vörösmarty mindvégig hű társa maradt Bajzának, azonban a *Kritikai Lapokat* nem segíthette többel három bírálatnál s néhány xenianál. E bírálatok anyyiban elütnek a későbbiektől, melyeket az *Athenacumba* írt, a mennyiben sokkal gúnyosabbak, egészen a *Kritikai Lapok* szellemét lehelik. Egy tehetégtelen meseíró, egy barbár fordítót dorongol le s végre Horvát István egy pár nyelvtani különzségét támadja meg. Többre nem igen ért reá. Ekkortájt leginkább az akadémia foglalta el, melynek nyelvtudományi osztályában egész vezérszerepet játszott. Fenn említett bírálatai közt is a Horvát István ellen írott a legnevezetesebb, melyben egyszersmind az akadémia helyesírási és szoragozási szabályait védi.

Az akadémia első évtizedében a nyelvtudományi osztály fejtett ki legelőnkebb munkásságot. Először is a helyesírás, nyelvtani rendszer és a nyelvújítás kérdesei foglalkoztatták. Kezdetben nemcsak az akadémiaiban, hanem magában a nyelvtudományi osztályban is nagy ziláltság uralkodott nyelvtani dolgokban és szabadelvűségnek tartatott nem fogadni el semminemű rendszert. Egyik Verseghy, másik a debreczeni grammatica, harmadik Révai szerint írt, a legtöbb semminemű rendszert nem követett s majd mindeniknek volt valami különzsége. Vörösmarty bátor fölléptének lehetett köszönni, hogy a nyelvtudományi osztály s az egész akadémia elfogadta Révai rendszerét s e szellemben alapította meg helyesírási szabályait, melyeket aztán az egész iro-

dalom magáévá tett. Költői nyelvének genialitása s egy pár nyelvtani jeles értekezése tekintélyt szereztek neki, hallgatott reá még Kisfaludy Sándor is, ki különben minden nyelvészt és nyelvtant megvetett. Az öreg úrral sok baja volt Vörösmartynak a bizottsági ülésekben. Valahányszor egy-egy nyelvtani szabályt formulázott, Kisfaludy türelmetlenül kiáltá közbe: «Példát előbb öcsém uram, minél többet, én csak abból értek». Az osztály majd minden bizottságába kinevezték; vállalkozója és társszerkesztője volt az akadémiai német-magyar és magyar-német *Zsebszótárnak*, társszerzője a *Helyesírási, szóragozási és szókötési szabályoknak*, a *Magyar nyelv rendszerének*, sőt 1846-ban Czuczorral együtt ő dolgozta a helytartótanács által a középtanodák számára kiadott nyelvtanokat is. Az akadémiai zsebszótárt leginkább Széchenyi sürgette, hogy a magyarul tanulni kívánó németeknek legyen valahára egy oly jó szótárjuk, a mely a megújított nyelv szókincsét is magába foglalja. Vörösmarty szintén a Széchenyi nógatóására vett részt a szótár szerkesztésében s ekkor zördült össze vele először és utolszor életében. Midőn ugyanis ő, Toldy és mások, a kik a szótár szerkesztését elvállalták, az írói tiszteletdíj költségvetését Széchenyi, mint az akadémia másodelnöke, elébe terjesztették, ez azt szerfölött túlságosnak találta s Shylockoknak nevezte őket. A többiek hallgattak, de Vörösmarty fölszóalt, őszintén és férfiasan visszautasította Széchenyi gúnyját s megmagyarázta, hogy ez ugyan nem

fejtörő, de igen terhes munka, eltarthat 5—6 évig s őket sok oly munkálattól elvonja, melyekhez kedvök is több s csekély jövedelemforrásukra is előnyösb. Széchenyit meglepte e fölszólalás, annyival inkább, mert Vörösmarty tartózkodó és kevés szavú ember volt. De érthető volt Vörösmarty felindulása. Más ily nemű megjegyzését talán szóra sem méltatta volna, de hogy Magyarország legnagyobb férfiától, az általa annyira becsült Széchenyitől, halljon Shylock-féle czélezatokat s épen ő, a ki egész életét nemzetének áldozta küzdés és nélkülözés között, ezt nem tudta elviselni. Széchenyi megértette a megbántott költőt, lecsillapult, az ügy kiegyenlített s bár modora egy darabig hidegebb lón szemből Vörösmartyval, de tiszteletet feltűnően nagyobbab tanúsított iránta. A két kötet szótár szerkesztése csakugyan hat évig tartott s úgy Vörösmartynak, mint társainak hetenkint öt félnapját vette el.

Bár mily élénk részt vett Vörösmarty a nyelvészeti mozgalmakban, mindamellett nem tekintette magát oly nyelvésznek, ki egészen reá adja magát e tudományra, új irányt indít meg vagy a meglevő kifejtésén egész erejéből dolgozik. Nyomós ismeretei voltak ugyan e szakban, de inkább csak annyiban nyelvészkedett, a mennyiben mint író alaposan akarta ismerni nemzete nyelvét. A régi irodalmat és népnyelvet is főkép költői szempontból vizsgálta, hogy, a mint egyik értekezésében kifejezi, használhassa a nyelv minden virágát, mielőtt hervadásra

jutnának. Jótékonyan hatott az akadémiára nemcsak azzal, hogy a Révai rendszere elfogadását kivívta, hanem azzal is, hogy a régi nyelvelmékek és táj-szavak összegyűjtése mellett buzgott, s a neologismust mérsékelni igyekezett. Mint költő munkáiban jó példával ment elől s mint kritikus irtogatta a kinövéseket. Elfogadott minden helyesen alkotott új szót, de apró czikkeiben egész csatározást kezdett a szükségtelen és rosszul alkotott új szavak ellen, és soha sem állhatta ki az oly író:

Ki mindig új szót, fúr, farag,
S a leghelyesbét száz, felé csigázza.

Az Auróra-kör lassanként nemcsak a nyelvtudományi osztályban hanem az egész akadémiában diadalra jutott, midőn Döbrentei lemondása után 1835-ben Toldy titkárra választását kivívta. Az ellenfél, melyet legyőzött, nem volt valami egységes párt, hanem különböző elemek vegyülete. Inkább személyes érdekek forogtak fenn, mint elvek. Nem kedvelte az Auróra-kört néhány ósdi, kik nyelv és ízlés dolgában elmaradtak a világtól, egy-két régibb költő, kiket bántott e fiatal férfiak népszerűsége, néhány kormánypárti, kik a politikai ellenzéket gyűlöltek bennök, egy pár tudós, kiknek rosszul esett, hogy egy tudományos akadémiában költők és æsthetikusok játszszaák a főszerepet, s végre minden oly író, kit megbántottak a *Kritikai Lapok*. Ez elemeket Döbrentei alakította párttá, melyhez alkalom szerint odavont néhány közönyös tagot is. Leginkább küzdött e

két párt a nagy gyűléseken, hol új tagok választattak s jutalmak íteltettek el. Mindjárt az első drámai pályázat összeütközésre adott alkalmat. Vörösmarty *Vérnásza* majdnem megbukott szemben Horvát *Cyryll Tyrusával*, mert a Döbrentei pártja szerint az akadémiához inkább illik oly drámát jutalmazni, mely a francia klasszicismus nyomain halad, mint olyat, melyen a francia romantika érzik. Az 1833-ki nagy jutalmat szintén a Döbrentei pártja miatt kellett megosztani Vörösmartynak Kisfaludy Sándorral, sőt Döbrenteinek még 1836-ban is oly befolyása volt, hogy a Bajza verseit el tudta ejtetni a nagy jutalomtól. Ez utolsó diadala volt; azután az Auróra-kör uralkodik az akadémiában, az újabb tagok legnagyobb része hozzájuk csatlakozik, ők intézik a választásokat, tűzik ki a pályakérdéseket, döntenek el a jutalmakat.

A mint szokás minden uralkodó pártot, sok mindennel vádolták az elégtelen írók az Auróra-kört is, a kiket most már athenæistáknak neveztek el. Bajos ítélni biztos adatok hiányában. Lehet, hogy irodalmi ellenfeleiknek az akadémiába beválasztását nem igen segítették elő, mi egyébiránt természetes; lehet, hogy Döbrenteiről és pártjáról olyat is elhittek, a mi nem volt való; lehet, hogy a küzdés hevében s a diadal mámorában követtek el igaztalanságokat is, de annyi bizonyos, hogy jótékony hatásuk volt az akadémiára. A tehetség, jellem és szabadelvűség képviselői voltak; megőrizni igyekeztek az

akadémiát mind a papi, mind a kormánypárt befolyásától, bátorítottak s magokhoz csatoltak minden komolyabb törekvést s előkészítették az akadémia reformját. Ez utóbbiban Toldynak van kiváló érdeme.

Az akadémia alapszabályai a tudományok meghonosítását és terjesztését állíták előtérbe a további fejtés helyett, az osztályokat az összes akadémiába olvasztották fel, minélfogva a szakkérdések fölött nem az illető osztály döntött; ide járult még, hogy a levelező tagok kizárattak, az értekezések nem olvastattak föl, csak beadattak s az élő szóval előadás és tudományos eszmecsere helyét ügyleti értekezlet bitorolta. Toldy régibb és újabb társaitól támogatva nem egy reformnak törte meg útját (1836—1848). Ügyrendi módosítások alakjában az osztály-ülések szerveztettek, a szakkérdések az illető osztályhoz utasítottak, a levelező tagok részvéte az ülésekben elnézetelt, a tudományos felolvasások és eszmecsere divatba jöttek, a tudományos nyomozó irány fölébredt, erősödött s az akadémiai eszme valósítása előtérbe lépett.

Ez irányt előkészítette s táplálta az *Athenaeum* és *Figyelmező* is, melyeket az 1836-ban megszüntetett *Auróra* és *Kritikai Lapok* helyébe alapított a három társ. E két egymást kiegészítő lap a szépirodalom és kritika mellett majd minden tudománynak tért nyitott, oly előadási módra törekedve, hogy a nagyobb közönség is élvezhesse. Az *Athenaeum* és *Figyelmező*

nagy hatásúak voltak s maga a kör sem volt soha oly erős, mint ez években. Sok új barátja akadt, s némely ellensége kibékült. Szemere Pál, ki Bajza *Aurórája* mellé ellen-*Aurórá*t állított, a *Kritikai Lapok*kal szemben *Uj-Muzarion*t indított meg, most az *Athenaeum*hoz csatlakozott, oda Kölcsey is, ki ugyan részt vett a *Kritikai Lapok*ban is, de Szemere és Kazinczy megtámadása miatt csakhamar visszavonult s általában hibáztatta Bajza kiméretlen modorát. A fiatal Eötvös és Szalay, kik Szemere és Kölcsey párthívei voltak, szintén az *Athenaeum* dolgozótársai lőnek. A szépirodalom és tudomány majd minden újabb tehetsége az *Athenaeum* körül csoportosult, sőt némelyik itt lépett föl először. A kör ereje növekedett azzal is, hogy 1836-ban, a Kisfaludy-társaságot alapította és vezette; a színházi játékrendre már mint akadémiai bizottság befolyt, a Fáy és Bajza igazgatása alatt pedig épen ő adott irányt. Ennyi összeköttetés, befolyás, s annyi jeles tehetség támogatása mellett az *Athenaeum* egész hatalommá emelkedett. Nem volt nehéz visszavernie a clericalis *Szion*, a kormánypárti *Hírnök* s a léha *Honművész* és *Rajzolatok* támadásait. Első lap volt a magyar irodalomban, mely a szigorúbb követeléseket is kielégítette. Szépirodalmi része az *Aurórá*t folytatta, a kritikai a *Kritikai Lapokat*, bár enyhébb szellemben; egészen új volt e kör törekvéseiben a tudományos rész, mely a közönségnek tudomány iránti hajlamát ébresztgette, a tudományos írókat pedig arra szok-

tatta, mi a szépirodalomban már diadalt ült: gondosabb nyelvre és formaérzékre.

Vörösmarty költeményeket és beszélyeket írt az *Athenaeumba*, bírálatokat a *Figyelmezőbe*. Beszélyeivel befejezte beszélyírói pályáját, a melyet 1829-ben a *Köszorúban* kezdett s 1834-től fogva az *Aurórában* folytatott. Összesen hat beszélyt írt, leginkább szerkesztői szorúltságból; mindamellett költészetének ez oldala is figyelemre méltó. Itt sem járt közönséges úton. A *Holdvilágos éjben* és *Csiga Mártonban* a nálunk még szokatlan phantastikus humoros beszélyt kísérlette meg; *Orlaya* a francia romantika hatásának első szüleménye beszélyirodalmunkban; kevésbé sikerült a *Füredt szívhalászata*, a mely a jelen életből van vevé, de cselekvénye és jellemrajza inkább külső, mint belső. Leggyöngébb köztök a *Szél úrfi*, mely a népmesei elemet igen is ezélzatos allegoriává sülyeszti s legjelesebb a *Kecskebőr*, e kitünö genrekép, melyben Vörösmarty népies humora egész eredetiségében nyilatkozik. A kritikai téren mint színbíráló szerepelt kiválóbban, s a két első évben majd mind ő írta az *Athenaeum* színbírálatait. Írt ugyan a *Figyelmezőbe* néhány könyvbírálatot is, de itt is szívesebben bírálta a nyomtatásban megjelent drámákat, mint Szigligeti *Dienesét*, Tóth Lőrincz *Olympiaját* és Teleki László *Kegyenczét*.

A dráma és színpad iránt már első ifjúságától fogva nagy előszeretettel viseltetett. Mélyen érezte fontosságát mind nemzetiségi, mind művészeti szem-

pontból. Tanúja volt Pesten Kisfaludy Károly első diadalainak s meglepte, hogy a drámaíró mily közvetlenül hat a tömegre. Néha meglátogatta az akkor még virágzó pesti német színházat s elszomorodva tapasztalta, hogy közönségének virága a magyarság legmíveltebb része. Visszahódítani e közönséget, megvetni egy központi színház alapját, s ez úton is terjeszteni a nemzetiséget, a költészet és nyelv újabb vívmányait, a kor egyik fontosabb kérdésének tartott. Egy félszázadig küzdött ezért is az irodalom, mint az akadémiáért.

Vörösmarty a küzdelem első sorában állott, mint drámaíró és kritikus egyaránt. Egyik legmunkásabb tagja volt az 1833-ban kinevezett akadémiai színügyi bizottságnak, melyre a játéktenden levő színművek nyelv tekintetében való kijavítása bízott, s melynek 1835-ben az is kötelezettségévé tétetett, hogy minél több eredeti és fordított jó színművel lássa el a magyar színházak igazgatóságait. Több ízben tagja volt az akadémiai drámabíró bizottságnak, valamint a nemzeti színházénak is egész 1850-ig. Első ifjúságától, 1821-től fogva 1844-ig nem szűnt meg drámát írni, sőt miután az epikai pályától visszavonult, nagyobb művei csak drámákból állanak. Lyrai költeményt és eposzt mindössze sem írt annyit, s mint műfordító is csak a drámai téren lépett föl. Szenvedélyét az aránylag csekély siker sem tudta lehűteni, melyet drámái a színpadon arattak. Ennyi lelkesülés, ily kitartás valóban többet

érdemelt volna. De nem csodálkozhatni rajta, természetes volt. Az epikus és lyrikus némely fényoldala hátrányára szolgált a drámaírónak s árnyoldalai itt jobban kitűntek. Az eposz lassúsága és szélessége bajosan összeegyeztethető a drámai cselekvény gyorsasága- és formaszigorával. A szerkezet hibáit mindenütt inkább fedezhetni, mint a drámában s Vörösmartynak a szerkezet az eposzban sem volt a legerősb oldala. Továbbá fényes dictiója, lyrai pathosza majdnem ellentétben állott a drámai nyelvvel, mely bizonyos egyenetlenséget, szaggatottságot kíván. Volt érzéke a tragikum iránt, mutatja a *Két szomszédvár*, de nagy a különbség az epikai és drámai feldolgozás között, a mi ott erős tragikai katasztróf lehet, itt bágyadttá válhatik. S különös, hogy drámái egyikében sincs oly erőteljes tragikai conceptio, mint e költői beszélyében. *Salamonban* és a *Bujdosókban* nem tud eléggé kifejlődni a tragikai elem, *Vérnászban* és *Marót bánban* pedig a sors játéka főbb szerepet játszik, mint a szabad akarat tévedése, a szenvedély erőszaka. Tudott egyéníteni, de nem a dráma nagy és erős vonásaival s épen oly kevésbé volt képes összpontosítani a jellem, a szenvedély nyilatkozatát, mint a cselekvény szálait. El-elkapta a lyrai hangulat, a fellengős leíró modor s olykor maga beszél személyei helyett. Jól mondja drámai hőseiről egyik önmaga ellen intézett epigrammájában, hogy «tenni nem érnek rá a szavak árja miatt».

De habár drámái nem mérközhetnek is másnemű munkáival, nem voltak jótékony befolyás nélkül drámairodalmunk fejlődésére. Kisfaludy Károly megbuktatta a színpad durva nyelvét, de nem emelte valóban költőivé, sőt jambusaira is csak később fordított nagyobb gondot. Vörösmarty a színpad nyelvét, ha drámaivá nem is, legalább költőivé tette. Tőle tanult jambust írni minden későbbi drámaíró. E mellett, kivéve Katonát, kit sokáig nem olvastak, s így hatása sem lehetett, az ő történelmi háttérű drámáiban találunk elevenebb korrajzot, magasabb felfogást, költőibb szólamot. Tárnyaival is serkentőleg hatott pályatársaira. Ide is bevitte a romantikai elemeket, győzelemre segíté a nemzeti irányt és szemben a színműgyártás gépiességével, fennem hirdette, hogy a színműírónak is költőnek kell lenni.

Pályája elején két drámát bocsátott közre: *Salamont* (1827) és a *Bujdosókat* (1830). Mindkettőn meglátszik Shakspeare olvasása, de fájdalom csak a hibákban. Történelmi drámát írva, nem Shakspeare valóságos történelmi drámáit vette mintául, melyeknek *Coriolán* és *III. Richárd*, hanem azokat, melyek jobbadán csak történelmi rajzok az angol nemzet viharos múltjából. Shakspeare e műveiben is gazdag drámai élet nyilatkozik ugyan, de inkább a részekben; mint egészeket nem lehet a szó valódi értelmében drámáknak nevezni. Némikép hajlanak az eposz felé, úgy nevezett historiák, kedvencz darabjai Shakspeare korának, midőn minden műnem és faj, úgy

szólva a drámába olvadt. Vörösmarty epikai hajlamánál fogva e mintákhoz vonzatva oly örvénybe sodródott, melyet csak nagy drámaíró lábolhat meg. Aztán akkor még a színpadot sem igen ismerte és Shakspeare-t olvasva a Shakspeare színpadja lebegett előtte. A *Salamon* és a *Bujdosók* scenirozása valamivel gondosabb ugyan, mint első kísérletéé, *Zsigmondé*, de itt is gyakori a változás s egy felvonás három-négy helyt történik. Mind kettőben kész állandó jellemek lépnek föl, kik nem előttünk alakulnak s küzdelmök bonyodalma alig több, mint a kezdet ismétlése, elégséges fokozat és bensőbb fejlemény nélkül. Abban is megegyeznek, hogy mindenik vontatott és episodokkal terhelt. A kor eleven színezetében, az erőteljes nyelvben, a lyrai hangulatok szépségében áll becsök s nem a tulajdonképi drámaiságban.

Ez ifjúkori két dráma nagyon jellemzi Vörösmarty drámaírói tehetségét. Élesen nyilatkozik benne az a sajátsága, a melyet soha sem tudott egészen legyőzni, tudniillik hogy az események- és jellemekben nyugvó drámai anyagot nem bírja fejleszteni, alakítani. Előtte van az indok, kínálkozik az összeütközések-ből folyó drámai fejlemény, sőt kezébe is veszi, de épen ott ejti el, a hol a valódi drámaiság erős lendületet vehetne. Salamon király alapjában nemes természet, de sértékeny, könnyen fellobbanó és hiú, vitéz és bátor, de nem szilárd elhatározásaiban és szenvedélyes fölindulása könnyen ragadja tette, sőt bűnre is. Neje és Vid fölingerlik László és Géza ro-

konai ellen, a kik az ország harmadrészét bírják, neje mert egész királyné akar lenni, Vid részint azért, hogy az ország egységét megőrizze, részint pedig személyes uralomvágyból. Más részről Salamont anyja és Ernyei igyekeznek mérsékelni s barátságosb hangulatra bírni László és Géza iránt. E két irány küzdelmében sok anyaga van a drámai küzdelemnek és fejlődésnek. Az anyós menyével, a fiú most anyjával, majd nejével áll szemben. De Vörösmarty mind ebből kevés drámaiságot tud kifejtetni. Neste, az öreg és Sophia, az ifjú királyné, nem is küzdenek egymással. Sophia egyszer ingerli ugyan férjét, de nem úgy, hogy Salamon szeretve higye magát s épen a szerelem ragadja tette. De különben is Sophia csak egy kis ingerlésnél marad s más úton nem foly be a cselekvény fejlődésére. Vid, a kiből a gonoszságnak és nagy esznek kellene egyesülni, csak közönséges cselszövő, a kiról alig hihetni el, hogy a királyra oly nagy befolyása legyen. Se elég esze, se elég szenvedélye nincs arra, hogy drámailag érdekessé váljék. Politikai eszméje, a melynek monarchiai és nemzeti tekintetben megvan a maga jogosultsága, elmosódik benne s így környezetére sem hathat ki. Cselszövénye László udvarában kisszerű és drámaiatlan. Ernyei, a másik politikai irány érelyes képviselője, sem drámai jellem. Tehetetlen agg, pedig az ő s az öreg királyné küzdelme Viddel és Sophiával drámai jelenetekre adhatna alkalmat. Salamon maga sem válik igazán drámai hőssé, in-

kübb csak változik, mint fejlődik vagy jobban mondva ismétli magát fokozat nélkül s egyetlen nagyszerű drámai és tragikai mozzanata sincs. László és Géza nyugvó alakok, s nincs terök a drámai fejlődésre. Szónok és társai árulása nem eléggé indokolt s lazán kapcsolódik a főcselekvényhez. Bátor, Jolánka és Csatás szép epizódja, mint epizód sem illeszkedik be a mű szervezetébe, hogy bármely csekély mértékben befolyjon a cselekvényre.

A *Bujdosók* hőse, Kont, még annyira sem drámai személy, mint Salamon. Az expositióban itt is oly indokokat találunk, a melyeket a költő később elejt. Zsigmond gyűlöli Kontot, mert egykor nejéhez, a meghalt Mária királynéhoz, lovagias tisztelettel viseltetett és mert egyik képviselője a nyakas ellenzéknek, a mely fellázad erőszakoskodásai ellen. Kont is gyűlöli Zsigmondot, mert nem méltó férje volt Mária királynénak s önkényét a törvény fölibe helyezi. Zsigmond boszúból el akarja csábítani Kont nejét és elveszteni Kontot, a ki országos ügyekben a törvényekre hivatkozva védi az üldözött elégületleneket, sőt élökre áll. De mind ebből nem válik cselekvény. Zsigmond, úgy látszik, nem hiszi komolyan, hogy Kont nejének udvarolt s felhagy azzal a szándékkal, hogy Kont nejét elcsábítsa. Pedig a személyes és politikai indokok összeolvadása erősbbe tette volna a szenvedélyeket s a cselekvényt bonyodalmasabbá. Például Kont nejének szíves modora a király iránt, hogy mérsékelje férje elleni haragját, Kont félté-

kenysége, a ki balra magyarázza neje magaviseletét, hatásos jelenetek magva lehetett volna. Így csak a politikai indok maradt meg s elég drámaiatlanul fel dolgozva, mert Kont csak bujdosik, fényes magánbeszédeket tart, ide is oda is bekopogtat, megöli a király egy-egy hajdúját, de semminemű drámai cselekvénybe bele nem sodródik. Végre lefejezik, ennyi az egész. Egy méltóságos nyugvó alak, a ki nem keltet elég drámai és tragikai részvétet, mert hiányzik benne a fejlődő szenvedély s a szenvedély szülte tetterő, a mely fokozatos bonyodalmat indít. Drámai tekintetben sokkal inkább a mű központjává emelkedik Vajdafi, a ki a király és az elégületlenek között állva, a míg egyfelől ezeknek akaratlan árulója lesz, addig másfelől a királyhoz való hűségét leánya boldogságával fizeti. S esodálatos, e drámailag érdekes helyzetet sem használja föl eléggé Vörösmarty. A mű végén, Kont és társai kivégzése után, nem a becsületében és atyai érzésében megsértett Vajdafi áll a lázongó nép és az ingerült nagy urak élére, hanem István vajda és Gara nádor, a kik a cselekvényben nagyon is mellékszemélyek.

Csongor és Tünde 1831-ben jelent meg. Hidegen fogadta a közönség s az íróknak sem igen tetszett. Valóban e műnek oly hibái vannak, melyeket csekély tehetségű költő is elkerülhetett volna, de szépségei olyanok, melyeket a legnagyobb költő is irigyelhetne. Kölcseynek igaza volt, midőn így írt Bártfaynak 1831-ben: «*Csongort* olvasám Pesten; s mivel a drá-

mai actio nem képzeletem szerint ment, alkalmas hidegséggel. Itthon elolvasám másodszer magamban s harmadszor ismét sógorasszonyomnak. Ezen harmadik olvasás megkapott. Ezer oda nem valók és másképen valók mellett is, *Csongor* kincs. Hidd el nekem, édes barátom, a mi Vörösmartynk nagy költő, s ritkán nagyobb, mint *Csongor* sok helyeiben. Minden dramaturgiai kritikázás ellenére, akár ki mit mond, én a nemzetnek *Csongor*ért szerencsét mondok, s a ki engem nem ért, ám lássa: azért nem ért-e mert nem akar vagy azért, mert nem tud.»*

A mű Gergei Albertnek *Historia egy Argirus nevű királyfiról* című népmeséjén alapszik, mely a magyar népnek századok óta kedvenc olvasmánya. Vörösmartynak még mint gyermeknek megtetszhett e népmese, mert már huszonegyéves korában feldolgozásán gondolkozott. Legalább Sallay azt mondja, hogy 1821-ben megbízást kapott tőle e ponyvairodalmi nyomtatvány megszerzésére és Börzsönybe küldésére. Mind Gergei népmeséjének, mind Vörösmarty drámájának egy az alapeszméje, a tiszta hű szerelem győzelme minden akadályon és cselszövényen. *Csongor* is, mint *Argirus*, meggy elveszett kedvese után, ki nélkül nem élhet s boldogság lesz jutalma. Azonban Vörösmarty nemesak gátokat vet elébe, hanem kísértést is, az érzékiséget *Leder*, s a

* *Kölcsey Ferencz minden munkái.* Pest, 1861. VII. köt. 199. l. Új kiadás. Buda-Pest, 1887. 224. l.

képzeldés káprázatát egy légi leány alakjában. Ez mind helyes, csak az a baj, hogy egyik sem fejezi ki azt, a mit a költő czélozni látszik. Ledérnek nincs is jelenete Csongorral, csak szolgáljával, a légi leány megjelenése nincs eléggé kapcsolatban Csongor kedélyállapotával, holott e jelenetnek nemesak Mirigy ármányát, hanem egyszersmind Csongor gondolatbeli megtántorodását is ki kellene fejezni, midőn a szív kimerültség és reménytelenség közepett szakítani akar múltjával s legalább pillanatra a könnyelmű érzelmek és kósza vágyak uralma alá esik. Általában a fő személyek kedélyállapotának rajza változatosb s a cselekvény drámaibb szövésű lehetne.

Vörösmarty felhasználta, sőt kiképezte a népmese leleményeit: a tündérfát, a tündéroleány hajának levágatását, a pörlekedő manókat, a vén asszonyt, ki elválasztja a szerelmeseket, s gátolja találkozásukat. Némely helyt jobb a dráma, másutt a népmese. Vörösmarty a mesebeli két vénasszonyt egygyé olvasztja, Mirigy boszorkánnyá, a mi mind a cselekvényt egységesebbé teszi, mind a drámai érdeket élénkíti, azonban a mese abban jobb a drámánál, hogy ott a vén asszony azért gátolja a két szerelmes boldogságát, mert leányát el akarja vétetni a királyfival. Mirigynek is van ugyan leánya, sőt épen érte vágja le Tünde haját, hogy földíszíthesse vele őt Csongor elcsábítása végett, de a leány meg sem jelen a drámában, mert míg boszorkány anyja oda volt, mint rókát megették a manók. Az expositio is jobb a me-

sében, egyszerű és világos, ellenben a drámában nem vagyunk mindennel tisztában, magával a két főszemélylyel sem, azon meg utoljára sem tudunk eligazodni, hogy miért üldözi Mirigy a szerelmeseket. Egyszer azt mondja, hogy leánya kedvéért és uralkodása biztosításáért, máskor hogy Csongor dölyfét megalázza, utoljára pedig a tündérfa gyümöleséért, melytől ifjulását várja. Ez indokok összeolvadhatnak ugyan, de nem olvadnak össze s a bizonytalanság homályában mosódnak el. A mesében csak Csongornak van szolgája, s Tündének nincs szolgálója. Ez egészen Vörösmarty szerencsés leleménye. Ilma és Balga rendkívül jól rajzolt alakok, a realismus humoros képviselői, szemben Csongor és Tünde idealismusával, mint a spanyol színművekben a graciosók.

A dráma befejezése is különbözik a mesétől. A mesében Argirus hosszas bujdosás után végre behatol Tündérországba, megtalálja kedvesét és nőül veszi. A drámában Tünde ki van zárva Tündérországból, mert Csongor szerelme a földre vonzotta; bujdosik s minthogy Mirigy csalfa jóslatai, varázslatai kétkezdővé tették Csongor szerelmében, visszatér még egyszer a tündérfához, Csongoré lenni, ha az hű maradt, s karjai közt feledni tündérbazáját, ha pedig hűtelen, elhervadni a tündérfával együtt. Csongor is visszatér a hármas úthoz, honnan elindult; találkozik a szintén hazatérő fejedelemmel, kalmárral és tudóssal, kik nevettek volt rajta, midőn kedvese után indult s nem követve őket, a szerelmet följobb becsülte a ha-

talom, gazdagság és tudomány ígéreteinél. Most mind a három szerencsétlen: a fejedelem megalázva, a kalmár elszegényedve, a tudós a kétség örvényei közt, közel az örüléshez. És Csongor? Őt is elhagyta a remény, a hit. Ez ellenkezik a dráma alapeszméjével. Csongornak sikertelen küzdelmei után sem kellene egészen elveszteni hitét s fájdalmában is nemesülnie szemben a fejedelem, kalmár és tudós dölyfös szenvedélyével. E személyeket különben is csak ez ellentét igazolhatná, mert a cselekvény fejlődésére nincs befolyások. Az is hiba, hogy Tünde, midőn Mirigyet kihallgatja s meggyőződik Csongor hűségéről, kiküldi a manókat, hogy, ha Csongor arra felé jő, fogják meg s kötözzék a tündérfához, mert talán újra elveszthetné. Vajon nem jobb lesz vala-e, ha Csongor egyszerűen visszatér a fához, kipihenni fáradalmait, megáldani azt a helyet, hol kedvesével először találkozott, erőt meríteni a múlt emlékéből? A kétség és remény hullámvásárai közt szűnyadhatna el, a manók helyett Tünde kötözhethetné arany fonállal a tündérfához. Mindez nem rontaná, sőt emelné az ébredés jelenetét.

Azonban e hibákat mintegy elmossa a kimeríthetetlen költői bájnak omló árja, mely az egész költeményen előmlik. Vörösmarty költői tehetsége majd minden oldalról nyilatkozik itt. Pathosz s naivság, népies humor s a leggyöngédebb lyra, mely reflexio és játszi szeszély olvadnak itt össze valóságos varázsszá, mely épen úgy elbűvöli az olvasót, mint Csongort Tünde

szerelme. Mintegy varázsütésre épül föl e mű, mint benne a tündérpalota, oly könnyen, oly szabadon mozognak alakjai, mint egy álom tündérlátomásai s a nyelvnek oly bűbajos zenéje ringatja lelkünket, mintha Vörösmarty meg akarta volna mutatni, hogy mire képes a lenézett s a nagy urak palotáiból száműzött magyar nyelv. Az angol kritikusok büszkén emlegetik Shakspeare *Szentivánéji álmát*, mint oly művet, mely az angol nyelv hangzatosságának egyik legkitünőbb diadala. A magyar kritikus e tekintetben bátran szembe teheti vele *Csongor és Tündét*, mely amannál, bár, úgy látszik, hatása alatt keletkezett, csak a drámai compositóra nézve áll alantabb. Midőn Titania Zuboly udvarlására keszti tündereit, nem szól szebben, mint Vörösmarty művében a kútból felhangzó szózat, mely Csongort csábítja. Balga néha Pucckal, néha Zubolylyal vetekszik. Az altató dalokban és tündéri bohóságokban szintén hasonló szépségekre találhatni, sőt van egy jelenet, mely a maga nemében majdnem páratlan. Ez a nemtők jelenete az ötödik felvonásban. Valami gyermekileg kecses, szellemileg gyöngéd, van enyelgésökben. Mintha rózsabimbók hullanának, pillangók játszanának, madárkák csevegnének. Kergetőznek, faggatóznak, csókolják egymást s egyik, mint a hogy' a gyermekek szokása, sírva fakad, míg végre Mirigy közeldése elriasztja őket. E jelenet mintegy oda van lehelve s oly rendkívül kedves, hogy Vörösmarty benne önmagát multa fölül.

X.

Drámairói pályájának folytatása: *Kincskeresők*, *Vérnász*, *Fátyol titkai*, *Árpád ébredése*, *Marót bán*, *Áldozat*, *Czillej és a Hunyadiak*. Vörösmarty mint színkritikus: dramaturgiai töredékei, színbírálatai, polémiái. A *Csiga* vendéglő vaesoráló társasága. A *Nemzeti kör*.

Csongor és Tündét az 1833-ki *Aurórában* a *Kincskeresők* című drámája követte. *Vérnásza* 1834-ben akadémiai pályadíjt nyert. Az 1835-iki *Aurórában* egy vígjátékkal lépett föl: a *Fátyol titkaival*; *Árpád ébredése* drámai költeményét 1837-ben a pesti magyar színház megnyitása ünnepélyére írta, míg végre *Marót bán* (1838), *Áldozat* (1840), *Czillei és Hunyadiak* (1844) című drámáival befejezte drámairói pályáját.

A *Kincskeresőkön* a német romantikai dráma hatása érzik, még siránkozó hangulatából is kölcsönzött valamit. Zágony és Jolán mintha nemesített kiadásai volnának Raupach *Molnár és gyermekéből* az atyának és leánynak. A mű sajátkép nem is tragédia, bár a főbb személyek mind meghalnak benne. Teljesen hiányzik belőle a tragikai fenség mind a cselekvény, mind jellemrajz tekintetében: annak lele-

ménye szegény s nem nyújt érdekes mozzanatokot, ebben pedig hiányzik a szenvedély ereje, sőt még a következetesség is. Zágony az öreg kincsásó, a ki hét év óta keresi Béla király elrejtett kincsét s a nyolczadikban a jóslat és hite szerint föl is fogja találni, leányát nőül kényszeríti Várihoz, egy gazdag emberhez, a ki titokban haramja. De ha Zágony már a napokban nagy kincshez remél juthatni, miért kényszeríti leányát a gazdag kérőhöz, a kit maga sem kedvel s miért veti meg Szilágyot csak azért, mert szegény, bár leánya él-hal érte? Vári jellemét csak az erős szerelmi szenvedély tehetné érdekessé, de inkább beszél róla, mint érzi. Szilágyról sokáig nem tudjuk, hogy babonás s in a barlangban, midőn Vári elbújva mint kísértet kezd beszélni hozzá, mindent elhisz s elhozza éjfélok kedvesét, a ki a kísértet intése szerint egyedül veheti föl a kincset. Ekkor Vári elraboltatja Jolánt és Szilágygyal vívni kezd; Jolán közbe veti magát és Szilágy kardjától halálra sebesül. Újra vívnak; Vári elesik, Szilágy pedig bánatjában megöli magát. Várinak kísértetes alakoskodása inkább vígjátékba való cselszövény, mint tragédiába. De nincs is szükség reá. Ha Vári el akarta raboltatni a leányt, azt sokkal könnyebben és kevesebb veszélylyel teheti vala, ha atyja házából raboltatja el, mint így, midőn legalább kedvese védheti. Legérdekesebb az egészben egy pár népjelenet, a mennyiben a magyar szegény legény művészből rajzát itt vesszük először.

A *Vérnászban* a francia romanticismus is bevégyül Vörösmarty költészetébe, Hugo és Dumas drámái nyomán, melyeket a budai magyar és pesti német színpadokon ez időtájt már játszani kezdettek. A francia romanticismus rokonabb volt szellemével, mint a német, azonban úgy szólva magyar romanticusmusa már ekkor annyira megállapodott, hogy lényegében bár minő erős hatás sem változtathatta meg. A francia romanticismus árnyoldalai, minők az ellentét rendszere, a meglepetés hajhászata, a groteszk és szörny iránti előszeretet, dissonans bangulat legkevésbé hatottak rá. Inkább csak drámaibb mozgást, szövevényes mesét s némi szerkezetbeli készséget tanult az új francia színművekből, melyek egyszersmind ösztönt adtak neki új tárgyak felé fordulni. Egész utolsó művéig nem ír többé történelmi drámát s a történelmi háttérű regényeshez fordul. Ilyen *Vérnász*, *Marót bán*, sőt az *Áldozat* is. Az elsőben egy férj és atya bűnhődik, ki féltékenységi gyanújában gyermekeit csecsemő korukban kitétette. A gyermekek fölnevekednek; az atya nem ismert leányába szeret, a fiú mint martalócz ostromolja szintén nem ismert atyja várát s később saját atyja parancsára meggyilkolja. A másodikban a gyermekkorában elveszett testvér nem ismert bátyja nejét csábítja el. A harmadikban a bátya huga vőlegényét öli meg, boszút állva rajta kedvese elcsábításáért. Ím e tragédiák tárgyai mennyire különböznek a régiebektől; szerkezetök is gondosabb, de

mindenik annyira a múlt befolyása alatt áll, hogy maga a cselekvény inkább csak a következményeket terjeszti előnkbe. A két elsőben a sors játéka is föltűnő szerepet játszik, bár egyikben nemesisként. Vörösmarty a tragikai érdeket nem összpontosítja egy vagy két fő személy körül, többek közt osztja meg, sőt néha épen a legfőbb személyek, mint Marót és Szabolcs voltaképen nem is tragikai hősök. A jellemek sokban hasonlítanak egymáshoz. Marót neme- sebb kiadása Telegdinek, Szabolcs meg Marótnak. Bod ugyanaz, a ki Kolta. A nők sem igen különböz- nek egymástól. Ida és Zenő, Lenke és Csilár egymás változatai. Ez újabb drámaiban a magán- és pár- beszédek valamivel drámaibbak, de a lyrai és szónoki elem gyakran itt is túlnyomó, bár élénkebb és szen- vedélyesb, mint régebben. Különösen az *Áldozatban* található ily szép részletekre.

A *Vérnász* minden esetre legtragikaibb és legbo- nyodalmasb drámája Vörösmartynak. De valódi drá- mai ér ebben sem lüktet. Már expositiója sem drámai. Telegdi és várnagya, Gerő, minden ok nélkül, mintha nem volna egyéb dolguk, elmondják egymásnak, hogy Telegdi mint ifjú házaspár mily féltékeny volt; hogy viszonyt gyanított neje és egy ifjú vitéz, Tanár, között, kit az leánykorában inkább kedvelt Telegdi- nél; hogy Telegdi visszatérvén a harczmezőről, hitelt adott a nejeről szárnyaló mendemondáknak s épen akkor született ikergyermekeit, a kiket nem hitt a magáéinak, kitétette. Az anya szíve megszakadt. Gerő

vitte ki az erdőre a csecsemőket s egyszersmind az anyjoktól kapott arany szívet elosztotta köztök, emlékjel gyanánt. Meghaltak-e a gyermekek vagy élnek, nem tudhatni, de annyit bizonyosnak mond Gerő, hogy valaki elvitte őket, mert a midőn lelkiismerettől furdalva ugyanazon órában visszatért hozzájuk, már nem voltak ott és közelben sehol sem látszott vérnyom. Mindezt szükséges tudnunk, de nem így, hanem erőltetés nélkül, némi drámaisággal feltárva. Lassanként némi drámai mozgást vesz föl a mű, de nem tud eléggé fokozatosan emelkedni s a hol épen drámai fordulatok jelentkeznek, az indoklás gyöngye vagy erőltetett. Telegdi másodsor akar házasodni s bele szeret Lenkébe, a kít egy Dóra nevű öreg asszony házában nővellet egy remete, Tanár, Telegdi hajdani vetélytársa. Telegdi szándéka elébe nem gördül akadály; Lenke szívesen megy hozzá nőül, a remete elutazott, Dóra pedig nem akadályozza, bár az akadályozás, a melyre Dórának elég oka van, mert Lenke nem leánya, drámaibbá tenné a cselekvényt s mind Telegdi, mind Lenke jellemét jobban kiemelné. A drámai összeütközést tulajdonkép Banó indítja meg, egy vándor deák, a ki Lenkébe szerelmes s kétségbeesésében, hogy férjhez ment, egy szabad csapatot, a mely Kolta vezérlete alatt az erdőben tanyáz, reá vesz a Telegdi várának megrohanására. Nem épen természetes, hogy a szabad csapat vezére oly könnyen beleegyezik Banó tervébe, midőn a körülményeket oly kevésbé ismeri

s a zsákmány felől sem biztos. Telegdi vissza is veri őket és Koltát, a vezért, elfogja. Ezalatt Tanár megérkezik s megtudván Dórától a történeteket, a várba siet s titkos úton el is viszi a várból Lenkét, a kit Telegdi a Gerő felügyeletére bízott, a míg maga a támadást visszaveri. Hogy Gerő oly könnyeden átengedi asszonyát Tanárnak, még értjük, mert Tanár bizonyos jeleknél fogva meggyőzi Gerőt arról, hogy Lenke Telegdi leánya, a kit ő tett volt ki, de hogy később mind erről nem szól Telegdinek, az bajosabban érthető. Telegdi azt hiven, hogy az ostromlók rabolták el Lenkét, az elfogott vezért, Koltát, szabadon bocsátja oly föltétel alatt, ha Lenkét visszahozza, a mit ez megígér. Azonban a sors máskép határozott. Tanár Lenkét remetelaka felé vezetvén, elmondja neki, hogy a kinek neje akart lenni, az atyja, a ki őt fiútestvérével együtt kitétette volt az erdőbe; hogy ő magához vette a csecsemőket, de csak a leányt vihette magával, mert a fiút egy haramja elvette tőle. Aztán átadja a lesujtott leánynak a fél arany szívet, anyja ajándékát, a melynek felét fiútestvére bírja, s azt tanácsolja, hogy vonuljon kolostorba. Lenke beleegyezik, Tanár meg elmegy a kolostorba, hogy onnan biztos fedezetet hozva, a szerencsétlen leányt oda szállítsa, addig pedig biztosság végett nem saját lakába zárja, hanem egy vasrostélyos ajtójú kápolnába, hol az arra járók könnyen észrevehetik, s így épen annyi veszélynek teszi ki, mintha magával vinné. Lenke nagy félelmek közt tölti az éjt. Reggel Banó arra vetődik,

reá ismer, kiszabadítja s kérésére már épen a kolostorba kísérné, midőn Kolta emberei meglepik, majd Kolta is megérkezik s ígéretéhez híven vissza akarja vinni Lenkét Telegdihez. Lenke Koltát is kéri, hogy vigye kolostorba s átadja neki a fél arany szívet, hogy helyette azt vigye mentségül Telegdinek. Koltánál is hasonló jel lévén, a két testvér egymásra ismer. Kolta boszút akar állani atyján, de a kolostorból visszajött Tanár lebeszéli szándékáról s Lenkét Koltára bízva, maga megy a várba. Ezalatt Telegdi megtudván fegyvernökétől, hogy Kolta késik, sőt Lenkével úgy bánik, mint kedvesével, megparancsolja, hogy Koltát gyilkolják meg. Végre Tanár megjelen Telegdi várában. Telegdi megismeri s egy ingerlő szóra, a mely a múltat emlékezteti, átdöfi őt. A haldokló Tanár felfödi Telegdi előtt a titkot: hogy Kolta, a ki várát ostromolta, fia, és Lenke, a kit nőül vett, leánya. A megrendült Telegdi rohan az erdőre fegyvernöke után, hogy megakadályozza Kolta megöletését; késő már minden, épen temetésére érkezik. A lelkiismeret furdalásai közt fia sírjánál tölti az éjt; Tanár szelleme megjelen s inti, hogy kövesse. Telegdi követi s a mélységbe zuhan.

A jellem, a szenvedély nem elég biztos rajza meg-megbénítja a tragikai és drámai hatást, a mely a mű anyagában rejlik. Lenke szerelmében kevés a szenvedély; úgy látszik csak azért megy férjhez, mert ingerli hiúságát Telegdi rangja és gazdagsága. Telegdi szenvedélye is meglehetősen lanyha, pedig ha mindket-

ten szenvedélyesen szeretnék egymást, az fokozná a titok leleplezésének tragikai hatását. Tanár jelleme sem eléggé világos. A boldogtalan szerelmes lemondott a világról, remete lett és Lenke növelésének s elhúnyt kedvese emlékének áldozza életét. S a mű végén mint boszúálló lép föl Telegdi előtt, hogy a fölleplezett titokkal lesujtsa és ingerelje őt. De ennél még kevésbé érthető az, hogy Telegdi mindent elhisz neki. Az olvasó tudja, hogy Tanár igazat mond, hogy Lenke és Kolta testvérek, ismeri az egész történet folyamát s a két fél arany szív mindent kimagyaráz. De Telegdi minderről keveset tud, s épen nincs oka arra, hogy oly könnyen higyen Tanárnak, a ki neki régi ellensege, s azért jött, hogy rajta boszút álljon. Épen azért nem valószínű Telegdi kétségbeesése s visiója sincs eléggé indokolva. Ide járul még, hogy azok a drámai fordulatok, a melyek a katasztrófot rejtik méhökben, erőszakoltak. Dóra magaviselete, a ki a remete híre nélkül adja férjhez Lenkét, Gerő titkolódzása, a mód, a melylyel Tanár elrejtí Lenkét a kolostorba vitel előtt, mind oly jelek, a melyek nem lelik igazolásukat se a körülményekben, se a személyek jellemében. A mű conceptiója tragikai és drámai, de compositiója nem az.

A *Fátyol titkai* című vígjátéka drámai tekintetben épen oly hibás, mint *Csongor és Tünde*, de nyelv- és másnemű költői szépségre nézve majdnem oly kitűnő. Vörösmarty e művében a fensőbb vígjáték felé törekedett. *Dramaturgiai töredékeiben* panaszolja,

hogy az újabb vígjátékban kevés a költészet s aggódik: nem fog-e a vígjáték lassanként, ha nem is a prózába, legalább a didaktikai vagy satirai költészet virágtalan szakába vándorolni. E megjegyzés tisztán mutatja, hogy mire akart példát adni, s csakugyan, ha egyebet nem valósított is, a jelen élet társalgási hangját költőivé emelte. Ma sincs egyetlen vígjátékunk is, melyben szebb nyelven és mégis természetesen, több emelkedettséggel, mégis oly könnyeden, elmésebben s mégis annyi érzelmes finomsággal társalognának, mint e mű főszemélyei: Hangai és Vilma. De ez még magában nem vígjáték. Tulajdonképp a cselekvény és jellemrajz erejétől függ a valódi komikai hatás, ez pedig meglehetősen hiányzik e műben. Toldy abban keresi legfőbb fogyatkozását, hogy Vörösmarty egy középfajú dráma alapeszméjéből nem drámát, hanem vígjátékot szőtt ki. «Az alapeszme — úgy mond — a szép lelkek szerelmének dicsőítése a köznapi fölött, komolynak marad, bár a költő azt a szerelem különböző nemeinek ellentéte s ezek komikai megvilágítása által víggá kívánja tenni. Hogy mégis a darab az legyen, a mit az új széptan érzékeny játéknak nevez, a komikumnak nem vala szabad uralkodni a darabon.»*

Ez ellenvetés nem alapos. A mű nem tárgyalja a szép lelkű szerelem dicsőítését, de különben is az

* *A magyar nemzeti irodalom története.* Írta Toldy Ferencz. Pest, 1872. II. köt. 166. l.

alapeszme bizonyos komolysága jól illik a fensőbb vígjátékhöz. Vörösmartyt megbájolták Shakspeare vígjátékainak némely szépen írt jelenetei, emelkedett hangulatba ringatta Moreto vidám és nemes szelleme s mintegy önkénytelen megáradt benne a pathosz és humor, az érzelmesség és játszi kedv vegyületének édes bájú rhythmusa, a mely költői tehetségének egyik fő jellemvonása. De a hangulat csak ragadta, mint csónakot a megáradt folyó, a nélkül, hogy tudná, hova. A vígjáték úgy kezdődik, mintha a költő oly nemű feladatot tűzött volna ki magának, mint Moreto a *Közönyt közönnnyel* című vígjátékban, mely *Donna Dianna* cím alatt kedvence volt a régi magyar színpadnak is. Moretonál egy leány megveti a szerelmet és soha sem akar férjhez menni: Vörösmartynál egy férfi gyűlöli a szerelmet és szintén soha sem akar nőülni. Ott Diannát meghódítja Carlos közönyt tetteve, itt Hangait Vilma, ki őt egyszersmind büntetni is akarja. Azonban míg Moreto a leglélektanibb alapon, újabb meg újabb fordulattal, egy kerek bonyodalmat alkot és a legtermészetesebben old meg, Vörösmarty csakhamar letér az útról, újabb meg újabb csapásba téve s bonyodalma se elég természetessé, se elég érdekessé nem tud válni. Hangai és Vilma mindjárt az első találkozás után megszerezik egymást s csakhamar elpárolog az a komikai érdek, a mi fokenkénti átalakulásukból fejlődhetnék. Hangai nem küzd a szerelem ellen, Vilma többé nem büntetni akarja, hanem megpróbálni: vajon igazán

szereti-e őt. Ezért két alakot ölt: a fátyoltalan és a fátyolos Vilma alakját, amabban otthon fogadja Hangait, emebben az utcán és a városligetben, hol Vilma barátnőjének adja ki magát s mély érdeklődést tanúsít Hangai iránt, a ki szereti a fátyoltalan Vilma szép arczát, de haragszik reá hidegségeért, a fátyolos Vilma iránt is nagy rokonszenvvel viseltetik, kedveli szép lelkét, de ohajtaná arczát is látni. A fátyoltalan Vilma kezd szivesebb lenni iránta, a fátyolos Vilma is örömet mutatná arczát, de elébb azt kívánja tőle, hogy esküdjék neki hű szerelmet. Hangai csel-től tartva maga is cselre készül; letérdel ugyan és esküdni kezd, azonban a mint Vilma fölfedi arczát, Hangai így végzi bé esküjét:

Az üdvre esküszöm, hogy esküvésem
Csak tréfa volt.

Hangai egy kissé rossz néven veszi a tréfát, Vilma elérzékenyül, kibékülnek és egymáséi lesznek.

Ime az egész bonyodalom mily kevésbé természetes s inkább bohózatba, mint fensőbb vígjátékba illő. A fátyol nem tehet annyira ismeretlenné egy nőt, hogy termetéről, mozdulatairól, különösen hangjáról reá ne ismerhessen egy szerelmes, pedig ezen fordul meg az egész bonyodalom. Hangainak a két nő közti ingadozásában rejlenék tulajdonkép a komikai érdek, de nincs kellő fejlődése, fordulata s egy kissé egyhangú és homályos. A megoldás pedig, a mi magában jó gondolat volna, tudniillik, hogy mindketten felsülnek: az egyik kedvese megpróbálásában, a másik

ingadozása miatt, nincs elég drámai erővel és lélektani világossággal kidolgozva. Ide járul még az a körülmény is, hogy a műnek kettős cselekvénye van, a melyeket csak Vilma személye kapcsol össze; a főcselekvényt mintegy háttérbe szorítja a mellék, nemcsak azért, mert sokkal szélesebben van dolgozva, hanem azért is, mert sokkal több komikai ér nyilatkozik benne. Valóban a három vidéki ifjú kalandjai, a kik Vilma kezét akarják elnyerni, leleményesek, világos és élénk fordulatúak. Vilma és komornája elemesen játszsza ki a falusi gavallérokat, a kik mennél inkább csalódnak, annál inkább hisznek, mert a női cselszövény folyvást újabb oldalra fordul, s így nem keltheti föl gyanújokat. Kár, hogy ez ifjak jellemrajzában nincs változatosság; oly kevés bennök az egyéni, sőt tipikai vonás is, hogy alig lehet őket megkülönböztetni. Általában a jellemzés nem erős oldala e vígjátéknak s e bajt még növeli az a körülmény, hogy az egész mű úgy van írva, mintha tárgya a képzelet vagy népmese világából volna merítve s nem a jelen társadalmi életéből. A költő szárnya szabadjában röpked, nem tekintve se szokásra, se convenientiára. Némi figyelmetlenség is árt a mű hatásának. A két utolsó kiadásban Vörösmarty némi változtatást tett a személyek elnevezésében. Vilmát, a ki Ligeti huga volt, leányává tette; Katiczát, a kit csak agg szűznek nevezett, Ligeti testvérévé változtatta, azonban megfeledezett a szövegnek a megváltozott személyekhez való alkalmazásáról. Ligeti a

későbbi kiadásokban is hugának nevezi Vilmát, a ki itt már leánya. Katicza barátnéjának Vilmát és szomszéd uramnak Ligetit. De a változtatás nemcsak egyes kifejezésekkel van ellenkezésben, hanem némikép más árnyalatot ad Vilma jellemének is, a mennyiben az első kiadás szerint egy idegen szószátyár, hiú és szenvelgő vén leányból úz bolondot, itt pedig nagynénjéből, a ki neki semmit sem vétett, s kire a fenforgó viszonyok között is tekintettel kellene lennie.

Árpád ébredése alkalmi művecske, a mely a pesti, később nemzeti színház megnyitásának ünnepélyére íratott. A mostani nemzedék előtt kissé különösnek tetszhetik, hogy Vörösmarty egy színház megnyitásának ünnepélyére Árpádot ébreszti föl sírjából. De nem kell felednünk, hogy az akadémia, s egy központi magyar színház megalapítása, egy félszázad óta, a hazafiak legforróbb ohajtásai közé tartozott. Országos ügy volt mindkettő, s a nemzetiség fejlődésének, a melyet politikai intézmények nem támogattak, úgy szólva biztosítékai a vagy a mint a költő mondja Árpádnak e műben

— Kis valóság nagy remény után,
Virágbokor virágos kert helyett,
Zálog jövődő fénylőbb birtokért.

Vörösmarty még emelni akarta a hangulatot Árpád fölébresztésével, a kit egy költő vezet a föl-épült színház elébe. A színésznőt, a kit az irigység, részvétlenség, megvetés, rágalom, csáb, kajánság és

éhhalál üldöznek, Árpád védi meg. Vörösmarty a nagy honalapító aegise alá helyezi a nemzeti színészet ügyét, épen mint Kölcsey, a ki azt a *Játékszinről* szóló beszédében az államférfiak figyelmébe ajánlja. A kor élénk kifejezése e mű, a mely egyszersmind néhány rövid jelenetben a színház látogatására buzdítja a fővárosi közönséget s megörökíti azt a derék napszámot, a ki két álló hétig ingyen dolgozott a színház építésekor. Legkevésbbé sikerült benne az első jelenet, midőn a sírszellem hálából ébreszti föl sirjából Árpádot, mert csatáin sok ezernyi lelket küldött birtokába s azt úgy remélte legjobban leróni, ha sirjából újra népe körébe hozza. Mi szükség ily indokolásra, a mely komolynak kissé furcsa és semmi esetre nem illik e mű hangulatába és más költőibbel lehetett volna pótolni.

Marót bán czíme eredetileg *Erdödi bán* volt, azonban a censura reá parancsolt a költőre, hogy művének más czímet adjon. Okát alig tudja az ember elképzelni, ha csak azt nem, hogy az *Erdödi bán* név egynek látszott a gróf Erdödy nemzetségével s a dráma színhelye Horvátország levén, hol e nemzetiség birtokos, a censura kötelességének tartotta az Erdödyek jó hírét megőrizni.

E tragédiát épen mint *Vérnászt* a francia romantikai dráma hatása alatt írta Vörösmarty. Nem hiányzik benne a tragikai elem, de a cselekvény igen mesterkélts s nincs elég összhangban a jellemeikkel. Egyetlen szenvedély, jellem sincs úgy rajzolva, hogy

hiessünk természetességében. Haszán bég nem élő alak, inkább csak abstract kifejezése egy boszúálló eselszövő töröknek, a ki hitványabb, mintsem akár eszével, akár szenvedélyével érdeket bírna gerjeszteni. Marót bán Haszán bég atyját s három testvérét megölte a csatán, elfogott hugát pedig egy szolgálóhoz adta nőül. Ezért a bég boszút esküdött ellene, s elfogva Marótnak még gyermek öcscsét, azt Bod név alatt hölgyrablónak növeltette föl, majd Marótot, a ki az elrablott testvért ki akarta váltani, hitszegően lesbe csalta, elfogatta, s a tragédia kezdetekor az a célja, hogy Bod által Marót nejét elesébíttassa vagy elraboltassa, háremébe vigye, Marótot lefejeztesse s egyszersmind a halál előtt néhány perczzel megismeresse vele elaljasult öcscsét. Ez egy kissé mesterkéltn boszú úgy nyerhetne némi valószínűséget, ha legalább Haszán jellemrajza indokolná. De a szörnyű embernek csak eszméi és tettei szörnyűek, maga nem az; vérmérséke nyugodt, nem látszik rajta, hogy szenvedély emésztene, szóval: tettei mintegy ellenkezni látszanak természeté lényegével.

Bod jellemrajzában a francia romantika egyik ismert eszközét használta Vörösmarty. Itt is mint Hugonál nem egyszer, egy romlott szív kezd átalakulni egy nemes szenvedély hatása alatt. A feltörök és hölgyrabló Bod két módon igyekszik felkölteni részvétünket, de egyik mód nem igen valószínű, a másik meg bágyadtabbán van rajzolva, mintsem magával ragadhatná a szívet. Bod gyűlöli Haszánt s

már régóta oda hagyta volna, de ez azzal ijeszti, hogy megöleti öreg atyját, ellenben ha engedelmes, majd visszaadja őket egymásnak és boldogokká teszi. Bod elhiszi e mesét s rajong öreg atyjáért. De vajon e rajongó érzésnek van-e elég alapja egy oly ifjában, a ki soha sem ismerte atyját s hihet e oly könnyen Haszánnak, a kit hitszegő- és kegyetlennek ismer? S vajon később, a midőn Marót neje miatt elhagyja Haszánt, küzd-e szenvedélyével e rajongva szeretett atya iránti kötelesség? Teljességgel nem. Bod szerelme, a mely megnemesíti őt és meghiusítja Haszán szándékát, már jobban van gondolva, de nincs elég jól rajzolva. Bodban nem lángol forró szenvedély, a mely megolvasztja s újjá széli a lelket. Szerelme csak egy közönséges udvarló csábítása, de nem egy szilaj szív gyöngédsége, egy tévedt lélek küzdelme és fölemelkedése. Ide járul még, hogy nem tudjuk, nem értjük, hogy Bod, a kóbor vitéz és Ida, a feddhetetlen bánné, hogyan szeretnek egymásba. A szerelmet nem kell indokolni, mondják sokan. Jól van, de minden esetre megfoghatóvá kell tenni. A hol természetes, könnyen megértjük, mint *Romeo és Juliában*, de a hol nem látszik természetesnek, mint *Othelloban*, a költő némi indokolással igyekszik megfoghatóvá tenni. Vörösmarty elmulasztja ezt; Ida szerelme talány marad előttünk. De különben is az oly lanyha, hogy nem valószínűek érette hozott áldozatai. A kötelesség és szenvedély közti küzdelem, a mely annyi drámai anyagot rejt magában, e nőben csak mint szen-

vedőleges állapot nyilatkozik, minden báj, érdek és drámaiság nélkül.

Marót jellemrajza sem sikerült. E férfiú a becsület és lovagiasság példánya; büszke és hajthatatlan börtönében; szavatartó szemben a hitszegő Haszánal is; nején eszményi szerelemmel csügg és felbőszül, ha Haszán csak ajkára is meri venni nevét. Az expositio e jellemvonásai azonban a cselekvény folyama alatt részint elhalványulnak, részint más szint váltanak, s nem annyira fejlődve, mint inkább változva. Midőn Haszán megtudja, hogy Bod szerelmes Idába, nem fogja őt számára elrabolni, sőt többé vissza sem jő hozzá, más irányt ad boszújának. Marót bánt felhívatja börtönéből s haza bocsátja azon föltétel alatt, hogy hat nap múlva vagy elküldi ötezer arany váltságdíját vagy visszatér börtönébe. Boszúja így is teljes lesz; a büszke bán otthon egy hűtlen nőt fog találni, s a csábító saját testvére. Marót hazatérő útjában találkozik Boddal s megvédi őt Haszán orgyilkosai ellen. Megtudva, hogy Bod is várába és nejéhez megy, ismeretlenül társul szegődik hozzá és kihallgatja a szerelmeseket. Majd várnagya előtt felfödi magát s megparancsolja nek, hogy költse holt hírét s rendezzen fényes temetést számára. Mire tovább is ez alakoskodás és temetési komédia? Ez nem illik se a bán méltóságához, se a megcsalt ferj szenvedélyéhez, de más tekintetben sincs szükség reá, mert a cselekvényre csak annyiban foly be, a meny nyiben megnyújtja. Marót a temetés után föllép,

Bodot elfogatja, nejét pedig átadja Haszának váltságdíj helyett, a melyet ez, a vár alá jöve, haddal követel. Bizonyára más boszút vártunk Maróttól. A szenvedély gyilkos fölindulása természetes bármely nemes lovagnál, de nem az ily ádázság. Ő megölheti nejét vagy elítélheti a középkori várurak módja szerint, de nem adhatja át a töröknek, kit mint keresztyén és magyar leginkább gyűlöl. Ő, a ki oly eszményien szereti nejét, nem lehet boszújában oly vad és számitó, annyival inkább, mert nem gonosz, hanem csak gyöngé asszonyt akar büntetni. S im alig telik el néhány percz, mert Ida gyilkot kér tőle, ellágyul, vissza akarja vonni szavát, de Haszán nem enged s elviszi Idát. Marót harcra készül, hogy visszavívja nejét s boszút álljon Haszánon. Mindez nem egy szenvedélytől elragadt vagy szenvedélyen erőt vett férfiú rajza, hanem egy gyöngé emberé, a ki az ádáz boszú szörnyűségei s az ellágyulás könnyei között hánykódik. E mellett boszúja, hogy nejét váltságdíj helyett adja Haszának, mert nem tudván fizetni, adott szava szerint, vissza kellene menni börtönébe, némikép a jó üzlet színét viseli magán. Azonban mielőtt harcra indulna, ki akarja végeztetni Bodot, de épen akkor, a midőn ez vérpadra lép, megtudja Haszán küldöttétől, hogy testvére. Megkegyelmez neki s együtt indulnak visszavívni Idát. Bod a csata bonyodalmai között Haszán sátorába tör s minthogy elveszettnek hiszi a csatát, megöli Idát, hogy ne lehessen Haszáné, s később maga is elesik. Marót

megnyeri a csatát, felkötteti Haszánt s megesküszik, hogy a török ellen vivandó harczoknak szenteli egész életét. Ime e sívár hatású mű, a melyben nincs semmi lélekemelő. A drámai technika tekintetében jobb Vörösmarty régibb műveinél, de nem a tragikai művészetre nézve. Csak egyetlen megható jelenet van benne, midőn Marót Bodban testvérére ismer, de ez csak futó villám, a mely még sötétebbé teszi a láthatárt.

Az *Áldozat* a jambusok zengzetességére s a szerkezet széparányúságára nézve felülmúlja Vörösmarty minden tragédiáját, de bonyodalma kevésbé érdekes, mint akár a *Vérnászé*, akár a *Marót báné*. Nemesak, hogy a tragikai elemek nem tudnak benne egy erős cselekvénynyé fejlődni, hanem maga a fejlődés is sokkal lassúbb és bágyadtabb s nem annyira a jelleme fejlesztésére szolgál, mint inkább arra, hogy a lyrai ömlengéseknek s a pathoszos szónoklatnak minél több tért nyisson. A mű hőse Szaboles, Előd vezér fia, nem jött ki Álmossal új hazát keresni; visszamaradt az őshazában, mert szerette Zenőt, a kinek atyja a honmaradó párt élén állott. Azonban hiában maradt hon, kedvese elszökött Zaránddal az új hazába. Nem ismeri a csábítót, de annak nyomába jő, hogy az új hazában élnek. Ő is odahagyja az őshazát, keresésökre indul, hogy boszút álljon rajtok. Az új hazában először is hugával, Csilárral, találkozik, a kitől megtudja szülei halálát, s a kinek aztán elbeszéli szerencsétlen szerelmét, boszútervét, a melyet

míg végre nem hajt, meg nem nyughatik. Nemsokára Zenő öreg szolgáljával is találkozik s megtud mindent: hogy Zaránd a csábító, a ki már is hűtelen hozzá, megúnta és el akarja magától taszítani.

Ennyi az első felvonás. Szaboles már czélnál van s nincs egyéb hátra, minthogy végrehajtsa boszúját, s mégsem hajtja végre egész a negyedik felvonásig. Mindaddig csak leselkedik Zaránd után, ijesztgeti őt, egy-egy nyilat löve reá. Vajon miért teszi mindezt, mi gátolja boszúja végrehajtásában? Épen nem derül ki az egész műből. Szabolesnak nincs miért lappangania; e titkos leselkedés épen nem illik hozzá, de veszélyesb is reá nézve, mint a nyílt föllépés. Mint Előd vezér fia egész méltóságában fölléphetne, a mint boszúja végrehajtása után föl is lép s a zúgolódó nép egyetlen szavára lecsöndesül. E tekintetben a tragédia nagyon gyöngé alapon nyugszik; ha Szaboles és Zaránd a második felvonásban találkoznának, hamar vége szakadna az egész bonyodalomnak. De Vörösmarty nemcsak ez iránt hagy zavarban bennünket. Azt sem értjük, hogy a midőn Csilár találkozik rég nem látott bátyjával s annyi mindenről szól neki, miért nem említi, bár egy szóval, hogy férjhez megy és Zaránd a völegénye. Az sem jó ki tisztáú, hogy Zenő Zarándnak neje-e vagy csak kedvese. Az első esetben Csilárnak tudnia kellene erről. Egy szóval épen nem valószínű, hogy Szaboles egész az utolsó felvonásig semmit sem tud arról, hogy huga Zaránd menyasszonya és Csilár

sem arról, hogy Zaránd bátyja kedvesének csábítója. Vörösmarty elejti azt a drámai erős összeütközést, a mi itt a bátya és hűg között kifejlődhetnék. A helyett az egész drámát Zaránd cselszövénye tölti be, a ki hogy szabaduljon Zenőtől, el akarja veszteni őt, s erre nem talál más módot, mint hogy Hadúr papjának lakába csalja szegényt s a szent berek barlangjában az alvilágnak áldozva megölje. Azonban Szabolcs még az áldozat előtt meglepi őt; párbajra kelnek s Zaránd elesik. És itt vége szakadhatna a tragédiának, de még egy felvonás hátra van, a melyben Zenő megőrül Zaránd halála miatt, Csilár megtudja, hogy bátyja ölte meg vőlegényét és Szabolcs a nép előtt igazolja bosszúját. Tulajdonkép Zaránd volna a legdrámább személy, a mennyiben ő küzd leginkább az általa fölidezett viszonyokkal, de épen annyira nem tud maga iránt érdeket gerjeszteni, mint Vörösmarty bármelyik cselszövője. Zenő megőrülése Zaránd miatt inkább színpadi csíny, mint lélektani fejlemény. Csilár nem tud mit tenni; inkább beszél, mint érez s épen nem emelkedik helyzete magaslatára.

Czillei és a Hunyadiak utolsó drámai műve Vörösmartynak, melyben újra visszaesik a történelmi rajzba s erősödni kezdő technikája is megromlik. E mű egyébiránt egy drámai trilogiának lett volna első része; a második részt is megkezdette, legalább ezt mutatja egy töredék, a melyet 1851-ben a *Losonczyi Phönix* első kötetében közrebocsátott. Az első

rész Czillei halálával végződik, a második Hunyadi László lefejeztetéseig terjedt volna, a harmadikat László király végnapja fejezte volna be. Mind erre már az első rész némely helyeiből következtethetni: Gara magánbeszédéből, a ki Czillei megöletésekor ennek zsebéből magához veszi a király által aláírt vesztő parancsot a Hunyadi-fiúk ellen; Ágnes esküjéből, a ki, mint megcsalt szerető, megígéri Henriknek, hogy László király halálára tör. Vörösmarty drámai alakban nyújtja a Hunyadi-ház jól ismert viszontagságait, de nem olvasztja egyszersmind drámaiakká. Szélesen dolgozott történelmi rajzot veszünk, a mely a kort csak egy pár éles vonásban jellemzi, minő például Giskrának egy kissé grotesk alakja. Népjelenetei csak függelékek, a humor frissége nélkül. A jellemrajz nem tud lélektanilag érdekessé válni; az erényes személyekben nincs költőileg vonzó gyöngesség, a romlottakban pedig hiányzik vagy a démoni erő, vagy a bünt enyhítő viszonyok nyomása. Vörösmartyt pályája vége felé meghatotta a Hunyadiak dicső korszaka, épen mint ifjúságában Árpád nagy alakja. De míg *Zalán futása* nagy hatással volt költői nyelvünk, epikai költészetünk, sőt nemzeti fejlődésünkre is, addig e különben is csonka drámai trilogia úgyszólván elhangzott.

Mint színikritikus 1837-ben lépett föl az *Athenacumban*, *Dramaturgiai töredékeivel*, melyeket színbírálatok követtek a pesti színház megnyíltától fogva egész 1842-ig. Érezte, hogy költőnek, ha kriti-

kusként lép föl, először is saját gyöngeségeit szokták szemére lobbantani. «Mondhatnám — így szól mindjárt a bevezetésben — hogy fungar vice cotis, de a kérlelhetetlen idő ezt magától ki fogja mondani, ha így áll a dolog s nem akarok gyanús kényeskedéssel jogaiba vágni, ahhoz látva inkább, hogy részint mit önbotlásaimon, részint egyéb tapasztalásaimból okúlva tanulságot vevék, független töredékekben közöljem, használandót, kiegészítendőt vagy végre megigazítandót mások szorgalmi által.» Valóban nem igyekszik drámái védelmére elméletet gyártani, mi annyi költő kritikus szokása. Ő kritikusaink közt az első, ki a dráma legfőbb kérdéseit, ha nem is kimerítően, de tüzetesen tárgyalja. Shakspeare felé is ő fordítja először az írók és közönség figyelmét, s a mi épen oly nevezetes, útat tör a tragikum eszméjének tisztázására, megtámadva a tévedés nélküli erény szenvedtetését s a nagy bűnök hőseinek minden emberi tisztább érzést vagy fényes és megdöbbentő tulajdonokat mellőző rajzát. Színbírálataiban szintén sok gondot fordít Shakspeare műveinek magyarázatára, serkenti a színészeket megküzdeni a legnagyobb drámaköltő alakjaival, s egyszersmind sürgeti főbb művei átültetését. «Nem tartózkodunk kimondani — kiált föl *Hamletről* írt bírálatában — hogy Shakspeare jó fordítása a leggazdagabb szépliteraturának is fölé legalább felével.» S hogy jó példával menjen elől, 1839-ben maga lefordítja *Julius Caesart*. Egy szóval Shakspeare első magyarázója és valódi műfordítója irodalmunkban.

Nem kevésbé jellemző oldala színbírálatainak az is, hogy mint ellenzék lép föl a német dráma irányában, melynek zsarnoki uralma alatt nyögött színpadunk s pártfogása alá veszi a francia új drámát, melyet a német kritika annyira üldözött. Vörösmarty hol ösztönszerűleg, hol öntudatosan mind végig küzdeni látszik a német költészet és kritika szertelen befolyása ellen. Költői és politikai hajlama egyaránt erre ösztönözték; ohajtotta, hogy önállóban fejlődjünk s ne csak német szomszédaink, hanem egész Európa irodalmára fordítsuk figyelmünket. A német dráma különben is nagy hanyatlásnak indult s a pesti közönség német ízlésének, mely a Nestroy-féle boházatokhoz is oly édes-örömet hajlott, ideje volt más irányt adni. A francia romantikai iskola éppen akkor lépett legvirágzóbb korszakába. Az *Athenaeum* nagy előszeretettel fordult hozzá s a mit 1837-ben Vörösmarty kezdett, Bajza még nagyobb erélyvel folytatta. Az ellenhatás nem maradt el, kivált midőn a francia színművek színpadunkon nagyon is divatosak lőnek. Garay *Regélőjében* különösen Henszlmann támadta meg a francia új drámát, s vele együtt az *Athenaeumot*. Annyi igaz, hogy Vörösmarty tulbecsülte Hugót és Dumast, hogy Bajza a védelemben éppen oly hibákat követett el, mint Henszlmann a támadásban, de azt csak az elfogúlt tagadhatja, hogy a francia dráma hatása fejlődési fokot képez drámairodalmunkban s ezt némiképp az *Athenaeumnak* is köszönhetni. A drámai forma élén-

kebb érzéke ekkor ébredt föl drámaíróinkban s oly technikai készséget tanultak a francia drámákból, melyet máshonnan aligha szerezhettek volna meg. Az eddig elhanyagolt színpadra figyelem fordított, gyorsabb cselekvény és szerkezetbeli gond váltották föl a német nehézkességet és hosszadalmasságot.

Mindez nyereség volt dramaturgiai viszonyaink közt; e törekvést a kritikának bátorítani kellett. Hogy aztán az úgynevezett színpadi hatás karjai közé vetették magokat drámaíróink s a technika valódi bálvány lön, annak legkevesbbé Vörösmarty volt az oka, ki mint drámaíró oly kevéssé bírta a színpadi hatás titkát, mint kritikus pedig először izgatott Shakspeare meghonosítása ügyében. Színbírálataival nemcsak drámaírói munkánk fejlődésére hatott, hanem a színészetre is. A helyes kiejtést, a nyelvtani szabatoságot, a magyaros szavalást először sürgette nyomósabban, szemben azzal a modorossággal, melyet a német színészeti utánzása oly divatosá tön régebb színészettünkben. A magyar színészeti keletkezésekor egészen a németnek levén tanítványa, azt is átvette tőle, a mi tisztán csak nyelvi sajátság volt. Némely kezdő és végszótagok elnyelése, a középszótagok hangsúlyos kiemelése, a magánhangzók széles ejtése, s olykor diphtongizálás igen megszokott volt régebb színészettünkben s a művészi szavalás egyik titkának tartatott. Ide járult még bizonyos éneklő modor az érzelmes és patheticus helyeken, a mely, úgyszólva, összeforrott a magyartalan hangsúlyozással. Mindez

ellen küzdött Vörösmarty s diadalra segítette az ifjabb színészek irányát, kik az üres pathosz, az affectált hang és arczjáték helyett természetesb és jellemzőbb ábrázolásra törekedtek. Ez mind helyes volt, hanem azzal, hogy sokkal több erélyt tanúsított az álpathosz üldözésében, mint a valódi támogatásában, némikép ő is előkészítette azt a nem épen örvendetes fordulatot, mely színészetünket a nagy stíl helyett inkább inkább ragadta a genre felé.

Vörösmartynak a viszonyokhoz képest elég szigorú színbírálatai miatt kevés baja volt a színészekkel és drámaírókkal. Ismerték feddhetetlen jellemét, tisztelt- és szeretettel viseltettek iránta s ritkán vették rossz néven tőle még azt is, a mit talán igazságtalan ítéletnek hittek. Inkább csak egy pár színésznő haragudott reája: Déryné és Komlóssyné; ez utóbbival polemiája is volt, mely alkalmasint legszebben írt polemiája. Dumas *Caligulája* első adatásakor 1838-ban Vörösmarty azt jegyezte meg e színésznőről, hogy folyvást nagy szerepekben játszik, pedig kín magának, kín a nézőknek s hogy az a kácsahang, melylyel szerepének indulatosb helyeit elsápoogatja, nem a pesti színpadra való. Komlóssyné nem hagyta szó nélkül e megjegyzést s épen nem a jámbor kácsa hangján felelt. Elmondotta, hogy midőn még se az akadémia, se az *Athenaeum*, se a pesti színház nem létezett, ő ifjú éveinek feláldozásával már fáradozott a magyar színészet parlag mezején, hogy a magyar nyelvet sokkal inkább terjesztette, mint *Zalán futása*, melyet csak

a legmíveltebbek olvastak, és *Salamon király*, melyet soha sem adtak elő; hogy ő nem tolja magát a közönségre, de szerződésénél fogva kénytelen eljátszani minden neki osztott szerepet, hogy nem szükségből, kenyérkeresetért jött a pesti színházhoz, hanem hogy két növendék-leányát színésznőnek nevelhesse; hogy leányai sírva csüngenek nyakán s így szólanak: «Menjünk anyám innen, hisz nem szorultál reá, hogy magadat kigúnyoltasd, hadd vesszen a theatrum minden kritikásával, hol egy oly jó anyát, mint te, kigúnyolnak, ki érettünk fáradságos keresményedet feláldozod, csak hogy a színészi pályára szükséges muzsikára, nyelvekre megtaníttass.» E valóságos színésznői szenvedéssel írt cikkekre Vörösmarty épen annyi őszinteséggel, mint humorral felelt. «Való — kiált föl a többek között — *Salamon* és *Zalán futása* mindazt nem tették! Vajha ne így volna, vajha ezek épen annyi tökélyvel dicsekedhetnének, mint hibáik vannak. Vajha méltók volnának népszerűkké lenni, vérré válni a nemzet minden ereiben, hírré kapni a külvilág előtt s becsülettel és díszszel térni meg a magyar hazába. De mit használ mindez a sok vajha? Hova lettek a szegény költőnek büszke álmai? Mi lett belőled szép remény? Egy pár kötet vers, melyet már csak nevérol ismernek, melyet mindenki megdicsér inkább, mint elolvasson. Keserű jutalom! És mégis így kell lenni. A sok ezer mű közül kevés éli túl írója életét, sőt csak fiatalságát is; de ha korában megtevé hatását, ha morzsa volt a nemzeti dísz

nagy épületéhez, ha alapja lön szebb jövendőnek: író és nem-író, színész és nem színész elégedjünk meg vele; ne vegyük meg kétszer az adósságot; az idő kifizetett bennünket a múltért. A mi ezen túl van, az új számvetést kíván. S ennek az utóbbival csak az emlékezet útján van összeköttetése. Sovány vigasztalás talán, de jobb az öncsalásnál, mely édes, de épen oly émelygős is, mint a méz, s mi minden-nél rosszabb, utóíze méregkeserű.» Ezután Komlós-syné leánya, Ida, felé fordul, a ki a pesti színpadon máregy pár kísérletet tön. «Hol találunk paizst — folytatja — ily szelíd s mégis süjtő harag ellen? S ha a kedves Ida, kinek fiatal hangja lelkünkben egy régen elhangzott tavasznak dalait újra felidézi, kinek könnyű sugár természetkéje úgy áll a színpadon, mint egy megtestesült remény, kit még hibáiban is tűrünk, sőt szeretünk, mert azokban tehetséget vélünk lappangani: ez a bájos gyermek is halált mondott reánk? Hogy soha nagyobb bűne ne legyen életében. Igen, Ida, önnek szeretni kell anyját, részt venni annak minden bajában, sőt szabad boszankodni is kritikusaira; de midőn ártatlan haragja elmúlt, hallgatni kell az ész szavára is.» S itt egész atyai érzéssel tanácsokat osztogat Vörösmarty Idának, melyeket ma is haszonnal olvashatnak fiatal színésznőink.*

Sokkal több baja volt a színbíráló Vörösmartyinak

* *Vörösmarty minden munkái.* Pest, 1864. XII. k. 153. l.
Összes munkái Buda-Pest. 1885. VI. k. 185. lap.

a *Honművész*, *Rajzolatok* és *Hírnök* című lapokkal, a melyek az *Athenaeum*nak mintegy ellenzékei voltak. Azonban nem igen bocsátkozott velök hosszabb polemikába, megelégedett néhány felvilágosító, czáfoló vagy visszatorló megjegyzéssel, melyeket alkalmoszerűen színbirálataiba szőtt. A lap censorával, továbbá a színházi igazgató-bizottság elnökével, Földvály Gáborral, nem egyszer jöttek összeütközésbe mind ő, mind társai. Földvály híres első-alispánja volt Pestmegyének, tevékeny, erélyes, egy kissé erőszakos ember s az írókat nem éppen sokra becsülő táblabíró. Mióta a budai magyar színészeket Pestmegye vette pártfogása alá, az igazgató-bizottságban nála senki sem tett többet arra, hogy Pesten állandó magyar színház emelkedjék. Széchenyi ellenére, a ki országos költségen a Dunaparton akart egy nagyobb-szerű színházat emelni, fölepíttette a kerepesi-út melletti színházat s 1837-ben megnyitatta. Az ő befolyása nevezte ki a színház igazgatóit is. Bajza 1838 júniusában lemondván ez állásról, sűrűen változtak az igazgatók: Bajzát Ilkey, ezt csakhamar Szentkirályi váltotta fel, 1839 elején egy kevés ideig gróf Ráday igazgatott, ki után Nyáry Pál következett. Az *Athenaeum* meglehetősen súrlódásba jött nem annyira az igazgatókkal, mint az igazgató-bizottsággal, mely nehezen tűrte a gáncsot. E súrlódásokra leginkább az adott alkalmat, hogy a dráma ügye kezdett hanyatlani az opera kedvéért s az első énekesnő, Schodelné, mindenhatósága a színházi fegyelmet

majdnem felbomlással fenyegette. Nyáry bizottsági tag, majd igazgató, udvarolt Schodelnének és szerződésileg kivételte őt a színházi törvények alól. Az *Athenacum* többször megtámadta ez irányt, bár általában elég mérséklettel. A lap censora a maga fejétől-e vagy a színházi bizottság sugalmazásából, nem tudhatni. kezdte kihúzogatni az ily czikkeket. E miatt nemcsak Vörösmarty tette le a színbíró tollat, hanem maga az *Athenacum* sem közölt többé színbírálatot, 1839 ápril 28-tól 1841 január 1-ig; mikor a pesti színház országossá emelkedvén, a megyei bizottságot országos váltotta fel.

Ide járult még egy sajtópör is, melyet a bizottsági elnök Földváry Gábor, kezdett az *Athenacum* szerkesztői ellen. A szabadelvű Pestmegye oly kevésbé tűrte a hírlapok véleményét, mint a nem szabadelvű helytartótanács s a radicalis Nyáry Pál nem restelte, hogy semmiséget oly férfiakat üldöztessen, mint Vörösmarty, Bajza és Toldy. Talán ez levén a censura idejében az első sajtópör, nem fölösleges legfőbb részleteivel megismerkednünk. Az 1839-iki *Athenacum* első félévi 7-ik számában Bajza, Vörösmarty vagy más tollából *Változások a pesti magyar színháznál* cím alatt egy névtelen rövid közlemény jelent meg, mely szerint gróf Ráday Gedeon lemondott a színház igazgatásáról s azt Nyáry Pál vette át teljes hatalommal; megemlíti az igazgatók gyakori válto-

* *Athenacum*, 1839 I. félév, 34. sz.

zásának káros voltát s jelenti, hogy a főbb színészek közül némelyek, mint Megyeri, Egressy, Szerdahelyi, a kiket igen bajos lesz pótolni, elhagyni készülnek a színházat. Lehet, hogy e tények még akkor nem voltak valók, bár később megvalósultak s az *Athenaeum* csak szállongó híreket közölt, nem a legjobb szándékkal az új igazgató iránt. Azonban minthogy semminemű becsületsértés nem forgott fenn, a bizottságnak be kellett volna érni e hírek czáfolatával, melyet az *Athenaeum* szívesen kiadott volna. A helyett a bizottsági elnök, Földváry Gábor, vallató parancsot eszközölt ki a megyétől a káros, hamis és rágalmazó cikk írója nevének kikutatására. A szerkesztők egyike sem akart vallani, de mint szerkesztőség mindenik felelősnek nyilvánította magát a kérdéses cikkért s ezt nemcsak a vallató parancsossal hozzájuk küldött törvényes személynek jelentették ki, hanem lapjokban is, hol röviden érintve az ügyet, a sajtóügy körüli zavaros fogalmakat tisztázni igyekeztek.* A megyei törvényszék mind hármokat, mint a vallató parancsának nem engedelmeskedőket, beperelte, későbbre hagyva föl az érdemleges rágalmi pert. Az *Athenaeum* szerkesztőinek Érdy volt az ügyvéde, a jeles régiségbúvár, ki igen kemény és gúnyos replikákban ostromolta az ellenfelet; legfőbb erőssége az volt, hogy a másod alispán, Simoncsics János, tagja levén a szín-

* Nyilvánosság, néctelenség, feleletteher. *Athenaeum* 1839. I. f. 14. sz.

házi részvényes társaságnak, érdeklött fél s így nem lehet bíró. Mind hiában, az *Athenaeum* szerkesztői, mint vallani nem akarók, harminczkét forint bírságban elmarasztaltattak, de Érdy megsemmisítő parancsot eszközölvén ki a királyi táblától ez ítélet ellen, a pör deponáltatott s a felpörösnek nem volt kedve azt más alapon újra megindítani.* E pörre s a cenzurai önkényre czéloz Vörösmarty, midőn 1841 elején újra fölveszi bíráló tollát s a színházi ügyek másfél év alatti képét rajzolja. Ez időponttól fogva ismét számos bírálatot írt, bár nem annyit, mint azelőtt; nagy részt Bajza pótolta helyét; 1842-ben egészen visszavonult s csak az eredeti színművek díjazása kérdéséről írt egyetlen cikket, mikor aztán a szinbírálat terhe egész az *Athenaeum* megszűntéig Bajza vállaira nehezült.

Vörösmartyt szinkritikai közelebbi viszonyba hozták a színészekkel és drámaírókkal, kik játék után örömet siettek abba a vendéglőbe, hol kritikuskok szokott vacsorálni. Vörösmarty egy pár régibb barátja, s néhány fiatal költő: Gaal, Vachott Sándor, Tóth Lőrincz, Erdélyi, kik az *Athenaeum*ba dolgoztak, szintén megjelentek itt. A színészek közül Megyeri, Egressy, Lendvay, Szentpétery ritkán maradtak ki. 1838 elejétől fogva a Sebestyéntéren levő *Csiga* vendéglő

* Érdy iratai az Érdy-család birtokában; Pestmegye levéltára; Bártfay László naplója, a nemzeti múzeum kéziratai közt.

volt tanyája ez írói és művészi körnek. Később — mert az irodalom és művészet minden barátja szívesen látogatott — annyira megsaporodtak tagjai, hogy kibérelték a vendéglő első emeletét s egy részvényekre alapított társulatot alakítottak, mely «Egyesült, hogy egyesítsen» jelige alatt, először mint *Nemzeti*, majd mint *Ellenzéki kör* emlékezetes szerepet játszott Pest társadalmi és politikai életében.

Vörösmarty volt központja e körnek, egyszersmind első elnöke, majd több ízben alelnöke s mindig legbefolyásosabb tagja. Személyisége éppen alkalmas volt arra, hogy maga köré gyűjtse Pest íróit és művészeit s neve díszet adott az elnöki székeknek még akkor is, midőn a szerény társulatocskából egy hatalmas politikai klubb nőtt ki. Nőtlen ember volt s nem tudta, hol töltse esténként üres óráit. A casino igen aristocraticus körnek tetszett neki, kártyázni nem szeretett, estélyekbe, bálókba nem járt, csak a színház volt állandó mulatsága. Most nem éjjel dolgozott, mint fiatalabb korában, hanem reggeltől délig; a délutáni órákban az akadémia vagy Kisfaludy-társaság ülésibe ment vagy olvasott, sétált. Színház után valószínűsége lön, hogy vacsoráját vidám körben töltse el s hol tölthette volna vidámabban, mint régiebb és ifjabb író társai s őszinte tisztelői körében? A színészek tisztelték mint költőt és kritikust, szerették mint embert s a színügy egyik legbuzgóbb apostolát. Már az föltűnt nekik, hogy Vörösmarty a budai színelőadásoknak egyik legszorgalmasabb látogatója

volt az írók között s majd minden nap megtekintette az épülőfélben levő pesti színházat, vajon mennyire haladt. Néha leült egy kőre s a színészek körüle csoportosultak. Ez időtájt kezdődik bővebb ismeret-ségök. Vörösmarty becsülte őket, mint az írók baj-társait, kik félszázad óta épen oly elhagyatva és er-nyedetlenül küzdenek a nemzeti műveltség ügyében; szerette bennök azt a jó kedvű humort, melyet se a sors mostohasága, se az emberek előítéletei nem tud-tak megtörni s örömet hallgatta tréfáikat s tarka életök rajzait. Nem csekélyebb vonzalommal viselte-tett a tehetségesb ifjú írókhoz, kik valóságos lelkesü-léssel ragaszkodtak hozzá. Őszinte kritikusk volt, de nem szigorú, inkább bátorító, csak az önhitteket és tolakodókat riasztotta vissza magától. Egyszerű-ségében bizonyos méltóság nyilatkozott, szíveségé-ben valami atyai. A szerény és tartózkodó fiatal Vörösmartyból szelíden komoly férfiú vált, kit csak a vita tüze kapott ki önmérsekletéből; az eddig el-vonúlt költő inkább vegyült emberek közé s örömes-tebb mulatott.

A *Csiga*-vendéglőben különböző elemek olvadtak össze, melyek kellemessé tették a társaságot. Némely színész és fiatal író igen is pajzán kedvét korlátozta az idősbek tekintélye, egy pár igen is komoly író nehézkességét magával ragadta az általános jó kedv. Lassanként ügyvédek, orvosok és iparosok is láto-gatni kezdtek a vendéglőt s a társalgás változatosb lón. Míg a *Kör* inkább csak írók és művészek gyűl-

helye volt, nem annyira a politika, mint a művészet és irodalom voltak a beszéd főtárgyai. Vörösmarty sokat mondott meg vagy fejtett ki itt, mit bírálataiban elhallgatott vagy alig érintett. Egressyt ő vonta be az *Athenaeum* dolgozó társai közé s bátorította írói pályáján. Lendvay tőle tanulta meg az ik-es igéket. Az ifjú írók nem egyszer kérték véleményét egy vagy más tárgyban. Az irodalom napikérdései megvitattak, s folyamatban levő polemiák ügye eldöntetett. A dramaturgiai és irodalmi vitákat egy pár adomá váltotta föl Megyeritől, ki valóságos drámai elbeszélő volt s úgyszólva játszotta az adomákat. Egressy olykor szavalt, Lendvay egy-egy népdalt énekelt. Vörösmarty is szeretett adomázni, néha szavalt is még meg nem jelent költeményeiből, sőt ha rendkívüli jó kedve volt, elénekelte valamelyik kedvenc népdalát: *Micsoda falu ez, Mikor még nőtelen voltam, Irigylük a bajuszomat* kezdetűeket. Azonban adomái- és népdalainál is többet tartott szivarjaira, melyeket maga készített. Meg-megkínálta velök asztaltársait, kik szintén dicsérték s nem merték bevallani, hogy biz' azok keveset érnek. A pezsgő készítésére is ráadta magát, kivált mióta szőlőt vett; nagy készüllettel fogott hozzá Sallayval, de főfújás lett a vége, mit mind ő, mind a vendégek őszintén bevallottak.

A *Kör* törzstagjai ünnep- és vasárnapokon kirándulásokat rendeztek a budai hegyek közé, Rákosra, Fótra, a melyekből Vörösmarty soha sem maradt ki. Fóton neki magának is volt szőlője, a melyet gróf

Károlyi Istvántól még akkor vett, a mikor Fáy András és Ferenczy szobrász a magokét s melyet később a Ferenczyével együtt Fáy váltott magához. A Fáy fóti szüretjei híresek voltak. A szíves házi gazda egész 1848-ig mindig megtartotta a szüreti lakomát. Számos író, művész, publicista rándult ki ide, a kik nagyobbrészt a *Kör* törzstagjai s egyszerűsmind Fáynak részint barátjai, részint tisztelői voltak. Ha Pesten volt, Deák Ferencz is megjelent. Vörösmarty a fóti szüretnek legrégebb vendégei közé tartozott s alig volt valahol jobb kedve, mint itt. Ebéd alatt és után egymást érte a sok szellemes toaszt, adoma és tréfa. Neha a költők közül valamelyik még eddig meg nem jelent művét szavalta el. Este lobogó tűz mellett foglalt helyet a társaság. A dal, leginkább népdalok éneklése, ritkán hiányzott. Vörösmarty ilyenkor el-éldalolta a *Bort ittam én, boros vagyok* kezdetű népdalt. Barátjai gyakran mondták, ideje volna már, hogy ő írjon egy szép bordalt s azt énekelje. Toldy fontoskodva sajnálkozott, hogy a magyar műköltészet lyrájában még mindig hiányzik az úgynevezett «geselliges Lied», a műveltebb víg társaságok dala. Vörösmarty a jövő szüretre ígért is ily dalt, de egyik év a másik után múlt s a várt dal még mind nem készült el. Azonban 1842-ben csakugyan megírta az ígért bordalt s örvendett, hogy meglepheti vele barátait. Először Deák Ferencznek olvasta föl, kivel együtt ment ki a szüretre, aztán az egész társaságnak, mely a dalt fóti

dalnak keresztelte, s melyhez Thern Károly még azon évben dallamot írt.

Rákosra leginkább galambvadászat kedvéért rándultak ki a *Kör* törzstagjai. Megvettek egy csoport galambot, zsákba kötötték, kivitték magokkal, elbocsátották és lelövöldözték. Ilyenkor ott is ebédeltek; a társaság valamelyik ahhoz értő tagja gulyáshúst készített. Ebéd után irodalmi és politikai dolgokról folyt a társalgás, a melyet néha szavalás és éneklés váltott fel. Egy ily alkalommal valaki azt indítványozta, hogy Egressy szavalja el Garay *Kontját* s az egész társaság egy néma csoportozatban kísérje arcz- és tagjátékkal az előadást. Szigligeti volt Zsigmond király, a kit felültettek egy improvizált trónra, Vörösmartyt pedig megtették kritikusknak és közönségnek egy személyben. Egressy szavalása alatt előlépett Kont, a harminczkét nemes élén s arcz- és tagjátékkal kísérte a szót. Midőn a bakó botjával rendre érinté a nemeseket, mindnyájan a gyepre dültek, utoljára maga Kont is. Azonban e soroknál

De a tömegnek ajkain
Kél lázadó moraj

zajongni kezdtek a földre hullott nemesek, felugrottak s kergetni kezdték Szigligeti ő felségét.

Egy szóval Vörösmarty a *Kör*ben pihente a nap fáradalmait. Tisztelői közül némely szigorú erkölcsbírák megrótták benne e szokást. Magyarország első költőjének nem illik egy kis vendéglőben színészek

és írócskák között tölteni napjait, Pest első szalonjaiban volna helye. De hol voltak Pesten azok a valóban magyar szalonok? Még a leghazafiasb szellemű előkelő családoknál is a nők kedvéért németül vagy francziául folyt a társalgás, s épen a nők ismerték legkevésbbé a magyar irodalmat. S mit csinált volna e körökben Vörösmarty, kiben nem volt semmi világhias? Megjelent koronként Széchenyi István és Batthyány Kázmér grófok ebédjein és estélyein, de nem kívánt a fensőbb körök állandó vendége lenni. Tudta, hogy az aristocratia azt becsüli legkevésbbé ki körébe tolakodik, ismerte saját egyéniségét, mely mindenre alkalmasb, mint arra, hogy a nagyúri szalonokban szerepet játszszen. Jó helyt volt ő a *Csigavendéglőben* s mulatságos órái is hasznot árasztottak. A vacsoráló társaság, melyet Vörösmarty tartott össze, egy második kaszinó lön, mely közelebbi ismeretségbe hozta a művészt az íróval s mindkettőt a főváros honoratior és polgárosztályával. A *Nemzeti Kör* lassanként központja lön a főváros középosztályának és sokat tön az irodalom és művészet iránti érdekeltség s általában a nemzeti szellem terjesztésére. 1845-ben, midön tagjai a szállásváltoztatás kérdésében meghasonlottak, már oly népes volt, hogy egy másik kaszinó is kített belőle, mely *Pesti Kör* nevet vett föl. 1846-ban Teleki László gróf és Vörösmarty elnöksége alatt mint *Ellenzéki Kör* egyesült a két társulat s valóságos politikai klubb lön, mely föladatavá tette a fővárosban némileg pótolni a sajtó

korlátozottságából eredő hiányokat, s tért nyitni a szabad gondolatcserének. Bajza megbízott egy a censura bilincseitől ment s külföldön kiadandó zsebkönyv szerkesztésével, mely 1847-ben *Ellenőr* cím alatt meg is jelent, szépirodalmi és politikai tartalommal. Vörösmarty a *Körben* szokta elszavalni a censurától kitörült költeményeit, melyek aztán az *Ellenőrben* nyomattak ki. Íme, mivé lőn a vacsoráló társaság, íme Vörösmarty hatása Pest társadalmi életében.

XI.

Akadémiai jutalmak, megtiszteltetések, írói tiszteletdíjak. Széchenyi hatása Vörösmartyra. A magyar hazafi lyra jellemzése. A *Szózat* és más hazafi ódák. A magyar költészet és az ellenzék. Párhuzam Berzsenyi és Vörösmarty közt. Újabb lyrai költemények. Csajághy Laura. Költői beszélykék. *Szép Ilonka*.

Vörösmarty életében 1831-től egész házasságáig (1843) kevés változás történt. Harminczadik évében az akadémiában elérte mindazt, a mit elérhetni: osztályában első rendes tagnak választatott; háromszor nyerte meg az akadémia nagy jutalmát: munkái első gyűjteményével (1834), *Marót bánnal* (1838), újabb munkái gyűjteményével (1842), a két első esetben megosztatott a kétszáz arany közte és Kisfaludy Sándor, majd Balázsházy János között, az utolsóban megosztatlanul adatott ki; egyszer a drámai pályadíjt nyert *Vérnászszal* (1833).* Negyven éves koráig kivívta a legfőbbet, mit költő nemzetétől kivívhat: irodalom és közönség elismerte, hogy első költője Magyarországnak, nemcsak az élők között, hanem általában. Néhány megye táblabírájává választotta, sőt részesült

* *A m. t. társaság évkönyvei* II. és V. k., Budán. 1835—1845.

fáklyás zenében is, a magyar dicsőség ez elmaradhatatlan füstjében: először 1839-ben Losonezon, egyik vidéki kirándulása alkalmával; másodszer 1841-ben Pesten, nevenapján; harmadszor 1845-ben Kolozsvártt és Debreczenben, midőn Deákkal együtt Wesselényi látogatásából tért haza. Pesten egyéb iránt nevenapjának előestéjén nem egyszer gyülekeztek a juratusok ablaka alá egy harsány éljent kiáltani. Dicsőségének anyagi oldala nem igen volt arányban a szellemivel. Mióta a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztéséről lemondott, csak az akadémiái 500 forint volt biztos jövedelme, melyhez mint rendkívüli bevételek járultak a jutalmak, az *Auróra* és *Athenaeum* tiszta jövedelmének osztaléka, s az a csip-csup befolyó s aránylag csekély összeg, melyet újabb munkáinak 1840-ben önmaga által kiadott gyűjteményéből kapott. Ez években egyre-másra fölmehetett évi jövedelme 800—900 pengő forintra.

A mint 1833—1843-ig lakását nem változtatta, oly kevésbé változtak külső viszonyai is, de bensőkép egészen átélte a magyar politikai élet fejlődését, melynek minden küzdelme, reménye, aggodalma, öröme, kínja szívébe olvadt. Már első ifjúságában jól ismerte hazája történelmét, közjogát; 1823-ban még mint juratus majdnem lázas részvétellel kísérte a megtámadt alkotmány védelmét s költői lelkesülésének legfőbb tárgya az egykor dicső s most hanyatló és meggyalázott hazája volt. *Zalán futása* költői kifejezése volt az 1825-iki országgyűlés hangulatának s

költőjénél senki sem ragaszkodott hívebben a megindult nemzeti mozgalomhoz. Azonban akkor még nem foglalkozott tüzetesebben politikával s inkább írói, mint politikai körökben élt. Széchenyi munkái s az 1830 iki francia forradalom vonták be a szorosán vett politika körébe s adtak szellemének új irányt, mely költészetére is lényegesen befolyt. Ez idő óta az európai eseményeket is nagyobb figyelemmel kísérte, szorgalmas olvasója lön egy pár külföldi német lapnak s kedvencz olvasmányai közé tartoztak a történelmi munkák és politikai röpiratok. De semmi sem hatott reá oly mélyen, mint Széchenyi munkái, melyeket épen oly rendkívüli érdekléssel olvasott, mint Széchenyi az ő költeményeit.

Az a reformmozgalom, melyet Széchenyi, mind a társadalmi, mind a politikai téren felköltött, új lelkesüléssel töltötte el Vörösmartyt. Nemzeti mély érzelme, lángoló hazafisága az európai eszmék kultúrával vegyült, a múlt dicsőségén borongó költő a jelenhez fordult s hinni kezdett a jövőben. A küzdelem célja immár nemcsak az alkotmány védelme volt, több kifejtésénél is, egy nemzet regeneratiója. Vörösmarty nem lépett a politikai szónokok közé, se becsvágya, se tehetsége nem volt hozzá, de foglalkozott minden szőnyegen levő kérdéssel s barátai vagy jó ismerősei voltak a legkitünőbb politikai nevezetességek. Mint politikai író sem kívánt szerepelni, de lyrája folyvást hol előharczosa, hol kísérője volt ama nemzeti nagy küzdelemnek, mely 1848-ban lelte be-

fejezését. Lelkesülést nyerve tőle s árasztva vissza reá, a magyar hazafiságnak költő elődeitől lényegesen különböző kifejezést adott. *Szózata* milliók szívében szendergő sejtelmet érlelt hő vágygyá, erős törekvéssé.

A magyar lyra rövidben a nemzet történelme. A legrégibb időktől fogva egész jelenkorig néhány költemény olykor hívebben kifejezi a nemzet hangulatát, a hazafiság eszméit, mint akár államiratok, akár országgyűlési beszédek. Egy európai nemzet lyráján sem rezdült meg annyiszor a hazafiság húrja, mint a magyarén. Nem ok nélkül. Egyetlen európai nemzet sem küzdött annyit lételeért s a nemzeti fájdalomnak lehetett-e táplálóbb forrása, mint a mi viszontagságos nemzeti életünk? De másfelől a nemzeti szellemnek mind a nép- mind a műköltészetünkben eleitől fogva a lyra volt kedvencz, néha kizárólagos formája. A lyrában kellett hát nyilatkozni mindannak, mit a költő nemzetével együtt legmélyebben érzett. A hazafiság élénk érzése, mondhatni szenvedélye, kiváló jellemvonása a magyar költészetnek. Ereje és gyöngesége egyszersmind: innen fakadnak legszebb ódáink, innen árad ki szónokias hangulatunk, mely annyiszor erőt vesz a költőin.

Legrégibb lyrai költeményeinkben, melyek alkalmasint még régibb idők viszhangjai, a katholicismus és királyság fejezik ki a magyar hazafiság eszméit. Szűz Mária, Magyarország védasszonya, vallásos és hazafi cultus tárgya egyszersmind. Képe leng a ma-

gyar zászlókon s a hazafi, mint a Peer-codex egyik költeménye bizonyítja, úgy sóhajt föl hozzá, mint a ki a halottak föltámasztója, az ellenség megnyomoritója, a királyok jó tanácsadója, magyarok megoltalmazója. Szent István és László nemzeti védszentek, a keresztyén hit és nemzeti dicsőség hősei. Szent István jobb keze, mely a keresztyénséget és monarchiát megalapította hazánkban, vallásos és nemzeti erekye, melyet szent ének magasztal. Szent Lászlót a *Peer-codex* éneke mint szentet és hőst dicsőíti, a szent háromság szolgáját, szűz Mária választott vitézét, mint deli termetű és oroszlánszívű lovagot, kegyes királyt, ki két országban tündöklék, Magyar- és mennyországban. E két országért lelkesül a magyar hazafi, Isten választott népének hiszi nemzetét s a magyar korona mint az isteni pártfogás, királyi jog és nemzeti szabadság jelkepe, földi és mennyei hazájának összekötő kapcsa.

A XVI. században a protestantismus megrontja mind a hit, mind a hazafiság egységét. Idegenek tolnak be keletről, nyugotról s a magyar birodalom darabokra szakad. A katolikus a német, a protestáns a török párt, de szíve mélyén mindenik magyar s mindkettőt vallásos és hazafiúi indokok vezérlik. Mindenik siratja az ország romlását, Isten büntetésének tartja, melyet a nemzet bűnei idéztek elő, de a főbűn értelmezésében lényegesen különböznek egymástól. A katolikus szerint a régi hittől elszakadás vonta magára Isten haragját, a protestáns

szerint pedig a régi tévelygés uralma. Csak a hitbeli és erkölcsi javulás adhatja vissza a magyar földi hatalmát és mennyei boldogságát. A XVI. századbéli katolikus és protestáns énekekben ez eszméket találjuk. A katolikus Zrínyi innen vette eposza alapeszméjéhez az Isten haragját, mely az új hit és erkölcsi elfajulás miatt bünteti a magyart. Farkas András, a protestáns költő (1538), a *Zsidó és magyar nemzetről* című költeményében összehasonlítja Isten e két választott népét. Egyiket Babylonból, másikat Scythiából hozta ki Isten; gazdag földdel, szerencsével, bölcs királyokkal, nagy hősökkel áldotta meg, de amazt elvesztette, mert nem ismerte el a Messiást, emezt törökkel és némettel sújtja, mert üldözi Krisztus igaz vallását. Mindkét részen önszenvedéséből s az ó testamentomból meríti lelkesülését a magyar hazafiság. Forrása mely fájdalom, de egyszersmind mély hit. Mózes átkát, a babyloni fogság panaszait, Jeremiás siralmát zengi lyránk, mely folyvást összeolvasztja a vallásos és hazafi érzelmeket.

A XVII. század végén és a XVIII. elején a hazafiság megválnak a szorosán vett vallásos eszméktől, többé nem katolikus, sem protestáns, csak magyar. Legalább a Rákóczi-forradalom előtt és alatt keletkezett dalok inkább csak az idegen elnyomás ellen intézvék.* Megzendül ugyan néha bennök az üldözött protestáns siralma, de a legnagyobb rész az el-

* *Adalékok a Thököly- és Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez.* Thaly Kálmántól. Két kötet. Pest, 1872.

nyomott hazán kesereg, boszút szomjúzik, gúnyt és gyűlöletet lehel, s mintegy állandó refrainje:

Ne higgy, magyar, a németnek,
Akármivel hitegetnek.

S maga a híres Rákóczi-nóta sem egyéb mint a nemzeti szenvedés rhapsodiája. Alkalmasint a Rákóczi-forradalom bukása után keletkezett, mert csak kétségbeesést fejez ki. Ez elkeseredett panasz egyhangúságát nem szakítja meg a múlt dicsőségének egyetlen büszke emléke, a jövő reményének egyetlen halvány sugara sem. Nincs benne sem erély, sem elszántság. Mintha a magyar többé nem bíznék magában s csak Isten kegyelmétől várna mindent.

Igazában nem annyira maga a költemény, mint inkább dallama vált nemzeti énekké, melyet különböző változatokban egész maig megőrzött a nép. Egy költő sem volt képes annyi erővel kifejezni a nemzet viharos lelkesülését, büszke kétségbeesését, harczias siralmát, mint e dallam, melyet, mint egy őskori eposzt, egy egész nemzet teremtett s mely végre megtalálta Homérját is, a művészi kezét. A nép kunyhójában, a nagy úr kastélyában egyaránt zengett e nóta, s mert, a mint a zenészek mondják, Magyarország különböző nemzetiségei zenéjéből rokon elemeket olvasztott magába, megértette és érzette a szláv és oláh, mint érzette az elnyomást, mely ellen a magyarral együtt küzdött.

A XVIII. század első tizedeiben lassankint elhomályosúl a kurucz világ emléke és költészete. Alig

hangzik többé a tárogató síp is, melyhez oly jól illettek a harczias és kesergő dalok. A forradalom főbbjei kibujdosnak vagy a szathmári béke után meghódolnak. A sereg széteszlik, s a fájdalom néha gúnyban vagy humorban enyhül.

Jaj már minékünk, magyar nemzetnek,
Kik feltámadtunk, rebeliseknek,
Nagy pipáju,
Kevés dohányu magyar nemzetnek.

De az erdőkön és pusztákon még sokáig tanyáznak bujdosó kuruczok, s a mint idővel szegény legényekké válnak, úgy fajulnak el ajkukon a hazafi dalok is. Egy szóval elnémul a nemzet és költészete egyaránt s midőn éledni kezd, félénk és habozó. Nincs sem lelkesülése, sem őszintesége. Az a néhány harcz-i dal, melyek a hét éves s az utolsó török háborúk idejében születtek, csak a hagyományos vitézség és dynastikus hűség viszhangjai s mintegy meg akarnak válni a szintén hagyományos szabadság szeretetétől. A nemzeti mélyebb érzés inkább csak hideg gúnyban nyilatkozik az idegen nyelv és erkölcsök terjedése ellen. Ezt találjuk Gvadányiban, Ányosban, Baróti Szabóban s másokban, sőt némely népdalban is. II. József szabadelvű, de alkotmánytalan és németesítő kormánya már élénk nemzeti érzést költ fel. *Ányos Kalapos király* című költeménye* egész erély-

* E költemény Ányosnak csak legújabb kiadásában jelent meg: *Magyar könyvesház. Ányos költeményei.* Buda-Pest 1875.

lyel fejezi ki a nemesi, papi, de egyszersmind nemzeti visszahatást.

Az 1790-iki országgyűlés szelleme megtermékenyíti a magyar lyrát. Az alkotmányos és nemzetiségi küzdelem zajában megpendül az örök emberi jogok eszméje is. Bessenyei, a ki a nemzeti irodalom fölélesztése mellett a francia encyclopædisták tanait is hirdette, követőkre talál. Néhány fiatal költő nemcsak az alkotmány visszaállításán lelkesül, hanem a század eszméi- és ábrándjaiért is, melyek mint távol vihar moraja a Szajna partjáról egész a Tiszáéig hatottak. Bacsányi egy merész költeményben üdvözli a francia forradalmat s üldözést szenved. A fiatal költők lelkesebbjei, mint a Martinovics-mozgalom részesei, börtönbe vettetnek. Csokonain már érzik a visszahatás, melyet a francia forradalom szörnyűségei a kedélyekben előidézték; harsogtat a francia köztársaság ellen. II. József halála után a nemzeti érzés, az alkotmány visszaállításának öröme egészen áthatja a magyar lyrát, de nem igen emelkedik költőivé. Kazinczy szárnyaló prózája, melyet 1790 tavaszán, mint előszót írt *Hamlet* fordításához, a magyar korona őrszobájában, többet ér sok akkori költeménynél. Kazinczy e napok emléke alatt írta *Szabad Erdély s Tisztulás ünnepe* című költeményeit is, de később s csak a múlt leple alatt szólott a jelenhez. A költőt mérsékli vagy elnémítja a censura szigora, melytől csak az országgyűlési vagy megyei szónok ment. Azonban az 1790—1811-iki

országgyűléseken szereplő hazafiak s általában a hazafiúi erények dicsőítését folyvást zengi a Csokonai, Kazinczy, Virág és Berzsenyi lyrája. A római hazafiság eszménye lebeg előttök s a római klasszikusokból kölcsönzik ódáik hangját. De már a két utóbbinál fájdalomba merül az önérzet és remény. A nemesi fölkelés kudarcza széttépi a magyar vitézség hitét. A nemzetiség oltárán fölgyúlt szent tűz alvófélben. A visszaállított alkotmányt nem tudta megvédeni a nemzet, annál kevésbbé kifejtteni s erkölcsi sülyedését tehetetlensége még szégyenletesebbé tette.

E szégyent, e fájdalmat senki sem érezte mélyebben, mint három költő, kik a nemzeti kétségbeesés hattyúdalát kezdték zengedezni. Kisfaludy Sándor, Berzsenyi és Kölesey a nemzeti fájdalom költői. Mind a három ugyanazon eszmekörben mozog, csak egyéniségök különböző s hangjok nem ugyanaz. Mindenik a romlásnak indult magyart siratja, ki csak névben él már. Mindenik szembe állítja dicső múltját nyomorú jelenével s egyik sem hisz jövőjében. Néha van egy-egy derültebb pillanatjok, de a reménytelenség lyrájok igazi hangja. Kisfaludy Sándor fájdalma még legelégiaibb; ha nincs is benne vigasztaló, van valami enyhítő. A törzsökös, a durván hív magyar érzéseit zengi, melyek eltűntek mind a magán, mind a közéletből, de jól esik neki, hogy ő még érezheti s néhány rokonkebelre találhat. Berzsenyi rettentő ódája, *A magyarokhoz*, a szilaj kétségbeesés hangja, prófétai harag, mely egy philosoph meg-

nyugvásával végződik, de e megnyugvás csak rettenetösebbé teszi. A magyarnak el kell veszni, mert megromlott; minden így jár az ég alatt, forgó viszontagság járma alatt nyögünk, ez a történelem rendes folyama, hatalmasabb nemzetek is így veszttek el: a nemes Iliou, a büszke Karthágó, a nagy Róma, az erős Babylon. Kölcsey hazafi fájdalomában van valami szent, a tragikum szentsége, a görög tragédiák chorusának hangja, mely megzendül koronként a nemesis csapásai alatt haldokló hős fölött. *Zrínyi első énekében* keresi Árpád nemzetét, a győzelmek honját, a küzdő népet s csak árnyát találja. *Zrínyi második énekében* kéri a sorsot, hogy szűnjön meg szenvedő hazáját, de a sors kérelhetetlen, a haza örcsillagzatja szülőttei bűnein leszállt, a magyar eljátszotta szerepét s a négy folyam mentében más nemzet fogja betölteni a tehetetlen Magyarország hivatását. Ez a legkétségbeejtőbb hang nem csak Kölcseyben, hanem az egész magyar lyrában. *Hymnuszában*, melyet 1823-ban írt, megbűnhötte a magyar a múltat s jövőt és áldást vár. *Zrínyi második énekében* jövődjével bűnhődik múltja- és jelenéért.

E kétségbeesett fájdalom uralkodik a magyar lyrában majdnem egész 1835-ig. Mintegy hagyományossá vált, egyik költő átvette a másiktól s mint-hogy nem nyilatkozhatott szabadon, sokszor a múlt idők viszhangjának hazudta magát, mintha a török világról szólna. Kisfaludy Károly *Rákosi szántója*, Bajza *Sohajtása* mind e régi hangulat új változatai.

Eleinte maga Vörösmarty is ily hangokat hallat, sőt *Zalán futásában* is az elégiai felindulás az uralkodó, bár a jövő nevében látszik dicsőíteni a múltat és siratni a jelent. E műben a nemzeti fájdalommal némi önérzet párosul, mintha a múlt nagyságának képe kétség és remény közt hullámoztatná a kedélyt, de nem ébreszt hitet a jövőbe. A magyar költészet annyira bele élte magát a nemzeti fájdalomba, a politikai és társadalmi életnek folyvást oly benyomásaiból táplálkozott, hogy se oka, se ereje nem volt a hitig emelkedni. Azonban a költők panasza, haragja, siralma mind szélesebb körben költötte fel a hazafi érzést, s hova el nem hatott, elhatottak az 1823-ki kormányrendeletek, melyek nyíltan megtámadták a nemzeti önállóság végső maradványait is. A nemzet érezte süllyedését, vívott jogaiért, de épen úgy nem volt mély hite jövőjében, mint költőinek. Hogy a magyarnak jövője van, nem költői mű hirdette először, hanem egy politikai röpirat, Széchenyi *Hitele* (1830).

Széchenyi mind első, mind utolsó röpiratában épen úgy államférfiú, mint költő, *vates*, mint a régiek nevezték a költőt. Mély belátása, lángoló lelkesedése egész a jóslatig emelkedik. A mit a magyar nagy jövőjéről jóslott, hitelre talált, lelkesedést keltett, sőt egy egész korszak jelszavává lön. *Programmtöredéke* (1847) elhangzott; senki sem hitte jóslatát, hogy a nemzet örvény szélén áll, a forradalom árjába fog veszni minden, a mit eddig kivívtunk, bár a követ-

kezmények igazolták. Egy nemzet, melyet kétségbeeséséből végre kiemel az önmagába vetett hit, nem könnyen mond le arról s épen annak a szavára, a ki azt először lehellte belé. Midőn Széchenyi *Hitelében* az európai új eszméket hirdetve s alakító erejüktől várva az alkotmány, nemzetiség és társadalom újjászületését, nem habozott kimondani, hogy Magyarország nem volt, hanem lesz, fölindított minden magyar szívet. Volt lelkesüléésében valami szent és szentségtelen, az elragadtatás és gúny bizonyos vegyülete, mely különbözőkép, de mindenkire hatott, egész a velők oszlásáig. Széchenyi meggyalázta a múltat, a magyar egyetlen büszkeségét s oly jövendőt ígért neki, melyről meg álmodni sem mert; kigúnyolta a nemzeti fájdalmat, a magyar egyetlen hű érzését, s vakmerő reményt és hitet követelt tőle egy ország romjain, melynek omlását megszokta minden szem, egy nagy elhatározás díjában, melytől elsokott minden szív. A lelkesülés és gyűlölet rajongása üdvözlé a látnokot, a reformatort, az izgatót s a nemzet az átalakulás pályájára lépett. A siker elnémitá a gyűlöletet, az akadály lehangolta a rajongást, de a hit többé nem aludt ki. A költők épen oly megdöbbenve tekintettek Széchenyire, mint maga a nemzet. Lyrájok nem volt oly vakmerész és siralomhoz szokott húrjain remegve zendült meg az öröm. Ők voltak az elsők, kik befogadták a reményt és hitet, de csak a kétségbeesésből emelkedtek ki, a nemzeti fájdalomról oly kevéssé mondhattak le, mint szíve mé-

lyén maga a nemzet. Összeolvasztották a kettőt, a reményt és emléket, a bánatot és örömet, a hitet és aggodalmat. A múlt dicsősége előttök oly szent volt, mint a jövőké, egyik kézzel a múltra, másikkal a jövőre mutatva, lelkesítették a jelen küzdelmét. Ez volt a nemzet hangulata is, melyet a Vörösmarty *Szózata* fejezett ki legerőteljesben, s emelt tisztább lelkesüléssé.

A *Szózat* mindenre hivatkozik, a mi újjászületési küzdelmében csak lelkesítheti a magyart, s a remény és emlék, a hit és balsejtelem húrjain játszva, mindenbe az önbizalom és nagyság érzetét vegyíti. Semmi csüggedés többé, bátran nézhetünk szembe a jövővel. Nagy válság felé közeledünk, egy jobb kornak kell jöni, vagy ha nem, ha el kell vesznünk, többé nem veszhetünk nyomorultan. Az bizonyos, hogy *így* többé nem elhetünk s ez már magában lélekemelő. Vörösmarty egészen kiemeli a magyar lyrát eddigi kétségbeeséséből; még nem zengi a jövő dicsőségét, de elhatározónak érzi a jelent, nem korholja az elfásult nemzetet, az életre ébredt, de tette és hazafi hűségre lelkesíti. Emlékezteti a múlt dicsőségére, előszámlálja epikai és tragikai nagy emlékeit, a keresztyénségnek és szabadságnak tett szolgálato-
kat; felhozza az örökös isteni gondviselést, mely annyi viszontagságok közt sem engedte megtörni életerejét, említi a jelen küzdelmeit, az ész, erő, szent akarat harczát. S nemcsak nemzetéhez fordul, hanem Európához is, melynek eszméiért küzd nemzete,

méltó helyet követel tőle a többi nemzetek között; a múlt szolgálatait, a jelen törekvései díjában kéri a jövődőt, részvétet küzdelmei iránt, könnyet sírjára, ha vesznie kell, de nem fog gyáván veszni: a temetkezés fölött egy ország vérben áll. Mily önérzet s mennyi fájdalomba merülve, mennyi hit a balsejtelmek közepett s mennyire uralkodik mind kettőn az elszántság. Mióta lyránk többé nem olvasztotta össze a hazafisággal a katholicismus és protestantismus eszméit, megvált az európai solidaritás érzelmétől. Vörösmarty újra összeköti e két elemet; midőn Európára, a népek hazájára hivatkozik, a specificus magyar hazafiség az emberiség érdekeivel egyesül.

E költemény az ifjú Magyarország nemzeti himnusza lön, ma is az a létele- és jogaiért küzdő Magyarországé. A nemzet 1848-ig a jövődő jobb kor jóslatát hitte benne s mennél követelőbb, hevesebb lön vágyaiban, annál kevésbé háborította a nagyszerű halál sejtelme. Midőn a forradalom árja elzúgott, Vörösmarty alig találkozhatott valakivel, ki azt ne mondotta volna neki: a jóslat teljesült, a nagyszerű halál bekövetkezett. A költő mindig elkomorúlt ilyenkor, ingerülten mondá: a jóslat még nem teljesült, ez még nem halál, nem ily halált értett. Gyermekének ama versszakok híjján kellett megtanúlniok a *Szózatot*. Megtört szívvel, de mély hittel nemzete jövőjében, szállott sírjába. Nem csalatkozott. A magyart ama nagy csapás nem ölte meg, s midőn üdülni kezdett, a *Szózat* zendült meg ajkán s az kíséri

folyvást minden ünnepélyesb pillanatát. A *Szózat* nem egyetlen kitünő szüleménye az újabb kor hazafi lyrájának s vannak művek, melyek æsthetikai tekintetben fölülmúlják, de egyetlenegy sem tett ily nagy és tartós hatást, mert a nemzet legfőbb eszméit, legállandóbb hangulatát fejezte ki. A szabadság és diadal dithyrambjai, melyeket Petőfi harsogott, elhaltak az ágyúk utolsó dörgései közt, a nemzeti mély búskomolyság, mely Arany és Tompa néhány költeményéből sohajt, könnyeket facsart a nemzet szeméből, de letörölte s visszatért a *Szózathoz*, mert érezte életerejét, remélt jövőjében, hitte, hogy még előtte van a jobb kor vagy a nagyszerű halál. Valóban e költemény mindaddig nemzeti ének marad, míg a nemzeti küzdelem, melynek szüleménye, czélt nem ér s a magyar létele önmagához méltón nincs biztosítva.

A *Szózaton* kívül Vörösmarty még számos hazafiúi költeményt írt. Nagy változatosság tárul ki előttünk műfajban, eszmében, hangban, de 1831-től fogva majd mindenikben van valami a *Szózat* szelleméből. Mintegy chorust képeznek körüle. Az V-ik Ferdinándhoz írt óda kezdi meg a chorust. A még atyja életében megkoronázott trónörökös már első fölléptekor részvéttel fordul a magyar nemzetiséghez. Vörösmarty a jobb jövő reményében üdvözli e részvétet, a monarchikus és őszinte magyar szól belőle, ki a hódolat és öröm perczében sem titkolja fájdalmát. Ugyane hanggal találkozunk tizenhat

évvel később István nádort üdvözlő epigrammáiban. A *Liszt Ferenczhez* írt ódában a nemzeti fájdalom és önérzet, emlék és remény olvadnak össze, épen mint a *Szózatban*. Honszerelemről zeng, mely a jelent ölelve tartja s a múlton csüngve jövőt teremt. Dalt kér Lisztől, a bánat altatóját, a szív háborgatóját, minőket maga szokott zengeni. A *Sors és a magyar ember* humoros allegoriájában a múlt századbeli magyart rajzolja; a gúny hangja lassanként a meghatottságig emelkedik, midőn a jelenre tér át. A megifjúlt magyar nem bízza többé a sors szeszélyére hazáját, szíve vérével esküszik megváltani: éljen vagy veszszen. A jövő jobb kor vagy nagyszerű halál eszméje itt is átvillan. Az *Uri hölgyhöz* írt ódában bár erősb a költő felindulása a nemzetiségökből kivetkőzött magyar hölgyek ellen, mint az *Elhagyott anyában*, melynek szintén ez a tárgya, itt még sem mond le a reményről, mint amabban. A *Gondolatok a könyvtárban* bölcselmi óda, mely az emberiség ügyével foglalkozik. A költő sehol sem talál a világon teljes szabadságot, a nagyobb rész mindenütt boldogtalan, az ember jogai mindenütt eltapodvák, még Amerikában is, mely épen úgy a szabadság, mint a rabszolgaság földje. Kétségbeesett bölcsesége mégis megnyugszik, hisz az újabb szellem győzelmében, mely az emberiséget megragadta, hisz nemzete küzdelmében, hogy a sülyedésből kivívja magát.

A *Honszeretet* és *Honfi* című költeményeiben a rendületlen hazafi hűséget énekli meg, a *Deák Fe-*

renczhez írtban pedig az önzés és nagyravágyás nélküli hazafi-erényt, melyet Deákban látott leginkább megtestesítve. *Hymnus*zában a királyok és nemzetek Istenéhez fohászkodik s áldást kér küzdő nemzetére. A *Fóti dalt* szintén a hazafiúi költemények közé sorozhatni. A költő poharazás közben sem feledkezik meg hazájáról, a haza reményei és aggodalmai elevenednek föl a jó kedv szeszélyében. Hány magyar táblabíró érzett és gondolkozott így bor mellett 1848 előtt. E verssor: «A legelső magyar ember a király» egész közmondássá lett, s «Éjszak rémes árnyai», melyeket egyik versszak emleget, mi hamar átnyultak a Kárpátokon. A *Jóstat* refrainje Kőlcseynek e sora: de néked élni kell, o hon! A költő érzi a kedvezőtlen viszonyokat, de nem csügged. *Mit csinálunk* című költeményében a gúnyt önbizalom mérsékli s minden versszak serkentésen végződik. De vannak sötét pillanatai is. A leigázott lengyel nemzet árnya meg-meglepi képzelődését, többel viseltetik iránta, mint részvéttel; mintha a magyar jövőjét sejténé a föltámadt és leigázott lengyelben, mintha a nagyszerű halálról álmodoznék. A *Hontalan*, az *Élő szobor*, az *Elveszett ország* mind e hangulat szüleményei. Balsejtelem vonul át lelkén, a *Szózat* balsejtelve, mely hol csüggedéssé, hol haraggá válik. Az *Emberék* című költeménye legsötétebb. Az 1846-ki gallicziai lázadás hatása alatt írta. A nemesség és nép között kitört vérengzés iszonyú jelenetei Magyarország szomszédságában baljóslatú merengésbe sülyesztet-

ték. Hiú küzdelmet olvas le a világtörténelem lapjairól. A nép butasága, az ész és rossz akarat frigye, a testvérgyűlölési átok szárnyát szegik reményeinek. Az *Országháza* a kimerült türelem haragja. A *Mi baj* című gúnyba vegyült panasz, mely a nemzet sérelmeit, vágyait leplezi föl. Mintha Pestmegye 1847-ki követutasítását olvasnók, költői oldalról felfogva. E két utóbbi költemény egészen az ellenzék hangulata az 1846—7-ki években.

Vörösmarty az ellenzékhez tartozott, mint Magyarország valamennyi költője. A kormánypárt egyetlen költőt sem tudott felmutatni. E különösnek látszó jelenségnél semmi sem volt természetesebb. A magyar ellenzék nem egészen az volt, mi másutt, a nemzet egy töredéke, bár többségre jutott töredéke, mely némely kérdésben elter a kormánytól vagy új kormányrendszert sürget. A magyar ellenzék maga volt a nemzet, mely lételeért küzd. A magyar kormánynak szintén ily sajátságos helyzete volt. Csak névben volt független és nemzeti, de tényleg idegen befolyás eszköze vagy mérséklője, hazafisága szerint. A valódi vagyis a birodalmi kormány, az ellenzék vagyis a nemzet között állott, egyiket sem tudta kielégíteni s a viszonyok kényszerűségénél fogva gyöngé volt mindkettő irányában. A legjobb esetben nem volt más hivatása, mint a két elem közvetlen összeütközését föltartóztatni s rendszere alig lehetett több, mint küzdelem két különböző nemű követelés kielégíthetlenségével, eszmék és rendszabályok keveréke,

mely nem költhetett rokonszenvet, még kevésbbé lelkesülést. Az ellenzék mindent egyesített magában, mi nemzeti és költői lelkesülés forrása. Épen úgy ragaszkodott a dynastiához, mint az alkotmányhoz. A sérelmek és reformok mezején mozogva, egyszerre volt legitim és szabadelvű, conservativ és reformer, s mindenek fölött s mindenben nemzeti, a veszély örvényéből kiragadott nemzetiség öre, kifejtője. A tényleges állapot nagy részt ellenkezően a törvényessel, ez utóbbi mellett küzdött; a tespedésből ki akarván emelni nemzetét, a reform zászlaját lobogtatta: szóval a jelen nyomorát érezve, éreztetve és megtámadva, a múlt dicsőségének, a jövő reményeinek egyedüli képviselőjévé vált.

Íme az okok, melyeknél fogva a magyar költőnek az ellenzékhez kellett tartoznia, akár a múlt hagyományain csüngött, akár az európai új eszmék győzelmébe vetette reményét, akár csak a nemzetiséghez ragaszkodott. Épen azért ellenzékisége nem hozta szükségesképp magával, hogy politikai vagy épen pártköltő legyen, megmaradhatott nemzeti álláspontján, nem látszhattak meg rajta a pártok önző szenvedélyei s a napi politika sara. A nemzet létele s jövője forgott kérdésben, az ellenzék legfőbb eszméi oly természetűek voltak, melyek más szerencsésebb országokban nem lehetnek pártkérdések. Vörösmartyinak, mert nemzeti költő volt, az ellenzék költőjének kellett lennie, fölléptétől fogva egész végig. Mint költő úgy szólva együtt született az ellenzékkel,

benne élt, együtt némultak el a forradalom zajában. Az ősi alkotmány védelme szülte *Zalán futását*, a Széchenyi által megindított reform-mozgalom a *Szózatot*, a *Honszeretetet* mintha Deák sugalmazta volna, az *Országházán* Kossuth heves szelleme érzik. Vörösmarty költészete huszonöt év alatt átélte az ellenzék minden phasisát, s e korszaknak úgyszólva költői megtestesülése. 1848-ban épen úgy elnémúl, mint a régi ellenzék. A politikában a forradalom hullámai emelkednek, a költészetben Petőfi szilaj múzsája uralkodik.

Vörösmarty hazafi lírája nemcsak eszmékben különbözött elődeitől, hanem formában is. A múlt század végétől kezdve a klasszikai óda divatozott a magyar költészetben, melyet Berzsenyi a tökély magas fokára emelt. Már Kolcsey megkezdi ugyan a modern ódát, de Vörösmarty emeli uralkodóvá, ki ennek épen úgy képviselőjévé válik, mint Berzsenyi a klasszikainak. Berzsenyi specífusabb ódaköltő, mint Vörösmarty, de a különbség köztök mégis nem annyira tehetségökben, mint szellemökben rejlik. Mind kettőben megvan a tűz, erő és méltóság, de Berzsenyi köre szűkebb, mint általában a klasszicizmusé. Vörösmarty romantikus szelleme gazdagabb, többet ölel fel, sokhoz hozzá nyúl, mitől Berzsenyi visszariadt volna. Berzsenyi a maga szűk körében összpontosítani bírja egész erejét s a klasszikai óda egyszerű tiszta formájában emelkedik föl. Tárgyai eszményiek, hangja a trombita összeszorított hangja.

Egyszerűség és erő olvad össze nála; kevés szóval sokat fejez ki, sőt néha többet akar, mint a menyire képes. Vörösmarty lelkesülése omlik, mint a hegyi patak árja szikláról sziklára s zúgása betölti a levegőt. Egyenetlen és csapongó, mint a szenvedély s olykor majdnem a szertelenig duzzad. Ódáiban egy vadregényes tájkép fönsége túkröződik, melyben az ellentétek vegyülete és phantastikus alakzatok kiválón hatnak képzeletünkre. Mind ebből majd semmi sincs Berzsenyiben, e mellett egyhangúbb, míg Vörösmarty változatos. Vörösmarty inkább tárgyától veszi lelkesedését, Berzsenyi inkább önmagából árasztja tárgyára. Berzsenyiben több a benső hev, Vörösmartyban a jellemzotes főfogás. A *Liszt Ferenczhez* írt ódában van valami Liszt viharos zongorajátékából, az *Élő szoborban* az elfojtott kín lázas kitörése épen megilleti Lengyelországot. Berzsenyi képein a plasticitás uralkodóbb, a Vörösmartyéin a ragyogó színezet. Mint erényeikben úgy hibáikban is különböznek egymástól. Berzsenyiben van valami merevség, midőn elhagyja ereje, Vörösmarty átcsap a szónokiasba. Berzsenyi néha igen is egyszerű, Vörösmarty túlterhelt, Berzsenyi részint mert küzd a nyelvvel, részint mert kevéssel sokat akar mondani, itt-ott homályossá, feszessé válik. Vörösmarty mindig uralkodik a nyelven, de képei nem mindig szabatosak. Például az *Országháza* című költemény első sora: «A hazának ninesen háza», a hazáról úgy szól, mint személyről s már a második sor: «Mert

fiainak nem hazája» mint tárgyat emlegeti. Nem sokkal alább e sorokban: «Vaseszével, jégshivével fölmerül a külfaj árja, a meleg vért általjárja, és a nemzet áll fagyottan» értjük mit akar mondani a költő, de az össze nem illő elemek zavarttá teszik képes kifejezését.

Vörösmarty mint ódaíró Virág és Berzsenyi hatása alatt lépett föl s néhány év alatt a modern óda megalapítója lett költészetünkben. Általában lyrája pályájának második felében mind eredetibb és folyvást emelkedőben. Egész 1833-ig humora csak egy pár népies genreképben nyilatkozik, azon túl megtaláljuk hazafiúi és szerelmi költeményeiben is. *Mit csinálunk, Sors és a magyar ember, Hűség, Holdhoz, Unalomhoz, Pipiske* a humornak mind új hangjai a magyar költészetben az enyelgés, gúny, szeszély hol erősb, hol gyöngébb árnyalatával. Legkitünőbb e fajta költeményei között a *Tót deák dala*. Ez egy kis remekmű. Az éhező deák nyomora és kimeríthetetlen jó kedve, eszményies bölcsesége s igen is gyakorlati vágyakozása jellemző humorra olvadnak. A folyvást változatos emelkedést változatos refrain kíséri, míg végre a bezáró versszak mindent elmond, a mit még mondani lehet. A *Fóti dal* szintén nevezetes mozzanat lyránkban. Addig a valódi bordal hangját igazában senki sem találta el. Vörösmarty új hűrt pendített meg s mintegy fölbátorította Petőfit, hogy a magyar bordalok legszebbjeit merje költeni. Csokonai bordalaiban sok a mámor, Bajza híres *Borénekében*

nagy józanság s némi feszesség uralkodik. A *Fóti dalban* eltűn a fesz, a mámor szeszélye ömlik el rajta, de emelkedett gondolatok s nemes érzések olvadnak belé. Igen kitűnő részletek vannak benne, kár hogy kelletén túl hosszabbra nyúlik, s hol sorok, hol egész versszakok zavarják az egész hangulatának összhangját. Vörösmarty költészetének phantastikus hajlama, melyet már eposzaiban észrevehetni, mely *Csongor és Tündéjében* annyi bájjal jelen meg, most már lyrájában is több nyomot hagy. A *Madárhangok*, *Mese a rózsabimbórul* maig is majdnem versenytárs nélkül állanak költészetünkben. Szerelmi dalaiban is változást és emelkedést vehetni észre. A dalhang túlnyomóbb bennök, mint a régiebbekben s köztök a *Kis leány baja* a legszebb naiv dal, mely Vörösmarty lyráján valaha megzendült.

Azonban 1833—1841-ig se szívében, se költészetében nem lángol a szerelem valódi szenvedélye. Első szerelmének szomorú emléke egy pár bús dalra hangolja, mint az *Elhaló szerelem*, *Késő vágy*, de ritkán szól a maga nevében. A *Kis leány baja*, a *Jegyes sírja*, a *Megcsalt leány*, a női szív ömledezései, nem a költőéi. A szerelemtől elzárkózott költő sehol sem adja át magát erősb szenvedélynek; vagy képzelődése ringatja, mint az *Idához* és *Ő* című költeményeiben, vagy egy-egy kedves benyomás vagy futó elragadtatás ébreszti dalra. A *Szép hajadon*, *M. szemci*, *Magyartalan hölgyhöz*, *Gyász és remény* mind ilyenemű élmények szüleményei. A *Melyik jobb*, *Búcsu*, *F. E.*

emlékkönyvébe csak a részvét vagy enyelgés hangjai. 1841-en kezdve érezzük újra lyráján a valódi szerelem lüktetéseit. Most ábránddal vegyül, majd szomjú vágyban ég, néha enyelgésre hajlik, máskor érzelmes meghatottsággá csendesül, de mindig eleven és benső. E költemények mindenikét egy fiatal leányhoz, Csajághy Laurához írta, kit nemsokára nőül vett. Nem mindenik fölibe írta oda kedvese nevét, de mindenikben hozzá szól. Férfiú korában szíve, költészete épen úgy a Lauráé, mint ifjú korában az Etelkéé volt.

Vörösmarty már betöltötte negyvenedik évét, midőn Laurával megismerkedett. Nem volt fiatal, de a szív és vágya a boldogságra újabb marad az emberben, mint bármelyi. Első szerencsétlen szerelme óvakodóvá és zárkozottá tette. Tudta tapasztalásból hova viszi az embert az ábránd, a szenvedély, ha első csirájában el nem fojtja. Kedvezőtlen anyagi körülményei visszariasztották a házasságnak még gondolatától is. Lemondott róla, de a lemondás kérge alatt e gyöngéd és nemes szív föl-földobogott a boldogság néhány napjáért, mielőtt az élet elhanyatlanék. A szerelem és családeletből mintegy kitagadva, a barátságának és hazának áldozta kedélye minden kincsét, de az a hű ragaszkodás, melylyel néhány kitünő férfiú csüngött rajta, a dicsőség, mely homlokát övezte, ki nem pótolta egy szerető női szív hiányát. Uralkodott magán, elnyomta szíve jogát, de a szerelem csak aludt szívében s nem aludt ki. *Késő vágy* című költeménye e hangulat kifejezése. Nehéznek tartja a

reményt a kor alkonyában s úgy hiszi, az ész megtiltotta neki, hogy többé szeressen. De érzik az egész költeményen a szerelem eltitkolt, elnyomott vágya. Nyugodtan élte napjait, a mint maga mondja, az őszi szép napokat, melyeket a sors és ész adott, de egy soha be nem töltött őr érzetével szívében. Nem várta, nem kereste a szerelmet, de több volt, mint valószínű, hogy ha a körülmények kedvezése vagy a véletlen szeszélye föllobbantja szívében, elhatározó lesz egész életére nézve. Csakugyan úgy történt. Vörösmarty utolsó szerelme épen oly kevéssé gazdag regényes részletekben, mint az első, de épen oly igaz és megható. Egy szenvedett és sokáig elzárkózott szív megnyílása az, mely boldogsáért eseng, mindenét fölajánlja, mit bírhat s elfogadva vagy visszautasítva többé nem tartja magának. Vörösmarty még egyszer megijült, mintha visszatértek volna elveszett évei, mintha elfojtott érzései megtartották volna egész hevőket, de oly élmények által mérsékelve, melyek észrevétlen mélyebben érzeni tanítják az embert s képesebbé teszik boldoggá lenni és boldogítani.

Először 1841-ben látta Laurát, ki testvére Bajzáné látogatására jött Pestre Komárommegyéből. Vörösmarty egy házban lakott Bajzával s nála kosztzott. Úgy szólva a család tagja volt, kit nem köteleznek a szigorú illemszabályok. Rendesen viseltes kabátjában jött le ebédelni, melyben otthon szokott dolgozni. Egy nap, nem tudva semmit Laura megérkezéséről, szintén így jelent meg. A mint belépett, egy ifjú

leányt látott a háziakkal beszélgetni, kit nem ismert és vendégnek gondolt. Gyorsan visszavonult, szobájába sietett s fekete attiláját vette föl. A leány megzavarodott, restelte, szégyelte, hogy Magyarország első költőjének, kit a távolból annyira tisztelt, alkalmatlanságot okozott. Egész ebéd alatt elfogult volt s alig mert Vörösmartyra tekinteni, kit már ez első órában elbájolt. Vörösmarty érezte, hogy minden találkozás növeli hajlamát, mely már-már szenvedélylyé vált. Laurának érdekes arcza volt, szép szeme, hollófekete haja, könnyed, karcsú termete. Bájait öltözetbeli jó ízlés emelte. De legfőbb bája mégis vidám szellemében nyilvánkozott. Elméjének természetes finomsága, kedélye könnyed, játsszi hullámozása, mely épen oly távol volt a kaczerságtól és szeszélytől, mint a keresettségétől és szenvedéltől, különösen jól hatottak Vörösmartyra, s érzelmes derűltégre hangolták, valahányszor körébe lépett. Szívén és lantján egyszerre rezdült meg a szerelem húrja.

Laura erről sokáig semmit sem tudott, oly kegyeletes tisztelettel viseltetett iránta, hogy nem is képzelte szerelmét. Vörösmarty maga is, bár akaratlan, megerősítette e tévedését. Nem mint udvarló közeledett hozzája, hanem mint szerelmes, ki rejti titkát. Laura csak annyit vett észre, hogy megkülönbözteti, részvétellel van iránta, de ezt csak nemes szive jó indulatának tulajdonította, melyről annyit hallott a családban. Vörösmarty érezte ezt, visszadöbbsent, de 1842-ben történetesen megnyílt Bajzának, kitől aztán

Laura megtudta, hogy szerettetik. Szegény leánynak oly különösnek tetszett, Vörösmartyt látni lábainál, kit költői dicsőségében oly magasan képzelt maga fölött. A tisztelet erős alapja a szerelemnek, de nem változhatik egyszerre azzá s legkevésbé egy oly fiatal leánynál, kinek csapongó képzelete határozatlan és regényes vágyakat táplál. Laura kétkedett magában, vajon képes-e boldogítani Vörösmartyt, nem mondott se igent, se nemet, de elhagyta vidám kedve, merengőbb lön, mit Vörösmarty kétség és remény között szemlélt s a *Merengőhöz* című híres költeményét írta hozzá, mely épen úgy fölleplezi mély kedélyét, mint világot vet az egész viszonyra. Vörösmarty, mintegy kimélve érzelmeit, nem a szerelem dithyrambját intézi hozzá, hanem a boldogság bölcsesét fejt meg neki. Mint testvér, barát szólal meg, csak mintegy elrejtve érezteti szerelme fájdalmát, mely a költemény végén lágy esengéssé válik. Viszonyuk egymáshoz mind bensőbb lön, s Laura mindinkább érezte kedélyén Vörösmarty szelleme uralmát. *Ist Gehorsam im Gemüthe, wird die Liebe nicht fern sein* — mondja Goethe. Vörösmarty nyilatkozott, Laura menyasszonya lön. A költő nem adhatott gazdag nászajándékot menyasszonyának; a *Merengőhöz* című még ki nem adott és senkinek nem mutatott költeményét írta le számára, midőn 1843-ik márcziusában Csepén Komárommegyében meglátogatta.

A kézirat most is megvan, a papir elsárgult, mint

a kéz, mely beírta, de a fölindulás, melyet felköltött, most is él a menyasszony, az özvegy szívében. «Ká-pott-e valaha menyasszony szebb nászajándékot?» — mondá nekem Vörösmartyné elmerengve, midőn a variánsok kedvéért a kéziratot összehasonlítottam a nyomtatvánnyal. A merengő menyasszonyt a me-rengő özvegytől húsz évnél több — egy sír választotta el s leányai, kik mellette ültek, megindulva tekintettek föl anyjokra. A menyegző 1843 máj. 9-én ment vég-hez Pesten. Barátjai örvendve siettek üdvözlésére, de senki sem örült jobban mint Sallay, Vörösmarty e hű árnya, ki midőn kéziratért jött tisztázás végett, többé nem a régi szállásán s nem egyedül találta az ő bálványzott tanulótársát. «Boldog házaseletének szemlélése — írja jegyzetei közt — ösztönt csepeg-tetett rideg életembe, annyira, hogy az év végén ma-gam is, nyomdokát követve, megnősültem.»

Vörösmarty házasságával épen oly szoros kap-csolatban áll szerelmi lyrája, mint hazafiúi költemé-nyei a politikai viszonyokkal. Azonban költői pályája második felének nemcsak e kettő fénypontja. Van egy harmadik is: költői beszélykéi. Ide járul még egy pár kitünő genrekép, mint a *Szegény asszony könyve*, s egy balladanemű költeménye: a *Hős sírja*, melyben a hősiség fensége a dicsőség búskomolyságá-val oly sajátságos hangban olvad össze. Vörösmarty lemondva az eposzról a költői beszélykékhöz fordult, e lyriko-epikai műfajhoz, mely annyira megegyezett epikai tehetsége lyrai hajlamaival. Számra nézve

mintegy tizenkettőt írt, melyek nagy változatosságot mutatnak tárgy-, hang- és formában. *Kemény Simon* tárgya történelmi, az *Ősz bajnoké* mondai, az *Özvegy* a jelen életből van véve, a *Rabló* szintén, de idegen égalj alatt játszik s mind kettőn érzik a francia romantika hatása. *Csik Ferke* és a *Katona* a magyar népelet rajzai, de mindenik más hang. A *Hű lovag*-ban a német romantikához hajlik, a mennyiben túlnyomó benne az érzelmesség. *A sors és a magyar ember* és az *Árvízi hajós* allegoriák, amaz humoros, ez ódai fölindulás szüleménye. A *Szent ember* erkölcs- és lélektani tanulmány, a *Túlvilági kép* phantastikus álmok rajza. Legkitünőbb köztök: *Szép Ilonka*, mely épen úgy felülmulja társait, mint nagyobb költői beszélyeit és kisebb eposzait a *Két szomszédvár*. A többiek majd mindenikében találhatni fogyatkozást vagy épen hibát. Például az *Özvegy* meséje kerek, menete drámai, de lélektani alapja nem elég erős; *Kemény Simon*-ban inkább a részletek szépek, mint az egész; *Csik Ferke* második részében a lelkiismeret furdalása művészien van festve, de első része kissé homályos; a *Túlvilági képen* talán igen is érzik a testi láz.

Szép Ilonka ment minden ilyesmitől. Az elbeszélés egyszerű elegiai bája összhangzik a részek széparányúságával. A költő művészien készíti elő és emeli ki a lélektani mozzanatokot. Sehol sem kapja feljebb a hangot, kerüli a fölösleges ragyogást, miből másutt nehezen tud menekülni. Minden ter-

mészetes és költői. Mátyás királyt, Peterdit, Ilonkát néhány találó vonás egészen megeleveníti. Mátyás nem mint csábító jelen meg, kitől visszariadt volna Ilonka; egy sikertelen vadászat unalmában mintegy önkénytelen adja át magát egy kellemes óra benyomásának, akaratlanul csábítja el Ilonkát, ki csak így elcsábítható. Az öreg nemes, ki e'őször királyáért iszik, boszús kifakadása, hogy Mátyás nem iszik vele, gyöngédsége leánya iránt, kinek nem tesz szemrehányást, de a kit baljóslatú aggodalommal vezet haza, mind oly jellemzetes és költői egyszersmind. A költő sokat hagy képzeletünkre, de mozgásba hozza czélja szerint. Egy pár vonás s már az egész alakot képzeljük, egy pár szó s már fölleplezve előttünk az egész lélektani mozzanat. Kiválón sikerült a beszélyke második és harmadik szakasza, mely Ilonka szerelmének fölébredését és elhervadását rajzolja. Az első szak is nagyon szép, de midőn Ilonka a lepkét kergetve így szól: «Vagy vezess el merre vagy szállandó, merre a nap nyugodóba száll», nem elég naiv, kissé mesterkélt. A második és harmadik szakaszban egyetlen szó sincs, mely ne volna helyén. A poharazó atya és vendég körül forgolódo leány, ki meg-megáll, bámulva hallgatja az idegent s merengve kérdi magában: vaj ki ő és merre van hazája, ki a búcsuzó vendégnek csak annyit tud mondani: emlékezzél visszatérni, ha meg nem látogatnánk s azzal megvallja szerelmét, rendkívül bájos jelenet. S mi jellemző, hogy Ilonka megismerve a királyt, többé nem szól.

E mély fájdalomnak csak a hallgatás lehet igaz kifejezése, s már érezzük az ártatlan szív hervadását, melyet a költő oly szépen hasonlít a liliomhulláshoz.

Vörösmarty kiválón kedvelte e költeményét. Nagyobbik leányát Ilonkának keresztelteté, hogy mintegy örökségül hagyja neki költői dicsősége egyik sugarát, a legbájosb női eszményképet, melyről valaha álmodozott.

XII.

Vörösmarty anyagi körülményei. Politikai érdekeltsége és pártállása. A márcziusi napok 1848-ban. Képviselővé választatik. Petőfi támadása, viszonya Petőfihez és Aranyhoz. A forradalom és Debreczen. A kegyelmi szék bírójává neveztetik ki. Bujdosása a világosi napok után. Pestre jő; kegyelmet nyer. Baracskára, majd Nyékre vonúl. *Lear királyt* fordítja s néhány költeményt ír. A *Vén cigány*. Betegeskedése, halála és temetése.

Házassága után nem írt nagyobb munkát, kivéve, hogy *Czillei és a Hunyadiak* című régebben kezdett drámáját bevégezte, mely egy trilogiának lett volna első része. Csak kisebb, leginkább lyrai műveken dolgozott, melyek költői tehetségének még teljes erejét mutatták. 1843 végén az *Athenaeum* megszűnván, a lapszerkesztéstől teljesen visszavonult, s az *Életképek*, *Honderű* és *Pesti Divatlap* című szépirodalmi lapokban bocsátotta közre koronként újabb költeményeit. E költemények után járó tiszteletdíj tette jövedelme egyik forrását, de az, bár őt fizették legjobban, alig ment egy pár száz forintra. Gyermekai szaporodtával háztartása nehezülván, aggodalmak szállották meg. 1843-ban Kilián könyvárus által tíz évre megvett összes munkái tiszteletdíjával, 2600 forinttal, kezdett mint nős ember az élethez, de az egy

pár év alatt már fogyatékn volt. Örömet elfogadta a helytartótanács megbizását a középtanodák számára készítendő nyelvtanokra nézve, melyek kidolgozására Czuczorral szövetkezett. Valódi segély volt körülményei között gróf Batthyány Kázmér jóindulata, ki midőn a bicskei uradalmához tartozó Mány tagosított, két maradványtelket ajándékozott neki, melyeket később visszaváltott tőle évenként egész haláláig fizetendő 500 forint díjában. Vörösmarty buzgott családját minél több kényelemben részesíteni s ohajtotta, hogy halála után valamivel többet hagyasson reá munkáinál. Azon gondolkozott, hogy János testvére közelében és segélyével, ki igen kitünő gazdatiszt volt, béreljen ki egy kis birtokot. Remélte, hogy nyáron át falura húzódva, részint a haszonbér, részint írói tiszteletdíjai jövedelméből félre tehet évenként egy pár száz forintot, s így tőkét vagy birtokot hagyhat családjának.

Terve a sok halogatás miatt nem mehetett teljesedésbe. Pesten maradt anyagi aggodalmak között, de folyvást növekedő tisztelettől környezve. Államférfiak, tudósok és írók egyaránt keresték ismeretségét, barátságát. Az ifjú költők mint pártfogóhoz folyamodtak hozzá s bekopogtatott ajtaján a vándor színész Petőfi is, a kihez egész részvétellel fordult. A Pesten átutazó lelkesb ifjak híven fölkeresték, hogy láthassák a legnagyobb magyar költőt s a társaságokban nők és férfiak ostromolták, hogy írjon egy pár verssort emlékkönyvökbe. Néha hónapokig elhevert

nála az emléklap, de azért szívesen írt, ha volt mit és kinek. Nem ritkán boszankodott is némely tisztelőjére. Egy ily tisztelőjétől legjobb barátja Deák Ferencz mentette meg, midőn 1845-ben vele báró Wesselényi látogatására, Erdélybe utazott. Útközben Szabolcsban betértek Bónis Samu barátjokhoz s ott töltöttek egy pár napot s Vörösmarty szalonkákra vadászott. Egyik délután az egész társaság a falu határába ment sétálni. Jövet a helybeli helvét hitű pap is hozzájuk csatlakozott s midőn a paplak előtt mentek el, kérte az egész társaságot, hogy legyen szerencséje egy pár percze, míg megnyugosznak. Bementek s ott ültek mintegy negyedóráig. Haza indulásukkor előáll a tiszteletes úr s kéri Deákot és Vörösmartyt, hogy emlékül irjanak neki egy pár sort. Vörösmarty elkedvetlenedett, tehát neki ma egy pár distichont kell írni. «Szívesen» — mondá Deák egészen jó kedvvel; leült és írt a mint következik: «Alulírt, több vármegyék táblabirája, bizonyítom, hogy Vörösmarty Mihály ekkor s ekkor itt járván vadászott s egy lövésre hét szalonkát ejtett el.» Ezzel átnyujtotta a tollat Vörösmartynak, a ki azt vontatva vette át s ült le az íróasztalhoz. Azonban olvasva Deák sorait, felvidult s egészen megkönynyülve ezt írta alája: «A fennebbieket én alulírt is bizonyítom, azon különbséggel, hogy nem egy lövésre ejtettem el hét szalonkát, hanem hét lövésre egyet.» A jó tiszteletes, a ki Deáktól valamely politikai bölcsmondást, Vörösmartytól pedig egy szép epigrammot

várt, kissé megütődve vette át az emléklapot, de azért nyájasan köszönte meg vendégei szívességét. Azonban ha a tiszteletes nem nyerhetett epigrammot Vörösmartytól, nyert ám Bónis. Midőn a szíves házigazda mindjárt megérkezésök után asztalhoz ültette vendégeit, némi kérkedéssel emlegette, hogy Szabolcsban is terem jó bor s Vörösmarty elébe tétetett egy palaczkot saját terméséből. «No, kóstold meg» — biztatá. Vörösmarty megkóstolta és egész komoly arcczal ezt mondta reá: «Víznek zavaros, bornak gyöngé.»

Mint házas alig egy párszor rándult ki barátaihoz. Boldogabb napokat élt neje és gyermekei körében. Gyöngéd férj és atya volt. Nőtlen korában csak dolgozni és hálni járt haza, most örömet ült otthon és rendszeren csak a *Körben* töltött naponként egy pár órát, hogy hírlapokat olvasson és a napi politikáról halljon valamit. Az élénkülő politikai élet mindinkább magával ragadta. Most már aránylag csekély részt vett az irodalmi és akadémiai pártok küzdelmében, de annál nagyobb figyelemmel kísérte a politikai pártokét. E nagy érdekeltséget mutatja az is, hogy 1841-ben az *Athenaeumba* bírálatot írt Széchenyi *Kelet Népe*ről, bele vegyült a nagy vitába, mely a nemzetet annyira foglalkoztatta. Álnév alatt írta, szerkesztőtársai jól megőrizték a titkot, de jól esett neki, hogy czikke figyelmet ébreszt.

E cikk jellemzi őt mint politikust és embert egyaránt. Nem találunk benne olynemű analysist,

mely politikai mélyebb tanulmányról vagy belátásról tenne bizonyosságot, de igen sok helyes észrevételt, nemes érzelmet, szerény tartózkodást s mindenek felett hazafiságot, melybe nem vegyül se hiúság, se pártszenvédély. Széchenyinek Kossuth ellen emelt vádját, hogy forradalomra készíti elő a nemzetet, ő sem találta alaposnak, mint Magyarország majd minden politikai tekintélye, de tiszteletreméltónak tartja aggodalmát, s korszakosnak nevezi könyvét. Mindig kegyeletes tisztelettel, néha valódi lelkesüléssel szól Széchenyiről, mi annál feltünőbb, mert igen is aristocraticus modora és sarcasmusai miatt nem igen rokonszenvezhetett egyéniségével. Cikkében a tisztelet és lelkesedés csak ott apad, midőn Széchenyi e következő szavaira tesz megjegyzést: «Nincs szegény kis Ferenczynknek kenyere s megesik sok szív». Ferenczy szobrász barátja volt s maga is némi szerepet játszott a Kölcsey- és Mátyás-szobrok indítványozásában, melyre Széchenyi czéloz. E gúny rosszúl esett neki, nem csak azért, mert közléről érdekelte, hanem mert, a mint mondja, egy leverő szó Széchenyi ajkáról képes a különben sem igen tartós részvétet megsemmisíteni. Nem védi e szobrok ügyében elkövetett ballépéseket, de azt kérdi a magyar aristokrátiától, hogy hol vannak pesti palotáiban oly szobrok, melyeket Ferenczynél kitünőbb szobrászok faragtak s nem kell-e kimennünk Magyarországból, ha a magyar urak képtárait meg akarjuk tekinteni?

Kossuthot védi ugyan Széchenyi fővádja ellen, de azért nem föltétlen híve; Széchenyinek sokban igazat ad, hanem azt hiszi, hogy Kossuth lapja mindinkább javúl, hibái, fogyatkozásai az ifjúság hibái voltak, melyeket már kezd levetközni s ezt főleg a *Kelet Népe*nek köszönhetni. Megnyugtvással végzi bírálatát azon hitben, hogy mind Széchenyi, mind Kossuth munkássága egyaránt áldást áraszt a nemzetre. E bírálat jellemzi egész politikai pályáját. Híve volt az ellenzéknek, lelkesült eszméiért, de mindig az általános elvek álláspontján maradt. A mily erősek voltak itt meggyőződései, épen úgy ingadozott a részletekben, az alkalmazásban. A Széchenyi és Kossuth politikáját meg tudta egyeztetni, mert általános elvekben nem sokat különböztek egymástól; Wesselényi hevessége és Deák mérsékeltsége egyaránt rokonszenvével találkozott, mert mindkettő egy ügyet szolgált; az 1848-ki országgyűlésen mint képviselő a miniszteri párttal szavazott, de Perczel Mór, az új ellenzék egyik vezére, néha teljes mértékben bírta hajlamát, mert épen úgy aggódott a veszélyben forgó hazáért, mint habozott megmentése eszközeinek megválasztásában. Hajlott a demokratiához a nélkül, hogy egészen demokrata lett volna, nem ijedt vissza a forradalomtól, de soha sem tudott valóságos forradalmi emberré válni. Költő volt, kit lelkesítenek a politikai mozgalmak, de nem kíván vezérök lenni, hazafi, ki remél, aggódik, kétségbeesik, de nem lép ki szerény visszavonultságából s nincs elég becs-

vágya, hogy hazája szerencséje- vagy szerencsétlenségének felelősségét magára vegye.

Az 1848 ki nagy változást lelkesüléssel fogadta. Az átalakított alkotmányban végre diadalra jutott mindaz, a miért a nemzet oly régóta küzd s a mit a költők között ő szolgált legrégebb- és leghívebben. A márcziusi napokban majdnem egész nap a *Körben* lehetett látni azon férfiak oldalánál, kik a mozgalmat hol bátorítani, hol mérsékelni igyekeztek. Egy szép költeménnyel üdvözölte a felszabadult sajtót, s túláradó felindulásban élte át a jóhiszemű remények és naiv örömök e boldog napjait. Azonban hazafiúi örömét családi csapás zavarta. Áprilban kisebbik fia, Mihály, meghalt. Mélyen hatott reá e veszteség. Erőt vett magán, neje előtt titkolta fájdalmát, de midőn Czuczor beszentelte a halottat, s búcsuztatóul elkezdte szavalni a *Kis gyermek halálára* című költeményét, reá borult a koporsóra és keservesen sírt. «A különben erős férfiú szemei könnyözönben úsztak — úgy mond Czuczor — s vigasztalásomat nyakamba borúlva fogadta.» Garay és Petőfi szintén jelen voltak; ők kísérték ki egy bérkocsin a bánatos atyát s temették el a kis fiú tetemét a Kisfaludy sirja mellé. Mindkettőt annyira meghatotta Vörösmarty fájdalma, hogy másnap fia emlékére írt költeményekkel igyekeztek őt enyhíteni. Mindamellett Vörösmarty búskomorsága nem sokáig tartott, a mozgalmasság idők erős benyomásai hamar kiragadták belőle s visszaadták a közügyek iránti érdekeltségnek. Mi-

dön Wesselényi Miklós báró a *Körben* a horvát és szerb mozgalmak veszélyességéről tartott beszédet s a haza védelme végett önkénytes zászlóaljak alakítására szólította föl a miniszteriumot és nemzetét, addig is, míg az országgyűlés megnyilhatnék, Vörösmarty ott ült régi barátja mellett s osztozott aggodalmában és lelkesülésében. Egy pár hónap múlva a *Pesti Hirlapban* egy költemény jelent meg tőle, melynek tárgya ugyanaz, a mi Wesselényi beszédeé s refrainje harci riadó :

A síkra magyarok,
Fegyvert ragadjatok!
Hazánkat újra meg kell váltani.
E drága föld színét
Borítsák szerte-szét
A pártütőknek véres csontjai!

Néhány politikai cikket is írt a *Pesti Hirlapba* s a *Pesti Divatlapban* szót emelt a zsidók mellett, kiket a pesti és pozsonyi német polgárság egy része annyira üldözött. E cikkek is csak általánosságok s nem vágnak a sajátképi politika körébe. A politikai nagy mozgalom, mely már a forradalom csiráit hordotta méhében, egészen kiragadta a szépirodalom köréből, bár nem tette se politikai íróvá, se szónokká. Fölhagyott *Lear király* fordításával, melybe 1847 végén kezdett, midőn Petőfivel és Aranyval szövetségre lépett Shakespeare nevezetes drámái lefordítására, fel a költészettel is, legalább 1848 márcziusától egész 1849 végeig a fennemlített két költeményen kí-

vül nem irt többet. Azok is hazafiúi költemények, a mozgalmas idők szüleményei. A nemzet lázas aggodalmi és reményei annyira lelkébe olvadtak, hogy nem is tudott volna mást költeni, mint hazafiúi vagy épen politikai költeményeket, de tartózkodott akár az aggodalmak, akár a remények költészetének átadni magát; amaz csak félenkséget, kishitiséget terjesztett volna, emez pedig fokozta volna a különben is merész vágyakat. A néma költő magában emészte a hánykodva Deák aggodalmas hallgatótagsága s Perczel Mór forradalmias önbizalma között. Amaz legjobb barátja volt, ez legkedvesebb tanítványa; amaz miniszter, ez ellenzéki szónok, majd tábornok; amaz a törvényesség, ez a forradalom megtestesülése. E két ellentét különböző fokain szállott vagy emelkedett Vörösmarty politikai hangulata a kedvező és kedvezőtlen körülmények szerint, még a pesti országgyűlés megnyitása előtt s még inkább folyama alatt. Néha titkos rokonszenvvel kísérte az ellenzék magatartását; ingerült kedélye, lángoló képzelődése a merészebb rendszabályok felé ragadták, de nyiltan, véleményével, szavazatával folyvást, egész fennállásáig, a Batthyányi-miniszteriumot támogatta, mert lelkiismeretessége visszariadt mindentől, mi a kockáztatás bélyegét hordotta magán. A miniszterek részint tisztelői, részint barátai voltak; rokonszenv és megszokott pártfegyelem csatolta a régi ellenzékhez, mely most a kormányon ült.

A kormány szívesen látta pártján a *Szózat* költő-

jét, örömet adott volna neki hivatalt is, de ő nem fogadott el semmit, sőt a magyar nyelv és irodalom egyetemi tanszékét is visszautasította, melylyel Eötvös báró, a cultusminiszter, megkínálta. Maga helyett Garayt ajánlá, ki aztán ki is neveztetett. Képviselővé választatni volt egyetlen vágya. Nem szerepelni kívánt, de polgártársai bizalmát úgy tekintette, mint hazafi lyrája koszorúját, s azt hitte, hogy egy becsületes hazafi szavazata az izgalmas időkben többet ér, mint bármikor. Csakugyan meg is választották s ott, hol csak híreből ismerték, Bács-Bodrogmegye almási kerületében. Itt előbb Kossuth Lajos választatott meg, azonban ő Pest városa részéről is megválasztatván, ez utóbbit fogadta el s Almáson új választás hirdettetett ki. «A június 19-en 9 órakor megnyílt gyűlésben — mond a választási jegyzőkönyv — a választási elnök (Kovácsics Antal) az összegyűlt számos választókat mindenek előtt az ismétli választás okáról értesítvén, ugyanazokat összesen és egyenként képviselő ajánlására nyilvánosan felszólította, mely felszólításra a jelenlevők egyhangúlag Vörösmarty Mihály nevét hangoztatván, miután ismétli felszólításra, ha vajon nincs-e valakinek észrevétele a hangoztatott név ellen, mindnyájan a kikiáltott iránti akarataikat s bizodalmaikat kijelentették: ekként Vörösmarty Mihály úr ezen almási kerület törvényes képviselőjének egyhangúlag megválasztatott, s a törvények értelmében ezen megbízó levél gyanánt szolgálendő jegyzőkönyv egyik példánya a választási

jegyző által (Szevics Döme) személyesen kezébe juttatni rendeltetett.»

Vörösmarty a képviselőház leghallgatagabb tagja volt, épen mint Newton az angol parlamentnek. Egyetlenegyszer sem szólott, sem Pesten, sem Debreczenben, sem Szegeden. Nem volt szónok s csak a *Körben* és akadémiában tartott néha beszédet. Nagyobb és szokatlan gyülekezetekben irtózott szólani. Losonczon és Kolozsvárott, midőn fáklyás zenével tisztelték meg, csak egy pár szóval fejezte ki köszönetét. Még az annyira megszokott akadémiái gyűlésekben is némi zavar fogta el, ha hosszabb beszédet mondott. Ismerve természetét az egész országgyűlés alatt csak az egyszerű szavazatra szoritkozott. Mindamellett szerény elvonultságában sem kerülhette ki az új ellenzék támadását.

Petőfi támadta meg egy versben, melynek refrainje ez: «Nem én tépem le homlokodról, magad tépted le a babért». E támadásra alkalmat a hadügy-miniszter törvényjavaslata adott, mely szerint a kiegészítendő régi ezredek, mihelyt a körülmények engedik, magyar lábra állíttatnak ugyan, de addig maradnak régi állapotjukban, a régi tisztek és német vezényszó alatt s csak az ujonnan felállítandó honvédezredek állíttatnak egészen magyar lábra. Az ellenzék hevesen megtámadta e törvényjavaslatot, magyar vezényszót követelt, nem bízott a régi tisztekben, a szerbek ellen folytatott harc sikertelenségét is nekik tulajdonította s a hadsereg teljes átalakítását

sürgette. A miniszterium kivihetetlennek tartotta e követelést a háború folyama alatt s nem vállalt érte felelősséget. A törvényjavaslatot aug. 21-én elfogadta az országgyűlés; Vörösmarty is a többséggel szavazott, bár, a mint maga mondja, nem minden habozás nélkül. Petőfi az új ellenzékhez szitott. Nem volt képviselő, sem hírlapíró, de dalaival nagy befolyást gyakorolt a közszellemre, s erélye a mozgalmakkal növekedett. Már 1846-ban forradalomról álmodozott s 1848-tól egész haláláig a legszélsőbb demokratia híve volt, bár szorosán véve egy párthoz sem tartozott s Kossuth iránt épen nem viseltetett rokonszenvvel. Mint a politikában a régi ellenzék és reformpártot lassanként a forradalom pártja váltotta föl: úgy vált a hazafiúi költészet egészen forradalmivá. E költészetnek Petőfi volt képviselője. Dalai kísérték és megelőzték az eseményeket s átzúgtak a gyűlések zaján s az ágyúk dörgésein. Ugyanaz választotta el egymástól a költőket, a mi az államférfiakat.

Petőfit rendkívül felindította a hadügyminiszteri törvényjavaslat s még inkább Vörösmarty szavazata, kiről azt hitte, hogy legalább e kérdésben nem fog a kormánnyal tartani. Mindjárt első felindulásában megírta Vörösmartyhoz intézett költeményét, aztán elment hozzá vitatkozni, de nem tudták fölvilágosítani egymást. Barátjai, kiknek felolvasta költeményét, elleneztek kiadását. Petőfi nem hallgatott rájuk, szerkesztőtársa Jókai ellenére is kiadta azt az *Életképekben*, sőt midőn ez a következő számban tilta-

kozni mert, összetűzött vele s megvált a lap szerkesztésétől. A költemény szép, maga Vörösmarty is megvallotta, azonban nem illett a körülményekhez, alapja nem igazság. Még az ellenzék szempontjából sem tett Vörösmarty olyast, hogy azt lehetett volna róla mondani, hogy megtagadta múltját és *Szózata* már érthetetlen. Vörösmartyra nagyon kedvetlenül hatott az egész. Sértve érezte hazafi becsületét, melyet többre becsült költői koszorúinál. Tudta, hogy mozgalmas időkben, ha egyszer megindul, bőven tenyész a gyanúsítás. Fájt, hogy éppen Petőfi lép föl ellene, kit mindig pártolt és szeretett. Hitte, hogy Petőfit némi rosszakarat is vezette s kereste a támadás alkalmát. Száraz proziban felelt neki, fölfejtve, hogy ő semminemű elvet nem sértett meg s a vita sarka általában nem elv, hanem az elvnek csak alkalmazása körül forgott. Azonban felindulását nem palástolhatta. Czikke végén megjegyezte, hogy Petőfi kitette magát a higgadt emberek ítéletének. «Nem fogják-e méltóan mondani — folytatja — hogy Petőfi Vörösmartyról, kivel barátságos viszonyban van, mindeddig egy jó szót sem szólt, honnan van az, hogy oly mohón ragadta meg az alkalmat róla kárhoztatását kimondani. Tisztelet-e, szerénység-e, midőn valakiről minden komolyabb vizsgálat nélkül így szólunk: én elítélem őt. Kicsoda? Petőfi. Kit? Vörösmartyt. S miért? Elvekért, melyeket Vörösmarty meg nem tagadott. Ez legalább is igen nagy elbizakodásra és könnyelműségre mutat.» S végre, hogy ő

is mondjon verset, egy epigrammát csatol cikkéhez, jó tanácskép, melyben inti Petőfit, hogy legyen buzgó, de szerény, birónak még kicsiny, küzdjön, munkáljon s várja el ítéletét.*

Vörösmartynak a vita főpontjában igaza volt, de felindulásában feledte, hogy Petőfi többször szolt róla s oly tisztelettel és szeretettel, mint senkiről. «Debreczenből utaztam Pestre 1844-ben februárban — írja Petőfi 1847-ben Kerényihez intézett *Úti leveleiben*, melyek a *Hazánkban* jelentek meg — kopott ruhában egy pár huszassal s egy kötet verssel... A végső ponton álltam, kétségbeesett bátorság szállt meg s elmentem Magyarország egyik legnagyobb emberéhez oly érzéssel, mint a kártyás, ki utolsó pénzét teszi föl, hogy élet vagy halál. A nagy férfi átolvasta verseimet, lelkes ajánlására kiadta a *Kör* s lett pénzem és nevem. E férfiú, kinek én életemet köszönöm s kinek köszönheti a haza, ha neki valamit használtam vagy használni fogok, e férfiú: Vörösmarty.» Mint költőt is nem egyszer emlegette tisztelettel, sőt Shakespeare III. Richardja bírálatában (1847) nagyobb lyrikusnak itéli Hugo Victornál.** Összes költeményeit is neki ajánlotta tisztelete és szeretete jeléül. Magán az ellene írt költeményen is megérzik a tisztelet s épen nem látszik szenvedésnek,

* *Vörösmarty minden munkái.* Pest, 1864. II. kötet. 308. l. Teljes kiadás. Buda-Pest 1885. I. k. 455. l.

** *Petőfi vegyes művei.* Pest, 1863. III. k. 91. és 180. l.

midőn a hozzá csatolt jegyzetben azt mondja, hogy Vörösmarty elítélése neki nagy áldozat, melyet szíve tesz elveiért. Vörösmarty rossz szándékot vélt ott, hol csak politikai lázas pártszenvedély nyilatkozott s nem vette észre, hogy Petőfiben egész a rajongásig kifejlődött meggyőződéseinek cultusa, melyeknek magát és másokat egyaránt kész volt feláldozni.

Petőfi is válaszolt Vörösmarty fölszólalására. Többé nem vitatta Vörösmarty hazafi- vagy hazafiatlanságát, de élesen torolta vissza mindazt, mit Vörösmarty válaszában lenézésnek vagy épen megvetésnek hitt. Ő is épen oly hibásan fogta föl egy pontban Vörösmarty feleletét, mint ez az ő költeményei indokát. Petőfi azt hitte, hogy Vörösmarty e kérdésével: kicsoda mondja: én elítéllek? Petőfi, kit? Vörösmartyt? valamint epigrammájával lenézi őt mint költőt és embert egyaránt, holott Vörösmarty csak arra czélt, hogy egy fiatal ember merészkedik őt oly könnyedén elítélni, őt, ki huszonöt év óta szolgálja hazáját s a nemzetiség és alkotmány nagy elveinek áldozta egész életét. A hazafi-önérzet kiömlése volt ez, melyet Petőfi annyival könnyebben megérthetett volna, mert tudhatta, hogy e pontban Vörösmarty mily érzékeny és más felől nem egyszer tapasztalhatta, hogy Vörösmarty nem hogy lenézné, de igen nagyra becsüli az ő költői tehetségét. Felindulásukban mindketten félreértették egymást s épen abban a pontban, mely leginkább fáj a szívüknek.

E polemia ama zajos időben is figyelmet gerjesztett, de sokan nem láttak benne egyebet, mint azt, hogy Petőfi irigylő Vörösmarty koszorúját, Vörösmarty pedig keveset tart mind Petőfiről, mind költészetéről. S ezt némelyek maig is hiszik, holott e véleményyt nem támogatja se polemiájok, se másnemű adat. Hogy Petőfi mennyire tisztelte Vörösmartyt, mint költőt, *Vegyes munkáinak* több helye mutatja, sőt maga az ellene írt költemény sem bizonyít e tekintetben ellenkezőt, mert Petőfi mintegy ezt vallja be: én nem tudtam elhomályosítani dicsőségedet, magad homályosítod el. Petőfi e polemia után is azzal a tisztelettel és ragaszkodással viseltetett Vörösmartyhoz, mint azelőtt. Látszik, nem akart sérteni, nem rossz szándékból lépett föl ellene s annyira bízott jó indulatában, hogy midőn honvédnek állott s a csataterre indult, azon esetre, ha elesnék, Vörösmartyt kérte föl születendő gyermeke gyámjául. Vörösmarty is mind végig a régi maradt hozzá, s hogy mennyire becsülte költészetét, szavai és tettei mutatják. Midőn Petőfi az *Athenaeumban* föllépett, ő figyelmeztette társait e rendkívüli tehetségre; 1844-ben Petőfi versei első gyűjteményének kiadását ő eszközölte ki a *Körben*; *János Vitéznek*, még megjelenése előtt, az irodalmi körökben ő alapította meg jó hírét. Petőfi néhány év alatt meghódította a közönséget s mint lyrikus Vörösmarty versenytársává emelkedett, sőt némelyek azt tartották, hogy felül is multa. Petőfi ellenségei azt terjesztették, hogy ezt ő

maga mondotta volna, mi Vörösmartyné fülébe jutván, elpanaszolta férjének. «Hadd muljon felül mielőbb — jegyzé meg Vörösmarty — nem szeretnék úgy meghalni, mint Magyarország első költője.» Nagyobb lelkű volt, mintsem irigy lehessen. Elismerete Petőfi genialitását, s bár ez új lyra az övével némely pontban ellentétben állott, mégis örömmel üdvözölte, mert érezte, hogy az nem egyéb, mint fejlődési stádiuma a mindinkább nemzetivé váló magyar költészetnek, melynek ő vetette meg alapját.

Valóban Vörösmarty az ellentétek mellett is mind külsőleg, mind belsőleg szoros kapcsolatban van Petőfi és Arany költészetével. Ő törte meg költészetünkben az idegen szellem jármát, mely lehetővé tette a nemzeties fejlődést; pártfogója, támasza volt Petőfinek, Arany fejlődésére pedig néhány szavával elhatározó befolyást gyakorolt. Arany 1845-ben az *Elveszett alkotmány* (előbb *Rák Bende*) című komikai eposzával pályázott a Kisfaludy-társaság költői díjára, mint teljesen ismeretlen ember. A mű nem sokat ér, de legjobb volt társai közt s megnyerte a jutalmat, azonban a jutalmazott költőt nagyon lehangolta Vörösmartynak, mint egyik pályabírónak, következő ítélete: «A beküldött komikai költeményekben több a satira és didaxis, mint a komikum s a nyelv és verselés oly nemű, mintha irodalmunk vaskorát élnők; eszmékben gazdag s nem költőietlen a *Rák Bende* című, melyet, mint a többi közt leg-

tűrhetőbbet, jutalomra ajánlok.»* Arany érezte, hogy Vörösmartynak igaza van, de érezte tehetségét is; Vörösmarty szavai fölébresztették szűnyadó becsvágását, meg akarta mutatni, hogy nem vaskori költő s megírta *Toldiát*, mely megalapította hírét. Így növelte Vörösmarty versenytársait, Petőfit, a lyrikust, Aranyt, az epikust, hogy mintegy átadja nekik a magyar költészet e két birodalmát, melyekben huszonöt éven át egyedül uralkodott.

Azonban az idők mindinkább nehezültek. Vörösmartyt kerülte a múzsa, többé nem gondolt az irodalommal, hazafiúi aggodalmainak élt. A forradalom kikerülhetetlennek látszott. A kik félték tőle és kikerülni igyekeztek, a kik gyűlölték és el akarták nyomni, épen úgy munkáltak előidézésén, mint a kik ohajtották és előkészítették. A bele sodrott nemzetnek nem volt más választása, mint küzdeni vagy föltétlenül megadni magát. Vörösmarty nem vált meg nemzetétől; 1848 végnapjaiban minden habozás nélkül követte az országgyűlést Debreczenbe s magával vitte családját is. A vesztett és nyert csaták zajában élte napjait és *Szózatának* reményei és balsejtelmei viszhangoztak lelkén. A huszonöt éves ifjú az elhanyaglott ősi dicsőségről álmodozott s a puhaság fertőjébe sülyedt nemzetét siratta, hazafi-erényről zengett, melynek csak emléke élt már: s ime a negyvennyolcz éves férfiú betelni látta ifjú álmait. A régi

* *Kisfaludy-társ. évkönyvei.* VII. köt. Pest 1849. XXXVII. 1.

magyar vitézség és hazafi-förláldozás nagy tettei mintegy újjá születtek a forradalom viharában. Vörösmarty szilaj örömmel szemlélte mindezt, de az erények mellett látta a bűnöket is, és elfordult tőlök. Nemes kedélye gyakran szenvedett. Ide járult még a sok nyomor és szerencsétlenség, melyekkel együtt jár a háború, s még inkább a forradalom. Életével keveset gondolt, de az a gondolat, hogy családjára szomorú sors várhat, gyakran elkomorította. Nem volt képes se a közügyeknek, se családjának, se a költészetnek élni. Költői kedélye egész izgatottságával szemlélte az eseményeket. Néha könyveibe merült, máskor vidámabb barátjai társaságában keresett szórakozást. Föl-följárt az országgyűlésre, de nem beszélt; visszavonult családjába, de a kormány egy-egy újabb rendszabálya vagy egy fontos hír a csata-térről az országgyűlési klubok lármáiba ragadták.

Debreczenben is, mint Pesten, nem egy kérdésben a mérsékeltabb párthoz tartozott, kiket magyar girondiaknak nevezgettek, de azért fentartotta régi viszonyát mind Perczellel, mind Petőfivel, kik egész atyjoknak nézték. Petőfi családja abban a házban lakott, melyben Vörösmarty, valamint a Perczel testvéreé is, mintegy a Vörösmarty gondjai alatt. Perczel és Petőfi először is Vörösmartyt látogatták meg, ha Debreczenbe jöttek. Perczel nyert csatáiról beszélt s Magyarország nagy jövőjéről, Petőfi Bemről, az erdélyi hadjáratról, újabb költeményeit olvasta föl és sarkalta Vörösmartyt, hogy ő is írjon. Vörösmarty

gyönyörködött ifjú barátjai lelkesedésén, de hallgatag és tétlen maradt. Már mutatkoztak rajta némi jelei a búskomoly és tétlen hangulatnak, melynek később martalékaúl esett. De erőt vett magán s a forradalom izgalmai, melyek fárasztották, egyszersmind nem engedték, hogy sötétedő kedélye önmagába sülyedjen.

Az 1849 ápril 14-ki végzés után, mely az uralkodóházat trónjától megfosztotta s kimondotta Magyarország teljes függetlenségét, a kormányban változás történt. Magyarország élére egy kormányzó állítottatott, nagy hatalommal ugyan, de a felfüggesztett fölségi jogok közül mindannak gyakorlata, mire múlhatatlan szükség volt, némiképp korlátoztatott. Így a kegyelmi jogot nem a kormányzó gyakorolta, hanem egy kegyelmi szék, melyre csak annyiban volt befolyása, hogy bíráit az igazságügyminiszter előterjesztésére, ő nevezte ki. Vörösmarty is kineveztetett e kegyelmi szék egyik bírójának. «Hivatalosan értesitem önt — írja neki Vukovics Sebő, az igazságügyi miniszter, Pesten jun. 15. 1849 — hogy előterjesztésemre az országkormányzó által a kegyelmi székhez közbíróul neveztetett ki, rendszeres 4000 pfrt. fizetése f. évi jun. 15-én veszi kezdetét, miről a pénzügyi miniszterium értesítettetett.» «Tehát mégis van egy hivatal — mondá Vörösmarty nejének — melyet el lehet és el kell fogadnom.» Elfogadta mint oly hivatalt, mely nem annyira szakismeretet kíván, mint becsületet és lelkiismeretességet. Aztán úgy

hitte, hogy el kell fogadnia hazafi és emberi kötelességből, mert talán igaztalanságokat akadályozhat meg, s minden esetre korlátozhatja a pártüh kicsapongásait, s enyhítheti a kivételes törvények szigorát. Buzgóságában nem gondolt arra, hogy e hivatal egyaránt veszélyt hozhat reá, akár győz a forradalom, akár nem. Az első esetben a pártok szenvedélye támadhat ellene, mert igen mérsékelt, a másodikban a győzők fogják üldözni, mint tagját egy oly törvénytörésnek, mely fölségi jogot mert gyakorolni. Hivataloskodása nem sokáig tartott. A kegyelmi székek csak egyetlen ülése volt s Vörösmarty — mint mondják — ebben is kegyelemre szavazott.

Az egyesült osztrák és orosz seregek előnyomulása júliusban Pest elhagyására kényszeríté a kormányt és országgyűlést. Vörösmarty követte őket. Úgy vált meg családjától, melyet Pesten hagyott, mintha soha sem térne vissza. Szegedre, Aradra együtt utazott Bajzával, a világosi katasztrófa után vele menekült Nagy-Váradra s onnan Szathmármegyébe. A két költő négy hónapig bújdosott és rejtőzött e távol eső megyében. Mindenütt vendégszerető menhelyre találtak; egyik birtokos a másikhoz küldötte őket, míg végre az üldözők nyomaikat vesztették. Háltak a szabad ég alatt is, egy párszor erdész-kunyhókba kellett rejtőzniök s talán még most is láthatni valamelyiknek ajtaján Virgilius e szavait: *«Nos patriam fugimus»*, melyeket Vörösmarty írónal karczolt emlékül reá. Gebén, Csanády Jánosnál,

mintegy három hétig mulattak; itt írta Vörösmarty *Emlékkönyvbe* című költeményét, mely oly híven kifejezi kétségbeesett hangulatát. Hazafiúi mély bánatát családi csapások tetézték. Az első tudósítás, melyet családjáról vett, egyik kis leányának halála volt. Nemcsak lélekben lön beteg, hanem testben is. Vérkeringési zavarokban szenvedett, melyeket a hányódás és rendetlen élet idéztek elő. Mjdon 1850 elején Fegyvernekre jött nejével találkozni, már majdnem egészen ősz volt és gyengélkedő. Neje és barátjai tanácsára elhatározta, hogy Pestre megy és följelenti magát a katonai törvényszéknél, melynek szigora valamennyire már enyhülni kezdett. Kikérdezték és elítéltetéséig szabadon bocsátották. 1850 nyarán pöre felfüggesztetett, s ugyanakkor Haynautól, Magyarország teljhatalmú helytartójától, több képviselőtársával együtt kegyelmet nyert.

Ez örömhír már Baracskán találta a családot. Vörösmarty itt még 1850 tavaszán egy házat, egy pár hold földet és Kajászó-Szent-Péter határában egy szőlőt vett haszonbérbe. Egész 1853 tavaszáig lakott itt, mikor aztán szülőföldjére, Nyékre, költözött, szintén mint bérlő. Életének ez öt éve csak lassú haldoklás volt. Sok csapás súlyosult reá szellemi és anyagi, testi és lelki, de a legnagyobb az volt, hogy elhagyta lelkének ereje. Búskomolyságba és tétlenségbe sülyedt s lelki és testi betegsége egymást táplálták. Költségkímélésből költözött falura s úgy hitte nincs többé mit keresnie Pesten. Akadémiai fizetése volt egyetlen

biztos jövedelme, melyhez később a Batthyány Kázmér lefoglalt javain fekvő 500 forintnyi évpénze járult, melyet a kormány folyóvá tön. Mindez csekély összeg volt arra nézve, hogy megrongált pénzvizzonyait rendbe hozza, gyermekeit növeltethesse, családját némi kényelemben részesítse. Neje és gyermekei, kiket úgy szeretett s kik annyira boldogították, élő vádként tüntek föl előtte. Nem tehet értök semmit, nem hagyhat reájok semmit. Férji és atyai gyöngéd szeretetének aggodalmai megkeserítették családi élete örömét is, az egyetlen, mely még megmaradt számára. Dolgozni, írni akart, de nem volt reá képes. Csak a nemzet siralmát, Magyarország jajkiáltását tudta volna zengeni, a mit nem lehetett, s egyebet semmit. Senki sem érezte mélyebben hazája szenvedését. Kedélye föl volt dúlva, mint a haza földje, mint az alkotmány, mint a nemzetiség: rom volt, mint Magyarország. Együtt nőtt fel egy jobb kor reményeivel, bajnoka, költője volt ama nagy küzdelemnek, mely fejlődésbe indította az alkotmányt, nemzetiséget és újjá szülte a magyart, s ime mindez összedülve, letiporva. A Bach-kormány minden rendszabálya, mely a nemzeti lét gyökerét támadta meg, megannyi törszúrás volt szívének s bár hazafiúi kétségbeesése első rohamából kiocsúdva, nem tekintette örökre elveszettnek hazáját s bizott jövőjében, de a maga életét eljátszottnak hitte s e szomorú idők egész gyásza kedélyére nehezült.

Az irodalom helyett a kertészet- és szőlészetnek

élt; dinnyét és dohányt termesztett, kivált Baracs-kán, de Nyéken már abba is beleunt. Kerülte a társaságot, de a magány is terbére vált. Néha dolgai miatt vagy szórakozásból berándult Pestre, de még komorabban tért vissza. Barátjai nagy része bujdosott vagy börtönben szenvedett, Bajzát megörülve találta, az akadémia csak eltúrve, mintegy elbújva tartotta üléseit, az irodalom kegyetlen önkény alatt nyögött, a nemzeti nyelv kiszorított mind a közgazgatásból, mind az iskolákból s a fővárost az idegen hivatalnokok egész özöne borította el. Falun legalább nem láthatott ilyesmit s Nyéken gyermeksége édes emlékei vették körül. Ablakából oda látott arra a telekre, hol egykor atyja rozszant laka állott, hol született, hol gyermeksége napjait töltötte. E mosolygó emlékek is elborultak; azóta negyven év tölt el s a tíz éves gyermek mint megtört férfiú tért vissza bölcsőjéhez haldoklani. Elsötétedett kedélye ritkán derült fel. Néha vendég köszöntött be hozzá, egy párszor Deák Ferencz is meglátogatta; legkedvesebb barátja látására fölelevenedni látszott régi kedve, de nem sokáig tartott, ismét visszasülyedt búskomolyságába. Végre írni kezdett. Elővette *Lear királyt*, melynek fordításába még 1847-ben bele fogott. Inkább kényszerűségből dolgozott, mint kedvből. A *Nemzeti Könyvtár* kiadói Shakspeare egy pár drámája fordításával bízták meg, tiszteletdíját is előlegezték, mit leróni igyekezett. *Lear királyt* be is végezte, de ez nem oly sikerült fordítás, mint *Julius Caesar*, me-

lyet szintén Shakspeareból jobb napjaiban dolgozott. *Romeo és Juliába* is belekezdett, de csak egy pár jelenetét fordíthatta le. Mindinkább kezdett betegeskedni. Vértolulások támadták meg mellét és agyát, minek következtében kábultságban és nehéz lélekzésben szenvedett. Ezért gyakran járt be Pestre orvosához, Kovács Sebestyén Endréhez; elhagyva a homeopathiát, az allopathiához fordult. Ilyenkor több napot mulatott a fővárosban. Benézett a színházba, meg-meglátogatta régibb s újabb barátjait és ismerőseit. Nem egyszer lehetett látni Keménynél és Csengerynél, de legtöbbször Tomorynál, kinél 1854—55-ben sokszor összegyűltek a fiatal írók. Maga keveset beszélt, inkább hallgatta a mások beszédét, az irodalom most már nem igen érdekelte, a politika inkább s néha a szenvedély egész gyűlöletével és fájdalommal bírálta a Bach-kormány rendszabályait, s az európai politika fordulatait. De hamar kifáradt s elaludt székében. Testi és lelki hanyatlása meglátzott öltözetén is, melyet elhanyagolt. Valódi képviselője volt hazájának, a szenvedő, szegény és megalázott Magyarországnak.

Betegsége 1853 őszén vett komolyabb fordulatot s lassanként tüdővizenyővé fejlődött ki (oedema pulmonum). Azonban voltak enyhébb hónapjai is s még egyszer és utoljára föllobbant költői lelkesülése is. 1854-ben néhány költeményt írt s küldött be Csengery Antalhoz, a *Magyar nép könyve* szerkesztőjéhez, Eötvös által, ki Velenczén jártában meglá-

togatta. Az *Ember élete*, *Száműzött*, *Emléksorok egy sírköre*, *Vén cigány* e költemények czímei. A három elsőt Batthyány Kázmér gróf emlékére írta, ki 1854-ben mint száműzött halt meg Párisban. Rokonszenv és hála csatolták hozzá; barátja és pártfogója volt, kinek halála számtalan veszteségei között is mélyen hatott reá. A *Vén cigányt* az orosz-török háború kiütésekor írta, mely európaivá gyuladott s melyről azt hitte, hogy befolyással lesz Magyarország sorsára. Költői szelleme, melyet honszeretet táplált, s hazafibánat emésztett, még egyszer erőteljesen nyilatkozik. Nemzetéhez többé nem szólhatva, önmagát szólítja meg, ő a vén cigány, a vénülő költő. Lelkén a *Szózat* viszhangozik, melynek balsejtelme szilaj fájdalommá vált, de a melynek reményét, hitét még őrzi megtört szívében is. «Lesz még egyszer ünnep a világon» — kiált föl — remél az európai szabadság ünnepében, s hiszi Magyarország sorsának jobbra fordulását.

Ugyanez időtájt munkái újabb kiadásáról is gondolkozott, mert a Kilián könyvárússal kikötött tiz év már eltelt. Most Heckenasthoz fordult s alkudozásba bocsátkozott vele Tóth Lőrincz által. Nyomasztó pénzviszonyain akart segíteni, melyeket betegsége még nyomasztóbbakká tett. «Adósság, tehetetlenség, sánta remény, hidd el alig nevezhető életnek; — írja Tóth Lőrincznek 1854 aug. 4-ről — itt a lelki erő oszlop, melyről elpusztult a hid.» Az alku nem sikerült. Vörösmarty mind nyomasztóbb helyzetbe jutott. Betegsége nem enyhült, hiában használta

1855-ben a balatoni fürdőt. 1855 október vége felé a legaggasztóbb jelenségek mutatkoztak; erős rohamok jöttek reá s két hétig feküdt. Azt hitte, hogy többé föl nem kel; könnyező nejeinek, mintha örökre búcsuznék tőle, tanácsokat adott s még egyszer ismétlé: «Nem tudom mi lesz belőletek, de bármi sors érne, forduljatok Deák Ferenczhez, ő nem fog elhagyni». Azonban fellábadt s neje rávette, hogy költözzenek be Pestre, hol folyvást orvosi felügyelet alatt lehet. Az egész család beköltözött s az *Arany sas*ba szállott, míg szállást fogadhat. Vörösmarty valamennyire jobban érezte magát; gyakran látogató barátjai s közök Deák Ferencz társaságában egy kissé fölvidulni látszott. Nov. 17-én költöztek át a váczi-utcza 5-ik számú Kappel-házba. Épen azon az emeleten volt szállásuk, hol azelőtt huszonöt évvel Kisfaludy Károly lakott és meghalt. Vörösmarty gyalog ment nejével; megismerte a házat, hol kedves barátja meghalt, de nem gondolt arra, hogy ő is oly közel van a halálhoz. Alig indult föl a lépcsőkön, egyszerre csak összerogyott. Hirtelen meghűtés következtében agyszélhűdés (apoplexia serosa cerebri) érte. Ölbe fogva vitték föl, s lefektették; egész haláláig nem volt eszméletnél. Neje s egy fiatal orvos, Kovács József, virasztottak mellette. A mellékszobák barátjaival teltek meg, a házmestert és cselédeket a hogyléte felől tudakozók csoportjai ostromolták. 19-én reggel Bezerédj István papot hozott, ki feladta a halotti szentséget. Déli egy óra után Deák Ferencz és Kemény Zsig-

mond léptek a haldokló szobájába. Alig távoztak el, Vörösmarty nem volt többé, délután két óraker már hidegült tetemére borultak síró neje és gyermekei.

Temetése nov. 21-én ment véghez, Kisfaludy Károly halála napján és órájában, délután három óraker. Pest emberi emlékezet óta nem látott ily népes temetést. Húszezer embernél több követte a koporsót s a fogatok számlálhatatlan sora lepte el az utcákat. Az életét nemzetének áldozott férfiú halálával is a nemzeti érzelem nyilvánulására adott alkalmat. A főváros népe, midőn a hazafiság és nemzetiség nagy költőjének ily fényes végtiszteletet adott, egyszermind ki akarta mutatni hazafiúi érzelmeit, hogy «megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán». Öt sanyarú év nyomása után e temetésen lélezett föl először szabadabban. A kormány érezte, hogy ez néma tiltakozás s a hírlapokon boszulta meg magát, melyek gyászszegélyben mertek megjeleni. Azonban a nemzet részvéte nemcsak a temetésen nyilatkozott s kész volt anyagi áldozatokra is. Vörösmartynak özvegye s három gyermeke maradt: Béla, Ilonka és Erzsébet, kiknek nem hagyhatott más vagyont, mint munkáit és költői dicsőségét. Gyámatyjok, Deák Ferencz, magánúton adakozásra szólította föl a tehetősb hazafiakat. Néhány hónap alatt százhárom ezer pfrt gyűlt be. A nemzet súlyos körülményei közt is önmagához s a költő nevéhez méltó dotatióval kívánta megtisztelni az elhunytat családjában. Tetemei ott nyugosznak a kerepesi-út melletti temetőben, sírem-

lékét neje emeltette; szülőföldje, Fehérmegye, érczszoborral tisztelte meg, mely Székes-Fehérvár egyik főterén 1866-ban nagy ünnepélyességgel lepleztetett le. Örök emléke munkái s neve együtt fog említettetni Magyarország újjá születési korszakának legnagyobb embereivel. E korszaknak küzdelme, dicsősége, gyásza egyszersmind az övé.

TARTALOM.

- Lap
- I. Vörösmarty születése. Atyja és anyja. Gyermekévei; tanulása Pusztán Nyéken és Székes-Fehérvárott 1816-ig. Öccse János. A későbbi térfüú és költő jellemvonásai a gyermekben. Olvasmányai; verselgetni kezd
- II. Vörösmarty 1816-ban a pesti gymnasiumban tanul s egyszersmind gyermekeket tanít. 1817-ben az egyetembe lép. Újabb olvasmányai s az egyetemi tanárok hatása. Sallay Imre tanulótársa. Atyja halála. Anyja özvegsége és utolsó évei. A *szegény asszony könyve* című költeményében anyját rajzolja. 24
- III. Vörösmarty mint a Perczel-fűk nevelője, első ízben 1817—1822. A Perczel-család. Jogi vizsgalatai az egyetemen. Olvasmányai Pesten. Barátjai Börzsönyben: Egyed Antal, Klivényi Jakab, Teslér László. Első drámai és epikai kísérletei: *Zsigmond király*, *Ypsilon-haború*, *Hűség diadalma*. Lyrai költemények. 34
- IV. Vörösmarty Görbön mint patvarista. Az *Elbúsult deák* című drámája. Első föllépte a *Koszorúban*. Az 1823-iki politikai mozgalmak hatása. *Zalán futásába* kezd. Zrínyi, Gyöngyösy és a XVIII. század epikusai. Epikai mozgalmak a jelen század elején. Aranyos-rákosi Székely Sándor. Vörösmarty első szerelme. Perczel Etelka. 49
- V. Vörösmarty mint a Perczel-fűk nevelője másod ízben 1823—1825. Ügyvédi vizsgálatot tesz. A pesti irodalmi körök 1798—1825. Kármán. Révai. Horvát István, Szemere és Vitkovics. Kulcsár. A Marczibányi-intézet. Fehér György. Petrózai Tratner János. A gróf Teleki-ház. *Auróra*. *Hebe*. Kistaludý Károly és Kazinczy. Kovacsóczy *Aspasiája*. Vörösmarty új barátjai: Toldy, Fábían, Zádor. Első találkozása Deák Ferenczcel. *Zalán futása* fogadtatása. Vörösmarty és Kazinczy ... 78
- VI. Vörösmarty felhagy a neveléssel. Haboz az írói és ügyvédi pálya között. Az írók jövedelmei. Néhány hónapra újra nevelésködik. Kiadja *Salamont*. Kirándulásai a vidékre. Tiszteletdíjai. Székes-Fehérvárott akar megtelepedni mint ügyvéd, majd Pesten marad és átveszi a *Tudományos Gyűjtemény* szerkesztését. Munkássága 1823—1833. Irodalmi állapotok. Viszonya Kulcsárral, Szemerével és Vitkovicsal. Horvát István hatása Vörösmartyra. Egy új nagy eposz terve. Az *Auróra-kör*; tagjai, törekvése és iránya. 105

- VII. Az Auróra-kör kritikai hajlajai. Xeniaiak. Vörösmarty munkássága a *Tudományos Gyűjteményben*. Nyelvészeti értekezései. Bajok a censorral. A conversations-lexikoni pör. A *Kritikai Lapok*, *Jelenkor* és *Társalkodó* terve. Széchenyi hatása az Auróra-körre. Kisfaludy Károly halála. Vállalatai sorsa. Vörösmarty anyagi helyzete, külsője és szokásai. Bártfay és neje. Estélyek. Br. Wesselényi Miklós. Vörösmarty anyjának halála. 129
- VIII. Vörösmarty munkáinak első gyűjteménye 1833. Költészetének irodalomtörténeti jelentősége. Költői nyelve; a különbség közte és Kazinczy közt. A Vörösmarty előtti költői irányok és iskolák. A franczia, népies és klasszikai iskola. Német befolyás. Kazinczy német-görög klasszikai iránya. Kőlesey, Kisfaludy Sándor és Csokonai. Kisfaludy Károly; a nemzeti irány; Vörösmarty, mint ez irány legkiválóbb képviselője. A történeti, mondái és népies elem; a nemzeti és művészeti irány összeolvadása. Eposzai bírálata: *Zalán futása*, *Cserhalom*, *Eger*, *Szép-lak*, *Rom*, *Két szomszédvár*. Lyrai költeményei 1833-ig. 152
- IX. Irodalmi triumviratus. Bajza és a *Kritikai Lapok*. Vörösmarty mint nyelvész; összezőrdülése Széchenyivel, Toldy és az akadémia. Az *Athenacum* és *Figyelmező*. Vörösmarty beszédei és drámái. *Salamon*, *Bujdosók*, *Csongor és Tünde*. 182
- X. Drámairói pályájának folytatása: *Kétszekeresök*, *Fátyol titkai*, *Árpád ébredése*, *Marót bán*, *Áldozat*, *Czillei és a Hunyadiak*. Vörösmarty mint szinkritikus; dramaturgiai töredékei, szimbirálatai, polémiái. A *Csiga-vendéglő vacsoráló társasága*. A *Nemzeti kör*. 207
- XI. Akadémiai jutalmak, megiszteltetések, írói tiszteletdíjak. Széchenyi hatása Vörösmartyra. A magyar hazafi lyra jellemzése. A *Szózat* és más hazafi ódák. A magyar költészet és az ellenzék. Párhuzam Berzsenyi és Vörösmarty közt. Újabb lyrai költemények. Csajághy Laura. Költői beszélyek. *Szép Ilonka*. 246
- XII. Vörösmarty anyagi körülményei. Politikai érdekeltsége és pártállása. A márcziusi napok 1848-ban. Képviselővé választatik. Petőfi támadása. Viszonya Petőfihöz és Aranyhoz. A forradalom és Debreczen. A kegyelmi szék bírójává neveztetik ki. Bujdosása a világosi napok után. Pestre jó; kegyelmet nyer. Barackára, majd Nyékre vonul. *Lear királyt* fordítja s néhány költeményt ír. A *Vén cigány*. Betegeskedése, halála és temetése. 278